

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

***МІСТО. КУЛЬТУРА. ЦИВІЛІЗАЦІЯ:
МІЖНАРОДНІ СТУДІЇ***

***МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ***

(Квітень 2020 р.)

Харків – 2020

УДК 316.7:008](06)
М65

Організаційний комітет:

Голова – Бабаєв В. М., ректор Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, доктор наук з державного управління, професор.

Заступник голови – Сухонос М. К., проректор з наукової роботи Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова, доктор технічних наук, професор.

Члени організаційного комітету :

Корженко В. В. – доктор філос. наук, професор, завідувач кафедри філософії і політології Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова;

Корабльова Н. С. – доктор філос. наук, професор Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Солових В. П. – доктор наук з державного управління, професор Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України;

Чаплигін А. К. – доктор філос. наук, професор, завідувач кафедри філософії та педагогіки професійної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.

Редакційна колегія не несе відповідальності за достовірність статистичної та іншої інформації, яку надано в рукописах, а також за коректність цитованості матеріалу і залишає за собою право не розділяти поглядів деяких авторів на окремі питання, що розглянуто в публікаціях.

Місто. Культура. Цивілізація: міжнародні студії : матеріали міжнар. наук.-теорет. інтернет-конф., Харків, квітень 2020 р. / [редкол. : М. К. Сухонос (відпов. ред.) та ін.] ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2020. – 279 с.

ISBN 978-966-695-493-3

Збірник містить матеріали Міжнародної науково-теоретичної інтернет-конференції «Місто. Культура. Цивілізація: міжнародні студії», що відбулася у квітні 2020 р. в Харківському національному університеті міського господарства імені О. М. Бекетова на базі кафедри філософії і політології.

УДК 316.7:008](06)

ISBN 978-966-695-493-3

© Колектив авторів, 2020

© Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, 2020

ПРЕАМБУЛА

Місто з найдавніших часів виступає конструктором культури і цивілізації. Місто – це і екологія, і економіка, і управління, і повсякденне життя і багато іншого. Учасники нашої конференції, в залежності від своїх професійних інтересів, акцентують увагу на різних аспектах міського життя, але у всіх у них проявляється широта інтересів, бо місто, в силу своєї сутності, «змушує» займатися найрізноманітнішими питаннями та інтегрувати різноманітні знання в деяку єдину концепцію. І ці урбаністські концепції набувають все більше соціального характеру: місто розуміють не стільки як форму поселення і виробництва, скільки як форму спільноти, як тип соціальності, сутнісною рисою якого є інтеграція різноманітних видів життєдіяльності в єдину систему, що саморозвивається, з власними механізмами підтримки стійкості і порядку.

Це вже наша десята конференція, присвячена дослідженню філософського і соціокультурного виміру міста. Сьогодні в центрі аналізу – сучасне місто, включене в нові системи зв'язків, в тому числі в простір інтернету. Місто, що розмежує свою закритість, втягуючи в свої кордони і системи відносин позаміський простір, що випліскує норми міського життя за свої межі, все більшою мірою виступає в новій якості при структуруванні загального соціокультурного простору.

У даний збірник включені тези доповідей, що представляють різні напрямки, теми і етапи досліджень, які демонструють рівні наукової кваліфікації учасників конференції. Побудований за традиційною секційною схемою збірник дає можливість побачити спектр наукової тематики, характерної для дослідників проблем міста. Сформовані за міждисциплінарним принципом і націлені на розгляд одного, хоча і досить широкого концепту «місто», вони дають можливість організувати міждисциплінарний полілог. Ця форма пошуку відповідей на хвилюючі освітньо-наукову громадськість питання є виключно важливою з наукової, методичної та практичної точокзору. Про це говорять і самі назви секцій.

Незважаючи на виражену першість гуманітарних аспектів теми міста, і функціонально-технологічні, і інженерно-конструкторські складові творчості є невід'ємною частиною заявлених учасниками конференції доповідей. Таке представництво наукових досліджень цілком відповідає ситуації, що склалася в урбаністиці сьогодні.

Зростаючі можливості інтеграції зусиль дослідників теми міста в культурі і цивілізації, диктують нові вимоги в розумінні ролей міста в сучасному світі, в формуванні нових стимулів пошуку.

У матеріалах конференції знайшла відображення проблема формування безпечного, комфортного штучного середовища в умовах постійного зростання інформаційного потоку, збільшення числа природних і техногенних катастроф та інших викликів ХХІ ст. Це нове для цивілізації і культури завдання міста.

Вироблена людством стратегія сталого розвитку, парадигма збереження культурної спадщини як загальнонаціонального і загальнолюдського надбання,

екологізація всіх сфер діяльності людини, пошуки нових методичних підходів, які вбудовують ці уявлення в навчальний і науковий процеси, складають зміст значної частини тез. Разом з тим і традиційні підходи, що відрізняють серію тез, відкривають нові об'єкти, нове творчі знахідки і прийоми, вносять нові знання в різноманітне поле наукових досліджень в міській тематиці XXI ст. Все викладене свідчить про те, що даний збірник як свого роду орієнтир в полі урбаністичних студій буде корисний не тільки тим, хто розпочинає свій шлях в освоєнні наукових методів і осяганні знань, а й педагогам і науковцям.

Над збірником працювали члени редакційної колегії: *В. В. Корженко* – д-р філос. наук, професор, завідувач кафедри філософії і політології ХНУМГ ім. О. М. Бекетова; *Л. О. Радіонова* – канд. філос. наук, доцент, доцент кафедри філософії і політології ХНУМГ ім. О. М. Бекетова; *О. Б. Зінчина* – канд. соціол. наук, доцент кафедри філософії і політології ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, *Н. В. Козирева* – канд. філос. наук, доцент кафедри філософії і політології ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, *О. Ю. Кудрявцев* – канд. політ. наук, доцент кафедри філософії і політології ХНУМГ ім. О. М. Бекетова.

Секція 1. МІСТО В СУЧАСНОМУ СВІТІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Бабаєв В. М.,

д-р наук з держ. упр., професор, ректор,

Корженко В. В.,

д-р філос. наук, професор, завідувач кафедри філософії і політології,

Харківський національний університет міського господарства

імені О. М. Бекетова, Україна

ФЕНОМЕН КЕРІВНИЦТВА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ЕКЗИСТЕНЦІОНАЛЬНІ ТА АКМЕОЛОГІЧНІ ВИМІРИ

Поняттям «еліта», «лідерство», «керівництво» непросто надати єдині та чіткі визначення. Незважаючи на те, що слово «лідер», в перекладі з англійської мови (*leader*), означає «керівник», «ватажок», «провідник», «той, що вказує шлях», поняття «лідерство» та «керівництво» суттєво відрізняються між собою, хоча часто їх помилково вважають синонімами. Ці відмінності, в змістовності зазначених понять, важливо з'ясувати, принаймні, з погляду на те, що українська еліта й лідери завжди у своїй історії розвитку прагнули демонструвати вміння пристосовуватися в геополітичному просторі для того, щоб бути «почутими» і «сприйнятими», а не виявляти власну здатність, уміння й наполегливість до активних самостійних дій [1].

До керівників можна віднести певний вид посадових осіб, наділених адміністративною владою по відношенню до очолюваних ними, реально й легітимно, організованих колективів, та які здійснюють внутрішнє організаційне управління цими колективами, спрямовуючи їхні зусилля на досягнення спільних бажаних цілей. Отже, керівника можна вважати центральною, ключовою фігурою в системі організаційно-управлінських відносин, оскільки саме він вносить порядок і логіку в діяльність розрізнених індивідів, об'єднуючи їх з метою досягнення спільних цілей, вирішення поставлених завдань. Керівні особи – це, зокрема, президенти фірм, директори заводів, адміністратори, менеджери тощо¹.

¹ Пітер Фердинанд Друкер (1909–2005) (нім. Peter Ferdinand Drucker) – американський вчений австрійського походження, відомий консультант в галузі менеджменту, в одній із своїх публікацій зазначає, що раніше поняття «керівник, начальник, менеджер, шеф» визначалося як «людина, яка відповідає за роботу своїх підлеглих». Проте, на початку 50-х рр. ХХ ст. зміст поняття «керівник» уточнюється таким чином: це «людина, яка відповідає за ефективність і результати роботи колективу». В сучасному суспільстві, коли суттєво змінився підхід до знання як до найважливішого з ресурсів розвитку, керівник стає людиною, яка відповідає за ефективне застосування знання, інновацій, новітніх технологій. На його думку, земля, робоча сила і капітал сьогодні набувають значення, головним чином, стримуючих, обмежувальних факторів, тому ефективно управління можна вважати дієвим підґрунтям ефективного економічного і соціального розвитку [4, с. 70].

Праця управлінця – особливий вид трудової діяльності, що виник в результаті ускладнення виробництва в процесі історичного розвитку суспільства. Разом з тим, в даний час змінюється значущість такої категорії працівників як у масштабах окремої фірми, так і в масштабах економіки всієї країни загалом, зокрема, значно актуалізуються питання, що стосуються вирішення проблем управлінської праці (організація, нормування, стимулювання тощо).

До процесу управління сучасним підприємством, установою, організацією в сучасному суспільстві слід підходити не тільки з позицій науково обґрунтованих соціальних технологій та механізмів організації праці, а й з використанням інноваційних методів менеджменту, які б стимулювали діяльність і керівників підприємств, і колективу працівників в цілому. Оскільки керівник вважається ваговою фігурою в забезпеченні діяльності колективів підприємства, установи чи організації, наділений правом приймати рішення в межах наданих йому повноважень, то можна зустріти немало публікацій стосовно визначення бажаних його якостей чи характерних рис, а саме:

- володіння умінням вести дискусію;
- обізнаність у сфері правового забезпечення трудових правовідносин;
- знання прав та обов'язків працівників, сприяння їх дотриманню;
- володіння засобами досягнення мети й методами контролю;
- уміле використання засобів заохочення та стягнення тощо.

Немає сумніву в тому, що від рівня освіти керівника, його професійних здібностей, досвіду роботи, вміння управляти громадською думкою трудового колективу значною мірою залежить успішне керівництво підприємством, установою, організацією, а разом із тим і ефективне виробництво. Ефективне функціонування підприємства – найважливіше завдання керівника сучасного виробництва.

Цілком зрозуміло, що певна особа стає керівником або внаслідок прояву відповідних специфічних особливостей її характеру, або ж під тиском обставин. У першому випадку вона має постійно демонструвати якості керівника, змагатися з іншими за право бути ним без застережень і незалежно від ситуації. У другому, – особа, під тиском обставин, може взяти на себе функції керівника лише за певних умов. Проте, зустрічаються й індивиди, які за жодних обставин не бажають бути керівниками, й, незважаючи на соціальну привабливість становища керівника, надають перевагу ролі «керованих» і помічають не стільки переваги, як недоліки статусу та становища керівника.

Сьогодні навіть в навчальній літературі немає загальновизнаного підходу до визначення поняття «керівник». По-перше, керівник розглядається як особистість, що перебуває в центрі групової активності. Таке становище керівника дозволяє йому отримувати максимум інформації і, на відміну від інших членів трудового колективу, здійснювати більший вплив на розвиток подій. По-друге, керівник сприймається особистістю, здатною привести групу до поставленої мети. По-третє, керівник є визнаною особистістю, яку як керівника (лідера) сприймає трудовий колектив. Такий підхід спирається на

соціометрію, привертає увагу до важливості групового й індивідуального сприйняття членами групи один одного. По-четверте, керівник визначається як особистість, що може впливати на групові характеристики, цілеспрямовано змінює рівень групової діяльності й її продуктивність. Цей підхід зосереджує увагу на важливому аспекті міжособистісної взаємодії, з'ясовуючи, хто та як на кого впливає. По-п'яте, керівник розглядається як особистість, що має підтримку з боку членів трудового колективу й здатен впливати на поведінку працівників, не вдаючись до застосування зовнішньої сили й влади. Дане визначення фокусує увагу на психологічних характеристиках групових взаємин, за яких виникають довірливі стосунки й формується бажання дослухатися до думки конкретного члена групи тощо [6, с. 124–125].

Звичайно, запропонований короткий огляд, що стосується визначення поняття «керівник», не вичерпує всіх існуючих підходів, а лише дозволяє продемонструвати широту поглядів і багатоаспектність особистості керівника, що вирізняє його від інших членів трудового колективу.

Хоча лідерство є однією з ключових функцій керівника, оскільки передбачає успішне керування процесом роботи усіх співробітників, лідери далеко не завжди є керівниками. Ідеальним варіантом є ситуація, коли формальний керівник також наділений рисами лідера. Значна частина керівників є лідерами. Особа, що перебуває на керівній посаді, повинна працювати над розвитком лідерських якостей з метою покращення особистої ефективності та ефективності компанії загалом.

Стати успішним менеджером-управлінцем мають усі шанси люди амбітні, з яскраво вираженими лідерськими якостями. Ці люди повинні мати волю до перемоги, володіти бажанням стосовно досягнення пікових висот, володіти аналітичним складом розуму, наполегливістю і цілеспрямованістю, бажанням стати одним із кращих. Це мають бути люди з добре розвиненими комунікабельними здібностями, відмінною пам'яттю, умінням толерантно домовлятися та знаходити різні шляхи вирішення тієї чи іншої проблеми.

Про це свідчать результати конкурсу з визначення 25 кращих топ-менеджерів України, проведеного журналом «ТОП-100. Рейтинги найбільших» в 2019 році [7], – все це підтверджує думку відомого австрійського й американського економіста, соціолога та історика економічної думки Й. Шумпетера, що ефективне підприємництво виконує подвійну функцію: по-перше, воно є тією потужною силою, яка об'єднує наявні ресурси в нові, унікальні, новаторські комбінації; по-друге, підприємництво можна вважати рушійною силою суспільного розвитку, активної модернізації виробництва і докорінних, якісних соціальних змін, до чого залучаються професійні знання та компетенції, інтуїція, інші якості носіїв підприємницьких здатностей.

Діяльність підприємця, з точки зору Й. Шумпетера, полягає в здійсненні нових комбінацій, основними видами яких є виготовлення нових, невідомих споживачам благ; відкриття нових способів виробництва і комерційне використання вже існуючих благ; освоєння нових ринків збуту та нових джерел сировини; зміна структури галузі тощо [8].

Досить істотним предиктором² успіху професійної діяльності в окремих сферах управлінської діяльності є досвід, однак з підвищенням складності професії його роль падає. Досвід актуалізується в не дуже складних видах діяльності, де часто трапляються «типові випадки», для яких не потрібне спеціальне довготривале навчання, а відповідні знання отримуються в самому процесі праці [9, с. 14].

Що стосується інтелекту, то, для прикладу, у Збройних силах США законодавством заборонено прийом на роботу осіб, коефіцієнт інтелекту яких нижче 80 балів. Закон дозволяє знижувати планку цього показника тільки в ситуаціях, коли країна знаходиться в стані оголошеної війни [там само, с. 13].

Звісно ж, що частка дисперсії професійного і життєвого успіху, яка пояснюється психометричним інтелектом, цілком відповідає розумним очікуванням від ролі, яку відіграє в житті розум людини. Розум не вирішує всіх проблем, проте в цілому він забезпечує значну частку успіху в сучасному житті. Характеристики розуму, що призводять до успіху, досить добре відображаються в інтелекті, який можна оцінити (це доведено численними соціальними практиками в історичному розрізі) за допомогою тестів. Звичайно, будь-яка операціоналізація латентної змінної не є ідеальною, однак прогностична валідність тестів інтелекту може бути оцінена як дуже висока в контексті тих очікувань, які цілком можна пов'язувати з роллю розуму в житті сучасних людей [там само, с. 20–21].

Цікаво, що сьогодні в економічній психології, особливо в зарубіжній, переважає розвинена в економічній науці парадигма, яка розглядає економічні відносини як *відносини обміну*. Економічне життя, щодо цієї парадигми, – це обмін всього на все: праці – на зарплату, товару – на гроші, грошей – на освітні послуги і т. ін. В межах даної ідеалізації створюється образ «людини економічної» (*homo economicus*), що підраховує виграти й програші від різних обмінів і тим самим встановлює правила гри в економічній сфері. У контексті такої парадигми центральною категорією економічної психології виявляється прийняття рішень, за яких один результат має перевагу над іншим, одна можливість обмінюється на іншу.

Найголовнішим можна вважати те, що роль обдарованості та інтелекту в розвитку економіки полягає, швидше за все, не в оптимізації взаємодії між людьми, а в здатності до створення нового продукту, що становить економічну цінність. Талановиті люди розробляють нові технічні пристрої, роблять наукові відкриття, створюють більш досконалі суспільні інститути і цим здійснюють внесок в економічний прогрес. Цю інтуїтивно очевидну сторону економічної ролі обдарованості парадигма економіки, як відносин обміну, навряд чи може включити до своїх концептуальних схем [9, с. 25].

Окрім того, слід мати на увазі, що суспільство, яке прагне реалізувати принцип меритократії (про це йшлося в нашій попередній публікації [1]), має безліч плюсів і функціонує значно ефективніше, оскільки ним, на усіх рівнях і в

² Предиктор (від англ. *predictor* – «провісник»).

усіх сферах, в основному керують люди, які отримали свої посади, завдяки глибоким знанням, розвинутим умінням та навичкам творчості. Саме таких менеджерів можна вважати лідерами, здатними управляти не змінами, а розвитком.

Якщо повернутися до результатів зазначеного конкурсу [7], то не можна не помітити, що кожен із 25-ти переможців висловився про своє реноме, чи власні знакові події. Проте, лише Ігор Сирота, генеральний директор «Укргідроенерго», згадав про 10 християнських заповідей, якими керується в своєму житті. Улюблений його афоризм: «Жити – означає постійно рухатися вперед», а основні принципи – це відомі християнські заповіді. «Я завжди керуюся, – за його словами, – складеними мною чеснотами: завжди допомагай людям, завжди учись і розвивайся, все в житті починається з любові – люби людей, завжди дбай про суспільне благо, будь готовий відповідати за свої вчинки перед суспільством».

Успішність для Ігоря Сироти – це вміння працювати в команді. Керівник зобов'язаний бути лідером. Визначальні навички успішного управлінця – вміти працювати з командою, делегувати повноваження, контролювати виконання завдань, правильно підбирати кадри і вчити інших. Один із найважливіших принципів команди – правильне вибудовування особистих відносин з підлеглими. «Психологічний клімат в групі визначає успіх в роботі», – упевнений топ-менеджер.

Врешті-решт ні в кого немає сумнівів тому, що в сучасному суспільстві межі знань, які збираються людством протягом декількох років, розширюються до неймовірних розмірів. Сьогодні з'являються нові, «молоді науки», що допомагають зрозуміти сенс усього, що оточує людину, та покращити якість життя. Такою молодою наукою, на наш погляд, можна вважати акмеологію – галузь знань про досягнення вершин діяльності кожної окремої людини у різних сферах суспільного життя. Не буде перебільшенням той факт, що евристичний потенціал акмеології ще не розкрито повною мірою, в тому числі, й у сфері керування, де важливого значення набувають знання специфічних особливостей навчання дорослого та процес становлення професіонала (йдеться, зокрема про самоорганізацію, самовиховання як суттєві якості зрілої особистості, а також про її здатність до самоконтролю).

Уявлення про розвиток людини знаходимо в творах Платона, Арістотеля та інших відомих мислителів античності. В античній суспільній думці з'являється ідея про те, що в розвитку окремого індивіда є вершина розвитку як кульмінація діяльності, як найвищий ступінь вдосконалення його людських здатностей, як стан індивіда, при якому досягається найвищий результат його діяльності, так званий «зоряний час». Цей стан людини як індивіда було названо «акме».

Вважається, що вперше поняття «акмеологія» вводиться в науковий обіг в кінці 20-х рр. ХХ ст. для позначення особливого розділу вікової психології – психології дорослості (зрілості), а в 1960-х рр. з'являються публікації про акмеологію як науку про розвиток дорослих [2; 5].

Починаючи з середини 1990-х рр., акмеологія поступово формується як нова міждисциплінарна галузь знань, що досліджує фундаментальні принципи творення і самотворення людини як продуктивного професіонала, моделювання вершин індивідуальної, групової та колективної діяльності, пов'язаної з вирішенням професійних завдань; чи як наука, що виникає на перетині природничих, технічних і гуманітарних дисциплін й вивчає можливі тенденції та механізми розвитку людини, при досягненні нею зрілого віку та найбільш високого рівня в розвитку, – тобто це наука про вершинні досягнення людини [2; 3].

Велике практичне значення результатів акмеологічних висновків полягає в тому, що вони надають достовірну інформацію про умови, що призводять людину до вершин інтелектуальної, фізичної та духовної діяльності. Багато в чому це наближає до розуміння сенсу життя.

Акмеологія займається дослідженнями багатовимірного розвитку людини, намагається максимально повно (всебічно) висвітлити всі аспекти, що стосуються розвитку людини в дорослому періоді її життя, звертається до аналізу об'єктивних і суб'єктивних чинників, які супроводжують досягнення людиною піку активності, до того ж, як сприяючих розвитку чинників, так і тих, що перешкоджають досягненню успіху.

Суттєвою особливістю щодо вдосконалення якостей дорослої людини є її неоднозначна реакція на виникнення нових обставин: зміни вимог до обраної професії (зокрема, вимог до сучасного менеджера), а також зміни, що стосуються освітнього, наукового, технічного та культурного прогресу, – потребують вдосконалення знань, умінь і навичок в самоорганізації та самокорекції. Усе це зачіпає питання внутрішніх, особистих інтересів людини, уміння аналізувати переваги та недоліки власної діяльності, усвідомлення своїх можливостей та здібностей.

Не можна не звернути увагу на певні досягнення акмеології. В циклі досліджень під керівництвом А. Деркача³ з'ясовано історичні етапи становлення акмеології як науки (латентний, інкубаційний, номінально-концептуальний, програмно-інституціональний). В контексті сучасного наукознавства визначено предмет акмеології, підкреслюється її гуманістична спрямованість, розглядається місце і роль акмеології в системі наук. Проаналізовано загальні (системний, особистісний, суб'єктний, діяльнісний) та конкретні (інваріантності, оптимальності, доцільності, конгрунтності) методологічні принципи акмеології, запропоновано обґрунтування таких наукових парадигм: прогресивного висхідного розвитку особистості,

³ Деркач Анатолій Олексійович (1944) – доктор психологічних наук, професор, Президент Міжнародної Академії акмеологічних наук, керівник наукової школи комплексних досліджень у сфері інтеграції педагогіки, соціальної та політичної психології, соціології, психології розвитку, акмеології. Автор понад 400 друкованих праць, в тому числі 70 книг. Основні інтереси та напрямки наукової діяльності: акмеологія, психологія розвитку, психологія управління, соціальна психологія, політична психологія, педагогічна психологія, психологія праці тощо.

співрозмірності соціальних змін особистісним властивостям людини, самоврядування і самореалізації особистості задля досягнення співрозмірності своїх якостей надскладному сучасному соціуму, розгляду особистості, що розвивається, поза завданих жорстких ідеологічних установок.

На даний час тематика акмеології набула певної конкретизації. Сьогодні можна зустріти наукові публікації, що стосуються акмеологічної культури особистості, акмеологічних особливостей продуктивних педагогів, акмеологічних здібностей, акмеологічних основ розвитку професіонала, акмеологічних технологій розвитку мислення, проблем акмеологічних теорій тощо [2; 5].

Разом з тим, науковцями поглиблено й детально відпрацьовується категоріальний апарат нової науки акмеології, що включає поняття «акмеологічні принципи і закономірності», «акмеологічні інваріанти розвитку», «акмеологічний простір», «акмеограмм» тощо. Описано феномен «акме» як багатовимірний стан людини, що охоплює певний прогресивний період в її розвитку, пов'язаний з великими професійними і особистісними змінами.

Дослідженнями А. Деркача і його колег закладено основи експериментальної акмеології. Цьому сприяла розробка та апробація в циклі робіт змісту стратегій акмеологічного дослідження, а також комплексу оригінальних методів і методик. До них слід віднести лонгитюдний метод в поєднанні з біографічним, складання акмеологічного опису, порівняльний аналіз високопродуктивної і малопродуктивної професійної діяльності, зіставлення професіограми, психограми й акмеограми тощо. Цей унікальний методичний інструментарій використовується в даний час і при побудові акмеологічно обґрунтованої психодіагностики.

Окрім того, групою акмеологів розроблено й успішно апробовано широкий спектр технологій акмеологічного впливу, спрямованих на надання професійній діяльності та суб'єкту праці принципово нових станів і якостей, а саме:

- технологій акмеологічного консультування;
- технологій ігromodelювання професійної діяльності;
- інформаційних технологій і прийомів дистанційного навчання;
- рефлексивно-гуманістичних технологій співтворчості і технологій розвитку рефлексивної культури і самосвідомості;
- технологій автоматизованого інтенсивного навчання;
- технологій продуктивної саморегуляції психічної стійкості кадрів;
- технологій рекламного впливу та ін.

Запропоновано також ряд акмеологічних технологій, адресованих самій людині для допомоги в здійсненні нею самопізнання, саморозвитку, самореалізації, самозбереження, самовідновлення після стресів тощо.

Розвиваючі технології описано в циклі психолого-акмеологічних практикумів.

Акмеологія досліджує й підходи, які можна вважати необхідними і достатніми ідеями та принципами для формування зрілої особистості. З метою

досягнення піку в розвитку людини у різних сферах її діяльності надзвичайно важливим є досягнення нею реалізації таких ідей та загальних принципів в життєдіяльності:

- оволодіння технологією правильного управління часом у своєму житті;
- формування активної позиції щодо захисту демократії і свободи при виборі життєвого шляху;
- оволодіння знаннями професійної та етнічної культури;
- узгодження особистісних світоглядних поглядів людини та суспільної свідомості мультикультурного етнопсихологічного середовища на основі толерантності, взаємної поваги, подолання суперечностей між оточенням (співгромадянами) та індивідом за принципом «Я – Інший», а не «свій – чужий»;
- продуктивне та вчасне вирішення проблем і завдань дорослої людини, продуктивна діяльність за принципом «виклик – реакція», не накоплюючи проблеми й суперечності; оволодіння умінням використовувати наявні актуальні проблеми як джерело для розвитку;
- реальне усвідомлення своїх можливостей, опрацювання певної множини соціальних технологій, що стосуються самовдосконалення та ставлення до себе як до творця власного життя.

З точки зору акмеології, якщо людина не отримує визнання ні в соціальному середовищі, ні на особистому рівні, то це загрожує їй психологічною кризою. Отже, акмеологія, як наука про розвиток у дорослому віці, може допомогти людині усвідомити, що їй насправді потрібно досягати успіху в своїй життєдіяльності й, таким чином, реалізовувати своє призначення і сутність, а також оволодівати соціальними технологіями продовжувати своє «акме» протягом тривалого часу в своєму житті, адже для суспільства вкрай важливо, щоб у кожної людини період «акме» (найпродуктивніший період у житті) був якомога довшим.

Дослідження професійного та особистісного розвитку людини на етапі зрілості долають дефіцит комплексного вивчення психіки дорослої людини й особливо необхідні для обґрунтування психологічної допомоги та підтримки людям «працюючого віку» в умовах соціальної нестабільності.

Акмеологічний аналіз професійної діяльності, побудова професіограм та акмеограм як моделей індивідуального професійного розвитку, – стало підставою для нового осмислення понять продуктивності (високої, середньої і малої) професійної діяльності в різних сферах соціальної практики (управління, освіта, збройні сили, охорона здоров'я та ін.), в тому числі – в особливих та екстремальних умовах праці. Співвіднесені феномени продуктивності, ефективності, оптимальності професійної діяльності, помилок і труднощів в ній. Акмеологічні дослідження дозволяють наблизитися до вирішення практичних завдань підготовки і розстановки кадрів, ефективного стилю управлінської діяльності, формування управлінської команди та ін.

Акмеологічний підхід має великі евристичні можливості для розгляду ряду ключових проблем психології розвитку: стану процесів диференціації та

інтеграції особистості, нерівномірності та сенситивності на етапі зрілості людини, співвідношення діяльнісних й особистісних детермінант у розвитку дорослої людини, ролі суперечностей і криз в процесі професійного й соціального становлення дорослої людини, індивідуальної ресурсності психічного розвитку суб'єктів праці, шляхів досягнення гармонізації психічного розвитку на різних етапах зрілості тощо.

Акмеологічні методи і технології, нові дані про своєрідність психічного розвитку дорослої людини на етапі зрілості знаходять все більш широке застосування в практиці підготовки кадрів вищої кваліфікації, розробці індивідуальних програм особистісно-професійного розвитку, в плануванні та втіленні професійної кар'єри.

Список джерел

1. Babayev V., Korzhenko V. *Elite, Leadership and Meritocracy : invitation to discussion. Leader. Elite. Society.* 2018. № 1. P. 31–45.
2. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала. М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж : НПО МОДЭК, 2004. 752 с.
3. Деркач А. А., Селезнева Е. В. Акмеология в вопросах и ответах. М. : Изд-во «МПСИ, МОДЭК». 2007. 248 с.
4. Дракер П. Посткапиталистическое общество. *Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология* / Под ред. Иноземцева В. Л. М. : Academia, 1999. С. 67–100.
5. Ильин Е. П. Психология взрослости : учеб. пособие. СПб : Изд-во «Питер». 2012. 544 с.
6. Савельева В. С. Психология управления : навч. посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2005. 320 с.
7. ТОП-25 лучших топ-менеджеров Украины. URL : <https://delo.ua/business/top-25-luchshih-upravlencev-ukrainy-359001/> (дата звернення: 08.10.2019)
8. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития : Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Пер. з англ. В. Старка. Київ : Вид-чий дім «Києво-Могилян. академія», 2011. 242 с.
9. Ушаков Д. В. Психология интеллекта и одаренности. М. : Изд-во «Институт психол. РАН», 2011. 464 с. URL : <http://creativity.ipras.ru/texts/books/ushakov2011.pdf> (дата звернення: 04.03.2020).

Бокшань Г. І.,
канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов,
Херсонський державний аграрно-економічний університет, Україна

УРБАНІСТИЧНІ ТОПОСИ У ЗБІРЦІ ХУДОЖНІХ РЕПОРТАЖІВ «VENI, VIDI, SCRIPSI: ЖИТТЯ У МІСТІ»

Збірка художніх репортажів «Veni, vidi, scripsi: життя у місті» (2020) – об’єднані однією темою твори переможців восьмого всеукраїнського конкурсу «Самовидець–2019». Проза молодих авторів, репрезентована на сторінках книги, в цілому відповідає канонічним атрибутам жанру: «Особливого значення у жанрі Р. надають ефекту присутності автора на місці висвітлюваної події, що надає динамічному, поданому у формі теперішнього часу, образному монологічному наративу документальної точності, правдивості» [3, с. 315]. Окрім того, усім без винятку репортажам збірки притаманна така, визначена редакторкою онлайн-журналу «TheUkrainians», риса, як щирість і відповідність у роботі правилу «трьох С»: слухати, спостерігати, співпереживати [2]. Варто підкреслити, що матеріал книги витримано в рамках саме художнього репортажу, якому, за словами дослідниці нової американської журналістики М. Титаренко, властивий «цікавий стосунок вигадки і фікшну в комбінації, коли факт – це цеглинки, якими вибудовується фундамент будівлі репортажу, а цемент – це суміш, художнє письмо, який ці цеглинки поєднує» [4].

Кожен урбаністичний топос у книзі постає окремим космосом, побудованим за міфологічними моделями. Так, героєві репортажу М. Федоренко «Його гора» Сергію, який працює на тепловій станції, бракує вертикального виміру міста: «В місті, де він мешкає, немає гір. Це його трагедія» [5, с. 18]. Щоби компенсувати це, хлопець займається сноубордингом, мріючи побувати на гірськолижних курортах світу: «Безумство та водночас відвага, адже кожного разу він перемагає себе: підкорює нові схили та втілює божевільні трюки» [5, с. 25]. У міфології «гора – це символ духовної ієрархії і практичного сходження. <...> Похідним від висоти є поняття висоти духу. Сакральна символіка гори міститься в ідеї вертикалі. <...> Гора сприймається як сфера духовних підйомів, спілкування з духами, місце для високих думок і станів» [1, с. 241]. З огляду на це, Сергієву тугу за горами можна тлумачити як потребу духовного росту й розвитку. У репортажі М. Федоренко чітко оприявнюється опозиція «низ–верх», адже хлопцеві часто доводиться працювати в люках, «на споді» міста: «Вибираючись із самісінького дна парового котла, він піднімається майже на верхівку своєї гори» [5, с. 23–24]. Образи котлів з їх високими температурами і люків, з яких іноді виринають «вогняні стовпи», асоціюються з пеклом. Отже, бінарна опозиція «низ–верх» у репортажі «Його гора» оприсутнюється і як міфологічне протиставлення «пекло–рай» на вертикальній осі.

У художньому репортажі М. Прокопенко «Дозвілля у Горлівці» виразно окреслюється архаїчна опозиція «свій-чужий». Так, для одного з героїв оповіді, інженера Олександра Горбатка, Горлівка – це «резервація», територія, поділена на масиви, представники яких автоматично ставали суперниками. До того ж, у репортажі згадується про топографічну специфіку міста – терикони, «на яких зараз сидять сепари» [5, с. 40]. Тут опозиція «свій-чужий» виявляє динамічний характер («свої» стали «чужими») й акумулює традиційне значення ворожості чужого. У порівнянні столиці, куди Олександр переїхав через війну, і провінційного містечка, в якому мешкав, оприявнюється протиставлення «центр–периферія»: «У Києві більше відкритості, розумних людей – у Горлівці таких бракує, там мало яскравих особистостей, і здебільшого вони намагаються виїхати звідти» [5, с. 63]. Відтак, інтелектуальна столиця візуалізована не лише як адміністративно-географічний центр, але і як духовне осердя, «у якому сховано скарби «нелюдського знання» [1, с. 673]. Натомість периферія постає як занепад духовності, адже в міфології «падіння людства виражає рух циклу, в ході якого відбувається все більше віддалення від центру, він приховується» [1, с. 673]. З огляду на воєнні дії в Горлівці (зруйновані будівлі й дороги, вбивства мирних жителів бойовиками), цей урбаністичний топос асоціюється з есхатологічними міфами, що оповідають про перемогу хаосу над космосом. Бажання героїв репортажу повернутися до рідного міста й відновити його можна інтерпретувати як космогонічні інтенції.

Репортаж В. Терлецького «Найдорожче» артикулює філософські рефлексії про зйомки фільму, присвяченого чемпіонату з ендуро-гонок у Криму. Візуалізація міста в цих роздумах відповідає колористиці антиутопій: «Це місто для сірих і по-своєму мертвих людей. Тут не можна бути навіть на голову вище за когось. Бо тебе помітять і затопчуть. Тут кожен яскравий – сам за себе, він від народження смертник. А сірі збиваються у великі зграї, так легше разом гризти й загризати. І ця постійна загроза лише шліфує блиск того, хто не боїться сяяти...» [5, с. 135]. У нотатках оповідача, що відгалужуються від безпосереднього викладу про зйомки фільму, актуалізовано одну з ключових опозицій «життя–смерть», що модифікується у протиставлення «свобода–неволя» в духовному аспекті. Він розмірковує про впізнавання мешканців індустріальних околиць одне одним: «Це свій особливий світ, унікальна й неповторна філософія, яку сповідують ті, хто від народження отруєний гірким і водночас прозорим повітрям свободи, що клубочиться в нетрях пролетарських гетто» [5, с. 138]. У цих рядках також можна розпізнати проекцію опозицій «свій–чужий», «центр–околиця».

Художній репортаж В. Молодія «Сихівське імпасто» знайомить із історією Сихова, який планували як «пам'ятник соціалізму», «здумували як ідеальне радянське поселення» [5, с. 146]. Таке бачення перспективи цього житлового масиву асоціюється з утопічними топосами. У репортажі акцентовано полярні характеристики південно-східного району Львова: з одного боку, згадується про те, що «Сихів невпинно розбудовується, пришвидшується темп його життя, він чепуриться і гарнішає – гидке каченя

віддаляється в минуле» [5, с. 156], з іншого – увагою не оминається і сумнозвісна слава Сихова як «найбрутальнішого львівського масиву» [5, с. 153]. Таке протиставлення у візуалізації урбаністичних топосів має міфологічні корені: «На щиті Ахілла, змайстрованому самим Гефестом, були зображені два поліси. Гомер описував, що одне місто було прекрасним: там відбувалися ігри, танці, здійснювалися шлюби і були чутні веселі звуки ліри. Інше місто було окуповане ворогом: руйнувалися стіни, зчинялися сутички, коїлися вбивства, крали худобу» [1, с. 242]. Отже, образ міста як сукупності контрастних характеристик корелює з міфологічними прецедентами. Підкреслюється проміжний статус цього району: «в минулі десятиліття Сихів застряг десь посередині між селом і містом. Глянеш угору на п'ятнадцятиповерхівку – це не село, та опустиш погляд униз, до зеленої цибульки на грядці, і розумієш: але ще не місто» [5, с. 151]. Таким чином, традиційна антитеза «місто–село» у випадку львівського масиву демонструє семантичну асиміляцію.

Репортаж Т. Гладиш «Чоловік у краватці» оприявнює проблеми інклюзивності, адже його героями є люди з особливими потребами. Авторка наголошує на цинічній схильності влади приховувати життя цієї частини соціуму від більшості: «Заклади для людей з інвалідністю завжди подалі від центру. Десь на периферії. Або взагалі поза великими містами» [5, с. 189]. Тут знову увиразнюється бінарна опозиція «центр–периферія», причому її традиційна міфосемантика дещо модифікується: представники «маргінесу» в репортажі Т. Гладиш постають духовно сильними, милосердними і чуйними. За словами авторки, «серед охочих виявити турботу відшукуються ті, хто в очах суспільства не має авторитету» [5, с. 194]. Так, у центрі оповіді опиняється молодий чоловік Олександр, який через травму хребта може пересуватися лише на електричному інвалідному візку. Його взаємодія з Черніговом, де він мешкає, артикульована як «приборкання міста, яке ставить перед ним чимало перепон» [5, с. 199-200]. Цю кореляцію образів можна витлумачити в міфологічному ключі: образ Олександра втілює архетип лицаря, що підкорює чудовисько, символічним уособленням якого є образ міста. Пригоди в столиці, описані в репортажі, допомогли його героям усвідомити, що «міста можна підкорити, навіть якщо вони дуже великі» [5, с. 203].

Таким чином, художні репортажі збірки «Veni, vidi, scripsi: життя у місті» надаються до інтерпретації крізь призму міфології: у них чітких обрисів набувають традиційні бінарні опозиції та архетипні моделі, що уможливають переосмислення проблем сучасних міст у контексті вічності.

Список джерел

1. Иллюстрированная энциклопедия символов / сост. А. Егазаров. Москва : Астрель; АСТ, 2007. 723 с.
2. Курико В. Глибина і післямак. Марічка Паплаускайте – про те, як написати хороший художній репортаж. URL :

<http://litakcent.com/2018/05/24/glibina-i-pislyasmak-marichka-paplauskayte-pro-te-yak-napisati-horoshiy-hudozhniy-reportazh/> (дата звернення: 13.04.2020).

3. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т.2. 624 с.

4. Ютченко А. Художній репортаж: між фактом і вигадкою. URL : <http://litakcent.com/2017/12/28/hudozhniy-reportazh-mizh-faktom-i-vigadkoyu/> (дата звернення: 13.04.2020).

5. Veni, vidi, scripsi: Життя у місті. К. : Темпора, 2020. 440 с.

Корженко В. В.,

д-р філос. наук, професор, завідувач кафедри філософії і політології,

Мещерякова М. В.,

студентка 4-го курсу факультету менеджменту

Харківський національний університет міського господарства

імені О. М. Бекетова, Україна

ФЕНОМЕН СВОБОДИ В УКРАЇНСЬКІЙ МЕНТАЛЬНОСТІ: ЙОГО МАНІФЕСТАЦІЯ В НОВІТНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ

Перш за усе, звернемось до поняття «менталітет». Менталітет – це характер, душа, спосіб мислення, глибинний рівень колективної та індивідуальної свідомості народу. Іншими словами, це манера мислення, його склад, його особливості, його своєрідність, тобто це емоційні орієнтації, колективна психологія, спосіб мислення людини певної національної культури. Український менталітет є самобутнім і неповторним, він має і позитивні, і негативні риси. Не важко знайти публікації, в яких автори детально аналізують українську ментальність, виокремлюючи такі характерні риси українців, як гостинність, доброта, щедрість, гуманізм, сентиментальність, прив'язаність до землі та свободолюбство. Свобода посідає важливе місце у свідомості українця. Це полісемантичне поняття грає важливу роль як у вихованні справжніх громадян, так і безпосередньо у державотворенні [1; 3].

На сучасному етапі політична свобода найбільше вабить громадян України, тому що саме політичний аспект свободи завжди перебуває в центрі суспільної уваги й непрямо вказує на свободу як на феномен свідомості та певну цінність. Це зумовлено тим, що саме влада може чинити примус: зобов'язати людину платити податки, призивати її до війська, затримувати і позбавляти волі [2]. Здавалося б, що примус – повна протилежність свободи, проте не варто забувати, що свобода має регулюватися, щоб не стати свавіллям.

Еволюція української свободи, боротьба за неї – це історія шляху нашої держави до незалежності. Цікаво, що ідея національного визволення не розглядалася українцями як надбання чи історичне призначення лише для свого народу, оскільки всі народи рівні і мають однакове право на свободу. Шовінізм є чужим українській суспільній думці [1]. Ще наші далекі предки відзначалися наполегливістю, згуртованістю, почуттям солідарності, товариської

взаємодопомоги. Вони над усе цінували свободу й нікому не дозволяли нав'язувати рабство, підкорити себе духовно. Любов до свободи робила їх терпимими, змушувала поважати почуття гідності кожної людини. Протягом століть цей дух свободи вкоренився в душах українців та став невід'ємною частиною менталітету.

Проблема свободи пов'язана з діяльністю та свідомістю єдності українського народу, його різних верств, прошарків, груп, індивідуальностей із спрямованістю їхніх дій у напрямку досягнення національної незалежності. За етнічною природою український народ свободолюбний і демократичний, гуманний і милосердний, добрий і щедрий. Ці чудові риси, що звеличують його, завойовники свідомо використовували як засіб його ж поневолення, те ж саме роблять і сучасні внутрішні й зовнішні антиукраїнські сили, яким, окрім усього іншого, може протистояти національна свідомість, згуртованість народу, розуміння державної самостійності як запоруки національної свободи, свободи людини і громадянина у своїй державі [1].

Актуальність дискусії про свободу підкреслюють буремні події української історії, які ще не знайшли свого логічного завершення в усіх своїх формах: як у революційно-повстанській формі, так і в формі глибокого усвідомлення необхідності сумлінного підходу до громадянського і політичного життя. Проте не лише останні події визначають характер розуміння українцями свободи. Не можна списувати з рахунку й понад семидесятирічне радянське минуле України, говорячи про місце свободи в ментальності наших співгромадян. Існування у складі СРСР, тобто у складі держави із тоталітарним режимом, може розглядатись як приклад вимушеної довготривалої втечі від свободи в українських реаліях. Багатьом представникам старшого і середнього покоління громадян сучасної України довелося зіштовхнутися з усвідомленням того, що довгий час їхня свобода не була повноцінно використана і відверто обмежувалася. Це й не дивно, оскільки немає жодного сенсу говорити про свободу, особливо політичну, за державного устрою, що не підтримує автономію персони – тобто її спроможності ставити перед собою власні цілі, самостійно обирати засоби для їх досягнення, а також самостійно приймати життєво важливі рішення і нести за них відповідальність.

Сьогодні Україна продовжує будувати свій шлях до правового, демократичного, соціального суспільства [2]. Демократична держава за своєю сутністю – унікальне явище, тому що лише за демократичного устрою онтологічні підвалини свободи, які в приватних рефлексіях можуть бути усвідомлені будь-ким, стають загально визнаною цінністю. Важливо, щоб не лише влада визнавала свободу за громадянами, а й кожна людина поважала особисту свободу решти співвітчизників – цей принцип має лежати в основі законів демократичних держав.

У час, коли на наших очах вирішується подальша доля України як європейської держави, свободолюбство громадян стає особливо важливою рисою, що стосується цілеспрямованості пасіонарного заряду, який виявився під час Революції Гідності. Це пояснюється тим, що Революція Гідності як

пасіонарний поштовх, а отже чинник етногенезу українців, пробудила громадянську свідомість багатьох наших співгромадян. І тут доречно згадати відомий посил Вольтера: «Кожна подія сучасності народжується з минулого і є матір'ю майбутнього» [1].

Отже, державотворення України відбувається на базі давніх традицій українського народу, які склалися впродовж століть. Ця боротьба за незалежність стала досить проблематичною, і не лише через несприятливі зовнішні обставини, а й через укорінені в ментальності українців негативні риси: покірність, конформізм, зрештою й пасивність, що межує з довготерпимістю. Ці риси ментальності часто заважають і блокують патріотичні потуги. Безперечно українська ментальність самобутня й оригінальна, проте для подальшої боротьби за свободу нашому народу варто чітко розмежувати природні риси українського менталітету, та риси, які виховались у період поневолення. Історично склалося, що український народ пригноблювався, а пригноблення свободи народу, в свою чергу, стає перепорою на шляху до усвідомлення індивідуальної свободи. На розвиток етносу, як і на розвиток особистості, впливають три чинники: спадковість, обставини при народженні та вплив середовища. Ось чому нині важливо створити середовище для виховання свідомого покоління громадян. На сучасному етапі української історії ідея про свободу має стати основою усілякого подальшого міркування українців, бо самі думки – це початок свободи, а думка про свободу теж має бути вільною.

Отже, український менталітет – неповторне явище світової культури. Однією з важливих рис нашої ментальності є свободолюбство, яке в умовах сучасності відіграє важливу роль у державотворенні. В історичному бутті українського народу свідомість свободи – це свідомість здобуття національної незалежності та державно-політичної самостійності, свідомість визволення від іноземного поневолення, від служіння своїм і чужим гнобителям, свідомість принципу, за яким людина не може бути вільною, якщо поневолений народ, і, водночас народ не може бути вільним, якщо поневолена окрема людська особа.

Навіть фізичне існування народу можливе лише в умовах свободи: свобода для існування народу – життєствердна необхідність [3]. Саме тому, осмислення оригінальності та самобутності свого народу в часи побудови держави – одне із найважливіших завдань сучасності. Адже сьогодні, коли відбувається динамічне «визрівання» українського громадянського суспільства, актуальною стає проблема виховання автономної особистості, здатної самостійно брати участь у суспільних справах: ініціативної, самостійної, з почуттям власної гідності, що понад усе цінує свободу. Очевидно, що політична система України на сучасному етапі її розвитку іще недосконала, але все населення має об'єднати зусилля і прагнути до того, щоб ця система стала зв'язком між онтологією свободи та етикою свободи (таке застосування свободи, яке б свідчило про свободу людини не лише прагнути до цілей, а й обирати цілі).

Відродження української нації, її спільність та єдність зможе подолати всі негаразди та комплекси, які сформувалися в українського народу в процесі його становлення як політичної нації. Отже, щоб зжити деякі історично притаманні українцям негативні риси ментальності, які проявляються на сучасному етапі державотворення, необхідно визначитися із спільною метою нації та чітко дотримуватися визначених шляхів і засобів досягнення суспільного ідеалу. Становлення України як суверенної держави можливе лише за умови згуртування людей, які проживають на її території. Сьогодні усім варто зрозуміти, що український народ досягне свою національну свободу, як і свободу кожної людини, тільки тоді, коли сутністю духовного ества та необхідним принципом буття нації у всіх сферах її життя стануть найголовніші первинні складові етнічного самовизначення – національна самосвідомість, національна гордість, патріотизм, почуття єдності, а також свідомість помірною співвідношення індивідуального і суспільного.

Список джерел

1. Корженко В. В., Козирєва Н. В. Апробація патріотизму в сучасному науковому дискурсі. *Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку країни*: зб. тез наук.-практ. конф. за міжнар. участю (в межах Третьої щорічної наук.-освіт. виставки «Публічне управління XXI», приуроченої до Всесвітнього дня науки) 24 листопада 2016 року. URL : <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/1/02.pdf> (дата звернення: 04.02.2020).

2. Корженко В. В. Набувальна давність : право і мораль. *Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти* : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 8 грудня 2016 року) : у 2 ч. Полтава : ПУЕТ, 2016. Ч. 1. С. 253-255. URL : http://pli.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/Tom_1.pdf#page=36

3. Корженко В. В. Філософія виховання : зміна орієнтацій : [монографія]. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 304 с.

Kudryavtsev O.,

Ph.D., Associate Professor, Department of Philosophy and Political Science
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv,
Ukraine

PERSPECTIVE VALUE OF ELECTRONIC GOVERNMENT SYSTEM FOR THE DEVELOPING OF GLOBAL INFORMATIONAL COMMUNITIES WITH MULTILEVEL STAKEHOLDERS STRUCTURE

Modern international political landscape represented by various actors, that operates on different social, economical and political levels. It is huge, and not always flexible multistructure and its failure causes widescale negative effects.

Analyzing the EU as a factor of transformation of the state power, it is necessary to approach its analysis in both theoretical and practical contexts. The practical side

concerns the comparison of the process of implementation of the EU system with the political reforms of the late twentieth and early XXI centuries. At the level of theoretical analysis, it is necessary to find out how the introduction of EC is combined with other conceptual approaches, such as new public management and good governance [1].

One of the features of the development of administrative processes in the state in the third quarter of the twentieth century is its deep transformation, rethinking the role of the state in society and its main characteristics. In addition to its depth, the political changes of this period are universal, taking place across the planet within the entire global community. The reasons for this are primarily the growing structural complexity of socio-political systems and international relations, as well as the extreme dynamism of such transformations.

In fact, the large-scale introduction of ICT has become one of the main directions of reforms. It is also obvious that the implementation of the EU system is closely related to the implementation of other projects – the transformation of organizational channels and structures of public authorities, a radical revision and reengineering of administrative processes, the introduction of a model of management by results and from results. A significant number of researchers tend to consider the introduction of the EU system a more significant process than the simple Informatization of state structures. So, in particular, I. Diamond also notes that in a few years no one will be talking about EE, but the changes that will begin this process will affect the way the state provides services, how it sees itself, and finally, how public services are organized [2].

One rather authoritative in matters of information technology development source – Gartner Group in its definition of the term «e-government» focuses on the transformational aspects of «E – government- the transformation of internal and external relations of state bodies with the use of the Internet, information and telecommunication technologies to optimize services, increase in the influence of society on development processes and political decision-making, improving domestic processes» [3]. This definition is the most consistent and denounces the main problem of the theoretical model of the implementation of the EU system, namely the potential possibility of replacing deep transformations with banal automation of existing administrative processes. This, in turn, will make it impossible to achieve the main goal of the reforms – to achieve a qualitatively new level of transparency of political processes and institutions and, as a consequence, to reduce the level of corruption of the authorities and to involve the General population in the processes of preparation and adoption of political decisions.

Even if we consider the automation of state structures as an independent process, its effectiveness is highly questionable due to the fact that with the reduction of resources for the implementation of individual operations, the situation of General inefficiency of the political system remains. It is possible to achieve these goals only if all parties involved in the process clearly understand the secondary role of it before large-scale transformations of the citizen-state relationship, where the former are only a means.

The priority of the previous reform and preparation of the basis for the implementation of the EU system is confirmed by the conclusions of European analytical organizations [4]. Thus, it is noted that those systems that ignored the preparatory stage and began reforming in parallel or after the deployment of the main network units, as a result, have achieved much more modest qualitative successes. Unlike those who first reformed its production processes, and already then «zacamintului» new principles of it. Based on the statistics published by the European Commission, more than half of the state organizations did not go an effective way, quickly deploying technology, but not preparing organizational structures.

According to Momentum Research Group, the situation for most countries as of the middle of the first decade of the XXI century is as follows:

- political systems that have reorganized their structure before the introduction of the latest technologies are 21 %;
- reorganization, as a response to the introduction of new it, was typical for 41 % of systems;
- and finally, 27 % for those systems whose structure and quality have not changed, despite the introduction of it.

Statistics, as we see, are quite eloquent [4].

Proceeding from the above, we can once again emphasize the importance of a comprehensive approach to the reform of the management system, which should combine not only the elements of automation, but also radically new, not traditional for the post-Soviet region, the principles of interaction between political power and society. And, although the example of developed countries demonstrates a certain isolation of the process of implementation of the EU system, it is associated with organizational issues, namely the movement of financial flows, the involvement of specific resources. At the same time, the question of the correlation of the concept of EU with other theories of state reform in the modern political field, in particular such as new public administration and «good» governance, as already mentioned above, remains debatable.

At the heart of the state reform of the period of the late twentieth century is the concept of effective state management, the basic principles of which have passed from the sphere of business. Among them, the most significant may be the following: transfer of effective management technologies from business, namely consumer orientation, evaluation by results, new ways and mechanisms of motivation of civil servants, reduction of the state apparatus by optimizing economic and economic functions and transfer of powers to the private sector (the state retains the ability to control the implementation), the implementation of the principle of subsidiarity through the redistribution of powers towards local authorities. Back in 1985 the European Charter of local self-government set out very similar concepts of the new public administration principles, namely: the need to reform the state apparatus in the direction of its effectiveness [5].

The practical achievements of the introduction of EU models can be considered the emergence of such a phenomenon as customer orientation in the provision of

relevant services by public services. Having previously borrowed this term from the sphere of economic relations and translated it into the political plane, not least thanks to J. p. According to zahman, EU theorists actually put an equal sign between the concepts of «client» and «citizen». Accordingly, the state acts as a service service, which must provide services to its customers as quickly, efficiently and relatively cheaply.

Based on the priority of the citizen in relation to the state, it is his satisfaction with the quality of services and will act as a measure of the effectiveness of the state as a system and as a political institution [6]. As practice shows, the concept of EU can and should be organically complemented by other innovations in the field of theory of the state, in particular, the concept of good governance, or public administration. In this context, it should be noted that at the end of the nineties of the last century it became clear that the effectiveness of political decision-making is greatly influenced by non-state structures, if they participate in this process. There was a process of transformation from the assessment of the political field by taking into account who and how makes political decisions and shares political responsibility [7].

At the same time, there are fundamental differences in the understanding of the role of the citizen in the framework of the concept of new public administration (of which EU is a part), and the theory of public administration. While the former views the citizen as a client who expects quality and timely services, the latter views him as a partner who shares opportunities and responsibility for making joint policy decisions. In both cases the most important mechanism for increasing the authority and confidence in the state is the maximum transparency of all political procedures without exception and the possibility of real public influence on the processes of developing and making political decisions

The inclusion of the process of implementation of the EU system as one of the stages of large-scale socio-political transformations on the way to the system of good governance «good governance» is also considered to be quite justified. The concept of good governance was proposed by the UN in 2002. It represents the General theoretical and methodological principles of reforming political power for the further development of mankind. Among the key components of this concept are the following:

- * Participation (as opposition to alienation). Every citizen should have the right to vote in the development and adoption of decisions either independently or through legitimate representatives. This possibility should be based on the principle of freedom of Association;

- * Law as a rule. The environment for the application of the law must be fair and common to all, especially with regard to human rights;

- Transparency. Based on freedom of access to information. Processes, institutions, and information space are accessible to all interested and competent, the depth of access must match the ability to control them;

- Responsibility. Social and political institutions and processes should be useful to the whole society;

- Orientation on the consensus. Good administration should mediate between a large number of points of view and interests, seek consensus on the basis of an optimal solution for all parties and, if possible, with the help of policies and «good» political technologies;
- Social equality. All citizens should have the same chances for development and self-improvement;
- * Efficiency and competence. Political institutions operate on the principle of meeting the needs of society, as opposed to the principle of resource development;
- Accountability. Political institutions, public organizations and the private sector should be accountable to society according to the level of responsibility of each subject of power or economic activity;
- * Strategic vision (thinking). Political and social leaders should be guided in the long term by the need to implement a system of good governance, taking into account regional cultural, economic, historical and political characteristics.

Despite some universality of these provisions, with qualitative implementation they can become the basis of a fundamentally new political order and for Ukrainian society. The connection of the concept of EU with the theories of good governance and public administration is manifested at all levels [8]. In particular, the introduction of the latest it has long been the basis for improving business processes due to the fact that it is relatively easy to reduce costs, increasing efficiency. Of course, such approaches will work in the public sector of public administration. It is the EU that allows reforming the state apparatus according to the logic of orientation to the citizen as a client. The introduction of the EU system should give a new impetus to the reforms that are carried out within the framework of the modernization of the state in accordance with the principles of good governance.

In the initial stages of e-government implementation, it would be wrong to contrast it with traditional concepts of public administration, because in many cases the inefficiency of the system is not due to its organizational weakness, but to the failure of implementation in the field and the lack of systemic thinking in the center. Therefore, in order to improve the efficiency of the EU, it is necessary to simultaneously reform political institutions, including non-state ones, on organizational principles, to form an appropriate level of political culture of the population (one of the most important and urgent tasks), to develop the principles of civil society in combination with the preservation of cultural identity.

In the Ukrainian political field, the idea of developing an e-government system has existed for a long time, but most often it is considered only in the context of its analysis as one of the components of successful integration into the European community. Along with certain achievements in solving this issue, there are many difficulties associated with cultural, economic, geographical and other features of Ukrainian society. And one of the most urgent in this context is the problem of digital literacy and digital inequality of Ukrainian society. As the world experience shows, the success of the e-governance model depends not least on its inclusiveness, maximum involvement of society in its development and further functioning.

The problem of attracting the population to actively participate in the implementation of e-governance is associated with the search not only for common, common motives, but also individual, specific for each individual citizen expectations-service user, entrepreneur, civil servant, etc. and if you find motivation for a private entrepreneur is easy enough, then motivate a civil servant in modern conditions – a task of great complexity. One of the effective mechanisms to address this issue is the elimination of digital inequality, which in Ukrainian society has a distinct character.

The term «digital divide» has many synonyms, due to the fact that the original version of this English-language concept of digital divide «in the Russian language does not have a well-defined analogue. In the most General sense, digital inequality refers to the lack of equivalence of opportunities for different social groups to access the world wide web, and-as a consequence-to realize the right to information [9]. The emergence of this phenomenon is associated with the active development of the information society and its laws.

It should be noted that digital inequality is a logical continuation and another manifestation of social inequality. But unlike the previous stages in the new Millennium, information, and with it the entire information sphere becomes a powerful weapon, the use of which in the vast majority of cases gives much faster and better results. That is why the problem of overcoming digital inequality and digital hunger goes far beyond the motives of education and social welfare, directly connecting with the issues of information security at the state and public levels.

On the other hand, there is an opinion that the problem of digital inequality is related only to economic discourse, since economic factors are the determinants of digital inequality. Accordingly, this problem should be solved primarily at the economic level. It is unambiguous that for the modern Ukrainian society this problem goes far beyond the economic discourse. Yes, according to R. J. Kaufmann digital inequality (in the author's interpretation it is «digital gap») should be considered in five different dimensions, namely:

- * access, which refers to the availability of logistics, software and information networks,

- * personal-unhindered access and use,

- * value-target-template use of technology capabilities, or non-standard approach,

- from the point of view of skills of optimal use of,

- * collectivist, namely real opportunities for interpersonal interaction of novice users with experienced users and experts through specialized social networks [10, p. 338-382]

- * At the same time, the definition of digital inequality is very ambiguous. From the available points of view, there are two relevant positions: in the first case, digital inequality (here it can be associated with «digital gap») is considered as a physical limitation on access to information and communication technologies. This limitation is objective, that is, based on economic, geographical, political and other factors that are not directly related to the consciousness, habits and preferences of citizens. This

understanding of digital inequality turns it into a statistical concept. Examining digital inequality in this context, it is possible to draw conclusions about the e-readiness or General level of development of information and communication technologies in a given society.

The elimination of digital inequality in this sense is a priority task of political institutions, stakeholders of the political field, as well as politically active citizens (social initiative). Overcoming the digital divide can still be considered to achieve a certain correspondence between the size of society and the number of connections to the world wide web. That is, in this case, the problem is more of an economic nature, and its solution, respectively, depends on the available economic resources of a society. In General, the creation of an electronic management system solutions to this issue can be presented as the first part of the practical implementation.

At the same time, in most specific cases, and in Ukrainian realities, in particular, the difficulties of practical implementation of the e-governance system are associated with several other issues that directly correlate with a different interpretation of the concept of «digital inequality» (meaning «digital divide»). Social inequality in this approach is considered as a social category, the essence of which lies in the differences of worldview and non-equivalence of the value bases of different social groups. Simply put, not for everyone the e-government system is the personal dominant, which in the future should become the social norm. Considering digital inequality in this context, its main causes should be found in the socio-cultural characteristics of each particular society, its political history, modern ideology, typical political practices and in General in political culture. It is important to emphasize that digital inequality is not related to social or physiological inequality. The problem in this case can be formulated as the reluctance of a certain part of society to accept the latest technologies as important, useful, and in some cases necessary in the modern world.

Man, according to one of the most authoritative representatives of social psychology.- G. Tardom, is a being rather conservative. Therefore, any innovations automatically cause an opposition reaction, which can manifest itself in a variety of behaviors: from simple denial to radical violent resistance [11]. Accordingly, the emergence of innovations is not always accompanied by a positive assessment and acceptance of society. At the same time, in the new Millennium conformism – through its negative impact on the innovative potential of society – becomes a big social problem. The consequences of such influence in the long term can be catastrophic for the whole society. Despite the fact that the world community has long been defined with trendovistyu concept of information society, the adaptive potential of a particular individual and a certain community becomes a powerful resource of political and economic dominance. It is the skills of rapid adaptation to new conditions (both natural and social) that open up huge opportunities for further sustainable development of any society.

The world web is developing much faster than its media predecessors. Thus, the technology of radio signal transmission took almost forty years to reach an audience of 50 million, in turn, all the same 50 million audience viewers received after 13

years of operation. As for the Internet-in less than four years the number of its users has reached a similar level [12]. And there is no reason to believe that this process will slow down in the coming years. Education, at one time, was an integral attribute of the elite social system, and an unattainable lure for others. Moreover, knowledge, as a resource of power, has always been of great importance, and in the modern world, this resource has become decisive, displacing all others.

In countries such as Australia, Canada, Germany, India, Japan and many others for a long time at the legislative level adopted a package of decisions aimed at creating equal conditions for the whole society and opportunities for access to the latest technologies. Special attention is paid to providing opportunities for people with special needs to fully receive these services. The implementation of this principle is entrusted not only to the state, but also to all subjects of economic and political activity. In the US, this problem has also been solved for a long time. Moreover, the current legislation at the Federal level forces manufacturers of telecommunications equipment in the design process to consider the specific needs of a certain category of consumers. The same applies to software manufacturers.

References

1. Андрианов В. Д. Электронное правительство – инструмент повышения эффективности государственного управления. *Маркетинг*. 2011. № 1. С. 3-10.
2. Diamond L. *Developing democracy: toward consolidation*. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2007. 266 с.
3. Європейський Союз: консолідовані договори / [пер. Ю. Петруся ; наук. ред. В. Муравйов]. К. : Вид-во «Port-Royal», 1999. 206 с.
4. Benchmarking e-government. A Report by the Momentum Research Group of Cunningham Communication Commissioned by NIC. URL: www.egovernmentreport.com
5. Європейська Хартія місцевого самоврядування / Страсбург, 15 жовтня 1985 р. : Хартію ратифіковано Законом № 452/97-ВР від 15.07.1997 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
6. Мартен Д. *Метаморфози світу: соціологія глобалізації* / Мартен Домінік, Мецжер Жан-Люк, П'єр Філіп ; пер. з франц. Є. Марічева. К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2005. 302 с.
7. *Guidebook on promoting good governance in public-private partnerships*. United Nations Economic Commission for Europe. 2008. URL: <http://www.ajpp.hr/media/13717/ppp%20guide%20english%20final%202008.pdf>
8. Молоді українські політики на початку XXI століття / [Ред.-упоряд. Л. Кудіна, С. Герасимчук, Н. Демчук]. К. : Молодіжна альтернатива, 2003. 116 с.
9. Internet acronyms and lingo glossary URL:: <http://whatis.techtarget.com/glossary/Internet-Acronyms-Lingo>.
10. Kauffman R. Is there a global digital divide for digital wireless phone technologies? / R. Kauffman. // *Journal of the Association for Information Systems*. Special Issue. 2005. С. 338–382.

11. Тард Ж. Законы подражания (Les lois de l'imitation) / Ж. Тард ; [переводъ съ французскаго]. С-Петербургъ : Издание Ф.Павленкова, 1892. 372 с.
12. Yao M. K. The Digital Divide Still An Issue. University of Regensburg. 2007. URL:http://epub.uni-regensburg.de/10713/1/The_Digital_Divide_Still_An_Issue.pdf.

Можайкіна Н. В.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії
та міжнародної економіки,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І РОЗВИТОК МЕРЕЖІ СВІТОВИХ МІСТ

Розвиток міст і їх систем завжди знаходилося у фокусі уваги дослідників. Сучасні і досить помітні зміни в умовах, функціях, перспективах розвитку міст вимагають переосмислення класичних моделей їх розвитку і розробки нових, які більш тонко уловлюють зміни, які відбуваються в світі. Незважаючи на те, що в міжнародних відносинах і світовій політиці головну роль, як і раніше грають держави, на початку ХХІ ст. все активніше стали проявляти себе недержавні гравці. Збільшення їхньої ролі відбувалося в світі на фоні розмивання меж між внутрішньою і зовнішньою політикою і одночасно з ростом взаємозалежності політичних і економічних процесів, що протікають в різних країнах. В умовах зростання конкурентної боротьби за матеріальні і нематеріальні ресурси перед пануючими елітами гостро стояла проблема лідерства в представництві інтересів регіону на рівні відносин центр – регіони, регіон – регіон, регіон – глобальний світ.

Термін «глобальне місто» використовують для позначення урбанізованого регіону, який має глобальний вплив, на основі наступних напрямків.

1. Місто виступає як центр підвищення якості територіального управління, точки зростання для країни і регіону, виступаючи на міжнародній арені в формі «воріт» в глобальний світ.

2. Місто виступає в якості важливого елемента регіональної і світової економічної мережевої структури, підвищуючи конкурентоспроможність національної та регіональної економік.

3. Місто значно впливає не тільки на регіони свого місце розташування, але також на макрорегіони світу.

4. У сучасному світі міста виступають в якості регіональних комунікаційних центрів, центрів престижного споживання і взаємодії еліт глобального, регіонального і локального (територіального) рівнів.

5. Сучасні глобальні міста є центрами відтворення знань і навчання нових фахівців завдяки розвиненому і високо мобільному освітньому середовищу [1].

Глобальні міста (Нью-Йорк, Лондон, Токіо) чітко виділяються на тлі інших. Вони знаходяться на вершині піраміди, де зосереджені функції управління різними аспектами глобальної економіки і політики.

Однак довгий час дослідженню ролі міст в міжнародних відносинах і світовій політиці не приділялося належної уваги. Тільки з кінця 1980-х рр. у теорії світових міст з'явилася велика кількість дослідників. Соціологи, економісти, урбаністи, фахівці з міського планування з різних країн і з різними методологічними установками стали проводити численні емпіричні дослідження, класифікуючи світову систему міст.

Якщо раніше глобальну урбосферу описували як ієрархічну структуру, то сьогодні в дослідженнях, виконаних на стику міських і міжнародних досліджень, найбільш поширена наступна точка зору: міста організовані в глобальну мережу, всередині якої присутні доміанти, що виділяються своїми розмірами і ресурсами – глобальні міста. Мережі міст – складні утворення. Своєю складністю вони зобов'язані дуальної природі міста. Міста мають одночасно просторові і соціальні характеристики. З одного боку, будь-яке місто – це, перш за все, фізичний простір, територія і локальність. З іншого боку, міський простір наповнено взаємодіями між соціальними мережами і індивідами. Місто в цьому сенсі виступає як організатор соціального простору всього суспільства, який не тільки задає характеристики функціонування соціальних інститутів, а й впливає на поведінку індивідів.

Мережа світових міст може бути представлена як складна система різноманітних офісних мереж міжнародних сервісних фірм. Відштовхуючись від цього положення, можна створити кількісні моделі, які дозволяють досліджувати умови, чинники формування мережі світового міста, індивідуальні характеристики основних акторів – поселень і фірм. Таким чином, мережа світового міста є результатом швидше глобальних корпоративних рішень, ніж колективної роботи міських і державних політиків. Освіта світового міста спочатку залежить від розміщення штаб-квартир і інших ключових підрозділів ТНК (світового та регіонального рівнів) [2, с. 123-34].

Саме великі глобальні сервісні фірми грають ключову роль у формуванні мережі світового міста. Для ефективного здійснення своєї діяльності вони прагнуть до створення високоінтелектуального середовища у великих містах світу. Успіх кожної глобальної фірми залежить від їхньої стратегії з розміщення своїх представництв в окремих містах по всьому світу. Згідно з цією концепцією, кожне світове місто, являє собою індивідуальне поєднання передових фірм і їхніх офісів у сфері обслуговування. Мережа світових міст може бути представлена як складна система різноманітних офісних мереж міжнародних сервісних фірм. Відштовхуючись від цього положення, можна створити кількісні моделі, які дозволяють досліджувати умови, чинники формування мережі світового міста, індивідуальні характеристики основних акторів – поселень і фірм.

Одним з найбільш цікавих напрямків у дослідженнях мережі світового міста є ієрархічні відносини, що складаються в його середовищі. Розробка

різноманітних рейтингів міст добре вписується в традиційні теоретичні підходи, що базуються на національних ієрархіях міст і в широкому сенсі відповідних класичної теорії центральних місць. В цьому випадку очікується, що міста, які розвиваються, можуть піднятися в ієрархії за рахунок конкуруючих міст. Є також думка, що міста можуть існувати в мережах тільки через колективне взаємодоповнення [3, с. 295-336; 4].

Мережеві відносини, що передбачають головним чином кооперативні відносини, розглядаються в якості головних, універсальних, а ієрархічні з високою часткою конкуренції – як додаткові. Основним індикатором ступеня «пов'язаності» глобальних міст в мережі («глобальної мережевої пов'язаності» – GNC) є кількість зв'язків з іншими містами, який визначається діяльністю міжнародних сервісних фірм.

Світова ієрархія глобальних міст характеризується стійким домінуванням двох центрів – Лондона і Нью-Йорка. У США, на відміну від інших провідних регіонів мережі глобальних міст, спостерігається дуже помітний розрив за величиною «пов'язаності» між першим (Нью-Йорк) і всіма іншими центрами [5]. Очевидно, тут проявляє себе відома «зацикленість» багатьох місцевих виробників на власному внутрішньому ринку, що веде до стримування розвитку міжнародних зв'язків. Західна Європа характеризується більш «рівним» і найчисленнішим складом учасників мережевої спільноти глобальних міст. Є два визнаних лідера – Лондон і Париж. Решта утворюють за ступенем «пов'язаності» щільну групу.

Досить міцні позиції Сянган (Гонконгу). Але інші міста Китаю в останні десятиліття теж демонстрували високу динаміку розвитку. За останній період багато міст країни зробили за останнім показником стрімкий ривок. І тепер не один Сянган (Гонконг), а відразу три центри (Сянган, Шанхай, Пекін) представляють країну в першій десятці глобальних міст світу [5]. Це характеризує не тільки показники темпів зростання економіки, але і коефіцієнти глобальної мережевої пов'язаності. Кореляційний аналіз заходів залежно глобальної мережевої пов'язаності («підключеності») від основних соціально-економічних індикаторів виявив сильну ступінь взаємозв'язку з виробництвом ВВП.

Таким чином, незважаючи на видиму «рухливість» показника глобальної мережевої пов'язаності, він виявляється досить жорстко прив'язаним до базових узагальнюючих характеристик розвитку міст. Очевидно, що на формування глобальних міст (а також на поведінку провідних сервісних фірм) впливає широке коло чинників, які потребують додаткових досліджень.

Список джерел

1. Бойко-Бойчук О. В. Світові тенденції розвитку міст: міжнародний досвід. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07bovmmd.htm>.
2. Beaverstock J. V., Smith R. G., Taylor P. J. World City Network: a New Metageography? // Annals, Association of American Geographers. 2000. No. 90. Pp.123-34.

3. Powell W. W. Neither Market nor Hierarchy: Network Forms of Organization. *Re- search in Organizational Behavior*. 1990. No. 12. Pp. 295-336.

4. Thompson G. F. *Between Hierarchies and Markets*. Oxford : Oxford University Press, 2003.

5. Brookings. URL: <http://www.brookings.edu/research/interactives/global-metro-monitor-3>.

Омельченко С. О.,
д-р пед. наук, професор, ректор,
Гавриш О. Г.,
канд. пед. наук, старший викладач,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Україна

ХАРАКТЕРИСТИКА МІГРАЦІЙНИХ ХВИЛЬ У КРАЇНИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Міграцію в сучасному контексті можна вважати актором міжнародних відносин і світового розвитку в цілому, вона впливає на формування зовнішньої політики сучасних держав, на глобальну демографічну ситуацію, світову економіку і економіку окремих країн, міжнародну фінансову систему, соціально-культурну трансформацію, зміну поняття міжнародної безпеки .

У країнах Європейського Союзу спостерігається висока залежність природного руху населення від припливу мігрантів. Це призводить до вагомого впливу іноземних ринків праці на країни об'єднання, при цьому, в довгостроковій перспективі, на тлі старіння населення країн Європи, закономірним буде зміна етнічного складу населення країн.

Темпи міграції в ЄС до 2014 року досить стабільні – критичних змін обсягу міграційних потоків не відбувалося. З урахуванням деяких припущень це дозволяє говорити про збалансованість міграційної політики країн ЄС та про відсутність зовнішніх шоків. Але в 2014–2016 роках через зростання політичної нестабільності на Близькому Сході посилюється міграційний потік з цього регіону.

Істотні відмінності в соціально-економічному рівні розвитку країн, які формують Європейський Союз, виступають базовою причиною міграції. На сучасному етапі розвитку об'єднання політична ситуація в самих країнах ЄС досить стабільна.

У структурі мігрантів переважають вихідці з країн із середнім рівнем ВВП, що підтверджує теоретичне припущення про те, що економічний розрив може бути розглянутий як достатня умова мотивації до міграційного руху. Установивши основні характеристики міграційних потоків всередині країн ЄС (відносна стабільність до 2014 року, висока залежність демографічної ситуації від міграційного припливу, превалювання в міграційних потоках вихідців ззовні, а також розгляд в якості рушійного фактору – відмінностей в рівні

ВВП), перейдемо до розгляду основних потоків міграції ззовні країн Євросоюзу.

Важливою характеристикою міграційних процесів для країн ЄС є те, що з 1990-х років саме міграція визначає тенденції приросту населення в країнах об'єднання. До 1990-х років демографічна ситуація в країнах об'єднання (падіння народжуваності, старіння населення) визначалася переважно внутрішніми факторами – природним приростом населення. Був сформований явний тренд до скорочення темпів природного приросту населення (і в 2015 році це проявилось в негативному природному прирості населення). Приблизно з кінця 1980-х років тенденція до зміни загального приросту населення в країнах ЄС стає позитивною, причиною чого є різке зростання міграційного населення – одна з наймасштабніших міграційних хвиль у країни Європейського Союзу.

Причиною цієї міграційної хвилі став розпад СРСР, Югославії та ініційовані процеси переміщення мігрантів в країни Європи. Умовно ця міграційна хвиля може вважатися другою міграційною хвилею на сучасному етапі розвитку Європи (якщо не відносити до міграційної хвилі масштабний рух населення після Другої світової війни). Вона була викликана підйомом сепаратистських рухів в ряді держав Східної Європи, а також локальними війнами в різних точках земної кулі, наприклад, конфлікт в Перській Затоці. З 1988 до 1993 року понад 1,4 млн. осіб – переважно зі Східної Європи, балканських країн та Туреччини – подали прохання про надання їм притулку [3].

Першу міграційну хвилю (різкий міграційний приріст у 1960-і роки) можна вважати результатом міграційної політики ряду європейських країн по залученню переважно трудових мігрантів з Туреччини та інших країн. У ті роки міграцію сприймали виключно як корисне явище для Європи, тому що була гостра потреба в дешевій робочій силі для відновлення економіки і інфраструктури після Другої світової війни.

Міграційні процеси відбувалися і всередині континенту, робочі з Іспанії, Греції та Італії прямували на заробітки в промислово-розвинені країни Європи (Німеччину, Францію, Австрію), пізніше гастрабайтерами в країнах нинішнього Євросоюзу ставали громадяни Туреччини і країн Північної Африки. Значну частину потоку також складали мігранти, які прибували до Європи з колишніх колоній. Тільки через кілька десятиліть для європейських країн стане очевидним, що з тимчасового явища присутність мігрантів перетворилася у факт повсякденного життя. За даними на 1 січня 2013 року, в країнах Євросоюзу проживало 20,4 млн. громадян країн третього світу, що становить понад 4% від загальної чисельності населення ЄС [2].

Переважає більшість мігрантів, які проживають на території ЄС, не відносяться до країн Союзу. Основні міграційні потоки у напрямку ЄС визначаються населенням, що не відносяться до цієї групи країн. Нижче розглянемо основні тенденції зміни міграційних потоків.

У структурі міграційного потоку, спрямованого до Євросоюзу, в останні десятиліття можна виділити кілька частково взаємозалежних тенденцій. По-перше, в більшості країн протягом наступних років порівняно зменшилася законна імміграція, після досягнення свого піку в 1992-1993 роки, в результаті посилення державами-членами міграційної політики. Але навіть незважаючи на це, міграція впевнено лідирує при формуванні загальної чисельності населення. Друга тенденція – збільшення різноманітності країн походження мігрантів. З одного боку, збереглася міграція з традиційних країн походження, це відноситься, наприклад, до мігрантів з Індії до Великої Британії і з північної Африки до Франції. З іншого боку, найкращим прикладом появи нових напрямків в міграції є потік з країн Центральної та Східної Європи в Німеччину, Австрію та Швецію.

Третьою тенденцією є той факт, що майже у всіх державах ЄС найбільш істотну категорію міграційного потоку складають ті, хто шукає притулок, і учасники сімейної імміграції [1, с.145].

Отже, проаналізувавши теоретичний матеріал за темою нашого дослідження, ми дійшли висновку, що існують три умовні хвилі міграційних потоків у країни Європейського Союзу. Крім цього, у структурі міграційного потоку до ЄС спостерігаються певні нові тенденції, що свідчить про безперервність та сталий розвиток цього напрямку.

Список джерел

1. Яшкова Т. Новая миграционная волна и будущее Европы. *Потенциал современной науки*. 2016. № 4 (21). С. 144–147.
2. Eurostat, Migration and migrant population statistics – Statistics explained. URL:http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics (дата звернення: 22.04.2020)
3. Rinus Penninx, Dimitrina Spencer and Nicholas Van Hear. Migration and Integration in Europe. *The State of Research*. University of Oxford : ESRC Center on Migration, Policy and Society (COMPAS), 2008.

Пушкар Т. А.,

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

МІСТО В КОНТЕКСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Цифрова трансформація суспільства у ХХІ столітті знаходить своє відображення у нових підходах до формування ефективних регіональних структур і становленні нової парадигми розвитку і розміщення продуктивних сил. Вплив інформатизації суспільства, зміщення інформаційних процесів у віртуальне середовище, впровадження електронного урядування значною мірою відбивається на процесах розвитку і функціонування сучасного міста.

Процеси цифрової трансформації економіки стають найважливішим двигуном інновацій, конкурентоспроможності і економічного розвитку в країні [1, с. 17]. Цифрова економіка виступає певним середовищем, яке доповнює реальність і стає основою глобалізації [2, с. 213]. Сучасні процеси цифровізації активно змінюють підходи до використання інформаційних технологій в різних сферах життєдіяльності суб'єктів господарювання економіки. До основних технологій цифрової трансформації, на думку Л. С. Любохинець та Є. М. Шпуляр відносять: розвиток та використання штучного інтелекту, інтернет речей, хмарних технологій, цифрового проектування і моделювання технологічних процесів, адаптивних технологій 3D, електронного документообігу та урядування, математичного моделювання, цифрових технологій в сфері фінансових та страхових послуг. [2, с. 215].

На думку значної кількості авторів, технологічний аспект цифрової трансформації в економіці визначається певними основними трендами: мобільні технології, бізнес-аналітика, хмарні обчислення і соціальні медіа. В глобальному аспекті цей прояв знаходить своє вираження у розвитку соціальних мереж [3, с. 212].

Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки у розділі «Життєдіяльність міста» передбачає подальший розвиток концепції «Smart-сіті» (розумного міста), яка передбачає модель міста з використанням цифрових технологій для розв'язання поточних проблем міста, його сталого розвитку та комфортного життя громадян [4].

Впровадження даної концепції, реалізація відповідних проектів, активізація даних процесів в усіх регіонах України передбачає розвиток наступних ініціатив:

- розроблення національної «дорожньої карти» цифрової трансформації міст, яка стане основою формування міських «дорожніх карт» та підтримки міських проектів цифровізації;
- створення національної платформи, яка надасть доступ до каталогу рішень концепції смарт-сіті згідно з досвідом Європейської платформи «розумних» міст;
- впровадження міжнародних стандартів управління смарт-сіті;
- підтримка розбудови інноваційних екосистем в містах України;
- активне залучення громадян у процес розроблення міських рішень смарт-сіті [4].

На даний момент сучасне місто вже є досить складною інформатизованою системою, в якій значна кількість соціальних і економічних процесів змістилися до віртуального простору. Процеси цифрової трансформації охоплюють майже усі сторони соціально-економічного життя міста: від електронного самоврядування до зміни традиційних форм спілкування мешканців міста.

Розвиток цифрової економіки починає все активніше впливати і на традиційні підходи до розміщення продуктивних сил і розвитку міст. Класичне поняття містоутворюючого підприємства як точки, навколо якої формується

місто, розвивається його інфраструктура, не втрачає своєї актуальності, але зростання значення інтелектуалізації праці призводить до того, що інформаційний сектор за темпами зростання починає випереджати традиційні галузі. Саме процеси цифрової трансформації стають тим рушійним фактором, який, з одного боку, згладжує диференціацію регіонів, а з іншого – посилює диспропорції територіального розвитку, акцентуючи увагу на містах.

Цифрова трансформація соціально-економічних процесів у сучасному місті відбувається за багатьма напрямками, основними серед яких є :

1. розвиток електронного бізнесу і зміщення багатьох економічних процесів у віртуальне середовище. Це істотно відбивається на структурі зайнятості у містах, формуванні комерційних структур, розвитку нових сфер економічної діяльності, прискоренні бізнес-процесів;

2. розвиток електронних фінансових інститутів, формування нової системи здійснення платежів і розрахунків, що потребує якісного технічного забезпечення та розвинутої цифрової інфраструктури;

3. впровадження системи електронних розрахунків у міському транспорті;

4. розвиток електронного самоврядування у містах, залучення через інформаційні системи значної кількості мешканців міст до громадського обговорення проектів, міських ініціатив та активної участі в самоуправлінні;

5. створення системи єдиних міських «розумних» систем, які дозволяють відстежувати ситуацію у місті його мешканцям за різними складовими: від наявності товарів в магазинах і заторів на дорогах до моніторингу екологічних показників;

6. трансформація сфери обслуговування населення та сфери розваг, в якій значною мірою відіграє значення наявність надання послуг онлайн;

7. розвиток процесів цифрової трансформації у соціальній сфері (освіти, охорони здоров'я тощо).

Тобто сучасне місто як складна соціально-економічна система розвивається під впливом інформатизації суспільства, що викликає формування нових підходів до ефективного управління та забезпечення життєдіяльності міст. У розрізі концепції smart-сіті це знаходить своє відображення у впровадженні міських проектів цифровізації, забезпеченні розвинутої інфраструктури, перенесенні значної частини бізнес-процесів у місті у віртуальне середовище. Важливим моментом у становленні «розумного» міста є підвищення залучення його мешканців до активної участі в управлінні містом та можливості впливу громадської думки на його стратегії розвитку.

Список джерел

1. Апалькова В. В. Концепція розвитку цифрової економіки в Євросоюзі та перспективи України. *Вісник Дніпропетровського університету*. 2015. Вип. 4. С. 9–18.

2. Любохинець Л. С., Шпуляр Є. М. Цифрова трансформації національної економіки: сучасний стан та тренди майбутнього. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 4. С. 213–217.

3. Краус К. М. Цифровізація в умовах інституційної трансформації економіки: базові складові та інструменти цифрових технологій. *Інтелект XXI*. №1. 2018. С. 211–214.

4. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13>

5. Краус К. М. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. №1. 2018. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf.

6. Ригова І. С. Вплив «SMART технологій» на розвиток «SMART-міста» в інформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. Вип. 72. 2018. С. 81–90.

Фесенко Г. Г.,

д-р філос. наук, доцент, професор кафедри історії і культурології

Яковенко Ю. А.,

студентка 3-го курсу факультету архітектури, дизайну та

образотворчого мистецтва,

Харківський національний університет міського господарства

імені О. М. Бекетова, Україна

АРХІТЕКТУРНО-ПРОСТОРОВІ РІШЕННЯ СУЧАСНОГО МІСТА В КОНТЕКСТІ ЕКОФІЛОСОФІЇ

У сучасних містах усе частіше виявляються ландшафтні практики, що ніби «занурюють» забудоване середовище у природне. Такі зміни обумовлені, зокрема, увагою суспільства до інвайроментальних цінностей, зацікавленістю у збереженні природи як невід'ємної компоненти міського ландшафту. Урбаністи виявляють інтерес до проблематики базових потреб людини у відтворенні життєвих сил, й відповідно – середовища для проживання. У цілому переосмислюється роль природи в процесах розвитку міста, розбудови середовища, здатного підтримувати «здорове» функціонування.

Концепція метаекологічного урбанізму, на відміну від загальноприйнятого розуміння природи як чогось «зовнішнього» по відношенню до міського, вибудовується навколо ідеї «повернення» природи у міські ландшафти та інтегральних відносин «людина-природа». Відповідно й архітектура має бути не стільки «культурною надбудовою» природи, а «природною архітектурою». Алесандро Рокка у своїй праці «Природна архітектура» критично ставиться до ролі архітектури як своєрідного

«прихистку» людини від природи й водночас робить спробу артикуляції природноорієнтованої міської архітектури [1].

Екочутливі архітектори поділяють ідею про розчинення граничної межі між будівлею та довкіллям, між внутрішнім і зовнішнім простором. І якщо архітектори, як правило, займаються дизайном закритих просторів, а ландшафтні архітектори – відкритих просторів, то концепція екозбалансованого міста зосереджується на їх взаємозв'язку. Екочутливе містопланування стає важливим компонентом й міських проєктів з реновації.

Урбан-екологи мислять в радикальній опозиції до промислового дизайну, який описувався в категоріях «домінування та знищення». Наприклад, місто Катовіце, що було важливою складовою польської гірничодобувної індустрії, здійснило реновацію шахтарського міста у IT-хаб, що супроводжувалася глобальним рекреаційним проєктом (очищення ґрунтів, озеленення тощо). На сьогодні зелені локації цього міста складають 40% території, воно перетворилося з екологічно небезпечного на екологічно привабливе [2].

Міська архітектура «вплітає» природне середовище, утворюючи простір для безпосереднього контакту з природою. Зелені стіни та ландшафтні тераси стали популярним способом інтегрувати природу в усі типи забудов – від багатопверхових житлових комплексів до торгівельних та офісних центрів. Урбан-форми переосмислюються відповідно до змін у ставленні до природи, виробляються рекомендації щодо узгодження архітектурно-просторових рішень міст з характером їхнього природного середовища.

Прихильники екологічного урбанізму (Джейн Джекобс, Мак Харг, К. Лінч) стверджують, що міста схожі на живі організми, і відповідно міський дизайн має враховувати специфіку «міської системи» (з декількома десятками величин, які є одночасно змінними і тонко взаємопов'язаними способами). Екологічний підхід до проєктування міст ґрунтується на розумінні міста як місця проживання, й одночасно як частини природного світу – динамічної екосистеми з глибоким контекстом. Окреслюється стратегія «вирощування» природи як саду, орієнтація на адаптивний процес (адаптації, а не панування) «життя з» природою (а не «жити над»). Звідси й сучасні пошуки альтернативної філософії екологічного планування міст, визнання міського дизайну потужним інструментом адаптації [3, с. 49-67].

Сучасна еко-урбо-філософія надихається філософією Мартіна Гайдеггера, який закликав жити автентично на Землі. Бути – означає для нього «населити якесь місце», піклуватися і творити це місце. Мешкати, жити – це перш за все звільняти щось, дозволивши йому стати самим собою, тим, чим воно є за своєю суттю. Мешкати – це піклуватися про речі так, щоб вони існували і поверталися до свого власного первинного стану. У підсумку Мартін Гайдеггер прийшов до біоцентричної позиції, коли люди «дають жити життю». Сучасні екофілософи, вслід за М. Гайдеггером, стверджують, що певні метафізичні ідеї відповідальні за руйнування навколишнього середовища, а значить існує потреба в оновленні розуміння світу, в філософсько-онтологічних зрушеннях: від антропоцентричного і утилітарного розуміння світу до розуміння, яке дозволяє

речам бути. Не-антропоцентричні спільноти здатні започаткувати практики «поваги і піклування» про усе живе на Землі. Екофілософія постає своєрідним пошуком мудрості щодо глобального дому (будинку), тобто навколишнього середовища та усіх речей, щоби природно жити у ньому.

Філософська урбо-екологія стає потужною концепцією, яка пояснює ціннісно-вітальні аспекти міських ландшафтів, окреслює параметри еко-збалансованого ландшафту постмодерних міст. Екофілософія урбанізму є спробою виявити і сформулювати принципи альтернативних підходів до природи на рівні міської політики і прийняття архітектурно-планувальних рішень.

Список джерел

1. Rocca A. *Natural Architecture*. Princeton: Princeton Architectural Press, 2007. 215 p.
2. Катівіце: реновація шахтарського міста у IT-хаб. *Платформа розвитку міст*. URL: <http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/214>.
3. Фесенко Г. Г. *Морфологія міських ландшафтів: культурфілософські інтерпретації*: монографія. Харків: ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. 282 с.

Яковенко Л. І.,

д-р екон. наук, професор, професор кафедри політичної економії,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, Україна

COVID-19 VERSUS «ЕКОНОМІЗМ»

Людство в історичному розвитку перебуває в процесі постійних змін і трансформацій суспільства, економіки, самої людини. Упродовж останніх 30 років не виникає сумнівів у необхідності реформування України, за цей час кілька шансів зробити це швидко і ефективно втрачено. Ще зовсім недавно основними завданнями видавалися зміна політичної системи, вибудовування інститутів, формування сучасної структури та ефективної інфраструктури економіки. Натепер в центрі уваги країни з військовим конфліктом, слабкою економікою, неусталеними економічними та політичними інститутами, наднизькими доходами є балансування на краю прірви пандемії COVID-19 в умовах карантину і непрацюючої економіки.

Теоретико-методологічні та концептуальні обґрунтування різного роду соціально-економічних трансформацій і побудови нових відносин, базованих на цінностях добра, моралі, знань, рефлексії, пов'язані з модернізацією – переходом на вищу траєкторію розвитку, формуванням горизонтальних зв'язків, реалізацією громадянських ініціатив, рухом від ринків до мереж, становленням енергоефективних господарських систем, – усі ці елементи нової моделі розвитку доволі детально описані в роботах учених останніх десятиліть, включно із науковими статтями із циклу конференцій, присвячених

трансформаціям в економіці, політиці, соціальній сфері, освіті, проведених в Полтавському національному педагогічному університеті в 2005-2018 рр.

Але всі уявлення про майбутній розвиток разом стали недостатніми – планету охопила пандемія. Щоб запобігти її поширенню, уряди обирають соціальне дистанціювання, карантинні заходи з різним ступенем обмеження, але заклик скасувати контакти, залишатися вдома – спільний для всіх.

Мішель Фуко в другій половині ХХ ст. вводить поняття «біовлада» та «біополітика», наголошуючи, що з розвитком капіталістичних відносин і формуванням національних держав виникає необхідність розвитку, накопичення і раціонального перерозподілу ресурсів, що викликає до життя новий, «позитивний» вигляд влади, заснований не на страхові смерті, а на захисті життя [1]. На думку М. Фуко, саме здоров'я є епіцентром «біовлади» або модерного управління, нагляду і контролю населення. А між державами та громадянами укладається негласний контракт, заснований на здатності перших гарантувати безпеку та фізичне здоров'я населення. Звісно цей контракт доволі часто порушується, держава все більше економізується, його виконання гарантується все меншою мірою. Відбувається відхід від принципів соціальної держави – 30 млн. людей у США, найбагатшій країні світу не мають медичної страховки, у бідних країнах населення взагалі не має доступу до якісної медичної допомоги, самостійно оплачує все більшу частку коштів на лікування. Тож перетворення держави в суто економічного гравця, метою якого скорочення витрат (бюджетів) не тільки сфери охорони здоров'я, а й освіти, культури, науки, а також аутсорсинг виробництва ключових благ, призводить до того, що держава не реалізує владу. Парадоксально ігнорується й те, що корпорації, підприємницькі структури отримують вигоду від суспільних благ (освіта, здоров'я, інфраструктура), не оплачуючи їх. Усі ці ресурси залежать від держави й обумовлюють саме існування ринкового обміну. Нинішня криза виявила вражаючу повсюдну неготовність – нестача ліжок, масок, респіраторів, захисних комбінезонів, засобів догляду тощо, а головне – відсутність алгоритму дій в подібній ситуації. Політики по всьому світу поставилися до здоров'я громадян вкрай легковажно, оскільки не сприймають очевидного: немає здоров'я – немає економіки. «Зв'язок між нашим здоров'ям і ринком тепер болісно оголився», – наголошує Єва Іллуз, французька соціологиня [2].

Активізувалися дискусії про складний вибір між економікою та життям, економічним розвитком та цінністю людського життя (що краще: «померти від голоду» чи «померти від вірусу»), а також про подальші трансформації і формування соціально-економічної моделі майбутнього. Звучать також твердження, що влада західних країн провокує рецесію не для того, щоб врятувати життя людей з груп ризику в обмін на економічні втрати. Реальна, а не уявна, стратегія в тому, що умовний «Захід» обмінює життя своїх «старих» на життя людей в «третьому» світі, в країнах, виробництва в яких перебувають на початку технологічних ланцюгів, що зрештою приводить до високого рівня споживання в розвинутих країнах.

Не йдеться про «значні втрати» і «менші втрати». Епідемія завдає такого удару, що збитки будуть величезним в будь-якому випадку. Оцінити майбутні і теперішні втрати доволі складно, оскільки моделі, які використовують економісти, прогножуючи ВВП, інфляцію, безробіття, застій чи від'ємне зростання, добре працюють в умовах, коли економіка розвивається поступально і кожен наступний рік схожий на попередній. В умовах «коронашоку» економісти переважно не називають конкретних показників падіння, але проводять паралелі з Великою депресією (з падінням ВВП у США на 40 %), порівнюють з трансформаційною кризою 1990-х (з падінням ВВП в Україні на 60 %), говорять, що ситуація набагато складніша, ніж у 2008 р. Нинішня зупинка економіки не схожа ні на V-подібну, ні на U-подібну (з повільним відновленням), ні на L-подібну (різкий спад, а потім тривала стагнація), вона більше нагадує I – подібне «вертикальне» одномоментне падіння фінансових ринків і реальної економіки. «Новизна цієї кризи в тому, наскільки сильно її переслідує «економізм». Британська модель (згодом сильно розкритикована) спершу полягала в застосуванні найменш нав'язливого методу втручання – самоімунізації (а отже, зараження) 60 % населення. Це рішення зводиться до жертвування частиною населення в ім'я підтримки економічної активності. Німеччина і Франція поки це було можливо, ігнорували кризу. Італійський публіцист Дж. Емполі, зазначає, що навіть Китай, який нехтує правами людини, так відверто не використовував «економізм» як критерій, на який необхідно зважати в боротьбі проти вірусу (принаймні на перших порах). Дилема безпрецедентна: пожертвувати життям багатьох літніх і незахищених людей – або пожертвувати економічним виживанням багатьох молодих і незалежних» [2].

Однозначну відповідь на питання, чи варто рятувати життя людей, зупиняючи економічні процеси і запроваджуючи суворі карантинні заходи, дає сучасне західне суспільство: це варто робити, чого б це не коштувало, а життя одних не можна протиставляти життям інших. С. Гурієв ставить питання: «Чи означає це, що людське життя в західних країнах безціне?». І відповідає: «Життя сучасного американця оцінюється сьогодні приблизно у \$ 14,5 млн. При таких оцінках зупинка епідемії коронавірусу за всяку ціну – це не тільки правильно з етичної точки зору, а й економічно вигідно» [3]. Є різні підходи до розрахунку вартості життя, один з них – десятикратний обсяг річного ВВП на одну особу (з певними кореляціями і поправками на інфляцію). Якщо застосувати його до громадян України – то цифра просто жалюгідна. Не будемо вважати випадковістю, що країни, в яких людське життя цінується так дорого, є найбагатшими. Сучасне економічне зростання має потужну основу – людський капітал. Якщо не цінувати людину, не буде ні відновлення, ні процвітання.

Варто підтримати думку, що кризу такого масштабу можуть розв'язати тільки держави у співпраці з приватними компаніями, які підтримають виробництво публічних благ. Скоординована міжнародна відповідь дасть змогу протистояти новим ризикам і лихам. Світ взаємопов'язаний, тож тільки спільними зусиллями можна впоратися з викликами кризи.

Список джерел

1. Фуко М. Рождение биополитики. Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1978-1979 учебном году / пер. с франц. А. В. Дьяков. СПб. :Наука, 2010. 448 с.

2. Який світ після пандемії? – Бруно Латур, Єва Іллуз, Жан-Люк Нансі. Як бачать світ після пандемії французькі мислителі. *Політична критика*. Березень 31, 2020. URL : <https://politkrytyka.org/2020/03/31/yakuj-svit-pislya-pandemiyi-bruno-latur-yeva-illuz-zhan-lyuk-nansi/?fbclid=IwAR2SqK0AdrRHW432RTIVKNux2buJMEV6C6ADrz9Ax2xeoR6HjFXhaDRPuto> (дата звернення: 20.03. 2020).

3. Гуриев С. ВВП или жизнь людей. Пожертвовавший жизнями ради экономического роста не получит ни того, ни другого. *Ведомости*. 26.03. 2020. URL : <https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2020/03/27/826385-vvp-lyudei>. (дата звернення: 15.03. 2020).

Секція 2. МІСТО ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН І СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ОРГАНІЗМ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Арнатович М. А.,

магістр екон. наук, аспірант, Інститут системних досліджень
в АПК НАН Білорусі, г. Мінск, Республіка Білорусь

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНКА ОВОЩНОЙ ПРОДУКЦИИ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Овощи являются важной частью рациона человека и входят в перечень продукции, который учитывают при оценке продовольственной безопасности Беларуси [3]. В настоящее время внутренний рынок овощей республики является одним из наиболее несбалансированных. В то же время отмечается рост спроса на данную продукцию. Так, объём производства в расчёте на душу населения составил 184 кг (2015 г. – 178 кг, 2017 г. – 206 кг), объём потребления – 150 кг (2015 г. – 145 кг, 2017 г. – 153 кг) [5].

Производством овощной продукции в Беларуси занимаются хозяйства населения (68,4 %), крестьянские (фермерские) хозяйства (18,5 %), сельскохозяйственные организации (13,1 %), которые выращивают капусту, свёклу, морковь, лук, чеснок, томаты, огурцы и т.д. В 2019 г. производство овощей в хозяйствах всех категорий составило 1,85 млн т, из них в общественном секторе 615,1 тыс. т (площадь сева овощей в открытом грунте – 16,6 тыс. га, средняя урожайность составила 328 ц/га).

Для обеспечения населения плодовоовощной продукцией в межсезонный период 2019/2020 года обеспечена закладка растениеводческой продукции в стабилизационные фонды в полном объёме, в том числе овощей – 57,5 тыс. т (капусты белокочанной – 23,7 тыс. т; свёклы столовой – 8,4; моркови – 12,5; лука репчатого – 12,9 тыс. т). Кроме того, в хранилищах сельскохозяйственных организаций (по состоянию на 01.01.2020 г.) имелось для реализации (без учёта стабилизационных фондов) 54,2 тыс. т овощей.

Выполненный нами анализ внутреннего рынка овощной продукции Беларуси позволил выделить проблемы его функционирования, основные из которых заключаются в следующем:

1. Республика ежегодно импортирует значительный объём овощной продукции. При этом рынок овощей характеризуется ростом уровня конкуренции как среди иностранных, так и отечественных производителей. По итогам 2018 г. объём импортных поставок составил 375,1 тыс. т, что на 169,6 тыс. т меньше, чем в 2017 г. (2015 г. – 543,7 тыс. т, 2017 г. – 544,7 тыс. т). В то же время для белорусских субъектов именно стадия реализации является слабым местом воспроизводственного цикла в овощеводстве, что связано с недостатком хранилищ, холодильных ёмкостей, тары, упаковочных материалов, специализированного транспорта [1, 5].

2. Значительное количество овощей производится в парцеллярном овощеводстве, и это откладывает свой отпечаток на развитие подотрасли. Отсутствует чёткая экономическая и организационная система эффективных взаимоотношений между производством, переработкой и сбытом. Сложившиеся формы и состояние заготовки, хранения, транспортировки и реализации плодоовощной продукции не отвечают современным требованиям потребительского рынка.

3. Установлено, что сезонность производства овощных культур влияет на формирование как цены производителя, так и на розничные цены в магазинах и на рынках. Максимального уровня цены достигают во внесезонное время (ноябрь-март), минимальными становятся в период массового сбора урожая в июле-октябре. Сезонные цены формируются главным образом так, чтобы учесть в них повышенные затраты, связанные с производством в неблагоприятное время или длительным хранением продукции.

4. В настоящее время ассортимент внутреннего потребительского рынка достаточно широкий. Однако основную долю поставляемых белорусскими сельскохозяйственными производителями занимают «дешёвые» овощи (морковь, капуста, свёкла). Более дорогая овощная продукция имеет меньший спрос, поэтому субъекты хозяйствования не стремятся к увеличению её производства.

5. Недостаточно активно используются маркетинговые методы и стратегии при формировании спроса и стимулировании сбыта овощной продукции белорусскими производителями (улучшение упаковки, размещение рекламы в средствах массовой информации, исследование вкусов и предпочтений потребителей и т. д.). Отмечается ориентация переработчиков не на запросы рынка, а на собственные возможности, что обусловлено недостатком финансовых средств. При планировании ассортимента решающее значение имеет наличие сырья.

6. Неудовлетворительное хранение и транспортировка ведут к утрате природных качеств свежей продукции, а потери превышают 40 % объёма её среднегодового производства. При этом отмечается недостаток хранилищ. Так, в 2018 г. функционировало 37 хранилищ для картофеля, овощей и фруктов с объёмом единовременного хранения товаров 60,2 тыс. т (2012 г. – 52 хранилища с объёмом единовременного хранения товаров 51,8 тыс. т). Однако такие хранилища отсутствуют в Гомельской, Гродненской и Могилёвской областях. Наряду с этим, работает 732 продовольственных склада (2012 г. – 856 единиц), значительная часть которых расположена в г. Минске (362 ед., или 49,5 %) и Минской области (131 ед., или 17,9 %) [4].

В целом анализ функционирования овощного рынка Республики Беларусь по основным показателям (спрос, предложение, цена, конкуренция) показал, что общие и специфические направления его функционирования, а также отраслевые особенности развития связаны с различными внутренними и внешними экономическими факторами.

В соответствии с Государственной программой развития аграрного бизнеса на 2016–2020 годы индикаторами развития рынка овощной продукции являются [2]:

производство к концу 2020 г. овощей в объеме 1,6 млн т в хозяйствах всех категорий, из них в общественном секторе – 0,6 млн т (площадь сева овощей в открытом грунте – 17 тыс. га при средней урожайности 245 ц/га);

концентрация производства в организациях, осуществляющих деятельность по производству овощей, до 80 % от общего объема производства в общественном секторе.

Таким образом, достижение данных индикаторов будет обеспечено посредством реализации мероприятий по соблюдению технологических регламентов возделывания овощных культур, развитию специализации производства овощей, использованию в производстве наиболее интенсивных сортов и гибридов овощей отечественной и зарубежной селекции.

Список источников

1. Арнатович М. А. Факторы и условия внутренней и внешней экономической среды, обуславливающие эффективное функционирование рынка плодоовощной продукции / М. А. Арнатович // Молодежь в науке – 2019 : тезисы докладов XVI Международной научной конференции молодых ученых (Минск, 14–17 октября 2019 г.) / Нац. акад. наук Беларуси, Совет молодых ученых ; редкол.: В.Г. Гусаков (гл.ред.) [и др.]. Минск : Беларуская навука, 2019. С. 13–15.

2. О Государственной программе развития аграрного бизнеса в Республике Беларусь на 2016–2020 годы: постановление Совета Министров Респ. Беларусь от 11 марта 2016 г. № 196 / Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь от 23 марта 2016 г. № 5/41842.

3. О Доктрине национальной продовольственной безопасности Республики Беларусь до 2030 года: постановление Совета Министров Респ. Беларусь от 15 декабря 2017 г. № 962 / Нац. реестр правовых актов Респ. Беларусь от 19 декабря 2017 г. № 5/44566.

4. Розничная и оптовая торговля, общественное питание в Республике Беларусь: стат. сб. / Нац. стат. комитет Респ. Беларусь. Минск, 2019. 222 с.

5. Сельское хозяйство Республики Беларусь: стат. сб. / Нац. стат. комитет Респ. Беларусь. Минск, 2019. 211 с.

Беценко Т. П.,
д-р філол. наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури,
Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка, Україна

ТОПОНІМІЯ МІСТА ЯК ДЗЕРКАЛО ЙОГО ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО

Топоніміка (від грец. Τόπος – місце і грец. ὄνομα (ονομα) – ім'я, назва) – наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання і вимову. Топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка перебуває на межі трьох наук і використовує дані з трьох галузей знань: географії, історії та лінгвістики. Топоніміка – також галузь ономастики (розділ мовознавства), що вивчає місцеві назви (топоніми).

Терміном «топонімія» позначають сукупність географічних назв певної території. Важливість топонімічних дослідів незаперечна. Номінація топооб'єктів докілья усвідомлено сприймається як універсальна і необхідна умова існування людини в макро- та мікропросторі, також як умова освоєння локусу. Топонім постає як універсальний знак лінгвoseміотичної системи. Він має статус мовної універсалії. Виникає потреба у зібранні, вивченні, описові топонімів макро- та мікрорегіонів всієї земної кулі, їх зіставленні з метою обґрунтування законів номінації об'єктів довколишнього світу у різних континуумах (історичних, географічних, адміністративно-територіальних, етнографічних тощо) [1].

Географічні назви є органічними і суттєвими складниками життєдіяльності людини. У суспільстві вони виконують певні функції.

Географічні найменування виступають орієнтирами у просторі. Крім того, це факти історії, культури, вони вказують на географічні умови розташування поселення, на специфіку господарювання мешканців, на промисли, поширені у місцевості.

Вивчення топонімів слугує джерелом формування інтересу до краєзнавчої проблематики, а також – фундаментальною основою плекання національної свідомості.

Опрацювання топонімічного матеріалу пов'язане з вихованням у особистості, особливо молоді, патріотичних почуттів.

Топонімічні студії покликані продукувати креативний потенціал особистості, генерувати нові ідеї, сприяти розвиткові, становленню всебічно розвиненої особистості.

Своєрідною постає топонімія міста. Одні топоніми мають статус офіційних найменувань, вони затверджені документально, інші – належать до розмовної сфери побутування, вони функціонують як неофіційні (як скорочені чи суто розмовні варіанти офіційних назв). У кожній місцевості спостережені

назви давні і нові (сучасні). Одні з найменувань є милозвучними, інші можуть мати відтінок згрубілості, вульгарності тощо.

Будь-який топонім кон засвідчує давність поселення, специфіку його заснування та історичного розвитку, культурні зв'язки (перетини культур), особливості економічного, господарського укладу та ін. Як правило, топонім кон – візитівка міста (наприклад: Холодна гора (Харків), Лиса гора (Київ); Хрещатик, Голосіївський ліс, Китаєва пустинь, Русанівські сади, Троєщина (Київ), ринок Барабашова (розм. Барабашівка) (Харків), Блакитні озера, озеро Чеха, Псел, Сумка (гідроніми міста Суми) та ін.).

Особливий шар топонімів у нашій історії складають ідеологічні найменування, що зазнали декомунізації. Це назви на кшталт: вул. Леніна, площа Леніна, бульвар Жовтневої революції, вул. Кірова, вул. Дзержинського. Їх змінили назви площа Свободи, майдан Незалежності, майдан Волі та ін.

Топоніми у просторі міста виконують номінативну, а також інформаційну функції. Не менш важливими є культурно-історична та естетична функції географічних найменувань. На наш погляд, топоніми повинні викликати у мешканців приємні емоції. Назви вулиць, площ, парків, майданів, мікрорайонів, зупинок, шляхів сполучення, будучи візитівками міста, покликані відображати дух, традиції, культурну пам'ять місцевості (мікро- чи макропростору), плекати почуття національної гордості.

Список джерел

1. Беценко Т. П. Лінгвістичне краєзнавство. Походження географічних назв Сумщини : Навчальна монографія/ Т. П. Беценко. Суми: ВПП «Мрія», 2015. 180 с.

Бокшань Г. І.,

канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов,
Херсонський державний аграрно-економічний університет,
Україна

ОБРАЗ МІСТА В РОМАНІ ТАРАСА ПРОХАСЬКА «НЕПРОСТІ»: ЕКОЦЕНТРИЧНИЙ АСПЕКТ

Модель космогонічного міфу оригінально візуалізується в урбаністичному топосі, репрезентованому в романі «Непрості», за автором якого закріпився літературний статус «міфотворця Ялівця». Т. Прохасько позиціонує цей твір як «альтернативну міфологію Карпат» [6]. Поділяємо думку літературознавці Т. Гундорової, яка стверджує, що мислинневі образи його творів сприймаються як «феноменологічна топографія», а в «Непростих» до цієї топографії долучається міфотворення. Дослідниця слушно висновує: «Відтак топоніміка перетинається з генетикою, і на цьому перетині твориться центральноєвропейський міт Галичини: міт про Ялівець і міжвоєнну галицьку людину» [1, с. 102].

Т. Прохасько зізнається, що прагне, «як у первісні часи, розпочати власний світ» [3]. У такий спосіб він засвідчує космогонічні інтенції творчості, акцентуючи неоміфологічну домінанту своєї прози. Прагнення до розбудови власного художнього простору Т. Прохасько пояснює тим, що «для гуцульської психології близькі й зрозумілі такі речі, як утеча, відхід від більшого скупчення людей, потяг до автономності, де можна побудувати життя на свій лад» [3]. Письменник стверджує, що «віртуальний Ялівець – ще й своєрідна втеча від такого агресивного травматизму», спричиненого нецивілізованістю сучасної урбаністичної культури [3]. Цей художній топос не лише відповідає універсальним міфологічним моделям, але й акумулює автохтонну семантику, закорінену в локальних гуцульських традиціях – «самому вибудувати свою хату далеко від інших. На чистому місці. Коли дім збудований, він стає мудрішим від усіх пророків і віжлунів – він завжди скаже, що робити далі» [5, с. 31]. Крім загальних космогонічних схем, у Прохаськовому творі виразно артикульовано національну специфіку міфологеми Ялівця: інспірована етнічною архітектурою довколишніх поселень, Анна «спроектувала кілька будинків як гуцульські хати-гражди» [5, с. 32].

У романі «Непробіті» образ Ялівця наділений «психотерапевтичними функціями» [4, с. 518] утопічних топосів. Його «вигадав Франциск», знайшовши в горах місце, де почувався «сродно і щасливо», і вже за п'ять років перетворив його на «найхімерніший і досить модний курорт Центральної Європи» [5, с. 9]. Міським архітектором була його донька Анна: саме за її дитячим ескізом був збудований дивакуватий кінотеатр «Yuniregus» «у вигляді комоди з шухлядами», «басейн у вигляді гнізда чомги», «підземні тунелі з отворами, як у кротів» [5, с. 28]. Її схильність до симетрії, на думку Франца, була «кроком до усвідомлення відтворення краси світового ладу» [5, с. 28]. Як бачимо, особливістю впорядкованого міського ландшафту в «Непробітих» є уподібнення архітектурних зразків до природних об'єктів, що засвідчує екоцентричну складову урбаністичного топосу.

Образу міста в романі Т. Прохаська притаманна міленарна семантика, адже його герої в Ялівці реалізують свої власні уявлення про золотий вік і космічну гармонію: «Франц почав жити якнайсправжніше. Навіть дещо стидаючись свого щохвилинного щастя» [5, с. 27]. Міленарні настрої твору увиразнюються образом саду як утілення ідеї земного раю: «лісівник Лукач засадив подвір'я гражд привезеними з Македонії квітучими кущами: барбарисом, камеліями, вересом, кизилом, вовчими ягодами, форзиціями, гортензіями, жасмином, магноліями, рододендронами, клематісами» [5, с. 32]. З образом саду корелює ідея епікурейського щастя [2, с. 577], а емоційний стан жителів карпатського містечка був дуже близький до утопічного блаженства. Топонім Ялівець рослинного походження, тому урбаністичний топос у романі Т. Прохаська постає як образ міста-саду, в якому головним мешканцем був «сам ялівець» [5, с. 33]. Алюзійний зв'язок із топосом раю увиразнюється за рахунок образу річки як частини міського ландшафту в «Непробітих»: «все найцікавіше у житті людей відбувається на берегах, над водою рік» [5, с. 108].

Мешканці Прохаського Ялівця – «хімерні», «очуднені», «у них нетипові погляди на життя» [3]. Саме дивакуватістю своїх персонажів пояснює письменник потребу створення для них комфортного середовища – міста, «в якому можна жити трошки інакше, не бути постійно під пресом нерозуміння» [3]. Райські атрибути топосу Ялівця оприявнюються у творі й у зв'язку з тими, хто в ньому постійно проживає або перебуває тимчасово: «Ялівець став раєм для письменників, журналістів, есеїстів, публіцистів і репортерів» [5, с. 92].

Традиційна бінарна опозиція «місто–природа» трансформована в романі Т. Прохаська у взаємодію образів із полярною в міфології семантикою в мотиві світового ладу, що передбачає гармонійне співіснування людини з довкіллям: «Франц розпланував будову міста так, щоб не знищити жодного куща на всіх трьох сторонах схилу» [5, с. 33]. Хоча звично місто сприймається як освоєний простір, що протиставляється дикій території, в образі Ялівця артикульовано художню ідею рівності всіх створінь, адже в межах цього урбаністичного поселення мирно співіснують люди, рослини і тварини: «За будинками – самі альпійські луки і стежки звірів» [5, с. 71]. Анна найбільше часу проводила з тваринами, а Франциск розповідав їй про життя звірів. Себастьян мріяв розбудувати Карпатію з центром у Ялівці за екоцентричними принципами, а його візуалізація цього вигаданого краю відповідає канонічним уявленням про утопічні топоси: «Придумував прекрасну країну навколо Ялівця, в якій би не було сміття, всі би знали мови один одного, а найвищою інституцією було би бюро сценаріїв, куди би кожен міг подавати щось дійсно цікаве, і уряд керувався би цими сюжетами» [5, с. 123].

Урбаністичному топосу в романі «Непробіті» притаманні атрибути міфологічного осердя: Беда у своєму панцернику ніколи не перетинав «межі певного кола, центром якого був Ялівець» [5, с. 9]. Пов'язана з образом Ялівця традиційна символіка кола як «знаку абсолюту й досконалості» [2, с. 400] увиразнює його ідеально-утопічний характер: «Франц знайшов місце, яке робило подорожі необов'язковими» [5, с. 26]. Ялівець – гірське містечко, тож кореляція цього топосу з *axis mundi* цілком очевидна. Окрім того, його назва також сугестує асоціації зі світовим деревом. Тут можна простежити альянз на світові міфи, в яких два символи співпадають: «світове дерево росте на вершині гори» [7, с. 108].

Таким чином, у романі Т. Прохаська «Непробіті» концентрована міфологічність оприсутнюється на всіх рівнях поетики і реалізується найбільш переконливо через символіку космогонічного міфу, втілену в урбаністичному топосі. Міфомислення письменника виявляється в моделюванні художнього мікрокосму за законами Вселенського Ладу та екоцентричними принципами. Утопічний образ Ялівця поєднує в собі універсальні космогонічні схеми й міфологічні моделі з виразним національним колоритом. Він постає як *axis mundi* з властивими цій міфологемі атрибутами, а також корелює з міленарними образами й мотивами.

Список джерел

1. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека : український літературний постмодерн. Київ : Критика, 2005. 264 с.
2. Иллюстрированная энциклопедия символов / сост. А. Егазаров. Москва : Астрель; АСТ, 2007. 723 с.
3. Інтерв'ю з Тарасом Прохасько про місто Ялівець. URL: <http://sumno.com/article/intervyu-z-tarasom-prohaskom-pro-misto-yalivets/> (дата звернення: 31.08.2014). 88
4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
5. Прохасько Т. Непрості. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. 140 с. Тарас Прохасько: «Як розкажеш собі про життя, так і буде»: інтерв'ю зі С. Пиркало. URL:http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/story/2006/01/060104_books_prohasko_sp.shtml (дата звернення: 31.08.2014).
6. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / автор-составитель К. Королёв. Москва : Эксмо; Санкт-Петербург : Мидгард, 2006. 608 с.

Бондар К. М.,

студентка магістерської підготовки
факультету архітектури, дизайну та
образотворчого мистецтва,

Радіонова Л. О.,

канд. філософ. наук, доцент, доцент кафедри філософії і політології,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ТЕОРІЯ ПОКОЛІНЬ ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ПАРТИЦИПАТИВНОГО ПРОЕКТУВАННЯ СПОРТИВНО-ТУРИСТИЧНИХ КОМПЛЕКСІВ

Актуальність дослідження обумовлена соціальною потребою міського населення в проведенні активного оздоровчого дозвілля з метою оздоровлення та емоційного розвантаження. Поняття «public space» у сучасній європейській традиції розглядається в трьох основних аспектах:

- 1) як відкритий простір для відпочинку, рекреації, охорони здоров'я;
- 2) простір дебатів;
- 3) доступний простір – місця для всіх, або групи осіб, що ґрунтуються на основі соціальної свободи пересування та анонімності [1]. І нас передусім цікавить останній аспект.

При добре продуманій організації рекреаційної території у містян зникає потреба у пошуку зон відпочинку за межами свого міста. Виникають нові соціальні зв'язки, втрачені у сучасного населення, такі як спілкування під час спортивних заходів, спільність інтересів, з'являється підтримка один одного.

Є напрямки, створені часом, є стилі, що сформувалися навколо якоїсь ідеї. Розглянемо один з таких стилі – стиль шале, народжений з усіма супутніми

обставинами, які стосуються характерних особливостей ландшафту, клімату, культури і традицій.

Історично склалося так, що шале будувалися в оточенні прекрасних гір і лісів. Сьогодні, дотримуючись традиції будувати такі будинки в оточенні природного ландшафту, шале будуються, як правило, за містом або в периферійній його частині.

Стиль шале – це популярне архітектурне направлення. Шале традиційно асоціюється з теплом і затишком гірського сільського будиночка і, взагалі, є різновидом стилю кантрі. Сучасна людина втомилася від метушні і міських стресів, а будинок в стилі шале створює відчуття захищеності і психологічного комфорту, дає можливість усамітнитися і відчутти єднання з природою. У таких будинках протікає первинна соціалізація людини, знайомство як з природою, так і з самим собою.

Спортивно-туристичні комплекси не є зоною соціальної напруженості в тому випадку, якщо вони добре оснащені для спілкування, відпочинку та оздоровлення, знаходяться на оптимальній відстані від житлових та промислових районів.

Одна з основних функцій спортивно-туристичного комплексу – консолідація соціальних взаємозв'язків городян, причому проект спрямований не на абстрактного городянина, а цінності потреби кожного консолідованого суб'єкта. У цьому контексті ефективно «працює» теорія поколінь [2]. Теорія поколінь – це нова концепція, яка інтенсивно розвивається і застосовується на практиці. Рушійною силою історичних подій багато хто вважає зміну поколінь (О. Конт, Дж. Милль, Г. Феррарі, О. Лоренц).

Альтернативна точка зору, згідно якої зміна поколінь є наслідком історичного процесу, була уперше чітко сформульована німецьким філософом В. Дільтеєм у працях, опублікованих в 60–70-і роки ХІХ ст. Існує багато різних точок зору у визначенні поняття «покоління».

У цьому дослідженні під поколінням розумітимемо сукупність однолітків зі схожими цінностями, що формуються в певний історичний період під впливом одних подій і під дією схожих соціальних норм. Таким чином, окрім демографічної, історичної, хронологічної і символічної детермінант в розгляд буде включений аксіологічний підхід до диференціації поколінь.

У такому контексті теорія поколінь розглядалася американськими вченими Нейлом Хоувом і Вільямом Штраусом. У основі цієї теорії – цінності людей; саме цінності та їхня схожість, а не вік, який формує і визначає покоління. Розрізняють: «мовчазне» покоління (1923–1943 роки народження), покоління «бейбі-бумерів» (1943–1963 рік народження), покоління Х (1963–1983), покоління Y (1983–2000) і покоління Z (2000–2020) [3].

Соціокультурне середовище міжвікових стосунків або скорочує дистанцію між поколіннями, або призводить до тотального дистанціювання, що веде до кризи. Спроба уникнути цих крайнощів підштовхнула філософів на обґрунтування «етики дискурсу», тобто, вчення про моральність, яке робить своїм змістом проблеми комунікації і дискурсу.

Саме «етика дискурсу» орієнтує представників різних поколінь не на чвари і деградацію, а на єдність, відповідальність, згоду, на комунікацію. Йдеться про співпрацю. Наприклад, бейбі-бумери хочуть виглядати спортивними і підтягнутими, почуваючи себе при цьому так само. Їхня мета – усім своїм видом випромінювати здоров'я і отримувати емоції, що підтверджують це. Як це може вплинути на розвиток міста?

По-перше, представники цього покоління хочуть масово спробувати себе в нових видах спорту. По-друге, багато хто з них регулярно відвідує фітнес-зали і підтримує хорошу форму. Для міста це має величезну кількість нових запитів: персональні тренери, інструктори, що уміють працювати з цією віковою аудиторією, адаптуючи програми під фізіологічні і психологічні особливості бейбі-бумерів, при цьому відносячись до них як до активних людей.

Також це створює запит на спортивний одяг для різних видів спорту, який адаптований до вікової категорії. По-третє, активізується запит на різноманітну здорову, дієтичну смачну їжу.

Бейбі-бумери пишаються своєю молодістю: комсомольською – з будівельними загонами, походами, КВК, а також 90-ми – коли вони відчували приплив енергії, були активними у бізнесі.

Зараз, в XXI столітті, вони хочуть про це розповідати, ділитися досвідом, виступати як приклад для молоді. На різних рівнях – в компаніях і організаціях, де вони працювали, на рівні міста і регіону. Вони-то готові. Питання в тому, чи готове місто включати бейбі-бумерів у свою роботу? Адже вони можуть, навіть перебуваючи на пенсії, працювати як волонтерами, так і збирати історію підприємств, проводити екскурсії по історичних місцях, які їм знайомі не з чуток, навчати молодь. На прикладі тільки одного покоління бейбі-бумерів, а саме вони складають велику частину населення сьгоднішніх малих міст України, бачимо, що в місті неможливо не враховувати потенціал поколінь.

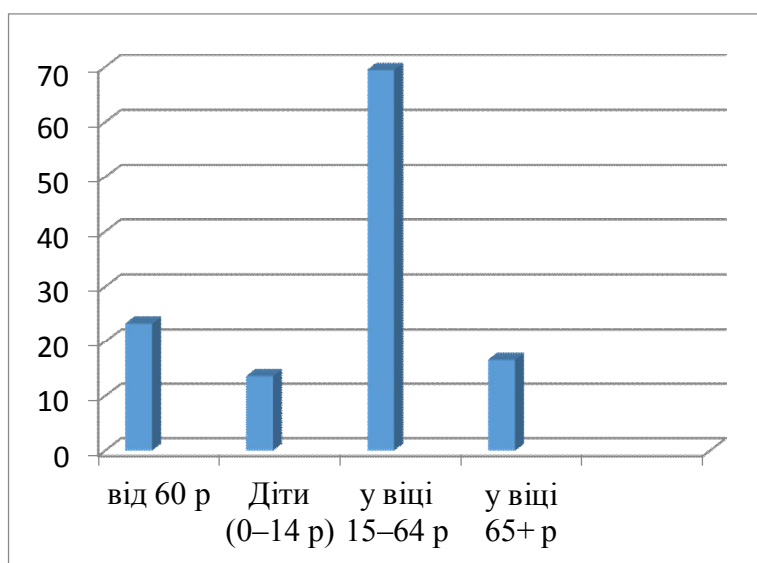

Рис. 1 Демографічний склад населення Харківської області

Майже кожен шостий житель Харківської області – літній: 23,3% населення потрапили у вікову категорію від 60 років. Дітей (0–14 років) в регіоні опинилося 13,8%, людей у віці 15–64 року – 69,5%, осіб у віці 65+ налічили 16,7%. За рекомендацією ООН використовують ще один коефіцієнт старіння. Він враховує долю людей у віці від 65 років. Якщо показник перевищує 7%, то населення вважають старим. У Харківській області він склав 16,7% [4].

Як цінність «бути молодим» може реалізуватися в місті? Ось тільки деякі рекомендації:

Бейбі-бумери звертають увагу на те, що відбувається не в короткостроковій перспективі, вони орієнтовані на довгострокові стратегії, оскільки хочуть жити довго і активно. Вони уміють планувати і вбачати ситуацію стратегічно.

Бейбі-бумери будуть впливати на рішення своїх дітей і онуків у виборі сервісів міста.

І найголовніше, йдеться про найбільше зрушення парадигми – як живуть люди у віці «50+», «60+». Так, зараз бейбі-бумери створюють нові правила для себе. Але жити в цих нових умовах не лише їм, але і наступним поколінням.

Місту, щоб ставати інноваційним, треба усе більш прискорюватися, включати те, що з'явиться або може з'явитися в майбутньому. До IQ і EQ треба додати AQ – адаптивний інтелект, здатність до адаптації. Адаптивність – як здатність прийняти зміни. І спортивно-туристичні комплекси грають тут важливу роль.

У сучасній культурі спортивно-туристичні комплекси є яскраво вираженим шаром інновацій, який постійно перебудовує культурну традицію. Ускладнення соціокультурної реальності супроводжується потрясінням традицій і норм. І проблема ця не біологічна, а соціокультурна.

Цінність людини визначає вміння швидко і ефективно діяти, легко пристосовуватися до нових технологій та інновацій. Сьогодні культ темпу новизни. Як цей культ проявляється в системі взаємозв'язків поколінь у місті? Головне питання – як забезпечити спадкоємність між поколіннями, щоб відхід бейбі-бумерів не спричинив втрату унікальних знань і стосунків.

Сьогодні сформувалося покоління Z, це особливо актуалізує не просто розуміння цінностей покоління Z, але і зміну концепції розвитку міста. У покоління Z проявляється гіперопіка – вони постійно знаходяться під наглядом дорослих. Після школи вони займаються з репетиторами, у результаті «зети» відчують дефіцит спілкування з однолітками. У гаджетах і технологіях вони розбираються краще, ніж в емоціях людей. Недолік спілкування із зовнішнім світом часто компенсується увагою до власного внутрішнього світу, і покоління Z активно цікавиться мистецтвом і наукою. 40% «зетів» визнають, що для них важливіше справний Wi-Fi, ніж справні крани у ванні.

Згідно із дослідженням Pew Research, в 1995 році доступ до інтернету був тільки у 14% дорослих американців, проте в 2014 році інтернетом користувалися вже 87% [4]. Поколінню Z не довелося бути свідками створення

і розвитку соціальних мереж, технологій миттєвого обміну повідомленнями, смартфонів, пошукових систем і мобільної революції – вони народилися в цифрову епоху.

Зв'язок з будь-якої точки, вільний доступ до глобальної інформації, будь-яке відео за запитом, новини 24/7 – це звичний світ для «зетів». Їм, що звикли з дитинства до візуальної інформації, складніше сприймати тексти, а це вимагає перебудови усієї вербальної ідеології управління містом.

Якщо миленіали вивчили соціальні мережі і стали публікувати свої думки, повідомляти увесь світ про кожну важливу подію свого життя, то покоління Z діє із міркувань безпеки і самобереження, поводить стриманіше і викладає в інтернет тільки обрану інформацію.

Покоління Z – реалісти: вони живуть не лише в умовах глобальної економічної, але і системної кризи в нашій країні. Згідно даних фонду Pew Charitable Trusts, за час Великої рецесії середній рівень добробуту батьків «зетів» знизився приблизно на 45%, а в нашій країні показник витрат тільки на їжу складає 50,3% [5].

Нове покоління Z – як ртуть, вони такі ж текучі і невловимі. Згідно з даними Бюро перепису населення США (U. S. Census Bureau), сьогодні до покоління Z належать майже 25% жителів Землі. Це 75% робочої сили і 50% грошей вже в 2025 році [5].

В розвитку міста сегментація аудиторії, яка базувалася на усереднених уявленнях про те, чого може абстрактно хотіти людина, вже не працює. Абстракції більше немає. Не можна говорити, що люди з високим прибутком хочуть більше комфорту, а з низьким – економії. Це минуле. Небагатий покупець теж хоче вражень і особливого відношення. Майбутнє міста – це розвиток. Контроль замінюється довірою, творчістю тощо.

Важливо враховувати потенціал поколінь не тільки в функціонуванні спортивно-туристичних комплексів, а й в проектуванні таких, бо останні сприяють розвитку соціальності міста. Це парсипативне містобудівне проектування. В Україні до ключових проблем, пов'язаних з участю містян в проектуванні розвитку міст, відносяться:

- відсутність територіального самоврядування (комітети територіального громадського самоврядування не фігурують ні в одному проблемному проекті забудови);
- включення жителів в обговорення окремих проектів забудови і містобудівних документів лише на фінальному етапі розробки;
- невирішена ситуація із земельними ділянками під багатоквартирними будинками (немає проектів межування, тобто виділення земельних ділянок на користування мешканців багатоквартирних будинків, мешканці не цілком розпоряджаються прибудинковою територією, так само як і не платять за користування нею).

Ці проблеми призводять до таких негативних наслідків, як: недовіра до місцевої влади з боку жителів; поява гіршої якості середовища ущільнюючої забудови і, навпаки, обструкція проектів, що покращують середовище, з боку

містян; неможливість впорядкування стихійного паркування особистого автотранспорту в житловому середовищі; низька якість і дорожняча обслуговування середовища, фінансування якого здійснюється лише з бюджету міста, що призводить до її повільного занепаду.

Для повнішого розуміння партисипативного проектування міста необхідно враховувати його характерні плюси і мінуси, що дозволяє застосувати цей метод найбільш вдалим чином. Плюси партисипативного проектування: підходить для спірних питань, в силу більшої залучення зацікавлених сторін; збільшує шанс визначення вірних цілей і стратегічних завдань, роблячи проєкт стійкішим; формулювання спільних цілей робить процес проектування проактивним, а не реактивним; зміцнення зв'язку між сторонами (мешканці, проєктувальники, бізнес, адміністрація) і ув'язка їх цілей підвищує шанс на позитивну зміну.

Мінуси партисипативного проектування: не має сенсу при низькому залученні жителів; висококонфліктні питання можуть ускладнити перехід до компромісу, а в певних ситуаціях виключити його можливість; різниця владного потенціалу учасників (політична або економічна) може виключати можливість дійти компромісу; існує ризик місництва з боку жителів при ухваленні рішень, що призводить до гальмування реалізації окремого проєкту і навіть типу проєктів, і може негативно відбитися на розвитку міста;

Таким чином можна сказати, що партисипативне проектування міста – це відкрите поле діяльності, яке є новим для України. Для реалізації викладених цілей потрібна подальша робота з аналізу системи розвитку міста, націлена на її вдосконалення, а також активний пошук нових рішень, у тому числі із зверненням до зарубіжного досвіду. Важливим питанням в цій справі є залучення усіх поколінь.

У рамках проєктного рішення спортивно-туристичний комплекс повинен надавати людині можливість для самовираження та емоційного відпочинку. Головною задачею є спроектувати простір, який не заважає самовираженню, налагодженню взаємозв'язку між різними групами суспільства. Ось деякі принципи проектування: зони слід планувати відповідно до їхніх цільових призначень; забезпечення можливості ефективного використання природньо-рекреаційного простору; можливості для поліпшення людських взаємодій, спілкування.

Список джерел

1. Радіонова Л. О. Теоретико-методологічні аспекти управління адаптивним розвитком малих міст України. *Проблеми адаптації соціально-економічних систем до екзогенних змін* / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Л. Калініченко. Х. : ФОРМ Панов А. М., 2019. С. 370–380.

2. Радіонова Л. А., Радіонова О. Н. Диалектика взаємосвязи поколінь в современном вузе: онтологический подход. *Моделювання покоління F* : зб. матеріалів міждисциплінар. наук.-практ. конф., Київ, 05 жовтня 2018 р. / [уклад. Л. І. Юдіна]. Електронні дані (2,4 Мб). Київ : Юдіна Л. І., 2018. URL:

<http://futurolog.com.ua/publish/12/zbirnyk.pdf>. (дата звернення: 14.04. 2020).

3. Шамис Е., Антипов А. Теория поколений / *Маркетинг Менеджмент*. 2007. № 6. URL: <http://old.e-executive.ru/publications/>

4. Статистика населення Харькова за 2018 год URL: <https://kh.vgorode.ua/news/sobytyia/367352-potomu-что-na-desiat-devchonok-v-kharkove-pereschytaly-muzhchyn-y-zhenschyn> (дата звернення: 18.03.2019)

5. Інтернет у 2018-му від Мері Мікер: гроші, тренди та компанії URL: <https://nachasi.com/2018/06/10/internet-u-2018/> (дата звернення: 7.04. 2020).

Висоцька Н. О.,

д-р філол. наук, професор,
професор кафедри теорії та історії світової літератури
імені проф. В. І. Фесенко
Київський національний лінгвістичний університет, Україна

ЧИКАГО ЯК ОБ'ЄКТ ЛІТЕРАТУРНО-СЦЕНІЧНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ У СУЧАСНІЙ ДРАМАТУРГІЇ США

У результаті «просторового повороту» у гуманітаристиці останньої третини минулого століття посилилася увага до другого компоненту часо-просторового континууму, тобто «простір було визнано так само багатим на інтерпретаційно-світоглядні смисли, так само гідним уваги як ключ до пізнання культури та людської душі, як час» [1, с. 41]. Одним із наслідків цього епістемологічного зсуву став активний розвиток нових відгалужень компаративістики, зокрема, геокритики, яка доповнила більш звичні для літературознавства практики «літературного картографування». У цій розвідці метод, що полягає, за Р. Теллі, у вивченні способів, за допомогою яких той чи той письменник створює власну карту (соціального) простору, рухається у напрямі складання «каталогу» літературних образів Чикаго у сучасній американській драмі – завдання, що, на думку Б. Вестфалю, становить сутність геокритичного підходу. Зазвичай, зважаючи на інтенсивну розробку образу цього міста у літературі США, йдеться лише про крихітний «сегмент» такого каталогу, створення якого є справою майбутнього. Водночас, доцільною для цього дослідження уявляється і запропонована Ф. Моретті методологія створення просторових схем/мап літературних творів як інструментів виявлення дії соціальних сил.

Американська словесність з її первинним пафосом «приручення»/присвоєння безкрайніх просторів «нового» континенту завжди виявляла особливу чутливість до достеменності текстуальних топографій. Закономірно, що в такій високо урбанізованій країні, як США, одним з улюблених просторів національної культури стає місто (від провінційного містечка до мегаполісу), яке у процесі культурної апропріації зазнає міфологізації та символізації. Театр і драматургія, які в силу об'єктивних історичних обставин пізно приєдналися до грона американських мистецтв, є

продуктом саме міської цивілізації. Проте рання драматургія США майже не помічала сучасного їй міста як елементу творення смислів, шукаючи національну специфіку в інших просторово-часових координатах.

Траєкторія зображення міста на національній сцені в цілому співпадає з поворотами та зигзагами трактування цієї теми у західній культурі ХХ ст. (віхи тут – експресіоністичні драми Е. Райса та С. Тредвел, твори Ю. О'Ніла та Т. Вайлдера (1920–1930 рр.), п'єси А. Міллера, Т. Вільямса, Е. Олбі середини ХХ ст.). Предметом цієї розвідки є засоби моделювання міського (в цьому випадку, чиказького) хронотопу в драматургії США другої половини ХХ–початку ХХІ ст. («Родзинка під сонцем» Л. Хенсберрі (1959) і «парна» до неї п'єса Б. Норріса «Клайборн парк» (2011), мюзикл Дж. Кандера, Б. Фосса и Ф. Ебба «Чикаго» (1976), «Сексуальні перверзії в Чикаго» (1977) Д. Мемета.

Двоїста родова природа драми, яка належить, з одного боку, літературі, а з другого – театру, зумовлює і специфіку репрезентації в ній простору. Структурно-семіотичні підходи (Е. Сурьо, А. Юберсфельд, П. Паві, М. Я. Поляков, Ю. М. Лотман та ін.) мають на увазі розуміння вистави як «комплексного явища, пов'язаного з одночасним функціонуванням низки семіотичних систем» [3, с. 76]. Тоді всі семантичні компоненти драми, з образом простору включно, мають бути проведені через ці кодові системи (вербальну, ігрову, сценічну), набуваючи крос-системного характеру. Оскільки далі йтиметься лише про один з кодів (вербальний), коректніше говорити про драматичний простір. Згідно з П. Паві, його проєкцію вибудовується на підставі ремарок драматурга і просторових вказівок, що містяться у діалогах (т. з. словесна декорація) [2, с. 357]. Сценічне місце дії конструється постановником і читачем п'єси як «образ просторових стосунків у суспільстві, що виникає у людській свідомості» [5, р. 116]. Отже, величезну роль відіграє символіко-метафоричний вимір маркерів міського простору у драмі як основи для сценічного втілення ідейно-образного комплексу твору.

П'єса Л. Хенсберрі «Родзинка під сонцем» стала класикою американського театру ХХ ст. Вступна ремарка до неї лаконічно повідомляє, що дія відбувається у південній частині Чикаго – Саутсайді, історичному негритянському гетто, яке наприкінці 1950-х рр. переживало добу занепаду. Місто постає у «Родзинці...» як простір, прокреслений невидимими, але ретельно дотримуваними расовими «демаркаційними лініями». Дію зосереджено в його «чорній» частині, проте в тексті виникають ще два топоси: полярне щодо Саутсайду «місто білих» та прикордоння, що виходить за межі бінарного протистояння і є оскаржуваною територією. Саутсайд позиціонується як простір, фізично і психологічно непридатний для життя. Найважливішого символічного значення набуває територія «між» – Клайборн-парк, «де немає кольорових», але де чорношкіра героїня купує будинок для своєї сім'ї. (Ця ситуація ґрунтується на особистому досвіді драматургині, батько якої 1940 року виграв історичний судовий процес за право оселитися у «білому» районі Чикаго). У фіналі п'єси після вагань, сумнівів та погроз з боку білих родина

Янгерів все ж таки зважається на переїзд, тим самим роблячи внесок до десегрегації міського простору Чикаго.

2011 року Пулітцерівську премію отримала п'єса чиказького драматурга Брюса Норриса «Клайборн парк». Вже з назви – запозиченого у Хенсберрі фікціонального топоніму – очевидно, що автор взяв за точку відліку твір своєї знаменитої землячки. Після ознайомлення з текстом зрозуміло стає й мета цієї серйозної гри – полемічне загострення думки про невирішеність расової проблеми і в сьогднішній Америці. За Норрисом, у наш час Клайборн парк давно став «чорним», і вихідна ситуація перевертається: тепер афро-американці, що складають більшість мешканців кварталу, виступають проти заселення туди білої пари – адже це може бути сигналом до великомасштабної урядової акції з «витиснення» їх із престижного району. Таким чином, в обох театральних текстах міський простір, поділений уздовж вісі «чорне – біле», постає залученим до бінарної расової опозиції. Пафос обох авторів полягає у ствердженні необхідності її подолання, зокрема, і в просторово-топографічній царині.

Чикаго Д. Мемета в «Сексуальних перверзіях...» моделюється за іншим принципом. Замість бінарних опозицій маємо справу з точковими локусами, згущеними в північних кварталах Чикаго, тобто діловому, комерційному і культурному центрі мегаполісу. Невесела комедія Мемета – про руйнівний вплив механічної офісної рутини на сучасного городянина. Відтак, значущими в ідейно-образному полі драми постають топоси, що маркують сферу життєдіяльності персонажів: офіс, тісні помешкання, бари та паби, куди вони приходять у пошуках спілкування. Все це розташоване всередині чи поблизу «Петлі» (the Loop) – історично сформованого неправильного кола, що охоплює осердя міста. В контексті п'єси замкнений світ Петлі набуває негативної конотації: він не такий безпросвітний, як світ негритянського Саутсайда, але прирікає своїх «в'язнів» на духовне животіння і внутрішню самотність. Монтаж коротких сцен, швидкі перекидання дії з одного локусу до іншого створюють ефект запаморочливого темпу життя мегаполісу, що не залишає часу ні на справжнє переживання плінних миттєвостей, ні на самоаналіз, ні на розуміння Іншого. Віртуальний «Чикаго» постає зоною відчуження, амортизації душі.

У тексті всевітньо відомого мюзиклу «Чикаго» горизонт очікувань читача формується ремаркою «Чикаго, штат Іллінойс. Кінець 1920-х рр.», що активізує фонові знання про місто цього періоду як столицю безкарної злочинності. Міські локуси п'єси топографічно не конкретизовані, це узагальнено-універсальні місця пороку або його покарання, свого роду фуколдіанські гетеротопії: помешкання як сцена злочину, в'язниця, суд, нічні клуби, притони як осередки розпусти. Чикаго мюзиклу – «жорстке», диявольське місто, що відповідає давній традиції метафоричного зображення великого міста як «образу пекельної безодні пороків чи трясовиння, яке затягує людей» [4, р. 185], виведене у «демонічному модусі» (Н. Фрай).

Отже, «риштування», на якому зводиться драматургічне місто, монтується з паратекстуальних, вербальних, сценографічних деталей з

урахуванням «генерального плану» всієї театральної події і за різноманітними просторовими моделями. Множинні метафоричні пари («місто – вистава», «місто – текст», «вистава – текст») утворюють складну смислову мережу «місто-вистава-текст». Саме в її чарунках оживає примарний, але від цього не менш ефективний за своїм впливом урбаністичний простір сучасної драми.

Список джерел

1. Кабанова И. Геокритика и современные подходы к художественному пространству в литературе. *Миргород*. 2018. № 1(11). С.39–52.
2. Паві П. Словник театру. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. 640 с.
3. Поляков М.Я. Театр и его знаковая система. *Теория театра. Академические тетради*. Вып. 7. М., 2001. С. 62-92.
4. Muchembled R. *Orgasm and the West*. Cambridge: Polity Press, 2008. 224p.
5. Ubersfeld A. *Lire le théâtre I*. Paris: Belin, 1996. 316 p.

Завадська В. В.,

канд. філол. наук., доцент кафедри української мови,
літератури та культури,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ТОПОНІМІЧНА ОСНОВА МІСЬКОГО МЕМОРАТУ

У сучасній культурі велику увагу приділяють так званому міському дискурсу, що відбувається на різних рівнях: від виробничо-економічного, політичного до філософсько-мистецького, культурологічного. Українська фольклористика не стала винятком. Питанню міського фольклору та неофольклору приділяло увагу чимало дослідників, які розглядали різні аспекти творення і побутування міського етнокультурного комплексу: О. Брицина, І. Головаха, В. Давидюк, М. Дмитренко, Л. Іваннікова, О. Івановська, Р. Кирчів, М. Красіков, Л. Халюк, О. Чебанюк та ін. Проте Наталя Лисюк у монографії «Постфольклор в Україні» стверджує, що «міський фольклор належить до найменш розробленої ділянки вітчизняної фольклористики» [3, с. 3], пояснюючи це відсутністю системного підходу до збирання та дослідження міських фольклорних текстів. У роботі дослідниця намагається систематизувати й узагальнити міський фольклор, користуючись різними критеріями: жанрова приналежність, соціальна та професійна приналежність творців неофольклору, різні типи обрядових практик, комунікативні ситуації тощо. Окремий підрозділ присвячено опису київського неофольклорного тексту, де подано зразки топонімічних легенд, міських анекдотів, містичних оповідок, забобонів, чуток, паремій та ін.

Особливе місце у міському дискурсі займає так званий мемуарний наратив – спогад. Наталя Лисюк відносить сюди «сімейні перекази та

меморати, усні родоводи, автобіографічні оповіді, побутові стереотипні оповідання (бувальщини) про «випадки з життя» <...>, страшні та смішні історії, байки про знайомих» [3, с. 275-276]. Одразу зауважимо: ми не ставимо тут завдання розглядати жанрові особливості наративу – питання це надзвичайно широке, неоднозначне й потребує докладного вивчення. Наразі критерії художньої цінності меморатів є умовними й суб'єктивними з погляду різних дослідників [4, с. 436; 1, с. 17]. З нашого погляду, будь-який мемонаратив (особливо якщо він неодноразово повторювався оповідачем і перетворився на фабулат) містить елемент колективного підсвідомого, відтворює загальні настанови часу, професії, соціальної групи або, як у нашому випадку, певної міської спільноти тощо. Тому сучасники не можуть об'єктивно сказати, чи буде запис-спогад мати цінність (художню, історичну, фольклорну чи загальнокультурологічну), скажімо, через 100 років. На цій підставі вважаємо, що будь-який меморат, оформлений як зв'язний наратив, вартий уваги. Матеріалом для цих тез стали записи наративів-меморатів, що мають «відсилку» до міського топосу. Вибір цей не випадковий: увага до міського минулого, «раньшого времени» сьогодні особливо актуалізувалася: численні літературні конкурси спогадів про місто («Як тебе не любити...», «Місто каштанового щастя»); поява цілого масиву літератури публіцистичного характеру, де описується суб'єктивне сприйняття міста людиною або ж колективні проекти, присвячені рецепції міста (наприклад, ІХ Всеукраїнська наукова конференція «Київ і кияни у соціокультурному просторі України: історія міського повсякдення», що відбудуватиметься 20.05.2020 у Київському університеті імені Бориса Грінченка) і т. п.

Ми окреслимо лише особливості тих спогадів, що безпосередньо стосуються міського хронотопу – спогадів про те, яким місто було колись, так званого «міського наративу». Такі меморати є важливою складовою міфологізації міста з боку оповідача й творення образу міста в уяві безпосереднього слухача (глобально – у майбутньому, шляхом подальшого відтворення меморату і переходу його у хронікат). Отже, метою даних тез є окреслити певні спільні для міського меморату особливості, пов'язані із топосом.

1. Мемуарні наративи нерідко мають традиційний казково-оповідний зачин, пов'язаний із конкретною місцевістю, як правило, дуже локальною (*Ось колись тут..., Коли я була молодою, на цьому місці був..., Коли ми тут жили..., Тут колись було...*) і спрямовані у «прекрасне минуле», незважаючи на те, що події, про які йдеться далі, часто не мають позитивного наповнення. З нашого погляду, такий початок є своєрідним риторичним прийомом, характерним для фольклорної традиції загалом. Оповідач із задоволенням починає розповідати, а чарівна вступна фраза налаштовує слухача на приємне та цікаве проведення часу.

2. Мемуарна розповідь може виникнути раптово. «Зачіпки» для цього можуть бути різні, але деякі повторюються найчастіше. Наводимо їх у порядку зменшення частотності. Отже, спровокувати спогади про минуле міста можуть:

- зв'язок із міським топосом. Багато розповідей починаються із «географічної зачіпки», із того, яким було місце у місті, коли людина переїхала сюди або за дитинства оповідача;

- друга не менш частотна причина для початку спогадів – це знищення зелених насаджень міста: від окремих дерев та прибудинкових палісадів до великих парків, скверів. Часто навіть весняне обрізування дерев стає приводом для мемуарної розповіді, у якій докладно описано, які дерева/кущі, де росли; але загалом ці спогади стосуються дитинства, коли *«Мы лазили на ту шелковицу»* або *«Весной все дети, ну и я ж тоже там, стояли кверху ж... ой возле той канавы под той сиренью»*. Оскільки йдеться саме про міський спогад, можливо, саме через загальний брак рослинності у місті кожний куточок зелені сприймався як окремий локус;

- більш індивідуалізованими є спогади, пов'язані з місцями, де мешкали родичі (район, вулиця, будинок або місце, де стояв будинок);

- нарешті, спричинити мемуарний наратив можуть глобальні зміни обрису міста: зникнення або перебудова великих (або знакових для оповідача) споруд: заводів, ринків, церков, шкіл, набагато рідше – цвинтарів.

3. Обов'язково після топонімічного вступу йде частина: «я-місто» (про життя оповідача у той час, у тому місці, у якийсь часовий проміжок); «вони-місто» (якась історія з участю знайомої/незнайомої людини, розповідь про родичів) або відхід в іншу тему-розповідь.

4. Топонімічні епізоди з'являються протягом розповіді, творячи своєрідну «географію», дорожню карту оповідача. Саме вони допомагають відновлювати сюжет, орієнтуватися у плані розповіді, надають їй цілісності. Про цю особливість говорить український дослідник Максим Карповець у своїй ґрунтовній культурологічній роботі «Місто як світ людського буття» услід за Мішелем де Серто, який застосовує дуже влучний, з нашого погляду, термін «просторові історії»: «У міру того, як люди прокладають собі шлях із однієї точки міста до іншої, вони створюють особисті маршрути, що наповнені смислом» [2, с. 42].

Усе вищезгадане разом творить міфологему міста, яка надалі може закріплюватися матеріальними символами абсолютно різного типу. Такими знаками-маркерами певного міста традиційно можуть бути:

- міські пам'ятки, у тому числі пам'ятники;

- характерні повторювані дійства, що з часом набирають ритуалізованого характеру й асоціюються із певним містом (наприклад: «Гуморина» в Одесі, парад у Києві, карнавал у Венеції, бійка томатами у Буньйолі);

- створення наступних вербальних наративів, пов'язаних із містом (міських легенд, побрехеньок, анекдотів тощо);

- використання особливих слів, що вживається лише у цьому місті, або характерного койне (наприклад, слово *парадне* і досі вживається у Києві на позначення під'їзду будинка);

- навіть живі істоти, що творять урбаністичний образ: коти (без них важко уявити, наприклад Ригу чи Одесу), собаки, «міські божевільні» та диваки, видатні особистості, студенти в університетських містах.

Цей перелік далекий до завершення. Сучасність наповнює міста новими формами образотворення (графіті, специфічні кав'ярні, арт-, спортоб'єкти тощо) – словом, сюди входить усе, що надає місту його неповторного колориту, «родзинки», робить його не схожим на інші міста світу.

Таким чином, згадка про місто виконує роль своєрідної декорації для спогадів, і доволі рідко є метою розповіді (якщо тільки оповідач не краєзнавець, і мова не йде предметно про певну міську локацію).

Список джерел

1. Давидюк Л. Наративний дискурс усних неказкових оповідань. *Science and Education a New Dimension*. Philology, V(39), Issue: 143, 2017 URL: https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/l._davydiuk_narrative_discourse_of_oral_non-fairy_short_stories.pdf (дата звернення: 27.04.2020).

2. Карповець М. Місто як світ людського буття : монографія. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. 258 с. URL: https://eprints.oa.edu.ua/4727/1/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%8C_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення: 23.04.2020).

3. Лисюк Н. А. Постфольклор в Україні. К. : [Агентство «Україна»], 2012. 348 с.

4. Мишанич С. Українська неказкова проза // *Фольклористичні та літературознавчі праці* : Том 2. Донецьк : Донецький національний університет, 2003. С. 427–442.

Зінчина О. Б.,

канд. соціол. наук, доцент кафедри філософії і політології,

Рудь Д. В.,

студентка 2-го курсу факультету менеджменту,

Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова, Україна

ІМІДЖ МІСТА ЯК ФАКТОР ЙОГО РОЗВИТКУ

Територіальна конкуренція стає характерною рисою світової економіки, концентруючи маркетинговий підхід в управлінні містом. Міста вступають в суперництво за людський капітал, тобто кваліфікованих фахівців, талановитих вчених і видатних діячів мистецтва; за залучення приватних і державних інвестицій в економіку; за участь у масштабних програмах і проєктах; за отримання держзамовлень для підприємств; за туристичні потоки і споживачів товарів і послуг власного виробництва [2].

Імідж міста, поряд з матеріальними активами і людським капіталом, стає інструментом економічного, соціального, культурного розвитку території. Думка про місто, що формується в свідомості інвесторів, мешканців і туристів, значно впливає на доходи муніципального бюджету, обсяг експорту та динаміку валового міського продукту.

Імідж – це образ, цілеспрямовано створений для того, щоб справити найбільше враження в тій чи іншій сфері, при тих чи інших обставинах. Імідж не вичерпується зовнішньою формою, він за потреби відсилає до внутрішніх властивостей і якостей. Поняття іміджу може бути застосовано не тільки до особистостей та організацій, а й до регіонів і окремих міст, що особливо актуально в умовах економічної кризи. Імідж міста формується на базі поширюваної про нього інформації, відповідних індексів і рейтингів, реально існуючих аргументів функціонування та розвитку міст [3].

Позитивний імідж міста необхідний для залучення туристів, поліпшення соціального самопочуття його мешканців, а також для залучення фінансових інвестицій. Імідж міста впливає на різні сторони міського розвитку, і, перш за все, на економіку, культуру, міграційні процеси, а також поведінку жителів міста. Його можна визначити як відносно стійку і відтворювану в масовій і індивідуальній свідомості сукупність емоційних і раціональних уявлень про місто, що складається на основі всієї інформації, отриманої про нього з різних джерел, а також власного досвіду і вражень.

Сучасний імідж міста визначається, перш за все, якісною інформаційною роботою з цільовою аудиторією (інвесторами, туристами). Також він має велике значення, з точки зору тих, хто живе в цьому місті. Формування серед населення упевненості у майбутньому, довіри до органів місцевого самоврядування, соціального благополуччя – це все те, що впливає на формування позитивного іміджу міста в свідомості жителів та гостей.

Є низка понять, близьких до поняття іміджу. Так, слід розрізнити поняття «імідж» і «стереотип» міста. Формування іміджу тісно пов'язане з формуванням стереотипів сприйняття. Щоб не сформувати однобокий і малопривабливий стереотип, слід підходити до формування іміджу з системних і стратегічних позицій. У той же час позитивний стереотип сприйняття міста може зіграти позитивну роль і нівелювати його об'єктивні недоліки. Однак просування іміджу не є тотожним просуванню стереотипів. Стереотипи – це спрощене сприйняття об'єкта, в той час як імідж створює різноплановий, багатобічний і барвистий образ, заснований на об'єктивних внутрішніх характеристиках об'єкта, хоча і має відтінок суб'єктивних оцінок.

Поняття «іміджу» іноді замінюється поняттям «репутації». Репутація об'єкта на відміну від іміджу є суспільною оцінку об'єкта за його справами, тобто реальними фактами. Імідж ж може формуватися у відриві від реальності і носити в цьому сенсі більш суб'єктивний характер.

Репутацію можна вважати об'єктивною складовою іміджу, оскільки вона формується на базі досвіду роботи з об'єктом або досвіду його споживання, тобто підтверджується конкретними об'єктивними фактами. Добра репутація

формує довіру. Отже, імідж міста багато в чому залежить від його репутації, тобто громадської оцінки його переваг і недоліків.

Імідж також безпосередньо пов'язаний з популярністю. Популярність є кількісним показником іміджу, але не відображає якості популярності. Показник популярності має відносний характер і розраховується як частка споживачів цільового сегмента, які знають об'єкт або предмет (в нашому випадку місто). Репутація і популярність можуть розглядатися як показники або характеристики іміджу [2].

Для кожної аудиторії першочерговими є ті складові іміджу та репутації території, які їм цікаві. Так, для постійних мешканців міста важливу роль має рівень і якість життя, соціально-економічна політика та діяльність влади міста щодо створення сприятливих умов життя, ведення бізнесу, роботи, безпеки у місті, рівень розвитку соціальної інфраструктури, екологія і т. ін. Для потенційних інвесторів основним є інвестиційний клімат в регіоні, гарантії збереження бізнесу, розвиненість інфраструктури, наявність ресурсів, необхідних для ведення бізнесу, можливість мінімізації ризиків, законодавчі та податкові умови тощо.

Процес створення позитивного іміджа міста знаходиться під впливом різних факторів, що сприяють його формуванню. Розглянемо найбільш значущі з них.

По-перше, важливою є територіальна належність. У свідомості людей при процесі сприйняття місто не може бути відірваним від регіону або країни, до якої воно відноситься. Другим фактором треба назвати рівень і якість владних структур міста. Імідж міста знаходиться у великій залежності від іміджу і хорошої політичної репутації її лідера. У деяких випадках потік інвестицій в місто безпосередньо пов'язаний з авторитетом його керівника. Надійність, відкритість для співпраці з іншими структурами міста, сприятливість до нововведень та інновацій роблять великий вплив на імідж міста.

Можливість участі міста в значущих подіях, по- третє, може зумовити приплив інвестицій та висококваліфікованої робочої сили. Четвертим фактором є загальний статус міста, який відображає місце міста в порівнянні з іншими містами за різними критеріями, наприклад, за ступенем розвитку, за його роллю в політичному, економічному та культурному житті країни та світу в цілому. Також статус міста визначається його потенціалом і наявними ресурсами, в тому числі й зовнішніми зв'язками з іншими містами та країнами.

Важливою також є орієнтація розвитку міста на інновації та прогрес. В сучасних умовах інновації набувають не просто важливого, а стратегічного значення. Тому місто, націлене на інновації та перспективу, більш привабливе для людей, а особливо для молоді. З цього витикає наступний фактор – швидкість здійснення змін в місті. В даному випадку місту важливо показати, що воно володіє високим потенціалом у розвитку, має ресурси для розвитку бізнесу, швидкого кар'єрного росту молодих перспективних працівників.

За сучасних умов дуже важливою є загальна безпека міста. Загальна безпека обумовлюється обстановкою в місті, рівнем злочинності, рівнем

спостереження спеціальних органів за додержанням громадського порядку в місті. Спокійне місто з низьким рівнем злочинності є більш привабливим для людей як в галузі туризму, так і в області переселення з метою подальшого проживання в ньому. Сюди ж треба додати і екологічну безпеку та привабливість певного міста.

Враження, яке справляє місто – наступний значущий фактор формування позитивного іміджу міста. Цей фактор обумовлений наявністю в ньому пам'ятників архітектури, оригінальних, красивих будівель, парків, історичних пам'яток. Емоційне враження, яке місто викликає у гостей та мешканців міста, багато в чому залежить від його естетичного вигляду. Якщо місто володіє історичними цінностями та пам'ятками, то воно може сформувати образ старовинного міста, яке цінує традицію та історію свого розвитку.

Не можна не згадати сприятливі умови для відпочинку і туризму. Сфера туризму, розвинена на високому рівні, дає можливість відвідувачам міста сформувати певну позитивну думку, створити власний образ відвідуваного міста. Ефективність розвитку сфери туризму у місті знаходиться в прямій залежності від того, як на рівні держави сприймається дана галузь і наскільки вона користується державною підтримкою.

Нарешті, на імідж міста істотно впливає ритм його життя. Даний фактор характеризується ступенем напруженості міста. Міста можуть володіти швидким або навпаки, помірним ритмом життя. І тим самим, можуть залучати різну аудиторію. Деякі люди вважають за краще швидкий ритм життя і їх, відповідно, приваблюють міста з напруженим ритмом. Інші, навпаки, вважають за краще спокійну розмірену обстановку.

Отже, можна зробити висновок, що імідж міста – нематеріальний актив конкретної території, що сприяє нарівні з іншими ресурсами забезпеченню сталого розвитку даного муніципального утворення. Сприятливий імідж міста безпосередньо впливає на підвищення його конкурентоспроможності. Тому формування іміджу є не менш важливим аспектом діяльності адміністрації, ніж реальна політика. Розвивати та перетворювати міське середовище ще не достатньо – необхідно своєчасно доносити відомості про досягнення до аудиторії. Щоб зробити місто привабливим для проживання та підняти його авторитет, реальна політика та іміджева діяльність повинні бути узгодженими.

Список джерел

1. Абышева Ю. Ю. Проблема формирования имиджа города. Н. Новгород : Символ, 2005. 173 с.
2. Мещеряков Т. В. Имидж города как стратегический фактор эффективного маркетинга территории. *Проблемы современной экономики*. № 2 (30). 2009. URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2663>
3. Старинщиков Н. М. Формирование и продвижение имиджа города : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Новосибирск. 2011. URL: <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-i-prodvizhenie-imidzha-goroda>

Козирєва Н. В.,
канд. філос. наук, доцент кафедри філософії і політології,
Тимченко Н. С.,
студентка 4-го курсу факультету менеджменту,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА ГІДНІСТЬ: ЯКОСТІ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ XXI СТОЛІТТЯ

Важливо розуміти, чи потрібна актуалізація толерантності та гідності в сучасному суспільстві, чи існують приклади толерантного й гідного поведіння людей у процесі їхньої життєдіяльності в суспільстві, що динамічно глобалізується, й, загалом, чи можливо в мультикультурному суспільстві різних потреб та інтересів проявляти толерантність і гідність в людських стосунках?

Що ж виявляється «на поверхні»?

XXI століття характеризується фахівцями як таке, що має значні досягнення в розвитку науки, техніки та технологій. Здавалося б, все це має змінити життя на краще, усунути негативні впливи. Проте загрозливі суперечності не зникають: майже скрізь у світі зростає рівень злочинності, посилюється агресія, зокрема навіть на європейському континенті на Сході України йде війна. Продовжується тиск на інакомислячих, сильніші країни прагнуть підкорити собі слабкіших, не враховуючи їхнє право на незалежність. Не можна забувати простих істин, що домінування в суспільстві толерантності та гідності – це запорука мирного життя, де немає місця війні, вбивствам і агресії. Для вирішення багатьох проблем людство має схаменутися і приділити якомога більше уваги вихованню нового покоління, у характері якого має бути закладено подібні якості [1; 3].

Що ж варто розуміти під цими досить непростими поняттями?

Почнемо з гідності. Гідність – це особливе моральне ставлення людини до себе, що виявляється передусім в усвідомленні своєї самоцінності й моральної рівності з іншими людьми. Гідність є важливою передумовою самовдосконалення людини, вона може вважатися моральною цінністю, тому що через негідні вчинки може втрачатися. Звичайно, гідність формує самоповагу, але людина, яка не поважає інших людей, не може поважати, на наш погляд, і себе. Гідна людина має з розумінням ставитися до поглядів, вчинків і загалом життєдіяльності інших людей [3]. Таким чином гідність тісно пов'язана з толерантністю, є однією із її основних характерних ознак.

Розглянемо далі поняття «толерантність». Це поняття стосується терпимості, уміння лояльно ставитися до відмінних від своїх поглядів, звичаїв тощо. Толерантність передбачає активну життєву позицію, основою якої є визнання гідності і права вибору кожної людини, визнання того, що людина може відрізнятись за віком, статтю, становищем, соціальним статусом, расою і

має право жити без зовнішнього тиску, зберігаючи свою індивідуальність. Відповідно можна простежити сфери соціального поширення толерантності.

Людство без толерантності відкриває шлях «до війни усіх проти усіх», до безладдя. Для сучасного українського суспільства це як ніколи актуально: протистояння української та російської мови, проєвропейської та проросійської орієнтації, релігійна нетерпимість тощо. У сутності всього цього лежить невизнання інших поглядів, а отже права на самореалізацію та на людську гідність. Усім громадянам держави варто усвідомити, що гідність і толерантність – це не просто категорії гуманітарного пізнання, це обов'язок кожної людини та громадянина, це ті риси сучасної людської особистості, що повинні стати основою виховання, культури, політичного і загалом суспільного життя.

У менталітеті українців толерантність та гідність є звичайними, природними якостями, проте за довготривалий період перебування у складі тоталітарної держави ці риси поступово починають притуплятися та видозмінюватися. Відбувається довготривалий конфлікт між ментальністю свободи та ментальністю підкорення. Проте, гідність та толерантність не передбачають нав'язування поглядів однієї людини іншій. Це стосується і соціальних груп та держав.

Сьогодні Україна обрала європейський шлях розвитку, тож її населенню як ніколи важливо усвідомити, що терпимість і самоповага має стати загальнонародною, національною цінністю. Разом з тим, не можна говорити про толерантність держави до ворога, якщо на її території йде збройне протистояння. Варто зрозуміти, що толерантність і гідність сприяють розвитку демократії та правопорядку, а також утвердженню прав людини і громадянина в будь-якому суспільстві. Щоб утвердити громадянське, демократичне суспільство всім громадянам варто прагнути толерантності, а отже усвідомлювати проблеми особистості, громадянина, та соціуму в цілому, а також своєчасно вирішувати життєві проблеми та виклики. Від морального обличчя особи залежить моральне обличчя суспільства, а від морального обличчя суспільства – моральне обличчя держави.

Іще однією проблемою не лише українського суспільства, а й всього людства, є несприйняття людьми один одного, виявляючи лише «зовнішній прояв» порозуміння. Інколи окремі люди бояться навіть сприйняття власних поглядів, не кажучи вже про погляди інших людей. Це часто призводить до виникнення проблеми самообману. Основою для вирішення зазначених проблем можна вважати так звану «моральну толерантність». Моральна толерантність – це здатність людини повністю усвідомити свою гідність та індивідуальність, що допомагає не тільки сприймати погляди *іншої людини*, а й обґрунтовано захищати свої власні, виявляти вміння довести свою точку зору, не порушуючи законів етики та моралі.

Не можна бути терпимими до всього, тож кожне людське «Я» повинне враховувати наявність певних моральних норм та меж, переступити які не має

права жодна людина та громадянин. Відтак, правові норми чи закони демократичної держави мають це враховувати.

Чим же відрізняється гідна й толерантна людина?

Психологи стверджують, що це активні, мудрі та високоморальні особистості, здатні мислити «власним розумом» (із характеристики відомим німецьким філософом І. Кантом епохи Просвітництва). Ці особистості усвідомлюють свою цінність, здатні робити усвідомлений вибір та відповідати за свої рішення. Саме такі особистості вміють гармонійно співіснувати з іншими, не втрачаючи при цьому своєї індивідуальності. Такі люди можуть адекватно оцінювати себе та оточуючих, аналізувати та виділяти моменти, які відрізняються від стандартів, виділяючи позитивне і негативне [2]. Виховання таких людей на сучасному етапі розвитку суспільства важливе, бо саме вони вміють *працювати на результат*.

Протилежністю їм є егоїстичні, самозакохані особистості, які не звикли відповідати за свої вчинки. Відтак, у разі поразки чи якихось негараздів вони виявляють таку поведінку:

- звинувачують в своїх неспіхах інших людей;
- у будь-яких ситуаціях не усвідомлюють можливостей власного впливу, оскільки соціум лякає їх;
- байдужі, бо впевнені, що нічого від них не залежить;
- такі люди гальмують розвиток суспільства, держави;
- не використовують власну життєву енергію, бо не вміють цього робити;
- такі люди бояться демократії, бо нічого не здатні вирішувати самостійно;
- живуть у «вічній втечі» від власної свободи.

Такі люди стають ідеальною основою тоталітарної держави. Змінити їхні погляди надзвичайно складно, часто навіть неможливо.

Отже, гідність та толерантність – це важливі риси як особистості, так і суспільства. Вони взаємопов'язані: толерантність є підґрунтям гідності, а гідність – передумовою толерантності. На сучасному етапі розвитку суспільства виховання гідних, терпимих особистостей як ніколи важливо. Негативний досвід попередніх поколінь іще не навчив, на нашу думку, людство поважати себе та інших. Замість того, щоб прийняти відмінні від своїх погляди, зрозуміти їх та визнати право інших людей на власні погляди, часто спостерігається антиморальна боротьба з інакодумцями. Це призводить до деструктивних суспільних процесів (війни, революції, конфлікти), до «стіни непорозуміння» між окремими людьми та цілими народами.

В даний час, коли Українська держава спрямовує свої погляди і дії до європейської спільноти, необхідно усвідомити, що гідність і толерантність – це важливі передумови для демократії. Ці психологічні та етичні норми мають виховуватися змалечку та підтримуватися впродовж життя (виховання та самовиховання [3]). Саме гідні та толерантні особистості є активними будівниками громадянського, демократичного та по-справжньому вільного суспільства. Ці риси не просто моральний обов'язок, а й політична та правова

потреба. Усі свідомі громадяни України мають право подавати свій голос, тож в наших силах зупинити хвилю нетерпимості, агресії, ненависті, бо тільки тоді духовне єство політичної нації буде врятовано.

Список джерел

1. Корженко В. В., Козирева Н. В. Апробація патріотизму в сучасному науковому дискурсі. *Публічне управління у забезпеченні сталого розвитку країни*: зб. тез наук.-практ. конф. за міжнар. участю (в межах Третьої щорічної наук.-освіт. виставки «Публічне управління XXI», приуроченої до Всесвітнього дня науки) 24 листопада 2016 року. URL : <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/conf/2016-5/doc/1/02.pdf> (дата звернення: 04.02.2020).

2. Корженко В. В., Дзюндзюк В. Б., Gorelik Alex. Філософія активної соціальної спільноти в «суспільстві інтелекту». *Місто. Культура. Цивілізація*: матеріали V міжнар. наук.-теор. інтернет-конф. (Харків, квітень 2017 р.). Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. С. 14–18.

3. Корженко В. В. Філософія виховання : зміна орієнтацій : [монографія]. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 304 с.

Лозовой В. О.,

д-р філос. наук, професор, завідувач кафедри культурології,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
Україна

САМОРОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ РЕФЛЕКСІЇ

В умовах переходу людства до інформаційної цивілізації з людиноцентристською парадигмою саморозвиток особистості все більше стає об'єктом філософських досліджень. Напрацювання філософів різних часів щодо саморозвитку особистості стали підґрунтям для подальшого його осмислення.

Так, на значимість саморозвитку людини вказували відомі філософи з давніх часів до сучасності. Давньогрецький філософ Протагор (480–410 рр. до н. е.) писав: «чеснот, необхідних у справах домашніх і державних, можна набути старанням і навчанням» [2, с. 51]. Німецький філософ І. Кант (1724–1804) звертав увагу, що «варто витратити зусилля на те, щоб здаватися кимось іншим, щоб згодом стати таким» [12, с. 298]. Російський філософ, публіцист М. Бердяєв (1874–1948) зауважував: «моя особистість не є готова реальність, я створюю свою особистість, творю її тоді, коли пізнаю себе» [1, с. 279]. Ж.-П. Сартр (1905–1980) французький філософ, письменник підкреслював: «...Людина є нічим іншим, як проектом самої себе. Людина існує лише настільки, наскільки себе здійснює» [9, с. 332]. М. Мамардашвілі (1930–1990), російський і грузинський філософ, доводив, що «людина – це «середнє», що випадає в осад у результаті руху. Когнітивне «Я», яке з'являється як осад у цьому русі, повинне саме себе створити» [7, с. 143].

Дослідження різних усвідомлених форм саморозвитку особистості починаються з кінця XIX ст. і мали випадковий характер. До середини XX ст. вони вивчалися не активно. Починаючи з 60-х років XX ст. активність дослідників саморозвитку особистості підіймалась і зростала кількість публікацій. Під кінець XX ст. почали розроблятися філософські аспекти усвідомленого саморозвитку особистості. З 60-х років XX ст. і на початок XXI ст. оприлюднено більше 200 загальнонаукових та філософських публікацій з різних аспектів проблеми саморозвитку особистості.

На кафедрі культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого поступово (протягом 1990-2018 рр.) склалась наукова школа з проблем саморозвитку особистості.

Автор статті розробив філософсько-соціологічну концепцію самовиховання, у якій подано природу, сутність, соціальний механізм, функції і закономірності цього явища, особливості та суперечності його реалізації в різних соціальних групах й можливості регулювання чи керування цими процесами. О. Колеснікова здійснила аналіз на теоретичному й емпіричному рівнях ролі естетичного самовиховання у розвитку творчого потенціалу майбутніх інженерів (студентів технічних навчальних закладів). У працях М. Ценко показано як образи, що створюються у мистецтві допомагають створити власний біографічний проект й реалізувати його за допомогою власних зусиль. В. Тертична розкрила сутність, природу самовдосконалення особистості, його особливості в різних типах культур. Л. Сідак досліджувала аскетизм як універсальний засіб саморозвитку й духовного зростання особистості. О. Бурлука здійснила комплексний аналіз самоосвіти особистості як важливого засобу становлення і розвитку її загальної культури. О. Єрахторіна обґрунтувала природу, сутність і зміст самовдосконалення особистості в індивідуальному та соціальному вимірах й подала його як вищу форму її усвідомленого саморозвитку. У березні 2019 р. колективом кафедри була підготовлена й проведена Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми саморозвитку особистості в сучасному українському соціумі», де обговорювались теоретичні аспекти саморозвитку в молодіжному середовищі й проблеми виховної практики в навчальних закладах України.

Таким чином, найбільш дослідженими формами усвідомленого саморозвитку особистості стали самоосвіта, самовиховання, самовдосконалення.

Саморозвиток особистості має соціальну природу, його джерелом виступають суперечності між вимогами соціального середовища й індивідом, які він повинен розв'язати в інтересах середовища [3]. Механізм виникнення саморозвитку особистості сягає в глибоку давнину і пов'язаний з перетворенням стадно-групової й індивідуальної психіки в соціальну. Це стало можливим з виникненням, а потім становленням і розвитком абстрактного мислення [10, с. 209-212, 216-217]. З появою абстрактного мислення розвивалась здатність до уявлень як реальних майбутніх дій (на основі індивідуального і колективного досвіду) тобто програмування актуальних

ситуацій, передбачення власної поведінки, дії в них, виробляти відповідні вміння, навички або долати те, що може завадити при здійсненні запланованих дій у процесі сумісної колективної діяльності. Без достатнього інтелектуального потенціалу, розвинутої самосвідомості, здібності до так званого «роздвоєння» особистості у свідомості на суб'єкт і об'єкт, до саморефлексії – неможливий саморозвиток як складна, внутрішньо напружена, практично-духовна діяльність [3].

Саморозвиток особистості здійснюється в неусвідомлених формах (наслідування, пристосування, зараження, гра, самодіяльність), коли індивід не ставить за мету змінити себе власними зусиллями та у вищих цілеусвідомлених, цілеспрямованих – самовиховання, самовдосконалення.

Саморозвиток особистості, людських сутнісних сил – один із виявів діяльнісної сутності людини. Оскільки людина є істотою навколишнього світу без внутрішніх джерел життєзабезпечення, саморозвиток – універсальна, забезпечуюча діяльність людини. Він забезпечує здійснення всіх типів, видів форм індивідуальної людської діяльності. Отже, природа саморозвитку особистості діяльнісно-забезпечувальна. Джерелом саморозвитку виступають суперечності між необхідністю діяльності для задоволення потреб людини і її здатністю здійснювати цю діяльність. Розв'язання такої суперечності виражає сутність саморозвитку індивіда. Саморозвиток є однією із сутнісних сил розвитку фізичного і духовного потенціалу людини у процесі предметної і практично-духовної діяльності. Як зазначав В. Сухомлинський «ніхто не зможе виховати людину, якщо вона сама себе не виховає» [11, с. 28].

Саморозвиток особистості як соціальний феномен має і ціннісну природу. Під цінністю традиційно розуміється значимість для індивіда предмета, речі, явища, процесу, соціальної властивості, якості тощо. Будь-яка діяльність завжди ціннісно-забарвлена. Саморозвиток індивіда базується на певній системі цінностей: загальнолюдських, класових, групових, корпоративних, егоїстичних. Дії, що реалізуються на основі власних переконань стають для людини бажаними й надають задоволення. Ціннісна природа саморозвитку особистості має прояви у самооцінці, ціннісних орієнтаціях, соціальних настановах, ідеалах, мотивах, цілепокладанні, що складає ціннісний блок будь-якого виду діяльності. Особистість у процесі виховання, освіти, практичної діяльності засвоює певну систему цінностей. Суперечності ціннісного плану розв'язуються вибором тієї чи іншої системи цінностей (просоціальної чи асоціальної, суспільної чи індивідуалістської, гуманістичної чи технократичної тощо).

Конкретизація соціальної природи саморозвитку особистості шляхом обґрунтування діяльнісно-забезпечувальної та ціннісної природи вказує на залежність його змісту й спрямованості від пануючих у суспільстві ідеологічних поглядів, ідеалів, способу життя тощо. Саморозвиток особистості, в залежності від її активності, проявляється на рівнях соціальної адаптації, саморегуляції й самостворення.

На сучасному етапі життя в Україні ускладнюється, диференціюються ціннісні орієнтації спільнот, соціальних груп, корпоративних об'єднань, знаходяться соціальні суб'єкти, що пропонують, виходячи із власних інтересів, антицінності. Ми є свідками таких негативних явищ як алкоголізм, наркоманія, лудоманія, токсикоманія, бродяжництво, проституція, злочини проти людини тощо. Подібні явища свідчать про саморуйнівні тенденції у житті нашого народу. Дивись більш докладно [4, с. 7; 5; 6].

Отже, потрібні подальші дослідження проблем саморозвитку особистості в українському суспільстві, в різних соціально-демографічних та соціально-професійних групах, в субкультурних середовищах з метою створення матеріальних і духовних засад саморозвитку людини на засадах духовно-моральнісної орієнтації.

Список джерел

1. Бердяев Н. А. Самопознание (Опыт философской автобиографии). М. : Междунар. отнош., 1990. 336 с.
2. История политических и правовых учений: учебник для вузов / под общ. ред. акад. РАН, д. ю. н., проф. В. С. Нерсисянца. 4-е изд., перераб. и доп. М. : НОРМА, 2004. 944 с. URL : <http://library.khpg.org/files/docs/1380635715.pdf> (дата звернення: 17.03.2020).
3. Корженко В. В. Філософія виховання: зміна орієнтацій: [монографія] Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 304 с.
4. Лозовой В. А., Ерахторина О. М. Человек : проблемы саморазвития. *Список рекомендованной литературы и словарь основных терминов*. Харьков : Константа, 2007. 100 с.
5. Лозовой В. О., Сідак Л. М. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії та соціальній практиці : монографія. Харків : Право, 2006. 256 с.
6. Лозовой В. О., Понеділок А. І. Бездуховність як один із факторів саморуйнації особистості. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія. Зб. наук. праць. Харків : Право, 2018. № 3 (38). С. 31–42.
7. Мамардашвили М. К. Картезианские размышления / под ред. Ю. П. Сенокосова. М. : Прогресс : Культура, 1993. 352 с.
8. Понеділок А. І. Саморуйнація особистості як предмет філософсько-антропологічної рефлексії : автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.04 / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2017. 20 с.
9. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм. *Сумерки богов*. М. : Политиздат, 1989. с. 319–344.
10. Смирнов С. Н. Диалектика отражения и взаимодействия в эволюции материи. М.: Наука, 1974. 384 с.
11. Сухомлинский В.А. Как воспитать настоящего человека (Этика коммунистического воспитания) : *Педагогическое наследие*. М. : Педагогика, 1989. 286 с.

12. Этическая мысль : научно-публицистические чтения / Ред. кол. А. А. Гусейнов (отв. ред.) и др. М. : Политиздат, 1990. 480 с.

Малюхова Ю. І., Малюхов О. С.,
аспіранти кафедри менеджменту та публічного адміністрування,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

«РОЗУМНЕ МІСТО» ЯК ФЕНОМЕН ЦИВІЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО

Варто зазначити, що концепцію «smart-міста» вже неможливо розглядати лише як ІТ-систему, яка поєднує інтегровані компоненти та обчислювальні технології для служб інфраструктури; за сучасних умов це є шлях до формування нового інформаційного суспільства та соціального простору, що передбачає поєднання в собі нових стратегічних підходів до публічного управління та спонукання жителів до формування нового, більш якісного рівня життя у місті.

Основні особливості та чинники «розумного міста», визначені П. Джиффінджером та висвітлені в європейському проекті «European Smart Cities» [3], за якими проводитимуть моніторинг у 70-и середніх містах Європи та визначатимуть перспективи до їхнього розвитку. При здійсненні аналізу «розумних міст» буде враховано шість основних властивостей, зокрема [4]:

- «розумна економіка» («smart economy»);
- «розумні працівники» («smart people»);
- «розумний спосіб життя» («smart living»);
- «розумне управління» («smart governance»);
- «розумна мобільність» («smart mobility»);
- «розумне навколишнє середовище» («smart environment»).

Всі ці компоненти мають реальний вплив на розвиток міста та процеси реалізації в багатьох напрямках діяльності. За допомогою «розумної економіки» можливе підвищення рівня конкурентоспроможності міста шляхом сприяння розвитку бізнес-проектів, коворкінг-центрів та інфраструктури міста для поширення інформації щодо економічного становища. Також є можливість збільшити доступність інтелектуальних ресурсів, створити систему безперервної освіти (міські центри обміну знаннями), збільшити доступ до професійної підготовки для різних груп суспільства, використовуючи механізм «розумні працівники». Можна модернізувати послуги громадського транспорту, розширити доступ до високоякісної міської інфраструктури і використовувати інформаційні та комунікаційні технології для розширення зон wi-fi, а також оптимізувати механізми діяльності сучасної енергосистеми, будівництва споруд, будівель, зелених зон, оновити систему водопостачання та каналізації.

Необхідною умовою покращення рівня та якості життя населення є

наявність розвиненої інфраструктури, яка безпосередньо забезпечує створення загальних умов для функціонування суспільного виробництва, відтворення робочої сили, формування фізично та інтелектуально-розвиненого, суспільно-активного індивіда.

Фахівець з публічного управління Л. Нейлсон [5] запропонував такий набір елементів управління розвитком інфраструктури: нормативна база, міська політика, бюджетні інструменти, фіскальні інструменти, переконання, структура співпраці, управління знаннями. Важливою складовою управління інфраструктурою міста є формування цінової і тарифної політики. Сучасний стан елементів інфраструктури міст потребує активізації інноваційно-інвестиційної складової розвитку і додаткової бюджетної підтримки [1, с. 184].

Серед основних об'єктів управління містом слід назвати дорожню, транспортну, енергетичну, містобудівну, промислову, інженерну, комунальну, наукову, інформаційно-комунікаційну, соціальну, торгову, культурну інфраструктуру. Кожен з об'єктів містить окремі елементи, зокрема: підприємства, заклади, організації, споруди, установи, території та інші. До елементів управління інфраструктурою міста слід також віднести нормативну базу, бюджет, фіскальні інструменти, управління знаннями, інші.

Інфраструктура має конкретну територіальну прив'язку та функціонує в межах кожного суспільно-територіального комплексу, а також зосереджена безпосередньо на території конкретних регіонів, областей, адміністративних районів, міст.

Збір та аналіз даних відіграватимуть велику роль у плануванні «розумних міст». Із зібраними даними містобудівники та архітектори могли б створити будівлі, оптимізовані для потреб людей. «Розумна інфраструктура» дозволяє запобігати проблемам охорони здоров'я, потенційно зупиняючи повітряні захворювання або забруднення води, перш ніж вони, навіть, трапляться [2].

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що впровадження «Smart-міста» сприяє формуванню розумного суспільства, яке має значний потенціал для покращення абсолютно всіх сфер життєдіяльності, зокрема, розумної інфраструктури для забезпечення нового рівня життя.

Список джерел

1. Калашникова Х. І. Використання зарубіжного досвіду управління міською інфраструктурою в містах України. *Актуальні проблеми економіки*. Київ. 2012. № 6. С. 180–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_6_24.
2. Розумне місто – місто майбутнього. *FutureNow*. – URL: <https://futurenow.com.ua/rozumne-misto-majbutnogo-5-klyuchovyh-tehnologij/>
3. Giffinger R. Smart Cities Ranking of European Medium-Size Cities URL: http://www.smart-cities.eu/download/smart_cities_final_report.pdf
4. Marciniak K. Applying knowledge grid models in smart city concepts. Proceedings of the 6th Knowledge Cities World Summit, KCWS, Lookus Scientific, 2013. P. 238–244.

5. Neilson L. Instruments of governance in urban management. Australian Planner. 2002. Vol. 39. P. 22–41.

Оруджева Е. А.,
Студентка 2 курсу, факультету Менеджмента,
Радіонова Л. О.,
канд. філос. наук, доцент, доцент кафедри філософії і політології,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова

ДО ПИТАННЯ ПРО КАТЕГОРІЮ «МІСЬКА СПІЛЬНОТА»

Останнім часом слово «спільнота» стало вживатися все частіше і частіше в різних семантичних контекстах: як наукових, так і публіцистичних. Вчені, журналісти і навіть політики говорять про наукові, локальні, етнічні, політичні, міські та інші спільноти. Однак така «мода на спільноти» часто призводить до теоретичної неясності і крайньої розмитості терміну. Нас буде цікавити в першу чергу, роль спільнот в міському середовищі, однак щоб розібратися в цьому питанні, нам необхідно, в першу чергу, зрозуміти, що таке спільнота.

Так вийшло, що на сьогоднішній день, мабуть, немає жодного соціального утворення, яке не можна було б назвати спільнотою. Однак, спочатку ситуація з визначенням спільнот в соціології міста і антропології була більш теоретично визначеною. В традиції соціальних наук – в першу чергу, в соціології і антропології – вивчення спільнот має давню історію. Можна ідентифікувати принаймні дві теоретичні традиції. Перша з них сходить до урбаністичної соціології (соціології міста) і бере свій початок в Чиказькій школі соціології.

Друга – значно більше соціально-антропологічна. Її витоки лежать в дослідженні інших товариств. Інших, за межами тих товариств, які прийнято називати цивілізованими. В рамках традиції соціології міста Чиказької школи велике значення має екологічне розуміння життя людей. Спільнота – це багато в чому екологічне утворення, сукупність людей (екологічних агентів), які проживають на певній території, яка називається Хабітат. У разі міських досліджень міське середовище розуміється як Хабітат, який накладає відбиток на значущі екологічні аспекти життя людей, наприклад, на структуру їх розселення в місті.

Друга традиція – антропологічна – заснована на уявленні про те, що спільноти – це, в першу чергу, «інші» соціально-культурні утворення, які відрізняються від знайомих антропологу «соціальних світів». Ці спільноти володіють власним унікальним укладом життя, особливим культурним середовищем і усталеними практиками, люди, що живуть в них, поділяють особливі, не схожі на наші уявлення про навколишній світ, тобто спільнота визначається через її «інакшість». До тих пір, поки ці традиції не змішуються, існує концептуальна ясність з тим, як ми можемо розуміти спільноти в рамках першої та в рамках другої традиції.

Зауважимо ще раз, що це різні теоретичні мови, які передбачають принципово відмінні «інтуїції» спільнот. Однак, через деякий час Вільям Уорнер проводить дослідження в штаті Массачусетс і описує життя невеликого американського містечка з антропологічної точки зору. Тобто він представляє соціальний світ, знайомий кожному середньому американському обивателю, як «інший», незнайомий і далекий світ «аборигенів», які живуть за своїми незрозумілими соціальними законами і розділяють дивні соціальні вірування. Він описує міську спільноту, яка традиційно сприймалася в американській соціальній науці як «наше», так, як нібито б вона було принципово інакшою, відмінною від звичного нам. Уорнер відноситься до неї так, як антропологи могли б поставитися до племенам Африки або Австралії [1]. Уорнер в своєму дослідженні змішує дві мови, дві підстави спільноти. Після цього дослідження починається швидка теоретична експансія поняття «спільнота» на безліч соціальних досліджень.

Через деякий час Бенедикт Андерсон пише книгу «Уявні спільноти» [2].

Спільнота – це вже не сукупність людей, які можуть один з одним спілкуватися і зустрітися. Уявна спільнота конституює наші бачення про інших людей, наше почуття спільності з цими людьми, навіть в тому випадку, якщо ми їх не знаємо. Спільнота в цьому випадку розуміється як основа національної самосвідомості. Андерсон, таким чином, ще більше розвиває теоретичні підстави спільнот.

Зараз, мабуть, взагалі неможливо виділити одне або кілька теоретичних положень, які можна було б покласти в основу визначення категорії «спільнота». У разі, коли все, що завгодно, може утворити спільноту (люди, речі або навіть ідеї), неможливо послідовно говорити про спільноти взагалі і про роль спільнот в міському житті зокрема. Необхідно визначити, що відрізняє спільноти від інших «соціальних утворень».

Для цього звернемося до класиків соціології Е. Дюркгейма, Ф. Тьоніса і М. Вебера. Найбільш повно описав відміну «спільнотної» форми життя від інших соціальних утворень Ф. Тьоніс. Для нього спільність ґрунтується на особливих типах відносин між людьми. Ці відносини обумовлені сутнісною волею. Сутнісну волю Ф. Тьоніс протиставляє виборчій волі. Виборча воля – це, в першу чергу, раціональна воля. Вона зумовлює відносини між людьми на підставі економічного розрахунку.

Сутнісна воля – це воля ірраціональна, багато в чому несвідома, що не передбачає раціонального розрахунку [3]. Схожі ідеї ми можемо знайти і у Дюркгейма. Дюркгейм дозволяє нам розрізнити спільноти на підставі різних форм солідарності. Солідарність – це тип зв'язку людей один з одним. Дюркгейм розрізняє механічну солідарність, де спільність заснована на подібності людей один до одного, і органічну солідарність. Остання характерна для складних суспільств, де кожна група людей виконує свою функцію в єдиному суспільному організмі [4].

М. Вебер в меншій мірі говорив про спільноти. Однак і у нього є положення про особливий тип соціальних відносин. Зокрема, Вебер говорить,

що поступово, з розвитком західних суспільств, відбувається раціоналізація людської дії, і традиційні форми дії замінюються раціональними.

Зараз ці методологічні положення класиків соціології не можуть працювати безпосередньо. Протиставлення раціонального і традиційного занадто звужує поле можливих теоретичних трактувань спільнот. Але класики дають нам основну ідею визначення спільноти.

Спільноти конституюються особливим типом соціальних відносин. Ці відносини задаються тимчасовою синхронізацією життя людей. Важливо, щоб люди жили в єдиному просторі. Синхронізація в часі передбачає, що люди живуть в єдиному справжньому (у них збігаються тимчасові ритми: вони прокидаються, йдуть на роботу, гуляють, сплять приблизно в один і той же час), в єдиному минулому (у них є спільні спогади про минуле) і в єдиному майбутньому (існують більш-менш єдині проекти спільноти на майбутнє).

Життя спільноти в єдиному просторі передбачає, що деяке місце розуміється, з одного боку, як свій загальний простір для всіх членів спільноти, з іншого, – щоб деяке місце вважалося місцем саме цієї спільноти.

Чи можна сказати, що в Харкові є якісь спільноти? Люди в Харкові практично не живуть в єдиному просторі. Район проживання також не сприймається людьми як спільний простір. Також не сприймається як спільний простір центр міста. Однак існують деякі приклади, коли є ті місця в районах проживання людей, які виступають «точками збірки» спільнот. Наприклад, таким місцем є спортивний комплекс для молоді або дозвільний центр для людей похилого віку. Він дозволяє синхронізувати життя людей один з одним в єдиному просторі, і в часі. Люди збираються в певному місці і в певний час. Ці люди знають місце, що дозволяє синхронізувати соціальне життя деяких людей таким чином, спільноти виробляють ставлення довіри людей один до одного.

Список джерел

1. Уорнер У. Живые и мертвые. М., СПб : Университетская книга, 2000. 671с.
2. Андерсон, Бенедикт Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Пер. с англ. В. Николаева; вступ. ст. С. П. Баньковской. М. : Кучково поле, 2016. 416 с.
3. Тенис Ф. Общность и общество. Основные понятия чистой социологии / Gemeinschaft und Gesellschaft / Пер. Скляднев Д. В. СПб. : Владимир Даль, 2002. 452 с.
4. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Пер. с фр. и послесловие Л. Б. Гофмана. М. : Наука, 1991. 576 с. URL: http://www.ckp.ru/biblio/d/dur_labour.htm (дата звернення: 5.04. 2020).

Пантелеймонова І. О.,
студентка магістерської підготовки
факультету архітектури, дизайну та
образотворчого мистецтва

Радіонова Л. О.,
канд. філос. наук, доцент, доцент кафедри філософії і політології,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

МІСЬКА СПІЛЬНОТА ЯК ІМПЕРАТИВ СТВОРЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ПРОСТОРУ

Тенденції розвитку соціального життя сучасних великих міст викликають деякі тривоги – нівелювання повсякденних контактів, відчужений і швидкоплинний характер взаємодій, байдужість, ризик десолідаризації суспільства як наслідок міської нерівності і маргінальності – все це реалії нашого часу. Дані факти міського життя передбачав, ще в минулому столітті німецький соціолог Г. Зіммель, пояснивши замкнутість і відокремленість внутрішніх відносин жителів великих міст підвищеною нервовістю життя, що походить від швидкої і безперервної зміни зовнішніх і внутрішніх вражень. «І дійсно, якщо я не помиляюся, у глибині цієї зовнішньої замкнутості лежить не тільки байдужність, але і, – набагато частіше, ніж ми це усвідомлюємо, – певна відраза, взаємна відчуженість і віддаленість, що при першому, більш близькому, зіткненні негайно переходить у ненависть і боротьбу. Справді, незалежність індивіда, що є результатом взаємної замкнутості і байдужності як умови духовного життя наших широких кіл ніде не відчувається так сильно, як у тісній штовханні великих міст, тому що фізична близькість і скупченість тільки підкреслюють духовну віддаленість» [1]. У зв'язку з цим набуває необхідності розгляд соціальної ролі публічних просторів в підтримці міського життя. Під публічним простором слід розуміти загальнодоступні місця, пристосовані для перебування людей, в межах яких відбувається переважна більшість соціальних інтеракцій. Серед них виступають парки, сквери, площі, вулиці, торгові будинки – місця масового скупчення людей.

Дослідниця публічних просторів Л. Лофланд виділяє три типи соціальних відносин, які можуть існувати в міському просторі: особисті (в родині, серед друзів), публічні (незнайомі люди спілкуються як носії статусів: продавець, покупець, водій таксі, пасажир і т. ін.) і відносини місцево-локальні, спілкування людей, які знайомі один з одним, але не так близько, як в родині, а скоріше функціонально: це відносини колег по роботі, членів клубів за інтересами, сусідів тощо. На думку вченого, територія, позначена як публічна (ресторан) може прийняти в себе лише приватне дійство (відзначення весілля). Такого роду вкраплення однієї сфери в іншу вона називає «бульбашками» приватного всередині царства (сфери) публічності [2].

Можливість перетворення і перекодування території з одного статусу в інший залежить лише від кількісного фактору: публічна сфера перетвориться в локальну, якщо в громадському місці прийде певна кількість людей, пов'язаних відносинами знайомства. Так, якщо під час автобусної екскурсії половину салону зайняв шкільний клас, то автобус виявився немов захоплений цими підлітками, навіть якщо інші пасажери – випадкові люди з вулиці. Публічний простір перетворився в локальний. Ставлення до місця є похідним від соціальних відносин і в якійсь мірі закріплює їх.

Л. Лофланд виділяє три типи «місць», або локусів: пам'ятні (здатні фіксувати моменти колективної пам'яті, як, наприклад, храм або публічний парк), знайомі місця/стежки (місцевий продуктовий магазинчик, бар, забігайлівка, до яких ти звик); домашні території, або місця для тусовки (місця, де люди живуть і відчують себе «як вдома», тобто відчують свободу вести себе так, як вони хочуть) [2].

Публічний простір поліфункціональний і є важливою складовою життя міста. У соціальних науках під функціями розуміються деякі стійкі характеристики об'єкта, сукупність яких дає загальне уявлення про місце того чи іншого об'єкта або процесу в походженні, існуванні, розвитку глобального цілого, а також про взаємозв'язок і залежності його складових. Р. Мертон визначав явні і приховані (латентні) функції, з яких перші – усвідомлені, а другі – несподівані, а іноді навіть і неусвідомлені [3].

Отже, відкриті простори покликані служити досягненню явних соціально-значущих цілей – організації дозвілля та забезпечення ефективного проведення часу, безпеки городян, з одного боку, і латентних – інтеграції і формуванню почуття ідентичності, що дозволяє мобілізувати їх на соціально значущі позитивні заходи, а також соціалізацію жителів міста, з іншого.

Проте, буде помилкою вважати, що учасники публічного простору перетворюються в тісну спільноту громадян. Перш за все, слід відзначити соціалізуючу роль простору, в якому городяни спостерігають один за одним, показують себе (як то кажуть «приходять, щоб подивитися на інших і себе показати»), що дуже важливо для процесів самоідентифікації – і особистої, і групової [4]. Соціальна взаємодія здійснюється в соціальних ситуаціях. Будь-які контакти індивідів, є соціальними; власне результатами контактів індивідів визначається більшою мірою стан суспільства.

Цікава думка Е. Гідденса, який спробував пояснити особливості взаємодії більшості міських жителів, використовуючи поняття громадянської неувagi – одного з механізмів, за допомогою яких підтримується міське життя, люди вступають в короткі неособисті контакти «Коли проходять повз, швидко обмінюються поглядами, а потім, підходячи ближче, дивляться в бік, вони демонструють, за визначенням Ірвінга Гоффмана, «громадянську неувagu», яку ми очікуємо один від одного в багатьох ситуаціях. Громадянська неувaga відрізняється від простого ігнорування. Кожен індивід дає зрозуміти іншому, що помітив його присутність, але при цьому уникає будь-якого жесту, який міг би бути витлумачений як нав'язливий. Поведінка такого роду швидше

неусвідомлена, але вона має фундаментальне значення в нашому повсякденному житті. Люди демонструють один одному таким чином, що у них немає причини бути ворожими і уникати один одного» [5].

Однією з ключових характеристик публічного простору є безпека. Безпека при цьому досягається самими людьми, а не відповідними правоохоронними органами. Люди доглядають один за одним, за дітьми, таким чином, починає працювати соціальний контроль публічного простору, відсутність якого часто і підвищує ризики міського життя. Ось що про це пише Джейн Джекобс: «Перш за все, необхідно зрозуміти, що громадський порядок – порядок на тротуарі та вулиці, в містах в основному забезпечується не поліцією, а складною, майже безсвідомою дією спільноти і добровільним наглядом, що складається з простих людей ... жвава міська вулиця, як правило, безпечна, а безлюдна міська вулиця може таїти в собі небезпеку ... Магазины, бари, ресторани, як основні приклади, різним чином сприяють забезпеченню безпеки на вулицях» [6].

В умовах відсутності інформації про інших жителів міста публічний простір стає каналом передачі інформації, знижує властиві місту страхи, деякі негативні ефекти міської анонімності, і тим самим виконує інформаційну та комунікативну функції. У відкритих і загальнодоступних просторах люди вивчають і спостерігають один за одним, набувають соціальний досвід, освоюють зразки поведінки, усвідомлюють почуття приналежності до міського товариства і т. п.

На сьогоднішній день величезною популярністю серед населення, особливо серед молоді набуває так зване третє місце («third place») – публічний простір, що використовується одночасно в якості території спілкування, зони відпочинку, і місця роботи («перше місце» – це житло, «друге» – робота). В основному таку картину ми спостерігаємо в залах мереж кав'ярень, піцерій, приєднаних до бездротових каналів виходу в Інтернет – Wi-Fi і насичених комунікаціями. Концепція «третього місця» розроблена соціологом Реєм Ольденбургом [7]. Зручність, приємний імідж, різноманітність використання простору і занять, задоволення від інтеракції, спостереження за людьми, «карнавальність» – можливість гри, фестивалю, позбавлення від своєї істинної ідентичності, придбання нових масок – базові умови успішного функціонування публічного місця, зазначені Л. Лофланд.

Вищезазвані елементи присутні в житті нашого міста: площі використовуються для проведення культурно-масових і спортивних заходів в рамках відзначення державних, національних свят, також для підтримки інтересу жителів у відкритих просторах встановлюються скульптури, фонтани різних форм і розмірів. Однак учасниками і глядачами такого роду заходів стають не самі жителі міста, а в більшості випадків гості і мігранти, перебування яких носить тимчасовий і проміжний характер. З цієї причини створення привабливого міського середовища стає найважливішим елементом політики міської влади, в реалізації якої повинні брати участь головні ініціатори і безпосередні учасники процесу – самі жителі міста.

Особливістю публічних просторів є жвавість, людність, висока відвідуваність, доброзичлива соціальна атмосфера, що обумовлено їх головним функціональним змістом – бути осередком активності та обміну. У сучасних містах в умовах екологічної занедбаності та в атмосфері хаосу, що панує в відкритих просторах, в скверах и парках, окупованих бездомними і чужинцями, присутній особливий фактор непривабливості і небезпеки, що в свою чергу сприяє зменшенню ступеня зручності користування цими об'єктами. Ця обставина посилюється широкими можливостями, наданими досягненнями інформаційних технологій, коли міські жителі надають перевагу домашньому кінотеатру та Інтернету, а не нудним, брудним паркам і площам, де повно несподіваних сюрпризів.

Відповідно до твердження Л. Лофланд, сучасна культура і технологія багато в чому працюють на знищення публічної сфери: особиста машина переносить людини з одного приватного кокона в інший, все більше службовців компаній працюють «з дому»; інтернет-шопінг, домашній кінотеатр і можливості для покращення якості звуковідтворення в домашній апаратурі роблять непотрібними багато публічних сфер. Більш того, сучасна архітектура і ті форми, які вона створює, також працюють або на знищення публічної сфери, або на її «санацію». Сьогоднішня архітектура створює такий публічний простір, який контролює публічну сферу (роблячи її не публічною, гомогенною, «чистою» і передбачуваною). Л. Лофланд називає такі простори контрлокусами (counter-locale), серед яких простір типового торгового центру (shopping mall), тематичного парку. Останні створюють такий публічний простір, з якого витрусили всю публічність, так як вони за визначенням не «відкриті для публіки». Такий простір зазвичай приватизовано, контролюється телеспостереженням, розсікає публіку фізично і символічно. Л. Лофланд пропонує не забувати про важливість публічної сфери, яка «виробляє емансипацію від запропонованого статусу і заданої ідентичності» [2].

В ідеальному варіанті відкритий простір, який стикається з найбільш жвавими районами міста, що викликає безліч асоціацій, доступний кожному – представникам різних соціальних, вікових, етнічних груп, які відчувають себе там цілком комфортно і безпечно. Проте, значущою тенденцією в розвитку громадських просторів міста є їх комерціалізація і деградація: все менша кількість територій залишається відкритою і загальнодоступною, оскільки їх поступово займають: відкриваються заклади громадського харчування, дозвілля та торгівлі. Деякі з відкритих просторів, наприклад, спортивні та ігрові майданчики, втрачають свій публічний статус, огорожуються і замикаються, «приватизуються». Сквери та алеї, парки, які цілком повноцінно можуть виконувати функції публічного простору, перетворюються в осередок злочинності, залишені без освітлення і нагляду і тому криють у собі небезпеку.

Зважаючи на це, виникає питання про доцільність вивчення і переосмислення принципів проектування даних об'єктів з урахуванням колективних вподобань жителів міста і сучасного етапу розвитку суспільства. Міській адміністрації слід поставити на перше місце питання про формування

нової стратегії подальшого благоустрою міського середовища, створення образу міста і поліпшення просторової організації міста. Необхідно усвідомлювати функціональне значення публічних міських просторів, які не є просто елементом міської архітектури, а відіграють важливу соціальну роль у формуванні міської ідентичності та уявлень гостей, туристів про візуальний і архітектурний образ міста (роль «візитівки»), підвищенні культури громадських комунікацій.

Публічний простір може виникати і успішно функціонувати тільки при більш уважному ставленні до нього з боку міської адміністрації, соціально відповідального бізнесу і самих городян, тоді ефективність роботи може бути досягнута тільки спільними зусиллями.

Список джерел

1. Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь. *Логос*, 2002. № 3–4. С. 23–35.
2. Lofland Lynn. *The Public Realm: Exploring the City's Quintessential Territory*. New York. 1998. 305 p.
3. Концепція Р. Мертона – явні та латентні функції соціальних інститутів. URL : <https://works.doklad.ru/view/RK8PgHRoTYE.html> (дата звернення: 11. 04. 2020).
4. Радионова Л. А. Инструментальная логика сети как детерминанта основных очертаний городских сообществ. *Габитус*. 2019. № 10. С. 89-95. URL : <http://habitus.od.ua/journals/2019/10-2019/10-2019.pdf> (дата звернення: 16. 04. 2020).
5. Гидденс Э. Социология / Перевод с англ. Изд. 2-е, полностью перераб. и доп. М. : Едиториал УРСС, 2005. 632 с.
6. Джекобс Д. Смерть и жизнь больших американских городов / Пер. с англ. М. : Новое издательство, 2011. 460 с.
7. Ольденбург Реєм. Третье место. Кафе, кофейни, книжные магазины, бары, салоны красоты и другие места «тусовок» как фундамент сообщества. Перевод А. Широканова. М.: В-во: Новое литературное обозрение. 2014. 456 с.

Петрушов В. М.,

д-р філос. наук, професор, завідувач кафедри філософії і соціології,
Український державний університет залізничного транспорту,
Харків, Україна

МЕТАФІЗИКА У КОНТЕКСТІ АДОГМАТИЗМУ ЛЕВА ШЕСТОВА

Сильна і слабка, загрозлива і ляклива, нищівно викриваюча і підступлива, – це все оцінки метафізики, якими нагороджували її у ХХ столітті. Можна навести ще багато протилежних її оцінок з точки зору впливу на свідомість людини філософствующої. Тому і не дивно, що у кожного мислителя своє особисте ставлення до цієї «музи» пробудження думки. Особливо воно є

характерним для філософів із скептичним умонастроєм. Так, наприклад, у Кіркегора ми спостерігаємо «спокусу», яка переростає в зацікавленість до метафізики: у Ніцше, зі слів Шестова, – «неприховану ненависть до метафізики» у Гайдегера – бажання «подолати метафізику»; у Шестова вимальовується чутлива «підозра до метафізики».

Але ж кожен філософ, вибудовуючи свої власні концептуальні системи, змушений звертатися до метафізики як першооснови філософування, незалежно від того, як він до неї ставиться. І якщо метафізика здатна викликати до себе різне ставлення, то скепсис у філософуванні лише підсилює увагу мислителів до метафізичних проблем. Європейський адогматизм, охоплюючий своїм критичним впливом майже весь ментальний простір філософської думки, як ніяка інша філософія, посилює скептичний настрій на метафізичному підґрунті. Але при цьому спостерігається парадоксальна картина: чим більше адогматизм спрямовує зусиль на критику метафізики, тим більше його скепсис виглядає метафізичним. Тому у Шестова можна знайти своєрідні «метафізичні постулати», які є висхідними у розгортанні критики метафізики з позицій адогматизму:

1. «Ми не можемо нічого знати про останні питання нашого існування і нічого про них знати не будемо: це справа вирішена» [1, с.22].

2. «Можливо, у людських судженнях про явища є елементи і необхідні, і випадкові, але, незважаючи на всі спроби, ми до цього часу не знайшли і, мабуть, ніколи не знайдемо спосіб відокремлювати перших від останніх. До того ж, ми не знаємо, які з них є більш істотними і важливими. Звідси висновок: філософія повинна покинути спроби пошуку *veritates aeternae* (вічні істини, – лат.)» [там само, с.23].

3. «В «останніх питаннях буття» ми анітрохи не ближче до істини, ніж найбільш віддалені предки наші. Це всім відомо, і, все-таки, незважаючи на це, багато хто продовжує розмірковувати про нескінченність, не маючи ніяких надій на можливість домогтися хоч-якихось задовільних результатів» [там само, с.51].

Проте і ці «постулати» відносно пізнавальних можливостей людини не є для філософа чимось апріорним, задалегідь визначеним життєвим досвідом, а тому він не вважає їх остаточними та безсумнівними: «Але притупити людську чуйність і тримати її розум у межах осяжного, як заведено зараз висловлюватися, – таке завдання може надихнути тільки обмежену особу» [там само, с.72].

Тому, мабуть, у Шестова скептичне ставлення до метафізики суперечливим чином поєднується з «метафізичною потребою»: «Кому набридлі долини, хто любить дертися, хто не боїться дивитися у прірву і – головне – у кого нічого не залишилось в житті, окрім «метафізичної потреби», той, зрозуміло, полізе на вершини, навіть не розпитуючи про те, що на нього там очікує» [там само, с.146].

В метафізиці мислителя цікавлять не «чисті ідеї», не абстрактні теоретичні засновки, а те, наскільки вона здатна відгукнутися на запити

людського буття з його екзистенціями, борінням духу та життєвими суперечностями. Відтак, можна наполягати, що для соціально-філософського аналізу в сучасному ринковому суспільстві набувають значення базових положення та ідеї, запропоновані в публікаціях, які стосуються специфічних особливостей соціального пізнання, соціальної істини та її критерію [4].

Під натиском «справжнього життя» людиною оволодіває екзистенціальна «нестримність сумніву» і вона піддається нападам феноменальних «злих демонів скептицизму та песимізму». Маємо нагоду підкреслити суперечливий характер бімодальності сумніву, що виявляється у протистоянні у ньому двох буттєвих сторін: екзистенціальної та феноменальної. Неспроможність людини чітко усвідомити цей факт, розвести екзистенцію та інтенцію на різні межі (або рівні) мислення й емоційного переживання зумовлює не тільки абсурдне сприйняття дійсності, але і часто неадекватну її поведінку.

Слабкість розуму, на відміну від віри, в тому і полягає, що він ігнорує цю обставину, а тому Шестов розум відмежовує від метафізики безглуздя, інакше кажучи, – абсурдом, визнаючи за останнім право на існування як застереження від надмірної довіри розуму, можливості якого зведені метафізикою в абсолют.

Дивна річ: метафізику, котра зводить розум в абсолют, не можна поставити поряд з тим же розумом? Навіщо одне «безглуздя» підмінювати іншим? Чи не є це приголомшливою нісенітницею мислення або вигаданою безтямністю збіднілого уявлення? У цих питаннях «здоровий глузд» чинить опір «безглуздю» (абсурду), але марно, бо метафізичний скепсис філософування Шестова спрямований за межі розумного (раціонального) сприйняття самої істини: «... Чи не є саме поняття про істину, саме припущення про її можливість лише результатом обмеженості – нашого досвіду?» [1, с.144]. Але ж у тому проблема і полягає, що життєвий досвід – це і найоб'ємніша екзистенція людського існування, і найзмістовніший феномен дійсності одночасно: людина живе і розумом, і серцем, дуже часто не надаючи цьому ніякої уваги. А тому вона може опинитися в тих ситуаціях, де життя і смерть поруч, стаючи на межу свого існування. Набуття такого «екзистенціального досвіду» є небезпечним проявом людського буття з відповідними ризиками та наслідками. Це є предмет глибокого філософування, але його метафізика обходить, розмірковуючи про смерть, душу. Бога лише в абстрактних схемах, що і стало причиною загостреного скепсису Шестова: «Метафізика є великим мистецтвом обходити небезпечний життєвий досвід. І тому метафізики можуть бути названі позитивістами *par excellence* (найвищою мірою, фр.). Вони зневажають не всякий досвід, як вони стверджують, а тільки небезпечний досвід... Як тільки наблизиться трансцендентне – метафізик уже майже рефлексивно, без усяких зусиль волі, до невпізнання забарвився у трансцендентні кольори. Постулати свободи волі, безсмертя душі, навіть Бога – хіба може хто-небудь ці і подібні до них твердження запідозрити у позитивності? І як метафізікам, які настільки легко розправилися з «метафізичною потребою», не любити трансцендентного? І як примиритися їм

із Ніцше та його ненавистю до трансцендентного, що стало для нього трохи не повсякденною атмосферою? А тому правило – для учнів, зрозуміло: учителі і без мене знають – той, хто хоче бути щирим метафізиком, повинен найретельнішим чином уникати ризикованих експериментів» [там само, с. 89].

«Платонічна любов» метафізиків до трансцендентного як гра в «чистий розум» або мімікрія під «трансцендентні кольори» («метафізична потреба») викликають у Шестова дотепну іронію, котра підсилює його скепсис: «Метафізики вихваляють трансцендентне, але ретельно уникають зустрічі з ним. Ніцше ненавидів метафізику, оспівував землю – *bleibt mir der Erde treu, o meine Breder* («Браття мої, залишимося вірними землі», нім.) – і завжди жив у сфері трансцендентного. Метафізики, звичайно, вчинять «краще» – це очевидно і беззаперечно. Той, хто хоче бути вчителем, повинен проповідувати метафізичну точку зору: вона дає можливість здобути славу героєм людині, яка ніколи не нюхала пороху» [1, с. 88].

Але ж і сам Шестов мав власний «небезпечний життєвий досвід» - «досвід адогматичного мислення» – як він його називає. «Небезпека» цього «досвіду» криється у втраті філософського підґрунтя для теоретичних схем та конструкцій метафізики, у наражанні на загальне неприйняття ідей адогматизму (вільнодумства, аргументу безпідставності, метафізичного скепсису), у піднесенні критичного настрою на висоту «апофеозу безґрунтовності», з якої дуже легко зірватися у провалля «роз'їдаючого скептицизму», поглинаючого будь-яке продуктивне мислення.

Володіючи таким «досвідом» (якого всіляко уникають метафізики), мислитель наважується урівняти бачення ними людського буття, різноманітності його кольорів – яскравих та похмурих, піднесених та сумовитих, утворюючих між собою складне забарвлення життєвої дійсності, унікальну палітру екзистенціальних та феноменологічних сенсів існування людини у світі. Але і метафізика, і позитивізм сприймають «життєвий світ» у крайніх зображеннях, а крайнощі, як відомо, сходяться: «Метафізика, по суті, мало чим відрізняється від позитивізму. І тут, і там - закриті горизонти, тільки інакше розмальовані й розфарбовані. Позитивізм полюбляє сіру безбарвну фарбу і простий, ординарний малюнок; метафізика надає перевагу світлим, блискучим барвам, складному візерунку і завжди розмальовує своє полотно під нескінченність, що, при знанні законів перспективи їй, часто вдається...» [там само, с. 23].

Шестов помічає ще одну рису метафізики, яка на погляд мислителя, дискредитує її - це навмисне, штучне приховування свого ставлення до дійсності за межею трансцендентних абстракцій: «Вони (метафізики, – авт.) хочуть, щоб усі думали, що емпіризм, тобто вся дійсність, для них не існує, що їм потрібні самі тільки чисті ідеї. І щоб підтримувати цю фікцію, вони з'являються на люди не інакше, як одягнені в пурпур високих слів» [там само, с.28].

Все, що розглядалося вище з критики Шестовим метафізики утворює, так би мовити, феноменологічний аспект його адогматичного скептицизму. Але ж

існує ще й екзистенціальний аспект цієї критики, як на нашу думку, більш цікавий, більш колоритний у філософському різнобарв'ї суджень відносно ставлення метафізики до проблем людського буття. Аналіз розпочнемо з суто екзистенціального питання, яке стурбувало Шестова: чому «всі люди егоїсти»? Цим питанням філософ відкриває «вільний шлях пристрастям у сферу метафізики» і, як побачимо, наголошуючи на людському егоїзмі, він дійсно таки вважає, що «співстраждання і любов до людей є перешкодою для метафізичного польоту» [1, с. 83].

Згідно з екзистенціальними традиціями філософування Шестов обмірковує проблему в психологічному контексті: «Психологічні дослідження зазвичай приводять об'єктивного дослідника до висновку, що найбільш великодушні людські прагнення в результаті виростають з егоїстичних мотивів та спонувань. Так, наприклад, проповідував гр. Толстой «любов до ближніх», безкорислива та самовіддана на перший погляд, при найближчому розгляді виявляється своєрідною формою любові до самого себе. Теж саме можна сказати про ідеалізм Канта і навіть самого Платона. Хоча вони висуюють на перший план ідею і прославляють служіння їй, але насправді їм також мало вдається вийти із зачарованого кола «егоїзму», як і звичайним смертним, які не відмічені печаттю геніальності і навіть не мали можливості долучитися до плодів культури. Це в моїх очах є «майже» абсолютна істина» [там само, с.82].

Підсумовуючи свої міркування, Шестов зважає на «терезах адогматизму» співвідношення егоїзму та «здатність до співчуття і любов до ближнього» з точки зору його важливості для «метафізичних висновків»: «Отже – усі люди егоїсти. Звідси виникає багато речей: я навіть думаю, що це положення може дати набагато більше підстав для «метафізичних» висновків, ніж, здатність до спів страждання і любов до ближнього, яка здавалася досі такою проблематичною і через те найбільш спонукала до трансцендентних висновків» [там само, с. 82].

Проте людське життя виявляється занадто суперечливим, щоб бути підставою лише для «трансцендентних підсумків», багато що в ньому здається «однаково зрозумілим чи незрозумілим», зумовлюючи не тільки філософський скепсис, але і повсякденний сумнів: «Люди чомусь уявили, що любов до себе зрозуміліша та природніша, ніж любов до іншого. Це помилка. Я вважаю щонайменше однаково зрозумілим або незрозумілим і те, і інше почуття. Любов до ближніх тільки порівняно рідко зустрічається і менш поширена, ніж любов до себе» [1, с. 82]. Як це не дивно, але мислитель суто гуманістичні риси вважає завадою на шляху пізнання світу: «Значить, немає жодної підстави вважати, що шлях до пізнання іншого світу веде через любов, співстраждання і самозречення, як вчив Шопенгауер. Швидше навіть навпаки. Співстраждання і любов до людей є перешкодою для метафізичного польоту» [1, с. 82-83].

Звичайно, Шестов висловлює суперечливе міркування з приводу невідповідності гуманістичного змісту метафізики можливостям пізнання світу. Гайдеггер з цього приводу має іншу думку: «Всякий гуманізм або заснований на певній метафізиці, або сам себе робить основою для такої... тому

своєрідність всякої метафізики – маючи на увазі спосіб, яким визначається сутність людини – виявляється у тому, що вона «гуманістична». Відповідно всякий гуманізм залишається метафізичним» [2, с.197].

Але для Шестова в даному випадку важливий не «спосіб, яким визначається сутність людини», а життєвий парадокс, котрим сповнена ця сама сутність: егоїзм як невід’ємна і велика властивість людської природи [1, с. 85] одночасно стверджує в людині її надмірну особистість та її внутрішній сумнів у довірі навколишньому світові, горда самовпевненість індивіда наштовхується на розгубленість перед метафізичними проблемами існування (хвороба, смерть, виклики долі тощо). Можливо, що саме через це філософ виставляє «егоїзм» в якості екзистенціала, котрий парадоксальною межею проходить між гуманізмом та метафізикою, між повсякденністю та філософуванням. Як відкритий, так і прихований вплив егоїстичних мотивів і настроїв в людських мисленні та поведінці Шестов висвітлює через скептичне співставлення світоглядних оцінок, які так чи інакше присутні в нашому повсякденному бутті: «Завдяки їм (співчуттю та любові, – Авт.) людський погляд приковується до землі, де так багато горя і страждань і де відкривається таке широке поприще для діяльної любові. Матеріалісти, як відомо, були в здебільшого дуже добрими людьми – обставина, яка чимало бентежила істориків філософії. Проповідують матерію, ні в що не вірять, а готові на всілякі жертви заради ближнього. Як це примирити, як зрозуміти? Але ж тут перед нами один з типових випадків найреальнішої логічної послідовності: людина любить ближнього, бачить, що небо байдуже до земного горя, і тому сама бере на себе роль блаженного провидіння. Якби вона була байдужою до страждань інших, вона легко б стала ідеалістом, доручила б, як це часто відбувалося, близьких долі, а сама зайнялась би власними справами і турботами (в чому легко розпізнати неприхований егоїзм, – Авт.). Любов до ближніх і співстраждання вбивають у людині віру (такою відвертістю Шестов по-своєму повторює Ніцше – «падаючого - штовхни», – Авт.) і роблять її у філософських поглядах позитивістом або матеріалістом. Коли вона бачить чуже горе, вона припиняє роздумувати, бо хоче діяти. Думати, реально думати, людина починає тільки тоді, коли вона переконується, що їй нічого робити, що у неї руки зв’язані» [1, с.83].

Здається, що адогматичне мислення Шестова протікає «не так», як у класичних критиків метафізики, а в якійсь дивній невідповідності ні до «чогось», ні до «когось», таке собі «надмислення», котре здійснюється над поверхнею метафізичних уявлень, не торкаючись їх в теоретичному плані, але цілком поглинаючи кожне з них в екзистенціальних образах та метафорах. При цьому відбувається зовсім не гносеологічне зіставлення метафізичних та позитивістських теорій (концепцій), не їхнього когнітивного змісту, а спостерігаємо досить оригінальне філософське явище: порівнюються так би мовити узагальнені «характери» метафізиків, позитивістів, їхні «психолого-філософські портрети», змальовані Шестовим не з конкретних філософів, а з їхньої корпоративної поведінки: «Метафізики, як відомо, найнещадніше переслідують всілякі евдомоністичні вчення, вбачаючи в них своєрідну *laesio*

majestatis (образу величі, лат.) людської гідності. Наша гідність, кажуть нам, забороняє нам ставити собі за вищу мету своє особисте щастя. Нехай так. Але навіщо тоді придумувати втіхи, хоча б метафізичні? Навіщо настільки «чистому», ідейному поняттю, як метафізика, давати супутникам, союзникам навіть настільки грубе, «чуттєве» (у кантівському розумінні) слово, як втіха? Їй набагато пристойнішим було б побратися з гордою безутішністю! Утіха передбачає рівність та спокій духу, навіть тиху радість. Але ж метафізика зобов'язана... відштовхувати від себе із презирством усі земні блага і перекидувати їх матеріалістам і позитивістам, що не вміють піднятися до чистої і байдужої споглядальності. Що метафізику до радощів та страждань! Вони самі по собі – він сам по собі. І раптом він починає мріяти про втіху! Очевидно, тут криється непорозуміння, і дуже значне. Чим більше вдумуєшся і вдивляєшся в останні цілі нескінченних метафізичних задач, тим більше переконуєшся в їхній кінечності. Метафізики тільки і клопочуться про те, щоб добути яке-небудь нове благо, я трохи не сказав насолоду» [там само, с. 133-134].

Така адогматична критика метафізики (метафізиків) з боку Шестова може розглядатися як особливий жанр філософування – викриття корпоративного догматизму. Наративно-жанрове різноманіття адогматизму значно поширює дискурсивне поле сучасної філософії, що цілком відповідає історичним традиціям філософування: «Серед філософських текстів, відігравших помітну і значну роль в становленні духовної культури, особливо виділяються тексти, зорієнтовані не стільки на знання, скільки на саме реальне життя людей. Такі тексти володіють унікальною привабливістю не тільки тому, що внутрішній світ людей вміщує поряд із знанням і віру, і підсвідомі нахили, і багату чуттєвість, але ще і тому, що новизна філософських ідей у цих випадках кожного разу поєднувалась з вражаючою явленням людей незвичайною формою» [3, с.273-274].

Метафізичний скепсис Шестова не є ізольованим, він постійно перетікає у загальне філософське середовище і кожного разу охоплює порівняльними судженнями як саму метафізику, так й інші філософські системи (позитивізм, утилітаризм, скептицизм, ідеалізм, матеріалізм, діалектику): «Загальне припущення всякої метафізики: діалектичним розвитком якого-небудь поняття можна прийти до побудови цілої системи... Часто метафізичні системи мають дуже переконливий вигляд. Їхній головний недолік розкривається лише випадково: коли в людини притуплюється смак до діалектичної гри розуму...Тому, у кого немає смаку до діалектики, метафізика теж не може нічого довести» [1, с. 31-32].

Що ж тут мав на увазі мислитель? Якщо антитетичний метод Фіхте, то дійсно таки потрібна «діалектична гра розуму» (у вигляді «покладання», «протипокладання» та «синтезування»), щоб перетворити метафізичне висхідне Я (абсолютний суб'єкт) у систему категорій буття та мислення (для цього Фіхте відмовився від кантівської концепції «речі в собі»). Але ж Кант довів неможливість побудови системи умоглядної філософії (на той час

«метафізики») до попереднього дослідження форм пізнання і меж наших пізнавальних можливостей (до встановлення апріорних понять, форм чуттєвості та зв'язків). Кант розвинув діалектичні ідеї у своєму вченні про антиномії, але вже Гегелю необхідно було виявити неабияку мужність, звертаючись до поняття діалектики, котре відомою мірою було «дискредитоване» у філософії Канта» [1, с. 76].

То за яким критерієм можна з'ясувати, у якого філософа більше «смаку до діалектики»? Але ж ми вже знаємо, що Шестов взагалі ніяких критеріїв здорового глузду (як і безглуздя) не визнавав, тому і порада його виявляється суто емоційною: «Людам, зацікавленим в успіхах метафізики, потрібно завжди підтримувати в суспільстві переконання, що смак до діалектики робить честь людині, бо свідчить про велич її душі» [1, с. 32].

Як бачимо, шестовська думка залишає за собою право бути суперечливою і парадоксальною: щоб врятувати авторитет розкритикованої метафізики з усіма її недоліками, треба... розвинути «смак» до її протилежності – до діалектики. З цього моменту критичний настрій філософа ніби перевтілюється в іронічну «великодушну доброзичливість» у ставленні до метафізики: «У ті тривожні періоди, коли позитивізм перестає здаватися людям достатньо вичерпним вираженням усіх складнощів життя і коли, відповідно до цього, людям починає здаватися непристойним зображати з себе позитивність, – у такий час немає кращого виходу, ніж звернутися до метафізичних теорій» [там само, с. 88].

Але те, чому треба «звернутися до метафізичних теорій», подається Шестовим вже у саркастичному звучанні: «З допомогою гарної метафізичної теорії навіть безбородий юнак, який не сходив і десятої частини позитивних шляхів, відразу набуває таємничого і цікавого вигляду всезнаючого мудреця. Він навіть має право зневажати позитивізм і – це найголовніше – позитивістів. Він стає першим перед цілою масою останніх – мало не перед усім людством, що не має доступу до вчених книг і тому не знає ніяких теорій» [там само, с. 88-89].

Метафізичний скепсис адогматизму Шестова нескінченний у розгортанні екзистенції сумніву стосовно дієздатності метафізики у вирішенні буттєвих проблем людини, але філософська вибагливість мислителя не перекреслює його поваги до цієї царини злету людської думки: «Тут можна і зупинитися та не спекулювати на подальших висновках. Я думаю, що навіть варто зупинитися, щоб не сперечатися з традиційною метафізикою. Як відомо, метафізика завжди вміла освітити відблеском вічності наше тимчасове існування» [там само, с.130].

Як ми вже змогли переконатися, метафізика стає для Шестова предметом філософування на перетині світоглядних точок зору в галузях самої філософії, науки, релігії та повсякденності, які різноматично вкраплюються в загальний культурологічний контекст людського буття (література, історія, мистецтво, міфологія, суспільні відносини тощо). І саме на тлі цього багатозначного контексту він демонструє нам внутрішню суперечливість метафізики як в плані

визрівання «чистих ідей», так і в плані самоусвідомлення людиною свого існування. З одного боку, з метафізичної площини мислення, постають вічні «останні питання» буття, а з іншого - життєві питання подолання наслідків невирішених проблем існування людини в світі. Неспроможність людського розуму вийти з цієї колізії і викликала у Шестова настрій метафізичного скепсису, глибинність якого можна позначити лише екзистенціальним виміром: «Навіть неймовірне страждання, яке переповнює землю, нездатне саме по собі пробудити ніякої зміни, тому що воно сприймається як страждання, тобто страждаючи і тим самим як стан протилежний дії, а отже – разом з дією у тій же самій метафізичній сфері волі до волі... схоже майже вже на те, ніби від людини під пануванням волі до волі зачинилася сутність болю, рівно як і сутність радості. Чи може надлишок страждання принести тут ще якісь зміни?» [5, с. 192]. Цим же запитанням переймається і Шестов у своєму метафізичному скепсисі. І незважаючи на те, що «на метафізиці Ніцше філософія закінчується..., але з кінцем філософії зовсім не обов'язково закінчується думка, вона переходить до якогось іншого початку» [5, с.183]. На цій гайдеггерівській тезі вибудований адогматичний скептицизм Шестова з гострим відчуттям «кінця метафізики» і одночасним продовженням її у власній думці про те, що «метафізика завжди вміла освітити відблиском вічності наше тимчасове існування». Проте вона не повинна завмирати сама в цій вічності, а зобов'язана пробуджувати постійно людське мислення навколо «останніх питань», які ніколи не зникали і не зникнуть. Це дуже добре усвідомлював Шестов, що і засвідчує метафізичний скепсис адогматизму.

Список джерел

1. Шестов Лев. Апофеоз безпідставності : Досвід адогматичного мислення / Пер. з рос. В. Петрушова. Харків: Савчук О.О., 2012. 148 с.
2. Хайдеггер М. Письмо о гуманизме. Время и бытие: статьи и выст. / пер. с нем. М.: Республика, 1993. 447 с..
3. Карпенко И. В. Философское пространство культуры: человек философствующий и человек повседневности: монографія. Харьков : ХНУ им.В.Н.Каразина, 2006. 292с.
4. Корженко В. В. Феномен філософії як «практичної мудрості» державного управління. Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. № 2 (53). URL: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2016-2/doc/1/103.pdf> (дата звернення: 10.01.2020).
5. Хайдеггер М. Преодоление метафизики. Время и бытие: статьи и выступления. / пер. с нем. М.: Республика, 1993. 447 с.

Радіонова Л. О.,
канд. філос. наук, доцент, доцент кафедри філософії і політології,
Лелюк Д. А.,
студентка 2-го курсу факультету менеджменту,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

КОНЦЕПТ «МІСТО»: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Аналіз генезису міста передбачає його розгляд з точки зору лінгвістики і в той же час як елемента культури, що виконує цивілізаторську роль. Взаємозв'язок цих підходів допомагає розкрити термін «концепт», бо концепт реалізується як об'єкт ідеального світу, який має ім'я і відображає культурно-обумовлені уявлення людини про світ в процесі культурно-мовного освоєння дійсності [1].

Первинно культурні концепти сприймаються на емоційному рівні, і вони, скоріше, схожі на опис «прототипічних моделей поведінки або сценаріїв, які задають послідовність думок, бажань, почуттів» [2, с. 43]. Такий складний концепт, як «місто», пояснюється і усвідомлюється людьми через стереотипність сприйняття різних міст, що належать до власне матеріального світу. Причому ці міста можуть сприйматися як зі знаком «плюс», так і зі знаком «мінус». Звідси випливає, що в усвідомленні і осмисленні концепту «місто» різними соціальними групами, верствами і індивідами має значення вироблення певного, зафіксованого в даній культурі або субкультурі еталонного уявлення про місто як зосередження «добрих» чи «злих» сил. Абсолютно очевидний асоціативний зв'язок етичних, культурних категорій з «іменами» міст.

В історії культури ми можемо знайти безліч прикладів такого роду: початок і вихідна концентрація національної культури – Київ («матір руських міст»), святість і зосередження істинного християнства – Москва («Москва – третій Рим»), велич і розумність – Петербург (місто, створене «генієм Петра»), збереження і дбайливе ставлення до культурних традицій – Львів тощо. Такого роду редукція абстрактного образу до цілком конкретного уявлення про те чи інше місто веде до того, що деякі ціннісні характеристики, важливі для соціуму, цілком однозначно закріплюються за тим чи іншим станом міста. Так, в радянський і пострадянський період за Харковом закріплюється образ міста машинобудування та студентської столиці України, населення якого має високий потенціал інтелігентності. Тому Харків асоціюється з центром інтелектуальних пошуків, «науковим» містом, студентським містом. У цьому ж плані можна міркувати про «Одесу-матір», яка з часів громадянської війни закріпила за собою образ відважного портового, певною мірою криміналізованого міста. Кривий Ріг та інші «робочі» міста асоціюються з напруженою працею, високим «умінням» рук.

Даний процес «індивідуалізації» концепту, його освоєння індивідом в ході конкретизації смислової і образної змістовності концептів кореспондується з ідеями французького соціолога С. Московічі, вираженими їм в теорії соціальних уявлень. Він називав подібний процес «об'єктивуванням», в ході якого невідоме знання перетворюється у відоме шляхом перетворення індивідом абстрактних концептів в щось більш конкретне в ході перенесення того, що міститься в нашому розумі, на цілком реальний об'єкт [3, с. 29]. С. Московічі в своїй теорії соціальних уявлень розглядав проблему виникнення і розвитку концептів, концептуальних схем, де формується система значень і особистісного сенсу суб'єкта в ході соціальних інтеракцій. Дані концептуальні схеми інтерпретують, класифікують і видають типи різним чином в культурах, класах або групах, світі думок і уявлень.

Теорія колективних уявлень С. Московічі відрізняється від концепції Е. Дюркгейма, у якого колективні уявлення володіють примусовим характером по відношенню до індивіда та існують протягом багатьох поколінь. С. Московічі вважає, що соціальні уявлення виникають в повсякденній комунікації і мають відповідну структуру. Головну роль тут відіграють концепти, що містяться в уявленнях, які отримують завдяки «натуралізації» певну форму існування, яка дозволяє їм бути конституючим фактором соціальної реальності. В результаті, соціальний процес являє собою процес когнітивного освоєння дійсності, в якому об'єкти пізнаються і диференціюються на основі моделі попереднього досвіду.

Концепти у С. Московічі грають важливу роль по відношенню до соціальної дійсності, їхньою специфічною властивістю є «поля уявлення», які означають ієрархічну єдність елементів змісту, образних та смислових компонентів.

Концепти складні за своєю структурою і представленістю в людській свідомості. Так, Л. О. Чернейко вважає, що слід виділити чотири рівні усвідомлення концептів в індивідуальній свідомості і, відповідно, чотири модуси їхнього існування в колективній свідомості: інтуїтивний, геометричний, метафоричний, дискурсивний [4]. Відзначимо, що власне дискурсивне існування концептів культури в колективній свідомості ставиться даним автором на останнє місце. Це не випадково, бо понятійне ядро концепту і відповідної системи дефініцій є продуктом спеціалізованого культурологічного, соціологічного, філософського та лінгвістичного аналізу.

Для звичайних, пересічних членів спільноти ключові концепти культури існують, перш за все, не в дискурсивному вигляді, а у формі невизначених, багатовимірних образів, а не понять. Сам С. Московічі стверджував, що колективна свідомість воліє оперувати не поняттями, а образами, де абстрактне існує в формі конкретного: «... Матеріальність – це більш конкретна форма вираження соціальних відносин і переконань, ніж абстрактні поняття» [5, с. 167]. На думку С. Московічі, сучасний капіталізм – це символічний капіталізм, що ґрунтується не скільки на машинах або грошах, скільки на комунікаціях. При цьому дані комунікації апелюють, скоріше, не до індивідуальної, а до

колективної свідомості, тобто не до понятійного та дискурсивного, а до образного строю мислення. В результаті ключові концепти національної культури сприймаються через конкретні, прецедентні імена.

Заміщення абстрактного концепту «місто» в даному випадку відбувається через конкретні образи міст, що втілюють ті чи інші риси національної ідеї і культури. Звідси культурний концепт є, з одного боку, відображенням і втіленням існуючої ціннісної картини світу, а з іншого боку, багато в чому формує і визначає дану картину світу і тим самим впливає на моделі соціальної поведінки членів цієї спільноти [1].

Таким чином, культурні концепти мають підвищену соціальну значимість і, водночас, нескінченну варіативність індивідуального сприйняття, при якому його освоєння може володіти найрізноманітнішими (від позитивного до негативного) відтінками культурного сенсу. Культурна картина світу членів цієї спільноти існує в цілісному вигляді тоді, коли його члени в тій чи іншій формі знайомі з загальнонаціональними інваріантами цих концептів і особистісним чином освоюють їх. Слід мати на увазі, що різні соціальні групи (насамперед ті, які володіють засобами впливу на суспільну думку) прагнуть узурпувати і інтерпретувати в своїх інтересах культурні концепти. Згадаймо, наприклад, скільки разів в залежності від політичних та інших цілей перейменовувалися наші міста, наприклад, Кропивницький: до 1924 року – Єлисаветград, до 1934 року – Зінов'євськ, до 1939 року – Кірове, до 2016 року – Кіровоград. У кожному з цих перейменувань пропонується «своє» значення в якості єдиного можливого, тим самим індивід втягується в «тоталітарний дискурс», де головною інтенцією мовця стає навіювання. «Дискусія про перейменування наших міст здійснювалася як суто політична. Згідно радянської ідеології у назви «Кіровоград» було стійке конотативне значення: ім'я міста пов'язане з ім'ям Кірова. Це, однак, зовсім не очевидно. Коректніше говорити про те, що дана конотація відсилає до радянського минулого, але не до фігури Кірова. А це минуле дуже різноманітне, і тому тут має місце розмаїття конотативних значень.

Актуальний сенс слова визначається його функціонуванням в конотативних контекстах в даному мовленнєвому співтоваристві, значенням, що розділяє сучасне суспільство, і тому треба дивитися, який сенс воно розділяє. А цих смислів дуже багато. Подібного роду образна релятивізація концептів національної культури ставить під загрозу розмивання її основ. Перейменування міст далеко не мирна річ, бо багато в чому може бути спрямована на конфронтацію образів міста, яка виключає їх взаємний діалог. С. Московічі писав: «Методологічний соліпсизм є ознакою безладної комунікації: кожен індивід або група говорить власною приватною мовою і хоче, щоб вона сприймалась як мова публічна, що передбачає взаємообмін і дебати. Однак останнє виключається з будь-якої загальної відповіді на питання: «Як жити?». Виключається тому, що у кожного є своя відповідь – навіть коли питання ще не поставлено» [5, с. 509-510].

Концепт має складну структуру. Вона включає в себе і те, що належить будові поняття, і те, що робить його фактом культури: початкову етимологічну форму, сконцентровану і згорнуту до головних моментів історію, існуючі в даний час оцінки, асоціації тощо. Виходячи з цих методологічних положень, з одного боку, можна визначити концепт «місто» як те, що існує в культурі як поняття і образ, завдяки яким вона впливає на формування ментального світу людини, а, з іншого боку, сам індивід «будує» культуру суспільства за допомогою переінтерпретації значень даного концепту.

Список джерел

1. Радионова Л. А. Концепт города в философии культуры. *Город. Культура. Цивилизация* : матер. международной науч.-теорет. интернет-конф. Харьков, ХНАГХ, 2012 г. X. : Изд-во ТОВ Друкарня Мадрид, 2012. С.103–110.
2. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры. Изд. 3-е, испр. и доп. М. : Академический Проект, 2004. 991 с.
3. Moscovici S. Social Representations Theory / *Nordicom Review*. 32 (2011) 2, pp. 3-16. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/43557448.pdf>
4. Чернейко Л. О. Лингво-философский анализ абстрактного имени. 2-е изд., перераб. М. : Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2010. 272 с.
5. Московичи С. Машина, творящая богов. М. : изд-во Центр психологии и психотерапии, 1998. 560 с.

Смольницька О. О.,

канд. філос. наук, старший науковий співробітник, член ІСОМ,
Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського, Україна

МІСТО ЯК ФЕНОМЕН В АНГЛІЙСЬКОМУ РОМАНТИЗМІ: БАЛАДА РОБЕРТА БРАВНІНГА «ЯК ПРИВЕЗЛИ ДОБРІ ВІСТІ З ГЕНТА ДО АХЕНА»: СУЧАСНИЙ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ

Місто як феномен є частим предметом студій у філології, філософії, психології та інших гуманітарних дисциплінах. Його можна розглядати (залежно від контексту) як символ, архетип, міф, міфологему, образ, образ-символ тощо. Місто є об'єктом, але і суб'єктом: воно має владу над героєм, підкорює його, пожирає тощо. Отже, це питання вимагає символічного, архетипного та ін. аналізу. Відповідно, цікаво простежити у перекладознавстві як теорії та у конкретних художніх перекладах (як на практиці) рецепцію міста – у текстах, де цей локус є провідним. Відповідно, місто може бути мікроконтекстом, але у конкретному творі.

Дослідження аналізує популярну баладу відомого англійського романтика Роберта Бравнінга (Браунінга, Robert Browning, 1812–1889) «Як привезли добрі вісті (новини) з Генга до Ахена» («How They Brought The Good News From Ghent To Aix», 1845 р.). Матеріалом аналізу є оригінал і два поетичні переклади – російський (В. Левіка) та власний український. Перший класичний, другий

недрукований. Відповідно, простежується відтворення символу міста (у тому числі значення цього локусу) у трьох мовах.

Цей текст – приклад «інтроспективної драми» (як сам Бравнінг називав жанр своєї поезії). Улюблений прийом поета – внутрішній монолог.

Сам *Ахен* перебуває на кордоні Німеччини, Бельгії та Нідерландів. *Гент* – у Бельгії (провінція Східна Фландрія). Згадування міста (Ахена) у цьому тексті є класичним прикладом мети: Ахена треба дістатися, щоб передати туди «добрі новини». Отже, це переосмислений міф: наче у фольклорі, герой (воїн – недарма у цій баладі персонажі – військові) має виконати завдання та, подолавши певні перешкоди на шляху, потрапити до іншого міста. Як зазначають дослідники: «Відстань між Гентом, у Фландрії, і Ахеном [Aix-la-Chapelle] близько ста миль. Бравнінг казав, що випадок, який відбувся протягом воєн між Фландрією та Іспанією, був вигаданим (уявним)» [3, р. 1194] (переклад з англійської мій. – О. С.). Як свідчив сам автор, він не мав на увазі конкретної історичної події й писав просто про Фландрію [1, с. 3]. Отже, міста конкретні, але випадок – типовий романтичний, уявний, плід фантазії. Тобто ця балада – творення міфу. Сам період – історичний, орієнтовно кінець XVI ст.

Цікаво, що у баладі не сказано, яка саме добра звістка була привезена, як і не названо імені героя, від чийого імені ведеться розповідь, і який довів цю вість. Інші герої названі (Дірк і Йоріс), є імена навіть у коней (Роланд і кобила Роос). Зрозуміло, що герої – лицарі. Є версія, що мається на увазі Гентське перемир'я (пасифікація) – угода 8 листопада 1576 р. між північними і південними провінціями Нідерландів, за якою учасники зобов'язалися повстати проти іспанської експансії [1, с. 4].

У тексті *два головні локуси-міста* – Гент (Ghent) і Ахен (Екс, Aix). Зачин твору типовий для наслідку міфу: спочатку героїв проводжають у путь, і вони покидають рідний простір. Один із символів цього – *грати*, якими зачиняють ворота рідного міста. В оригіналі: «“Good speed!” cried the watch, as the gatebolts undrew; / “Speed!” echoed the wall to us galloping through; / Behind shut the postern, the lights sank to rest, / And into the midnight we galloped abreast» [3, р. 1194]. У В. Левіка: ««Дай Бог!» – крикнул страж у подъемных ворот. / «Бог!» – гулом ответили стены и свод. / Ворота упали, погасли огни, / И в ночь унеслись мы галопом одни» [2, с. 211]. В українському перекладі: ««Путь добру!» – нам крикнув з воріт вартовий; / «Путь!» – ехом одлунює мур кам'яний. / Замкнулися gratи, і племінь погас, / І чвалом долаєм опівночі час» [1, с. 1]. Загальна символіка тут – *камінь і метал*: кам'яні мури – металеві (певно, залізні) gratи і брама. Міфічним прийомом є те, що до мети вирушили троє, але доскавав до Ахена лише один – безіменний епічний оповідач.

В оригіналі Ахен названий Aix, тоді як в англійській мові (аналогічно – в німецькій) назва передається як Aachen. Нідерландською – Aken. З метою еквіритмічності у перекладі переважно вживається варіант «Екс» (французькою Aix-la-Chapelle – вимовляється приблизно як «Екс-ля-Шапель»). Вочевидь, автор застосував французький варіант назви міста.

Міста, які згадуються у баладі: Локерн (Lokeren), Боом (Boom), Мехельн (Mecheln), Арсгот (Арсхот, Aerschot), Хассельт (Гассельт, Hasselt), Лау (Looz, нині Борглон), Торгерен (в оригіналі французька назва – Tongres [3, p. 1195]) – у різних провінціях Бельгії. Далем (Dalhem) – у комуні Валлонії, належить Французькій мовній спільноті Бельгії. Дюффельд (Düffeld [3, p. 1194]) – вочевидь, Дюффель (Бельгія) [1, с. 4]. Узагалі місто як символ – у тому числі, як це не дивно, швидкоплинності (бо герої одразу проминають усі локуси на шляху – адже їм треба дістатися головного – Ахена, або Екса) – згадується «вервечкою» у щільному тексті балади. Це демонструє, наприклад, III строфа. В оригіналі: «‘Twas moonst at starting; but while we drew near / Lokeren, the cocks crew and twilight dawned clear; / At Boom, a great yellow star came out to see; / At Düffeld, ‘twas morning as plain as could be; / And from Mecheln church-steeple we heard the half-chime, / So, Joris broke silence with, “Yet there is time!”» [3, p. 1194]. У В. Левіка: «Мы близились к Локерну. Месяц погас. / Петух возвестил нам предутренний час. / Вот Бóом – и большая звезда в вышине. / Как сладко покоится Дьюффильд во сне! / Вот Мехельн – три раза на ратуше бьет. / Тут Йорис дал шпоры и крикнул: «Вперед!»» [2, с. 211]. В українському перекладі: «Вже повня згасала; та доки сягли / Ми Локерна, когут запіяв у млі; / У Боомі – жовтої зірки привіт; / А в Дюффельді – ранку задріманий світ; / І з Мехельна вже часомірова гра, / І Йоріс порушив мовчання: «Пора!»» [1, с. 1]. Далі, у IV строфі: «At Aerschot, up leaped of a sudden the sun...» [3, p. 1194]. У перекладах: «Над Арсхотом брезжил рассвет» [2, с. 211] – «У Арсготі раптом – зоря в небесах...» [1]. У VI строфі: «У Хассельті Діркові Йоріс в одвіт: / «Метка в тебе Роос, і ганить не слід, / Про Екс не забудь» – подих чутно хрипкий» [1, с. 2]. VII строфа: «Удвох далі чвалом, і Йоріс, і я, / Ось Лау, і Тонгерен – небо сія; / Безжального сонця безжальним був сміх, / Толочили ниви ми трав запашних, / І Далем біліє – хати простяглись, / А Йоріс: «Чвалаймо! Ось Ахен – дивись!»» [1, с. 2].

У фіналі (X строфа) сказано про коня Роланда, який (в оригіналі): «Which (the burgesses voted by common consent) / Was no more than his due who brought good news from Ghent» [3, p. 1195]. Тут помітний іще один натяк на місто – імпліцитний символ: *burgesses* – городяни, міські мешканці, бюргери. Адже саме слово походить від *burg* – «місто», «фортеця». *Місто прийняло героя* (точніше, героїв – адже шану надали й коневі). Кажучи про форму балади, слід зазначити, що назва міста Гент постає тут фінальною римою. Автор замикає текст символом міста. У російському перекладі цього не дотримано, хоча правильно відтворено реакцію мешканців Ахена: «И каждый воздал победителю честь, / Из Гента примчавшему добрую весть» [2, с. 212]. В українському перекладі згаданий формальний чинник (оригінальну риму) так само втрачено: «...він (кожний бюргер те визнати встиг) / Привіз добрі вісті із Гента до них» [1, с. 3].

Отже, у баладі показано динаміку і статику. *Динаміка* – шлях героїв (точніше, їхня їзда), мандрівка під час війни (про яку не згадано, але загальний настрій твору передбачає ризик такої виправи), і сам архетип дороги

динамічний: міста і взагалі всі враження невпинно змінюються. *Статика* – Гент і Ахен, тобто дім і місто-мета. Але статика цих міст позірна, тому що героям важливо потрапити в Ахен. Якщо розвинути міфоаналіз, то місто мети може зникати чи манити міражем, або через невиконану героями місію взагалі не явитися на шляху. У тексті цього не сказано, проте загальна емоційність тексту, увага до дієслів, тривожний фон підтверджують архаїчні переживання. Конкретика (географічні назви) сусідує з міфічністю. Ще один аспект – гендерний. В оригіналі у міст немає родів. У перекладах (оскільки мови слов'янські) Гент, Ахен (Екс) та інші міста – маскулінні символи. Якщо застосувати доместикацію, то рідний персонажам Гент може бути материзною, батьківщиною, тобто фемінітивом. Сам сюжет імпліцитно загодує ініціацію, яку герої пройшли, і тому інший простір (Ахен) гостинно їх прийняв.

Список джерел

1. Бравнінг Р. Як привезли добрі вісті з Гента до Ахена / Роберт Бравнінг / З англійської переклала Ольга Смольницька. Автор. комп. набір, 2016. 4 с. (На правах рукопису).
2. Браунинг Р. Как привезли добрую весть из Гента в Ахен. Перевод В. Левика. *Воздушный корабль: Переводы* / Сост. А. Г. Мурик и А. В. Парина; Вступ. ст. и сведения об авторах В. В. Ерофеева. М. : Правда, 1986. С. 211–212.
3. Browning R. How They Brought The Good News From Ghent To Aix / Robert Browning . *The Norton Anthology of English Literature* / М. Н. Abrams, General Editor. Sixth edition. Vol. 2. New York, London : W.W. Norton&Company, 1993. Pp. 1194–1195.

Челидзе М.,

д-р экон. наук, доцент,

доцент кафедры финансовых и банковских технологий,

Беридзе Л.,

д-р экон. наук, доцент,

доцент кафедры управления транспортом и машиностроением

Грузинский технический университет,

Тбилиси, Грузия

КОРРУПЦИЯ КАК ФАКТОР, РАЗРУШАЮЩИЙ ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА В ГОРОДСКОМ СОЦИУМЕ

Фактом является то, что борьба с коррупцией и борьба за права человека являются важнейшей проблемой человечества. В последние годы в Грузии довольно много писали о защите прав и свобод человека. В наших условиях тема коррупции является одной из наиболее актуальных, и в этом направлении было осуществлено много серьёзных проектов и проведено много исследований. Однако немного существует публикаций, в которых говорилось бы о взаимосвязи двух явлений: направленная против коррупции кампания и направленные на защиту прав человека действия – это два взаимозависимых

процесса. Международный опыт защиты прав человека показывает, что как в содействии и защите прав человека, так и в борьбе с коррупцией главная роль принадлежит гражданскому обществу. Когда власть не борется с коррупцией, то с полной уверенностью можно сказать, что она не может защитить фундаментальные права и свободы человека.

Ну, всё же, нарушению каких прав и свобод способствует коррупция? В Декларации о правах человека сказано: «Все люди рождаются свободными и равными в своём достоинстве и правах...» [1]. Достоинство человека – это его неотделимое и врождённое качество, несмотря на религиозные и философские основы, на которых основываются права и свободы человека. Когда ущемляется человеческое достоинство, нет равноправия, то создаётся угроза свободе человека, и можно с уверенностью сказать, что человек не сможет осуществить права и свободу. Мы попытаемся посредством простых примеров более чётко доказать основной тезис публикации – коррупция способствует и часто сама является основной причиной нарушения прав человека. Коррупция способствует ущемлению человеческого достоинства, часто она сама вызывает его.

Фактом является то, что понятие достоинства является важнейшей ценностью, вынесенной в преамбулу Всеобщей декларации прав человека. Мы говорим, что достоинство является основой прав и свобод. Когда речь идёт об ущемлении человеческого достоинства, то мгновенно перед глазами предстаёт избитый, осквернённый, подключённый к электрошоку и измученный человек. Когда ущемляется наше достоинство особенно сильно? Наше достоинство особенно ущемляется тогда, когда мы обращаемся в государственные учреждения и сталкиваемся с бюрократией чиновников. где даже стоящий на самой низкой ступени служащий подчёркивает свою важность и нашу зависимость. Кто не может воспользоваться коррупционными методами, обречён на то, чтобы часами стоять в очереди за паспортом. Эти изнурительные часы не только подавляют человека, который себя считает маленьким человечком, но и разрушает его индивидуальность. Человек должен потребовать удовлетворения своих прав.

Коррупция создаёт угрозу свободе человека. Большинство прав человека не является абсолютными. Наиболее важным является то, что принятые ограничения должны соответствовать принципам демократического государства. Свобода там, где нет множественных запретов. Существует опасность ограничения нашей свободы – самопроизвольный арест, задержание, выдворение или самопроизвольный обыск, которые вызывают нарушение свободы человека (в этом случае – права неприкосновенности). Разрозненность следственных органов, существующая система учёта преступлений, которые недобросовестному чиновнику позволяют не отмечать преступный факт, дают ему возможность вымогать денег у подозреваемого и заминать дело; существующая в системе экспертизы наиболее опасная коррупционная среда; полученный путём коррупционной сделки диплом и в результате этого низкий профессионализм юридических чиновников; низкий авторитет системы правосудия, толкает всё больше судей на коррупцию – вот, кратчайший

перечень тех причин, из-за которых коррупция может способствовать ограничению нашей свободы. В результате некоторых, на первый взгляд, «безобидных» коррупционных сделок, коррупция может стать причиной ущемления нашего основного права – свободы жизни. Так, например, если на основании сделки, заключённой между строительной компанией и коррумпированным должностным лицом, для строительства школы закупили строительный материал низкого качества (например, цемент), то здание школы может обрушиться, в результате чего могут погибнуть невинные ученики. Таким образом, в этом случае нарушается не только право на образование, но и право учащихся и учителей на жизнь.

Коррупция является проявлением экономического кризиса и социального неравенства, уровнем развития социума. Продолжаем цитирование Декларации прав человека: «Каждый человек должен обладать всеми правами и всеми свободами, провозглашёнными настоящей Декларацией, без какого бы то ни было различия, как-то в отношении расы, цвета кожи, пола, языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного, сословного или иного положения...» [1]. Равноправие как политический запрос возник в конце XVIII века. Хартия штата Вирджиния (США) по правам человека объявляла, что все люди по своей природе обладают равными свободами, правом на независимость и рядом врождённых прав. Принятая во Франции в 1793 году Конституция объявила, что власть формируется для того, чтобы человек мог пользоваться своими естественными и неотделимыми правами – равноправием, свободой, безопасностью и правом на собственность. Спустя 120 лет большевистская революция признала преимущество рабочих и крестьян и вместо всеобщего равноправия была внедрена диктатура пролетариата. Однако диктатура пролетариата практически превратилась в диктатуру номенклатуры (после революций часто имеют место подобные явления). Понятие равенства по своей значимости ближе стоит к запрету дискриминации. А дискриминация лишена любого рационального обоснования, равенство является дифференциацией прав и полномочий, построенных на физических и биологических признаках. Поэтому можно сказать, что равенство прав означает запрет необоснованной дифференциации людей.

Как показывает практика, можно создать правовую систему без дискриминационных положений, но пока не удалось создать такие правовые механизмы, где обеспечено равенство перед законом.

Вышеприведённые примеры чётко показывают, что коррупция направлена против человеческого достоинства, равенства и свободы. Таким образом, борьба против коррупции – это и борьба, направленная на защиту прав человека. Кроме того, коррупция является проявлением экономического кризиса, социального неравенства и уровнем развития социума.

Список источников

1. Всеобщая декларация прав человека. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml

Секція 3. ІСТОРІЯ, ЛЮДИНА, ПОВСЯКДЕННІСТЬ В ПОЛКУЛЬТУРНОМУ ЛАНДШАФТІ МІСТА

Адаменко К. В.,

студентка магістерської підготовки
факультету архітектури, дизайну та
образотворчого мистецтва,

Радіонова Л. О.,

канд. філософ. наук, доцент, доцент кафедри філософії і політології
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ТЕОРІЯ СИМВОЛІЧНОГО ІНТЕРАКЦІОНІЗМУ ЯК МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖУРАВЛІВСЬКОГО ГІДРОПАРКУ

Місто – це акумулятор людської думки, емоцій, почуттів, дій людини. Сучасні зміни – це, перш за все, зміни людини та її способу життя, її духовного світу. Людина вирішує проблеми переходу, перетворюючи себе і проектуючи свої дії в нових соціокультурних просторах. Мешканці міста в даний час виходять за його межі і, водночас, структуруючи абсолютно новий урбанізований простір, виробляють нові форми зв'язків, породжувані в ньому, але інтегрованих вже над містом [1].

На теперішній час стадії формування суспільства життя людей, як виявляється, все без виключення пов'язано з містом. Безпосередньо місто в концентрованому варіанті відображає ті громадські рухи та складності, які ріднять або виділяють різноманітні державні та громадські концепції.

В наш час соціальний простір – це місце, в якому стикаються думки населення, що, у свою чергу, призводить до підйому напруженості та громадських інцидентів і конфліктів. Відвертання і вирішення таких інцидентів вважається серйозним практичним завданням для адміністрації будь-якого міста. Вирішення цих питань повинно базуватися на певній дослідницькій базі, що відбиває стан і динаміку соціальних стосунків у просторі сучасного міста. Спроби відтворити соціальний простір були вживані П. А. Сорокіним, Р. Декартом, Т. Гоббсом, Г. Лейбніцом, В. Вайгелем, Ф. Ратцелем, Г. Зіммеlem та ін., але, на жаль, цілісної концепції не існувало. У соціологію поняття «соціальний простір» впровадив Ф. Тьонніс, що встановив соціологію як науку про людську вітальність, яка досліджує стосунки людських відносин в просторі та часі. В цей же період Г. Зіммель написав окрему роботу «Соціологія простору», в якій визначає соціальний простір як нерухому форму, існуючу лише завдяки енергії діяльності суб'єктів .

Якщо проаналізувати всі думки щодо цієї теорії, то, загалом, необхідно відзначити, що майже в усіх роботах присутні абсолютно різноманітні підходи до трактування соціального простору, в яких ґрунтуються також інноваційні поняття про соціальний простір міста, і, як результат, соціологи фіксують

відповідні єдині фактори задля збереження єдності теорії: головними структурними компонентами громадського місця вважаються суспільні взаємодії, в основі яких створюються громадські взаємини зв'язку.

Тенденції розвитку соціального життя сучасних великих і найбільших міст викликає деякі тривоги – знеособленість повсякденних контактів, відчужений і швидкоплинний характер взаємодії, байдужість, ризик десолідаризації суспільства як наслідок міської нерівності і маргінальності – все це реалії нашого часу.

Дані факти міського життя передбачив ще в минулому столітті німецький соціолог Георг Зіммель, пояснивши замкнутість і відособленість внутрішніх відносин мешканців великих міст підвищеною нервовістю життя, що походить від швидкої і безперервної зміни зовнішніх і внутрішніх вражень [2].

Відповідно до твердження Лін Лофланд [3], урбаністки Каліфорнійського університету, сучасна культура і технологія, багато в чому працюють на зживання публічної сфери: особиста машина переносить людину з одного приватного кокона в інший, все більше службових компаній працює «з дому». Інтернет-шопінг робить непотрібними багато публічних сфер. Більш того, сучасна архітектура і ті форми, які вона створює, також працюють або на зживання публічної сфери, або на її «санацію», створюючи такі публічні простори, які контролюють публічну сферу. Вона називає такий простір контрлокусами, з яких витрушена вся публічність, так як вони за визначенням не «відкриті для публіки».

Такий простір, зазвичай, є нишком приватизованим, він контролюється телеспостереження, розсікає публіку фізично і символічно. Лофланд пропонує не забувати про важливість публічної сфери, яка «виробляє емансипацію від запропонованого статусу і заданої ідентичності» [4]. Для нашого дослідження важливим є ще одне методологічне положення Лін Лофланда з іншої роботи «Мир чужинців. Порядок та дія в міському публічному просторі». Робота присвячена історико-етнографічним дослідженням міст. Згідно Л. Лофланд, місто як «світ чужинців» являє собою простір, де вже недосяжна тотальна безособовість – городяни все ж володіють достатніми знаннями один про одного, – і це дозволяє їм жити «спільно», тобто в рамках якогось міського порядку. Тут позначається вплив її вчителя Герберта Блумера, представника Чиказької школи соціології та учня Джорджа Герберта Міда, тобто, засновників теорії символічного інтеракціонізму

Тут важливим для нас є аспект про взаємини індивіда з матеріальним середовищем. Г. Мід підкреслює, що оскільки будівлі – це не тільки функціональні об'єкти, але і значущі символи, які однаково трактуються акторами комунікацій. Їх сукупність може трансформуватися в «узагальнене інше» і, таким чином, бути одним із засобів комунікації суспільства. Г. Мід відзначає можливість розвитку особистості під дією навколишнього середовища, наповненого значущими символами. Він трактує взаємодію об'єктів і індивідів наступним чином: «Будь-які об'єкти або їхні набори, одухотворені або неживі, будь це люди, тварини або просто матеріальні

об'єкти, – все те, стосовно чого вона [людина] здійснює певні дії або те, що викликає в ньому відповідну реакцію, з соціальної точки зору являє собою елемент якоїсь загальної сутності, приймаючи на себе роль цього «узагальненого іншого», людина стає об'єктом пізнання для самого себе і, таким чином, розвивається як особистість або соціальна істота» [5].

Згідно Лофланд, основне завдання міських досліджень в душі символічного інтеракціонізму полягає в тому, щоб виявити і описати джерела і процеси формування цього прихованого знання про норми і правила життя в місті. Спираючись на мову символічного інтеракціонізму, Лофланд виділяє два основних способи придбання городянами знань один про одного і співвідносить їх з двома типами міст. Якщо для міст доіндустріальної епохи зовнішність і одяг були основними сигналами, що повідомляли про соціальне походження, рід занять та положення в суспільстві, то в сучасних містах городяни орієнтуються, насамперед, на територіальну приналежність і відповідність певних типажів того чи іншого району [4]. Спільне життя, як його розуміли Герберт Блумер і за ним Лін Лофланд, можливе за певних передумов – саме припущення, що людина завжди була здатна взаємодіяти з іншими на основі «декодування» символів.

Особливістю публічних просторів є жвавість, людність, висока відвідуваність, доброзичлива соціальна атмосфера, що обумовлена їхнім головним функціональним змістом – бути осередком активності та обміну.

Зручність, приємний імідж, різноманітність використання простору і занять, задоволення від інтеракції, спостереження за людьми, «карнавальність» – можливість гри, фестивалю, позбавлення від своєї істинної ідентичності, придбання нових масок – базові умови успішного функціонування публічного місця, позначені Л. Лофланд

Загалом, ця теорія слугує основою для проекту, а саме, водного парку – Журавлівського гідропарку. Виходячи з того, що об'єктом нашого аналізу є водний парк, найбільш рельєфно «працює» в цьому контексті теорія Ефраїма Гордона Еріксена, викладена в роботі «Територіальний досвід. Екологія людей як символічна взаємодія»[6]. Ще класична Чиказька школа знаменита роботами по людській екології. У першій половині ХХ століття Роберт Парк запропонував використовувати екологічний підхід, тобто розгляд суспільства через призму середовища, в якій воно знаходиться. Екологічні метафори були втілені Парком і в ідеї чотирьох типів соціальної взаємодії: змаганні, конфлікті, пристосуванні та асиміляції.

Послідовники Парка – Родерік МакКензі, Луїс Вірт і Харві Зорбо – розробляли цей підхід для вивчення міста і міських спільнот. Ефраїм Гордон Еріксен, інтеракціоніст у другому поколінні (його батько, філософ Ефраїм Едвард Еріксен, був студентом Джона Дьюї і Джорджа Герберта Міда, а сам він навчався у Герберта Блумера і Еверетта Хьюза), ставить завданням переглянути сучасний йому стан дослідження людської екології та запропонувати нову перспективу. Еріксен різко критикує фізиколізм в людській екології: він показує, що вчені розглядають феномени, пов'язані з розселенням, зонуванням,

просторовою організацією людських спільнот через аналогії з тваринним і рослинним світом, через що участь людей зводиться до пасивної ролі, а основним завданням стає виявлення закономірностей. Він же обґрунтовує інший підхід: слід вивчати територіальні процеси через їх символічне становлення, загальні дії, плани, образи. Немає ніякого передзаданого уявлення про місце, відповідного для поселення (або пристрою робочого простору, або торгівлі, або релігійних практик) – вони виникають в процесі соціальної взаємодії і спільного виробництва смислів. Таким чином, теоретико-методологічною основою дослідження Журавлівського гідропарку є теорія символічного інтеракціонізму, що реалізується в різних концепціях.

Ця територія Харкова була обрана не випадково. Вона включає в себе велику водойму з цікавою складною береговою лінією, має велику кількість різноманітного озеленення. Територія дуже популярна серед різних верств населення: людей, які приходять використати вільний простір як для активного, так і для пасивного відпочинку. На жаль, ця місцевість хоч і користується попитом серед містян, але втратила свою цілісність та не несе в собі задачі, які їй були підпорядковані з самого початку. Земельна ділянка гідропарку не має чітких обмежень та через це втрачає свій потенціал. Сама ж територія не виконує повноцінну функцію гідропарку і на даний час, поділена на три частини: відновлена частина гідропарку, територія для вільних прогулянок (яка потерпає від навколишніх людських факторів) та територія, яка розглядається під забудову.

Ми пропонуємо відновити, перш за все, функцію повноцінного гідропарку з його історичними кордонами, створити на території комплекс функціональних зон, які будуть між собою пов'язані єдиною транспортно-пішохідною системою. Функціональне планування території включатиме в себе зони: тихого відпочинку, активного відпочинку для дітей, фізкультурно-оздоровчих та масових заходів, господарсько-адміністративну, водну, зони активного та пасивного використання. Ці головні напрями на відтворення гідропарку дозволять суспільству використовувати територію повноцінно, з користю та дозволить налагодити духовний стан як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Список джерел

1. Радіонова Л. О. Публічний простір міста в соціально-філософській перспективі: до питання про методологію дослідження. *«СХІД»: аналітично-інформаційний журнал*. 2013. № 6 (126). С. 273–277.
2. Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь. *Логос*. 2002. № 3.
3. Lofland Lynn. *The Public Realm: Exploring the City's Quintessential Territory*. New York. 1998. 305 p.
4. Lofland Lynn. *World of Strangers: Order and Action in Urban Public Space*. New York : Basic Books, 1973. 223 p.
5. Мид Дж. От жеста к символу / Американская социологическая мысль : Тексты / под ред. В. И. Добренькова. М. : Из-во Международного ун-та бизнеса и управления, 1996. С. 213–221.

6. Ericksen Ephraim Gordon. The Territorience Experience. Texas : University of Texas Press, 1980. 225 p/

Беценко Т. П.,
д-р філол. наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури,
Шугурова В. О.,
студентка 3-го курсу, слов'янського відділення
факультету іноземної та слов'янської філології,
Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка, Україна

МІСТО ГЛУХІВ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ: МИНУЛЕ І СЬОГОДЕННЯ

*В древнім місті живуть давниною
Світлі храми і древні вали...*

М. Гурець

Місто Глухів – гетьманська столиця України, резиденція І. Скоропадського, Д. Апостола, К. Розумовського, місце розташування Першої малоросійської колегії, правління гетьманського уряду та Другої малоросійської колегії.

У XVIII ст. Глухів став центром політичного і культурного життя Лівобережної України. Великий внесок у підготовку еліти зробила Генеральна військова канцелярія. У ній починали свою діяльність діти старшини та інших прошарків українського суспільства. Як правило, навчалися вони у Києво-Могилянській академії і стажувалися у полкових канцеляріях, для чого і був створений канцелярський «курінь».

Устрій Лівобережної України сприяв значному розвитку культури. За судженням відомого українського історика Д. Дорошенка, українська культура в кінці XVII – на початку XVIII ст. «продвинулася до тієї вершини, яка дає право поставити Гетьманщину часів Мазепи, Скоропадського, Апостола і Розумовського на один рівень з найбільш освіченими країнами тодішньої Європи. Вона стала культурним вогнищем, впливи якого розходилися на цілий схід Європи і на Балкани»[4]. Культурною спадщиною часів Гетьманщини пишається і Глухівщина.

Варто зазначити, що Глухів ще у XVII столітті був осередком музичної творчості всієї Європи. Тут одержали початкову музичну освіту відомі діячі світової культури, засновники хорového співу, видатні українські композитори М. Березовський і Д. Бортнянський. Глухівська музична школа була заснована за наказом імператриці Анни Іоанівни та за сприяння гетьмана України Д. Апостола. Цим навчальним осередком опікувалися гетьмани І. Скоропадський, П. Полуботок, К. Розумовський та ін. Вони не тільки були його протекторами, а й забезпечували заклад учителями, виділяли для нього

кошти. Велику підтримку співоча школа мала і від уряду. Зараз Глухівська музична школа ім. М. Березовського – справжній професійний культурний осередок. Викладачі-музиканти відрізняються своєю обдарованістю та вмінням прищепити учням прекрасне. Вихованці школи беруть участь у Всеукраїнських та Міжнародних музичних конкурсах та займають призові місця.

Не можна не сказати про справжню окрасу Глухова – церкви, які були побудовані за часів Гетьманщини. Однією з таких є Миколаївський храм, що має національне значення. Приїхавши на автостанцію, не можна не помітити його золоті бані та купол, це найстаріша будівля міста. Розташована вона якраз поблизу автостанції та продовольчого ринку, що знаходяться на Радному майдані. Саме тут ставали на гетьманство Іван Скоропадський, Данило Апостол та Кирило Розумовський, а раніше виголошували анафему Іванові Мазепі та публічно спалювали його опудало. Зараз майдан слугує місцем паркування автобусів та таксі.

Найбільш культовою спорудою є Трьох-Анастасіївська церква, яка визнана одним із семи чудес Сумщини. Вперше Трьох-Анастасіївську муровану церкву було споруджено в 1717 р. коштом гетьманші Анастасії Марківни Скоропадської. Храм збудований в архітектурних формах неовізантійського стилю, що дещо нагадують конфігурації Володимирського собору в Києві.

Над заплавою р. Есмань вартою уваги є Київська брама Глухівської фортеці у вигляді мурованої споруди, що має національне значення. Пройшовши вузькими вуличками, можна вийти до Триумфальної арки, розташованої на Києво-Московській вулиці. Ця пам'ятка архітектури позначає стару межу міста та знаходиться на верхівці оборонного валу козацьких часів.

Отже, Глухів – одне з найдревніших міст України, де зберігаються визначні пам'ятки культури. Місто Глухів сьогодні відіграє непересічну і неординарну роль не тільки в українській історії, а й у подальшому розвитку процесу національного відродження нашої держави.

Список джерел

1. Вечерський В. Пам'ятки архітектури й містобудування Лівобережної України : Виявлення, дослідження, фіксація. Київ, 2005. 323 с.
2. Вечерський В. Пам'ятки архітектури й містобудування України : Довідник Державного реєстру національного культурного надбання / редкол.: Вечерський В. та ін. Київ, 2000. 222 с.
3. Голубченко В. Ю. Сумщина в історії України / редкол.: Голубченко В. Ю. та ін. Суми, 2005. 496 с.
4. Дорошенко Д. І. Історія України, 1917-1923. В 2-х т.: Документально-наукове видання / Упоряд. : К. Ю. Галушко. К. : Темпора, 2002. 352 с.

Беценко Т. П.,
д-р філол. наук, професор, професор кафедри української мови і літератури,
Гура Є. Р.,
студент 2-го курсу Навчально-наукового інституту історії та філософії
Сумський державний педагогічний університет
ім. А. С. Макаренка, Україна

СЕМІОТИКА АРХІТЕКТУРНИХ ПАМ'ЯТОК МІСТА СУМИ В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІЙ ПАРАДИГМІ СЛОБОЖАНЩИНИ

«...Любіть Суми так, як любив їх я»
Іван Герасимович Харитоненко

Будь-яка пам'ятка архітектури є свідченням тієї чи іншої епохи та своєрідним зв'язком з нею. Пам'ятки архітектури м. Суми слугують культурним надбанням та цінним джерелом історичної інформації, яку вони зберігають до сьогодні як знаки-символи минулого. Дослідження та вивчення історико-культурної спадщини вважаємо актуальним і потрібним для формування об'єктивної картини історичного буття сумчан в проекції з минулого на сьогодні.

Чимало науковців займалися проблемами вивчення архітектурної спадщини Сум у системі аналізу сучасного розвитку міста. Це питання було предметом зацікавлених таких науковців, як М. П. Тесля, Ю. В. Лесіна, В. Г. Євтушенко та ін. Вважаємо за необхідне узагальнити та доповнити власними спостереженнями думки науковців.

Семіотика кожного міста – оригінальна і неповторна. Архітектурні пам'ятки міста Суми, що засноване у 1652 році Герасимом Кондратьєвим, теж відзначаються самобутнім колоритом. Без сумніву, архітектурні знаки-символи пов'язані з духовністю, з розвитком інтелектуально-креативної діяльності мешканців міста, його визначних осіб, що формували базові орієнтири духовного збагачення: «Народжені у минулих часах духовні ідеали, розвинуті форми суспільного буття, відтворені у пам'ятниках і пам'ятках образи-архетипи – все це слугує збереженню історико-культурного ландшафту міста над тихоплинним Псллом» [4, с. 8]. Хоча місто доволі молоде на теренах Сумщини, проте воно має свою архітектурну символіку, своє «обличчя», що вписується у культуру Лівобережної України.

1. Перлиною міста Суми, знаком-символом його архітектурного ансамблю визнано Альтанку. Вже понад століття ажурна дерев'яна споруда прикрашає центр міста. Унікальність будівлі полягає в тому, що вона зведена без єдиного цвяха. Будівництво розпочалося в кінці XIX ст. після того, як петербурзькі вчені нібито знайшли поклади нафти на території міста, але з покладами чорного золота нічого не вийшло [3, с. 4]: як відомо, власник цукрового заводу Микола Лещинський вирішив спробувати знайти нафту, але згодом припинив розпочаті роботи й на місці цієї свердловини спорудили альтанку. Знаковим символом архітектури міста Альтанка стала понад 75 років

тому, коли під час радянсько-німецької війни було звільнено місто Суми й радянські солдати вибрали споруду для фотозйомки. Сьогодні Альтанка – символ сучасних Сум, візитівка міста, своєрідний зв'язок минулих поколінь із сучасністю.

2. У місті встановлено пам'ятник Івану Герасимовичу Харитоненкові, відомому цукровому магнату та меценату. Пам'ятник знаходиться на Покровській площі. Після його смерті в 1891 р. було вирішено: «Скверу на Покровской площади присвоить название сада Харитоненка и выразить сочувствие возникшей в публике мысли собрать необходимую денежную сумму для постановки в том саду бюста, а если возможно, то и памятника Ивану Герасимовичу Харитоненко» [2, с. 292]. Через деякий час, а саме в 1899 р., встановлено пам'ятник, який доповнював прекрасний композиційний ансамбль з декоративним ланцюгом на чавунних стовпцях із давнім гербом міста та з чавунними світильниками на високих ніжках по краях. Пам'ятник Івану Харитоненкові, який бачимо нині, був споруджений в 1991 році. Перший постамент встановлено 1 жовтня 1899 р. за проектом скульптора О. М. Опекушина, але після Жовтневого перевороту у 1918 р скульптуру І. Г. Харитоненка знищили.

3. У путівникові «Суми» за редакцією Г. С. Долгіна зазначено: «Напроти Мамаєвщини, на протилежному боці Псла, розкинулося с. Баси. Біля нього, серед вічнозеленого бору знаходиться Басівський кліматичний тубсанаторій – здравниця республіканського значення, у якій щороку лікується близько тисячі трудящих із різних кінців країни. Будинки санаторію стоять в оточенні старого парку. Прибережні дерева кидають тінь на дзеркальну глядь спокійного Псла, який тут неквапливо протікає. Центральний, вибагливий будинок санаторію, що неодноразово перебудовували за своє довге існування, зведений ще на початку минулого століття за проектом українського просвітителя О. О. Паліцина» [5, с. 21]. Ім'я архітектора мало кому відоме сьогодні, але на момент будівництва головного корпусу колишнього Басівського санаторію він був визначною особистістю, званою у культурному житті Харківської губернії.

Архітектура будівлі тим своєрідна й унікальна, що поєднує елементи російського класицизму з елементами готичного стилю, має оригінальний вигляд й чарує своєю неповторністю, індивідуальністю.

4. Сумський драматичний театр «Тіволі» – «театр Корепанова», або Сумський театр для дітей та юнацтва, був відкритий в 1911 р. в розпал зимового сезону. Він вразив глядачів технічним оснащенням та оздобленням будівлі. Театр побудований в модерному стилі. Було використано новий будівельний матеріал для того часу – залізобетон. Метою створення цього театру слугувало спорудження «позасезонної» театральної будівлі, ініціатором якого виступив Дмитро Митрофанович Корепанов. Залишилися згадки про цю будівлю: «Зрительный зал имеет два яруса лож, балкон и галерею, причём особенное внимание обращено на удобство и большое количество дешёвых мест, чтобы доставить возможность посещать театр учащимся и другим малосостоятельным классам... ...Всё здание построено исключительно из

железобетона, благодаря чему отличается прочностью, совершенной несгораемостью и лёгкостью форм», – писав кореспондент газети «Южный край» [4, с. 194].

5. Свято-Воскресенський кафедральний собор – символ витоків, символ початку зародження Сум: це перша кам'яна споруда міста. Зведена на пожертви козацького полковника Герасима Кондратьєва. Воскресенську церкву побудували наприкінці XVII – на початку XVIII століть. Остаточно будівництво завершили у 1702 році. Згодом храм став не лише першою мурованою будівлею Сум, але й провідною архітектурно-культурною, духовною домінантою міста та знаковою архітектурною пам'яткою [1, с. 35]. Зважаючи на тривожну обстановку тих часів, коли зводили церкву, храму надали оборонного характеру. Масивні стіни здатні витримати будь-яку облогу. Воскресенська церква – унікальна архітектурна пам'ятка, побудована в стилі кращих взірців українського й російського зодчества. Храм – промовистий взірець козацького бароко, символ козацької доби, своєрідний зв'язок з давно минулими часами.

Таким чином, семіотика архітектурних пам'яток міста ґрунтується на пам'яті поколінь та на духовних витоках. Архітектурна спадщина, яка збереглася до нашого часу, є невід'ємною частиною історичного розвитку міста Суми та його мешканців.

Список джерел

1. Вечерський В. В. Православні святині Сумщини. Київ : Техніка, 2009. 224 с.
2. Євтушенко В. Г. Ландшафтна архітектура м. Суми кінця XVIII-початку XX століть. *Сьома Сумська наукова історико-краєзнавча конференція*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. С. 290–295.
3. Лесіна Ю. В. Суми: подорож у минуле. Суми : Мрія-1, 2012. 59 с.
4. Суми. Вулицями старого міста: Історико-архітектурний альбом / Керівники автор. колективу: В. К. Шейко, Ю. С. Кобиляков, В. С. Соколов. 4-те вид. перероб. та доп. Суми : Видавничий дім «Фолігрант», 2010. 280 с.
5. Тесля М. П. О. О. Паліцин і «Паліцинська академія». Суми : Видавництво «МакДен», 2010. 424 с.

Жилякова О. В.,

канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів та обліку,
Харківський державний університет харчування та торгівлі,
Україна

МІЖПОКОЛІННА СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Поняття «соціальна відповідальність», «соціальна держава» існують у теорії державного управління вже більше ста років та пов'язані з державним

регулюванням соціальних процесів. Соціальна відповідальність базується на визначенні та конкретизації обов'язків держави та її інститутів щодо прийняття та виконання законів, нормативних та правових документів, спрямованих на збереження та ефективне використання людських й природних ресурсів, додержання та реалізацію у повному обсязі державних соціальних гарантій та державних соціальних стандартів, а також створення умов та можливостей формування та накопичення людського та соціального капіталу.

Питання збереження міжпоколінної соціальної відповідальності набуло актуальності останні десятиріччя з впровадженням багатьма державами світу концепції сталого розвитку, яку часто називають головною ідеологією ХХІ століття, адже це «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби».

Для індивідуального і соціального розвитку і якості життя у будь-якому віці мають першорядне значення стосунки між поколіннями. Похилий вік представляє позитивні цінності, і літні люди відіграють важливу роль в економіці, сім'ї, громаді та суспільстві в цілому. У сучасних умовах активна роль літніх людей на виробництві, у сім'ях, громаді і суспільстві має набуває подальшого розвитку. Заохочення зв'язків та співробітництва між поколіннями у формі забезпечення принципу міжпоколінної солідарності повинне, таким чином, бути включене у процес державного управління, що реалізується у зв'язку зі старінням населення, та сприяти розвитку суспільства.

Глибокі та структурні реформи, що запроваджені останнім часом в Україні, а саме, пенсійна, медична та освітня реформа, маючи на меті досягнення макроекономічної стабільності та повернення позитивної динаміки розвитку української економіки у майбутньому, поставили виклики парадигмі сталого розвитку вже сьогодні. Так, поетапне впровадження медичної реформи призвело до часткового фінансування сфери охорони здоров'я з державного бюджету та необхідності покриття другої частини медичних послуг населенням до моменту введення у дію обов'язкового медичного страхування, що порушує баланс соціальної складової у концепції сталого розвитку. Криза, що виникла у системі охорони здоров'я, на наш погляд, має двоякий характер. З одного боку, це загроза зниження рівня медичного забезпечення населення, зниження рівня соціальної захищеності населення, а з іншого – це можливість, поштовх для розвитку медичного страхування, переходу до страхової медицини. Саме страхова медицина як метод фінансування охорони здоров'я, який охоплює фінансування наукових досліджень, підготовку медичних кадрів, витрати на розвиток матеріально-технічної бази лікувальних закладів, надання медичної допомоги населенню, є основним за умов переходу від бюджетної (державної) до соціальної системи фінансування.

Проблема майбутнього пенсійного забезпечення населення певного віку (35 років та старше) з'явилась у результаті поступового переходу до трирівневої пенсійної системи. Джерелом проблеми стала відсутність другого рівня пенсійної системи та низький рівень платоспроможності першого

(солідарного) рівня, що є порушенням міжпоколінної соціальної справедливості. Відсутність соціальної відповідальності працездатного покоління призводить до проблем фінансування пенсійного забезпечення людей непрацездатного віку, та водночас покладає додаткове фінансове навантаження на майбутнє покоління, яке буде вимушене самотійно забезпечувати утримання у непрацездатному віці.

Таким чином, криза у країні, що розгортається на тлі світової фінансово-економічної кризи, гальмує реформування ключових напрямів життя держави у середньостроковій перспективі, та, як наслідок, стримує досягнення таких цілей сталого розвитку як подолання бідності, міцне здоров'я і благополуччя.

Очевидно, що під впливом економічної потреби, нестачі фінансових ресурсів, формується відповідний економічний інтерес, відбувається пошук інструменту, методу для задоволення потреби суспільства, окремих верств населення, конкретного індивіда. За таких умов страхування покликано нівелювати соціальні та економічні нерівності між поколіннями шляхом надання широкого асортименту послуг, серед яких на особливу увагу заслуговують медичне страхування, пенсійне страхування, страхування дітей. За останні два десятиліття український страховий ринок зазнав суттєвих змін, що відбилися на його формуванні та зростанні, призвели до зміцнення фінансової стійкості, надійності ключових страховиків, забезпечили законодавчий захист інтересів страхувальників, функціонування конкурентного середовища. Сучасний страховий ринок, що постійно розвивається, може стати інструментом досягнення перелічених цілей сталого розвитку в умовах реформування пенсійної системи, системи освіти, системи охорони здоров'я. Використання страхування як інструмента досягнення цілей сталого розвитку забезпечить задоволення потреб населення у захисті майнових інтересів, що пов'язані з додатковими витратами (медичні витрати, витрати на отримання освіти) та ризиками майбутніх періодів (досягнення пенсійного віку та ін.), а також сприятиме виконанню державою частини соціально-економічних функцій.

Отже, гостро постало питання виявлення чітких границь участі держави у забезпеченні міжпоколінної соціальної відповідальності, та використання методів державного управління, у тому числі пропагандистських, з метою формування у населення сучасного підходу до використання усіх можливих форм та методів збереження соціальної відповідальності з урахуванням участі кожного індивіда у створенні соціально-економічного зв'язку між попереднім, теперішнім та майбутнім поколіннями.

Зінчина О. Б.,
канд. соціол. наук, доцент кафедри філософії і політології,
Кулак К. О.,
студентка 2-го курсу факультету менеджменту,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ ОСМИСЛЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Штучний інтелект як предмет дослідження наук знаходиться в центрі уваги вчених з різних позицій: філософських, соціологічних, лінгвістичних.

Історично його створення має багаті традиції, і, постійно розвиваючись, в кожній епосі воно отримує нове наповнення змістовно, структурно і технологічно.

Вивчення проблем штучного інтелекту (ШІ) нерозривно пов'язане з дослідженнями проблем природного інтелекту (ПІ), а, отже, вимагає ретельного аналізу діяльності свідомості, мозку, людського розуму, специфіки протікання когнітивних функцій.

Тільки розширюючи і поглиблюючи наукове розуміння особливостей інформаційних процесів, що відбуваються в головному мозку, можна забезпечити розвиток і впровадження оновлених підходів в розробці штучного інтелекту. Необхідно враховувати, що свідомість має невід'ємну своєрідну якість суб'єктивної реальності. І це створює основні труднощі в поясненні зв'язків свідомості з мозком при інтеграції його в наукову картину світу людини [2].

Ці та інші істотні питання мають безпосереднє відношення до проблематики штучного інтелекту, до можливості створення програм і систем на основі концепції розумності. В цьому відношенні філософами обговорюються, по суті, вічні питання: яка природа знання, чи можливо це уявити в різних пристроях, чи може знання істини співвідноситися з практикою його прикладного застосування?

Чисельні ситуації застосування штучного інтелекту здійняли глибокі філософські дискусії щодо можливості розуміння комп'ютером фраз людської мови та тлумачення символів, а не тільки їх відтворення. З цих позицій звернемося до вивчення наявних в філософії поглядів і позицій щодо штучного інтелекту.

В основному природний інтелект трактується як здатність вирішувати певні завдання з допомогою конкретних технологій або як здатність до пізнання, навчання і самоосвіти. Всі філософські роздуми щодо ШІ можна звести до двох глобальних питань: по-перше, що таке штучний інтелект, чи можливо його створення та яким чином і, по-друге, які можливі наслідки його існування і застосування в житті людини.

Для відповіді на перше питання скористаємося коротким, але змістовним аналізом дефініцій поняття «штучний інтелект», який наводить О. Баранов [1], адже необхідність у формуванні загальноприйнятого визначення ШІ підкреслюється практично всіма дослідниками.

Найбільш поширену думку з цього питання можна проілюструвати словами Г. Лі про те, що експерти і філософи уникають вирішення проблеми визначення дефініції терміну ШІ, незважаючи на те, що це має життєво важливе значення для регулювання та управління, тому що закони і політика просто не будуть працювати без нього

Історично перше визначення штучного інтелекту було запропоновано ще в 1956 році на Дартмутській конференції Джоном Маккарті: це наука і техніка створення інтелектуальних машин, особливо інтелектуальних комп'ютерних програм. Оксфордський словник дає більш точне визначення, яке вже відображає розуміння змісту інтелекту людини: штучний інтелект – це теорія і розробка комп'ютерних систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту, таких як візуальне сприйняття, розпізнавання мови, прийняття рішень і переклад між мовами.

Згодом Ш. Легг і М. Хаттер визначають штучний інтелект як загальну здатність агента досягати мети в широкому діапазоні середовищ.

Відомо більш сучасне визначення: штучний інтелект – це розробка гнучкого агента, здатного адаптуватися до різних ситуацій, які раніше не були відомі і не вивчалися через досвід, та досягати мети, що є недоступною для традиційних комп'ютерних систем [Баранов].

Спираючись на результати дослідження П. Ванга, наведемо основні варіанти визначення ШІ, які базуються на порівнянні «типового людського розуму» і «типового штучного інтелекту» [5]:

- за структурою: у разі моделювання безпосередньої роботи мозку людини;
- за поведінкою: у разі моделювання когнітивних властивостей людського розуму;
- за можливостями: в разі моделювання людської здатності практичного вирішення проблеми, інваріантного до способу вирішення;
- за функціями: у разі моделювання окремих або сукупності когнітивних функцій людини, таких як пошук, міркування, планування, навчання, вирішення проблем, прийняття рішень, спілкування, сприйняття, дій тощо;
- за принципом: у разі моделювання дій окремих або сукупності когнітивних функцій людини для одночасного (паралельного), в межах наявності ресурсів, вирішення всієї сукупності проблем з урахуванням усього доступного обсягу ретроспективних і прогнозних даних.

Основна проблема філософського осмислення штучного інтелекту – реальність створення діючої моделі мислення живої людини. Негативної відповіді на таке ключове питання не отримано, і тому дискусія щодо окремих аспектів проблеми постійно триває.

Вивчення філософських коренів штучного інтелекту йде глибоко в минуле. Ще 1936 року філософ Альфред Айер розглянув звичайне для філософії питання щодо інших умів: як дізнатися, що інші люди мають той же свідомий досвід, що і ми? У своїй книзі «Мова, істина і логіка» Айер запропонував алгоритм розпізнавання усвідомлюючої людини і неусвідомлюючої машини: «Єдиною підставою, чому я можу стверджувати, що об'єкт, який здається розумним, насправді не розумна істота, а просто дурна машина, є те, що він не може пройти один з емпіричних тестів, згідно з якими визначається наявність або відсутність свідомості» [3]. Так народилася ідея розробки алгоритму емпіричного тесту, щоб розпізнати людину або машину, який чітко виявляє наявність або відсутність свідомості. Цю ідею продовжив Алан Тюринг, запропонувавши у статті «Обчислювальні машини та розум», опублікованій 1950 року у філософському журналі «Mind, відомий тест задля визначення здатності машини проявляти інтелектуально обумовлену поведінку, що тотожна до поведінки людини і яку неможливо відрізнити від поведінки людини [3].

Але філософію штучного інтелекту цікавлять можливості мислення машини: чи зможе вона вирішувати проблеми, свідомо розмірковуючи; чи зможе вона проявити свідомість, і, навіть, відчувати психічний стан, як людина; чи здатна машина відчувати. А отже: наскільки мозок людини – це комп'ютер та чи є однаковою сутність природного і штучного інтелекту.

У філософії постійно тривають дискусії щодо цілей створення штучного інтелекту. Людина – така істота, яка робить все, щоб поліпшити і полегшити свою діяльність, аж до того, щоб взагалі нічого не робити. І навіть не в силу природної ліні (хоча і ця причина не є останньою), а в інтересах пошуку, творчості, для досягнення кращого рівня і якості життя.

Філософів хвилює питання: а якщо людина створить інтелект, що перевищує власний, в чому тоді роль людини, і чи потрібно це людству в цілому?

Створені інтелектуальні системи не мають емоційно-чуттєвих проявів і не можуть створити людині небезпечну ситуацію навмисно. Але вони можуть елементарно зламатися, вийти з ладу технічно і тим завдати шкоди, збунтувавшись проти господаря-автора, який створив їх. Саме ці можливі небезпеки штучного інтелекту для людини в силу його недовговічності, крихкості і ненадійності стають сюжетом для безлічі фантастичних книг і фільмів, що збуджують незгасаючі філософські дискусії.

Поруч з філософським питанням про безпеку завжди виникає питання корисності. Будь-яке відкриття або продукт, зроблений людиною, в чомусь корисний, а в чомусь шкідливий: все пов'язано з поняттям міри та етичності цілей його застосування. Досить згадати атомну енергію і дебати навколо її використання. І в будь-якій області науки рано чи пізно створюються та прогресивно просуваються відкриття, які несуть в собі подвійність корисності-шкідливості. Філософи піднімають ці питання, попереджаючи людство про можливість самознищення через бездумне використання природного розуму

без міркування про наслідки. Так, дослідження в сфері генної інженерії заходять все більш вглиб біологічних перетворень тваринного світу, розвивається клонування. Філософи прагнуть оголити проблеми перед світовою спільнотою, закликаючи до усвідомлення проблем [6].

Філософи вже задають підступне запитання, чи не відбувається на землі народження нової раси штучного інтелекту. Адже людина вже зараз здатна отримати фактично будь-яку інформацію про всі події в світі – через Інтернет і без цензури. Кількість людей при цьому постійно збільшується і обробка великого масиву інформації дає досить об'єктивну картину, а також миттєво поширюється між іншими людьми в суспільстві. Виникають проблеми її спеціальної фільтрації з метою безпеки. Виникає новий образ життя на основі новітніх комунікаційних технологій, які проникають в життя людини, в усі її області від просто побутових до високо творчих в сфері науки, культури, економіки, техніки і навіть мистецтва.

Базові форми штучного інтелекту вже стають настільки звичними і звичайними для людей, що вони цього навіть не помічають. І не замислюються про це з боку негативних проявів. Як робот може стати загрозою для людини, що його створила? Але коли філософи аналізують особливості штучного інтелекту, вони не наділяють його технічними якостями або оболонками. І тому люди часто не розуміють природу переживань відомих вчених, коли останні з серйозністю висловлюються про можливу загрозу машин для людства, аж до його знищення. Поряд з величезними перспективами, які відкриваються з використанням ШІ, багато хто звертає увагу громадськості на не менш важливі, на їхню думку, ризики, пов'язані з розвитком ШІ. Так, понад 8 тисяч відомих вчених, розробників і промисловців, в тому числі, астрофізик Стівен Хокінг і засновник компанії Tesla і SpaceX Ілон Маск, діяльність яких, так чи інакше, пов'язана з розробкою або використанням штучного інтелекту, підписали відкритий лист із закликом приділяти більш пильну увагу питанням безпеки та суспільної корисності робіт у сфері ШІ [4].

Філософи ж попереджають світ про це, осмислюючи глобальні зміни в суспільстві, що є породженням комп'ютерно-інформаційного буму в науці і техніці, особливо щодо впливу цих явищ на мислення і розумні дії людини.

Список джерел

1. Баранов О. А. Інтернет речей і штучний інтелект: витоки проблеми правового регулювання. URL: <http://aphd.ua/publication-376/>

2. Макаров В. Л. Отчет о работе всероссийской междисциплинарной конференции «Философия искусственного интеллекта». Открытое образование. 2005. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/otchet-o-rabote-vsrossiyskoy-mezhdistsiplinarnoy-konferentsii-filosofiya-iskusstvennogo-intellekta/viewer>

4. Тест Тюрінга. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Тест_Тюрінга

5. An Open Letter: Research priorities for robust and beneficial artificial intelligence. URL: <https://futureoflife.org/ai-open-letter>

6. Pei Wang. What Do You Mean by “AI”? Proceedings of the 2008 conference on Artificial General Intelligence 2008: Proceedings of the First AGI Conference. P. 362-373. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/similar?doi=10.1.1.205.9443&type=sc>

7. Rajakishore Nath. Philosophy of Artificial Intelligence. - Universal Publishers USA, 2009. 25 pages.

УДК 379.85

Краснокутська Ю. В.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
туризму і готельного господарства,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІСЬКОГО ТУРИЗМУ

Місто стає переважною формою організації життя та основним середовищем проживання сучасної людини. Тенденція урбанізації фіксується як даність. Міське середовище є базою для багатьох субкультур, а також основою для формування нових соціально-культурних практик. В теперішній час багато міст намагаються стати центрами туризму, усвідомлюють важливість розвитку туризму як фактору економічного благополуччя. Саме соціально-економічні фактори виходять на перший план при формуванні різних програм розвитку туристичної галузі в містах, в той час як роль туризму в міській культурі досліджена не в повній мірі. Разом з тим виявилася й інша тенденція – ряд міст та туристичних дестинацій відчують негативний вплив туризму, намагаючись обмежити туристичні потоки.

Зростання міст, легка та швидка комунікація, а також поступове стирання кордонів призводить до нового самовідчуття в світі людини, що постійно змінюється. Прагнення діалогу між державами, широка відкритість та доступність різноманітної інформації стимулюють людину прагнути постійного самовдосконалення, розвивати інтелектуальну та емоційну сфери, а також стимулює інтерес до інших соціокультурних світів. Можливістю для втілення вищезазначених мотивацій і бажань особистості може стати подорож. Саме тому туризм сьогодні є нормою життя і одночасно однією з галузей економіки, що найбільш динамічно розвивається.

В процесі туризму встановлюється особлива форма комунікації між людиною та навколишнім світом, коли стираються кордони між світом особистості і навколишнім простором. Тобто туризм сьогодні – це не просто прагнення покинути будинок або оглянути пам'ятки мистецтва – це прагнення до відкриття для себе іншого світу, іншої атмосфери, прагнення до активного проникнення в іншу середу, нових вражень, що сприяє розвитку, трансформації особистості подорожуючого.

В контексті економіки вражень по-іншому сприймається й дестинація, що приймає туристів. Саме дестинація сама по собі є часто предметом туристського інтересу. Зокрема, зростає інтерес до міст. Це пояснюється наявністю у міст, які є центрами туризму, особливої атмосфери, до якої турист бажає долучитися. Відчувши особливий дух міста, наприклад, через перегляд фільму, місцем дії якого є місто, людина прагне відвідати місто, щоб прожити в ньому свою власну історію. Наприклад, після виходу на екран фільму «Турист» підвищився туристичний інтерес до Венеції, а фільм «Одинадцять друзів Оушена» може служити своєрідною рекламою Лас-Вегаса.

В контексті економіки вражень переосмислюється саме поняття «місто», оскільки не саме місце приваблює людей, а місто як життєве середовище, характерною рисою якого є існування особливої неповторної атмосфери, а об'єкти туристичного показу (архітектура, пам'ятники, музеї, галереї, театри тощо), міські жителі, властива їм манера поведінки, характерне для міста природне середовище є складовими особливого цілісного міського простору.

Місто – це скоріше не певним чином поділений локус, а процес. Місто, на думку І. В. Туліганової, – це «... система взаємодії в рамках діяльності міської спільноти, що обирає таку форму комунікації, де час і місце скоординовані з позиції зручності індивіда» [1]. Відвідуючи конкретне місто, турист намагається бути включеним в певне життєве середовище, взяти активну участь в особливому процесі комунікативної взаємодії з певним соціокультурним середовищем.

Зростаючий інтерес до відвідування міст дає можливість до виділення нової форми подорожі – міського туризму.

Міський туризм – відносно новий напрямок туризму, незважаючи на те, що відвідування міст як географічних або територіально-організаційних елементів – одна з найдавніших форм подорожі, яка відома ще з періоду Давньої Греції та Риму. У ті часи міста відвідували в основному з політичних або економічних (торгових) причин. Крім цього, в той період зародилося таке поняття, як подієвий туризм, коли міста відвідували для участі в події (наприклад, в гладіаторських боях) [2].

Дефініція «міський туризм» або «міська подорож» бере свій початок в 1980 році і тільки в 1997 році сформувався визначення «міський туризм», яке потім було включене в словник загальної географії Г. Лезера: «міський туризм – це короткострокове (зазвичай 1-4 дні) відвідування міста з причин: інтересу до відвідування подій, історії або мистецтва міста, а також придбання в ньому різних видів товару. Подорож може відбуватися як групою, так і індивідуально. Нерідко міська подорож проводиться в формі екскурсії вихідного дня» [3].

Інше трактування терміну «міський туризм» представили вчені Х. Нойенфельдт і О. Розі [4], на думку яких міський туризм трактується дуже широко і передбачає відвідування міста з особистих та інших причин. Причому в другому випадку він часто набуває характеристик інших видів подорожей і в залежності від цілей, може являти собою:

- візит в місто з метою покупок;

- відвідування виставок або ярмарків;
- екскурсійний тур з метою огляду визначних пам'яток;
- подієвий туризм;
- відвідування міста з метою провести в ньому вечір;
- приватна (індивідуальне) подорож з діловою метою;
- відвідування конгресів та конференцій;
- відвідування міста з метою присутності на засіданні;
- відвідування міста з оздоровчою метою;
- паломництво [2].

В рамках дослідження міського туризму особливої уваги заслуговує його важливий елемент – городянин, для якого характерні особливі правила та зразки поведінки, способи комунікації один з одним та міським середовищем, особлива ментальність (система норм, парадигм мислення та цінностей, особливий світогляд), що відрізняє городян від жителів інших територій.

О. В. Кіреєва, спираючись на системний підхід та намагання врахувати усі елементи духовного досвіду городян, під яким й розуміється культура, пропонує чотирьохкомпоненту модель міської культури, до якої входить:

а) адміністративно-правовий досвід – політична модель міського простору, організація управління містом, звід писаних та неписаних норм та правил поведінки, що діють в даній міській спільноті та є організуючим началом соціокультурного простору міста;

б) соціально-економічний досвід – особливості економічного устрою та соціальної структури міського простору;

в) релігійно-моральний досвід – базується на аналізі світогляду городян, їх відношення до себе та навколишнього міського простору, взаємовідносин громадян між собою, практик співіснування міських співтовариств;

г) естетичний досвід – відображено в архітектурному оздобленні міст, внутрішньому оформленні житлового простору, в особливостях візуальних репрезентацій повсякденної та святкової міської культури. Оформлення міського простору, його насиченість та естетичність, вуличне мистецтво, офіційні та неофіційні заходи, символічні місця, культурна міфологія міста, публічне вуличне життя – усе це невід'ємні елементи міської культури [5].

Туризм змінює міста. Але незважаючи на те, що туризм є однією з лідируючих галузей економіки багатьох країн, його вплив не завжди носить позитивний характер. Саме тому стурбованість місцевих жителів та влади пояснюється шкодою, яку наносять туристичні потоки екологічному, соціально-культурному та навіть економічному стану світових туристичних центрів.

Серед екологічних проблем, зумовлених зростанням туристичних потоків, слід виділити виснаження ресурсів: води, палива, лісів тощо. Екологічна шкода, що наноситься туризмом містам, виражається також в підвищенні рівня їх забруднення за рахунок збільшення викидів в атмосферу (зокрема при збільшенні кількості автотранспорту), підвищення кількості

твердих побутових відходів та стічних вод, шумового та візуального забруднення.

Ще один аргумент, що ілюструє негативний вплив масового туризму, зводиться до досить спірного економічного ефекту. Прийнято вважати, що в'їзний туризм – однозначно позитивне економічне явище, оскільки на відміну від виїзного він пов'язаний зі ввозом в регіон грошових коштів. Наприклад, І. В. Зорін та В. А. Квартальнов відмічають, що ініціативний туроператор отримує менш 1/3 вартості сумарної вартості турпродукту, а туристи набагато більше коштів залишають в туристичній індустрії приймаючого регіону за рахунок споживання на місці різного роду послуг та купівлі товарів [6].

Також розвиток в'їзного туризму супроводжується створенням нових робочих місць, розвитком інфраструктури та оздоровленням економіки в цілому за рахунок експлуатації місцевих туристичних ресурсів. Саме тому все більше країн намагаються розвивати в'їзний та внутрішній туризм. Однак слід зважати на те, що тенденції глобалізації, які сприяють формуванню ТНК в сфері туризму, призводять до того, що значна частина коштів, які ввозяться туристами в регіон, переходять в бюджет міжнародних компаній (авіакомпаній, готельних мереж, крупних туроператорів, імпортерів напоїв та продуктів харчування), а не місцевих підприємств. Ці процеси властиві країнам з низьким економічним розвитком, які часто є центрами масового туризму. Крім того, багато світових туристичних центрів давно страждають через надлишок туристів; що погіршується складною обстановкою, пов'язаною також з терористично загрозою.

Як крупні, так і невеликі, провінційні та столичні міста, що усвідомили потенційну роль туризму в своєму розвитку, стикаються з рядом проблем. Туризм – це комплексна індустрія, де задіяно безліч агентів: для його успішного розвитку важлива їх узгоджена робота, довіра та домовленість між різними бізнесами, місцевою адміністрацією, розробка загальної стратегії розвитку, яка повинна включати в себе брендинг міста в цілому й окремих місць туристичного інтересу та адаптація до реальних запитів туристів вже діючих підприємств, продумана сувенірна продукція.

Місто, що планує позиціонувати себе в туристичному просторі тим або іншим образом, вимушене задумуватися про створення туристичного іміджу та бренду. Їх формування засновується на географічних образах території. Географічний образ території – це система упорядкованих взаємопов'язаних уявлень про простір та просторові структури міста, а також систему знаків та символів, які найбільш змістовно та яскраво характеризують місто. Географічні образи одного й того ж міста можуть бути складні та неоднозначні, представляти собою різні його зрізи. Вони відрізняються генезисом та змістом, можуть цілеспрямовано формуватися окремими соціальними або професійними групами.

Важливішу роль географічні образи грають в контексті розвитку туристичної діяльності. При чому формування географічних образів міст та розвиток туризму – це явища взаємопов'язані та взаємообумовлені. Іноді буває

достатньо перелічити найбільш яскраві асоціації, щоб легко вгадати територію, до якої вони відносяться. Сучасна туристична індустрія намагається виявляти та підкреслювати такі образи-асоціації, формуючи територіальні туристичні бренди.

Привабливий туристичний образ регіону або міста, позитивні асоціації з ним – це один з важливіших стимулів купівлі туристичної путівки. Міф міста формується під впливом культурного образу певних міст, масової культури, літератури та кіно, а також інформації, цілеспрямовано та самостійно отриманої самим споживачем – часто суб'єктивної та випадкової. Але саме до цього – раніше сформованого – приємного образу очікує долучитися потенційний турист, визначаючись з маршрутом своєї подорожі. Рекламні буклети туроператорів та туристичні сайти підтримують ці асоціації привабливими фотографіями. В той же час подорожі є одним з факторів формування географічних образів міст. При знайомстві з будь-якої територією споживач насамперед запам'ятовує її «образ», а не просто сукупність даних, що було прочитано в путівнику або почуто на екскурсії. Відправляючись в подорож, турист також переносить свої просторові уявлення на нову для нього територію. В результаті поступово формується новий географічний образ, складений з ендогенних та екзогенних елементів. Подорож, як правило, може сприяти створенню цілеспрямованих географічних образів, в структурі яких доля прикладних елементів та зв'язків (фізико- та економіко-географічна інформація, статистичні відомості тощо) може бути в значному ступені зменшена. У той же час роль та значення культурних, емоційних, психологічних елементів та зв'язків може бути різко збільшені, що часто призводить до більшої рельєфності, більш складної морфології самого образу місцевості, країни, регіону, в яких був подорожуючий.

В цілому міста борються за свою впізнаваність подібним шляхом: шукають бренди в історії, географії, природних ресурсах, фольклорі або народних промислах. Деякі йдуть більш творчим шляхом – штучно створюють бренди, які в основному базуються на народному фольклорі. Вважається, що для створення туристичного бренду в місті повинно бути не менш трьох визнаних на міжнародному або державному рівні об'єкти чи явища.

Дослідження в галузі брендингу міст та регіонів класифікують місця в залежності від досвіду розвитку туризму на цих територіях, виділяючи такі їх типи як:

- «Стара гвардія» – міста та регіони, які міцно асоціюються з певними видами туризму, де сформовано стійкий туристичний потік;
- «Скритий резерв» – території, які мають значні об'єкти показу, но які не мали в минулому міцної рекламної підтримки;
- «Перехідники» – міста та регіони, туристична індустрія яких засновувалася на певній тематиці, що втратила свою популярність;
- «Відлюдник» – міста та регіони, що вступили на шлях активного розвитку туризму зовсім нещодавно, та у відношенні яких у основної маси туристів ще не виробилися які-небудь уявлення [7].

Для кожного типу територій пропонується свій набір задач, цілей та методик з ефективного туристичного брендингу, ті з них, які можуть бути ефективні для одного міста, можуть цілковито не підходити іншому.

Прагнення до розвитку туристичної індустрії призводить не тільки до усвідомлення задач з роботи над туристичним брендом в цілому, але нерідко до конструювання конкретних місць туристичного інтересу, тобто навіть комок сухої землі або старий гудзик можуть стати предметами туристичного ажіотажу, якщо знайдуться підходящі історії та легенди, якщо буде сконструйовано міф про це місце. Подібна діяльність може призводити не тільки до створення псевдобуття для туриста, а й цілих місць-стимуляторів. Найбільш яскравими прикладами такого конструювання є Диснейленд та Лас-Вегас.

Розвиток туризму в історично нетуристичних центрах дозволяє створити розгалужену інфраструктуру, якою будуть користуватися й місцеві жителі. Також це сприяє створенню нових робочих місць, підвищенню привабливості таких населених пунктів для проживання молоді. Таким чином, основна вигода від розвитку туризму для подібних територій навіть не в самому туризмі як такому, а в кумулятивному мультиплікативному ефекті від розвитку інших індустрій.

Розвиток туризму в містах призводить до їх візуального перетворення, яке паралельно з брендингом створює добру основу для стимулювання туристичного інтересу. Туризм робить місто більш співрозмірним людині та орієнтує його на фокус зору туристів. Найбільш зримо матеріальний аспект цієї співрозмірності виражається в архітектурі – чи співрозмірні будівлі, архітектурні ансамблі, саме планування міста, його образ та форма людині. Співрозмірність має психологічний, соціальний та духовний аспект. Встановлення співрозмірності передбачає інтенсивну взаємодію з містом: як безпосереднє (рух містом, що включає зорове, слухове, дотикове сприйняття), так й знаково опосередковане – текстами, зображеннями, тобто представленистю міста в мистецтві. При цьому набуття співрозмірності відбувається двома протилежними шляхами: вживання та відсторонення/дистанціювання. Туризм включає обидва ці способи: з одного боку, турист переміщується містом, пізнає та намагається відчутти його, з іншого боку – займає відсторонену позицію порівняння даного міста зі своїм звичним середовищем проживання, виконує роль стороннього спостерігача, підмічаючи те, що іноді не доступно оку та сприйняттю місцевого жителя [8].

Сучасне місто настільки багатогранне, що в ньому постійно можна знаходити щось нове. Місто по-новому визначається самим городянином. Городянин сьогодні сам стає туристом, екскурсантом в своєму місті, примірює на себе позицію гостя. Сучасні туристичні практики дозволяють городянину побачити нове в звичному та незвичайне в пересічному – що дає можливість вирватися за межі звичного середовища, фактично не покидаючи його фізичних меж.

Городянин звик сприймати навколишню територію як щось буденне та монотонне, а його взаємодія з містом являє собою набір рутинних переміщень – пробки, метро, поїздка на роботу, магазин у дома. Це відчужує городянина від свого міста. Як правило, туристи існують в іншому темпоритмі, помічають набагато більше деталей, для них все нове, цікаво та незвичне, тому турист отримує враження та задоволення від звичайних для місцевих мешканців речей.

Місцеві мешканці, що опинилися у складі туристично-екскурсійної групи, що переміщується його рідним містом, зі здивуванням відкривають його для себе з нової сторони. Саме тому останніми роками в крупних містах набирає популярності формат екскурсій-прогулянок, орієнтованих на місцевих мешканців.

Таким чином, міський туризм є привабливим та перспективним напрямком розвитку сучасного туризму, який передбачає відвідування міста з метою пізнання його соціокультурного простору, тобто особливої атмосфери міста, його символів та цінностей, його традицій та особливостей, характеру жителів даного міста та комунікації між ними, міської архітектури, відомих людей даного міста – тобто цілісне пізнання індивідуальності даного міста. В умовах, коли місто має простір як для інтелектуального розвитку, так і для відпочинку, дестинація має особливу привабливість для відвідування.

Список джерел

1. Тулиганова И. В. Социокультурное пространство современного города : дис. ... канд. филос. наук. Саратов, 2009.
2. Мутавчи Е. П., Семенова Л. В. Городской туризм – драйвер экономики впечатлений. *Актуальные вопросы развития туристских территорий*. Выпуск 6(4). С. 4–12.
3. Leser H. Diercke Worterbuch Allgemeine Geographie. Munchen: Braunschweig, 1997. – S. 25.
4. Neuenfeldt H. Rose O. Stadttourismus als Wirtschaftsfaktor in Aachen. Gottingen, 1997. URL: www.geogr.uni-goettingen.de
5. Киреева О. В. Город в культурологической мысли XX-XXI вв. *Вестник СПбГУКИ*. 2014. №1(18). С.23–26.
6. Зорин И. В., Каверина Т. П. Туризм как вид деятельности. М. : Финансы и статистика, 2005. 288 с.
7. Голомидова О. Ю. Туризм как феномен городской культуры : дис.... к-та культурологии : 24.00.01. Екатеринбург, 2019. 182 с.
8. Горнова Г. Соразмерность города и человека: категорический императив градостроительства. *Омск 300: Прошлое. Настоящее. Будущее* : материалы докладов Международной научно-практической конференции (20 мая 2016 г., Омск). Секция «Архитектура Омска». URL: <http://itpgrad.ru/node/2116/>
9. Макастрова Н. Как привлечь туристов и стать туристическим брендом. URL: http://fictionbook.ru/author/nadejda_makatrova/kak_privlech_tourist_ov_i_stat_turistiches/read_online.html

Кудрявцева К. О.,
аспірантка кафедри міжкультурної комунікації
та іноземної мови,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна

DEEP FAKES ЯК ЗАГРОЗА СТАБІЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ

Рівновага у сучасному глобалізованому світі тримається на інформації. Вона є основою соціально-економічних та політичних процесів. Основним інструментом створення та поширення інформації сьогодні є світова мережа.

Як і будь-яке інше явище, Інтернет має як позитивні, так і негативні наслідки, так, дезінформація і недовіра в сучасному Інтернеті є досить поширеними явищами. Стрімкий розвиток алгоритмів глибокого навчання для синтезу відео- і аудіоконтенту зробив можливим появу «глибоких підробок» (deep fakes) – дуже реалістичних і важковловимих образів реальних людей, які роблять або говорять те, що вони ніколи не говорили або не робили [3]. З часом поширення цієї технології, здатність продукувати підробний, але правдоподібний відео- і аудіоконтент ставатиме все більш доступною для все більшого числа урядів, недержавних суб'єктів та окремих осіб. В результаті здатність просувати брехню, використовуючи гіперреалістичні, фальшиві докази, вийде на принципово новий рівень.

Обсяги потенційних проблем, які можуть викликати глибокі підробки, приголомшує. Добре продумана і пророблена глибока фальшивка або серія глибоких фальшивок може кардинально змінювати результати виборів, спричиняти соціальну напругу, ескалацію конфліктів, посилювати політичні розбіжності в суспільстві.

Перспектива комплексного технічного рішення такої проблеми поки обмежена, так само, як і варіанти правових або нормативних заходів у відповідь на глибокі підробки. Лише поєднання технічних, законодавчих та соціально-етичних рішень могло б допомогти вирішити цю проблему.

Створення фейкового відео- і аудіоконтенту не є чимось новим. Ті, у кого є ресурси – наприклад, голлівудські студії або державні структури – вже давно можуть робити досить переконливі підробки. Однак майбутня епоха глибоких підробок буде іншою, тому що здатність створювати гіперреалістичний, важко розвінчований відео- і аудіоконтент буде поширюватися широко і швидко [2].

Прогрес в області машинного навчання є рушійною силою цієї зміни. Найбільш примітною розробкою у цьому контексті є «генеративні змагальні мережі» (GANs), які протиставляють алгоритми один одному для створення синтетичних (тобто підроблених) даних, які майже ідентичні правдивим даним (тобто реальним аудіо або відео). Подібна робота, ймовірно, проводиться в різних засекречених умовах, але технологія розвивається, принаймні частково, із залученням комерційних провайдерів. В таких умовах для того, щоб

спричинити хаос, треба зовсім небагато витонченості і ресурсів. Незабаром надійні інструменти такого роду і послуги з найму для їх реалізації будуть доступні задешево будь-якому бажаючому.

Середовище обміну інформацією добре підходить для поширення брехні. У Сполучених Штатах та багатьох інших країнах суспільство вже бореться зі зростаючою дезінформацією, викликаною зниженням впливу засобів масової інформації та зростаючою значимістю соціальних мереж як порівняно нефільтрованого джерела новин, які передаються від багатьох до багатьох. Це сприятливі умови для циркуляції глибокого підробленого контенту, за принципом – чим непристойніше, тим краще [1].

Поява глибоких фейків має серйозні наслідки для закордонних справ і національної безпеки. Вони можуть бути потужними інструментами таємних кампаній та інших форм дезінформації, що використовуються в міжнародних відносинах і військових операціях, можуть завдати серйозної інформаційної шкоди. Американська інформаційна операція проти Катару в 2017 році, яка приписала проіранські погляди еміру Катару, ілюструє, наскільки впливовим може бути фейковий контент навіть без підтверджуючих аудіо- та відеоматеріалів.

Глибокі фальсифікації дозволили б проводити більш ефективні дезінформаційні операції, подібні зусиллям опозиції на президентських виборах в США в 2016 році. В політиці від глибоких фейків страждає перш за все саме демократія. Розповсюдження правдоподібного відеокліпу, що зображує кандидата, який вимовляє огидні речі за двадцять чотири години до виборів, може вплинути на їх результат. З поширенням подібних технологій все більш широке коло недержавних суб'єктів і окремих осіб зможе створювати аналогічні проблеми [4].

На жаль, універсального рішення цієї проблеми не існує і можливо не з'явиться, в той же час і технологічний прогрес, який робить можливими глибокі підробки, є неминучим.

В ідеалі цю технологічно обумовлену проблему можна було б адекватно вирішити за допомогою саме технологічних рішень. Але, хоча з'являються стійкі алгоритми виявлення фейків (включаючи методи на основі GAN), вони відстають від інновацій, задіяних у створенні глибоких підробок. Навіть якщо з'явиться дієвий метод виявлення фейків, він буде ефективним, якщо основні платформи розповсюдження контенту, включаючи традиційні та соціальні медіа, не приймуть його в якості механізму скринінгу або фільтрації. Те ж саме стосується і потенційних рішень, пов'язаних з походженням цифрового відео- або аудіоконтенту, який може бути позначений авторськими свідоцтвами при його створенні, незмінними метаданими, які позначають місце розташування та час і підтверджують, що матеріал не був підроблений. Щоб досягти широкого ефекту, цифрові рішення перевірки повинні бути вбудовані в усі пристрої, які люди використовують для створення контенту, а традиційні та соціальні медіа повинні будуть включати ці рішення в свої системи скринінгу та фільтрації. Однак немає ніяких підстав очікувати значного прогресу щодо загального

стандарту цифрового походження, не кажучи вже про те, щоб очікувати, що така технологія буде безпроблемно прийнята [5].

Іншим не менш важливим рішенням є розвиток політики в області цифрових технологій і кіберпростору, кібербезпеки, цифрової торгівлі, управління інтернетом і конфіденційності в ньому.

Правові та нормативні рамки могли б зіграти важливу роль у вирішенні цієї проблеми, але, як і у випадку більшості технологічних рішень, вони будуть боротися за те, щоб домогтися широкого ефекту, особливо у випадку міжнародних відносин. Існуюче законодавство може бути застосоване до деяких найбільш знакових випадків, так ряд законодавчих актів забороняє навмисне поширення помилкової, шкідливої інформації. Але ці закони мають обмежене охоплення. Часто буває складно або неможливо ідентифікувати творця того чи іншого фейку, і вони можуть знаходитись поза зоною повноважень локальних соціально-політичних спільнот.

Іншими варіантом є політика тиску на традиційні та соціальні медіа-платформи, з вимогами більш якісної фільтрації глибоких підрбок. Такі компанії, як Facebook, знаходяться у складному положенні, бо добре підходять для розповсюдження фейкового контенту.

Соціальні медіа-платформи сьогодні не мають прозорої системи відповідальності за поширення шкідливого контенту. Однак такі законодавчі зусилля, безумовно, зустрінуть жорсткий опір з боку компаній, а також тих, хто сумнівається в тому, що така перевірка може бути проведена без нав'язування політичної або ідеологічної упередженості.

Глибокі підрбок не завжди вимагають масової аудиторії для досягнення запланованого ефекту. З точки зору національної безпеки та міжнародних відносин, найбільш шкідливі глибокі фейки можуть не проходити через канали соціальних мереж. Замість цього вони можуть бути доставлені цільовій аудиторії в рамках стратегії репутаційного саботажу. Цей підхід буде особливо привабливим для іноземних зацікавлених сторін, які сподіваються вплинути на прийняття рішень людьми, які не мають доступу до передових технологій виявлення.

Завдання щодо пом'якшення загрози глибоких підрбок досить актуальне. У той же час нинішня хвиля інтересу до засобів, запобігання або видалення неправдивого контенту, підштовхнула компанії до використання доступних рішень – позначенню підозрілого контенту для подальшого вивчення, надання чітких попереджень користувачам, видалення відомих глибоких підрбок і обміну таким контентом в спробі запобігти його повторної публікацію в інших місцях. Хоча подібні інструменти наразі не інституціоналізовані, все це було б корисним кроком вперед.

Для деяких організацій та приватних осіб найкращим захистом від глибоких підрбок було б встановлення достовірних фактів щодо того, де вони були і що вони робили або говорили. З практичної точки зору політики та інші особи, чия репутація потребує захисту, могли б проявляти підвищений інтерес до послуг з реєстрації життя. Такі служби допомогли б ізолювати окремих осіб

та організації від саботажу, забезпечивши їм можливість довести, де вони перебували і що вони говорили або робили в будь-який момент часу. Постачальники послуг можуть продавати обладнання для фіксації повсякденності життя (наприклад, крихітні камери) та автентифіковані послуги зберігання даних. Однак це збільшило б соціальну напругу в суспільстві і ще більше підірвало б уявлення про недоторканність приватного життя – змусивши вибирати, чи варта репутація і безпека такої ціни. Тренд «фальшиві новини» трансформується у «глибокофальшиві новини».

Глибинні фейки – це серйозна проблема для демократичних урядів і світового порядку. Суспільство має крокувати у бік підвищення обізнаності в технічних, урядових і громадських сферах, щоб політики, технологічна індустрія, вчені і приватні особи усвідомили руйнування, маніпулювання і експлуатацію, які можуть завдати глибокофальшиві дані.

Список джерел

1. Глибинні фейки. Як розпізнати та боротися із новою інформаційною загрозою. URL: <https://suspihne.media/22117-glibinni-fejki-ak-rozpiznati-ta-borotisa-iz-novou-informacijnou-zagrozou/>

2. Кіца М. О. Фейкова інформація в українських соціальних медіа: поняття, види, вплив на аудиторію/ URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=9&ved=2ahUKEwixxZbEx5zpAhVEzqYKHRpkDmsQFjAlegQIBxAB&url=http%3A%2F%2Fnz.uad.lviv.ua%2Fstatic%2Fmedia%2F1-52%2F36.pdf&usg=AOvVaw20xTy_FKZeso1E_eBmLzwc

3. Коли ти сам не свій: Що таке deepfake і як з ним боротися? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2836027-koli-ti-sam-ne-svij-so-take-deepfake-i-ak-z-nim-borotisa.html>

4. Технологія глибинних фейків: як глибоко брехня може інкорпоруватися в наше життя? URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/22309/2019-01-11-tekhnologiya-glibinnikh-feikiv-yak-gliboko-brekhnya-mozhe-inkorporuvatisya-v-nashe-zhittya/>

5. Фейк як інструмент інформаційної війни/ URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/feyk-yak-instrument-informacijnoyi-viyni.html>

Нос А. І.,
студентка 3-го курсу факультету архітектури, дизайну та
образотворчого мистецтва,
Фесенко Г. Г.,
д-р філос. наук, доцент, професор кафедри історії і культурології
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

КУЛЬТУРНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ АРХІТЕКТУРНОГО ЛАНДШАФТУ СУЧАСНОГО МІСТА

Загальновизнаним є те, що міста варто аналізувати не тільки з об'єктно-антропогенної позиції як «продукт» людської діяльності, що формує «життєве середовище», а й суб'єктно-перцептивної [1]. Зокрема, звертається увага на те, що емоційні зв'язки людини із середовищем можуть виявлятися у топофільії, любові до місця, або, навпаки, – топофобії. Новий урбанізм розглядає місто у перспективі різноманіття досвідів повсякденного буття, висвітлює своєрідні способи, якими містяни означають себе і свій життєвий світ. Значення місця виявляється у свідомості тих, хто перебуває у ньому. Культурні інтерпретації міських локацій окреслюються й тим, який досвід містяни у них отримують.

Загалом міста потребують уважного «читання». Місцем соціальної ідентичності може бути як окрема міська локація, так і місто у цілому. Урбаністи беруть до уваги те, що кожна спільнота має свою форму, цілі, цінності, а її формування можна розглядати як своєрідне «описування себе» через умови повсякденного буття. Зокрема, актуальним стає осмислення міста через феномен «присутності», тоді «місце» постає певною цілісністю із власною внутрішньою логікою перебування у ньому людини/спільноти. Адже простір, «зайнятий» тілом, й перцепція від цього простору поширюються на персональні емоції, соціальні комунікації, світоглядні установки, а також повсякденні міські практики. Ці суб'єктивні значення місця для людини (спільноти), «прикріплені» до фізичного середовища, можуть бути як індивідуальними (значущими для біографії окремої людини), так і суспільними («спільні сенси місця»), і постають своєрідними продуктами посередництва (медіації), наповнюючи людину (спільноту) певними емоціями та враженнями [2].

З погляду концепції життєвого середовища, в архітектурному ландшафті «вкорінені» різноманітні форми міського буття. Наприклад, сакральний ландшафт визначається бажанням людини перебувати в освяченому просторі, садово-паркова архітектура – у просторі, узгодженому з біологічною структурою людини, що підтримує природні ритми та є джерелом естетичного задоволення. Місто як своєрідний «концентратор» творчого потенціалу повинно мати власну топографія креативних місць й підтримувати творчо насичене життя містян. Водночас місто має забезпечувати містянам

«повсякденну впевненість», бути безпечним (на фізичному, соціальному, ментальному рівнях) [3].

Важливо зазначити, що модерні уявлення про міське планування, прогресивні для свого часу, втілювалися у доволі функціональній міській архітектурі. Сучасні урбаністичні візії, замість симетричної міської забудови у стилі раціонального функціоналізму, «аскетизму» архітектурних форм, спрямовані на створення нелінійних архітектурно-просторових рішень. Більшість модерністських проєктів ніби витісняла містянина з автоцентричної («магістральної») просторової структури міста. Водночас покликання міста – об'єднувати містян, долати соціальну ізольованість. Через це актуальності набуває міська архітектура, спроможна утворювати горизонтальні «урбаністичні лінії» для підтримки неформальних соціальних контактів містян. Завдяки горизонтальним планувальним рішенням утворюється більш опукла топографія міста; що має особливу антропологічну цінність, оскільки уможлиблює артикуляцію «інших» голосів.

Список джерел

1. Флоріда Р. Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними / пер. І. Бондаренко. К.: Наш Формат, 2019. 320 с.
2. Фесенко Г. «Мистецтво жити» у місті: філософсько-антропологічні аспекти проєктування культурного простору. *Людинознавчі студії. Сер. Філософія*. 2012. Вип. 26. С.140–151.
3. Fesenko T., Fesenko G., Bibik N. The safe city: developing of GIS tools for gender-oriented monitoring (on the example of Kharkiv city, Ukraine). *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2017. Vol.3. Iss. 2(87). P. 25-33.

Нохріна Л. А.,

канд. техн. наук, доцент, доцент кафедри туризму
і готельного господарства,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ОВЕРТУРИЗМ: ПЕРЕДУМОВИ, ПРОБЛЕМАТИКА, ЗАСАДИ МІНІМІЗАЦІЇ НАСЛІДКІВ

Останніми роками відбуваються кардинальні зміни у відносинах між туристами й місцевими мешканцями. У життєвих циклах певних дестинацій настав переломний момент, коли масовий туризм став розглядатися як серйозна загроза місцевій громаді. Найбільш гостро ця проблема постала перед містами-музеями з багатою культурно-історичною спадщиною та центрами пізнавального туризму, а також центрами круїзного туризму, особливо у поєднанні з культурно-пізнавальним туризмом, що першими зіткнулися з проблематикою овертуризму.

Термін «овертуризм» окреслює ситуацію, за якої місцеві мешканці й

відвідувачі відчувають, що туристів на разі занадто багато, у результаті чого якість життя місцевої громади та якість одержуваного туристами досвіду, різко погіршується. Комерційно доцільні практики органів управління та ключових гравців сфери туризму (особливо авіакомпаній) генерують надмірну залежність місцевих громад від індустрії туризму та ненавмисні негативні результати розвитку. На разі місцеві жителі, що протестують проти тиску, який чинить зростання масового туризму на якість їхнього життя та добробут, є центральним елементом соціальних рухів [11].

Овертуризм, внаслідок надмірної чисельності відвідувачів, генерує зміни, що виходять за межі прийнятних. Наявна ситуація призводить до погіршення навколишнього середовища й інфраструктури та негативно впливає на жителів. Хештег «#overtourism» вперше було використано у Twitter у серпні 2012 р.

Влітку 2017 року, відразу у декількох великих туристських містах Європи (Барселоні, Амстердамі, Венеції, на Майорці та деяких острівних курортних містах) почалися масові виступи населення проти надмірної (на погляд місцевих мешканців) кількості туристів, позаяк пріоритетний розвиток туристичної індустрії зумовлював подорожчання життя й погіршення його якості.

У листопаді 2017 р. питання овертуризму вперше обговорювалися на Саміті міністрів туризму Всесвітньої туристської організації (UNWTO) в рамках World Travel Market в Лондоні.

У березні 2018 р. тематична дискусія «Овертуризм: дійсність, фікція або тема для роздумів» стала однією з трьох ключових питань порядку денного Конференції по туризму в рамках ІТВ-2018 у Берліні. На часі інформаційний потік свідчить, що кількість туристських дестинацій, у яких місцеві мешканці виявляють невдоволення по відношенню до туристів (часом найрішучішим чином), неухильно збільшується. У деяких випадках навіть йдеться про «туризмофобію», але наразі зберігається розуміння значення туризму для локальної економіки та зайнятості населення.

Поняття «туризмофобія» вперше увійшло до вжитку у 2008 році. У статті «Туристомфобія» (газета El País, Іспанія) каталонський антрополог Мануель Дельгадо звернув увагу на вкрай негативне ставлення місцевих мешканців до туризму й стверджував, що безперешкодне і неконтрольоване зростання туризму представляє собою серйозну загрозу соціальній структурі Барселони, причому не обов'язково через присутність великої кількості туристів, а скоріше через погано продуману міську політику та незбалансовану стратегію планування та розвитку сектору туризму.

Останніми роками щодо овертуризму широко обізнані найпопулярніші місця Європи, наприклад, італійська Венеція, хорватський Дубровник, острів Скай у Шотландії. Однак, заходи щодо виправлення та нейтралізації ситуації не вживаються. Проте, активно фінансуються рекламні та піар акції щодо просування. В результаті туристський потік виріс до критичних розмірів, подекуди якраз оголошувати надзвичайний стан. Так, туристи, що приїхали на відпочинок, ходять по вулицях в умовах обмеженого простору, відчуваючи

неймовірний дискомфорт, пов'язаний із занадто великою кількістю людей. Крім того, у високий сезон вони стоять у великих чергах до пам'яток і в ресторани. На цьому тлі суттєво змінилося життя місцевого населення [4].

Згідно статистичних даних, у 2017 р. кількість міжнародних туристських прибуттів зросла на 7 %, досягнувши 1,3 мільярди. Згідно даних Всесвітньої туристської організації ООН (UNWTO), маже половина прибуттів припадає на 100 найпопулярніших міст; за прогнозами найближчими роками ця тенденція буде утримуватися з темпами росту 4-5 %, що перевищує середній ріст світового ВВП [5]. Експерти ЮНВТО щодо овертуризму прогнозують невтішні сценарії, позаяк навала подорожуючих по всьому світу зростає.

За даними Всесвітнього економічного форуму, найбільш гостро проблематика овертуризму та туризмофобії простежується у дестинаціях з надмірним туристським навантаженням (таблиця 1).

Таблиця 1 – Дестинації з надмірним туристським навантаженням

Місто / Країна	Населення, чол.	Кількість відвідувачів за рік, чол.
Венеція (Італія)	55,0 тис.	20 млн.
Барселона (Іспанія)	1,6 млн.	32 млн.
Дубровник (Хорватія)	28,4 тис.	932,6 тис.
Ісландія	350,0 тис.	1,6 млн.
Нью-Йорк (США)	8,5 млн.	12,8 млн.
Париж (Франція)	2,2 млн.	18 млн.
Прага (Чехія)	1,4 млн.	5,8 млн.

Під тиском овертуризму найбільш негостинними містами вважаються Венеція (місто за рік відвідує в 10 разів більше туристів, ніж мешкає місцевих жителів), Барселона і Амстердам. Крім того, що туристів на вулицях цих міст очікує некомфортно велике скупчення людей, ще й місцеві жителі часто влаштовують масові акції протесту проти постійно зростаючих потоків іноземців і нерідко відносяться до них відверто недружелюбно. Наприклад, на виході з аеропорту зустрічають туристів з плакатами «Геть додому» або просто відмовляються їх обслуговувати у місцевих кафе.

Сьогодні феномен овертуризму підкреслює необхідність проведення спеціальних досліджень. Широкий спектр питань щодо негативних результуючих ефектів туризму на усталені кшталти життєдіяльності місцевих громад, в тому числі на їхню економічну, соціальну і екологічну стійкість, все частіше дискутується представниками органів територіального управління, практиками та вченими. На разі актуальними є питання щодо евентуальності перевантаження дестинацій та обмеженості інформації щодо результатів досліджень на цю тему [1].

Варто зазначити, що впливи туристської діяльності на ресурси та об'єкти дестинацій, час від часу досліджуються. Проте, міждисциплінарний характер таких досліджень, необхідність урахування мінливих у масштабах та ступенях впливу результуючих ефектів на разі ускладнює ситуацію. При цьому методи проведення досліджень певною мірою визначаються домінуючою науковою

парадигмою.

В рамках ресурсного підходу переважають методи оцінки природних туристських ресурсів з позиції природокористування, що окреслюють можливі типи й відповідні обмеження їхнього використання, а власне впливи туристської діяльності на місцеві громади не досліджуються.

Ринковий підхід до розвитку туризму, спрямований на пошук додаткових шляхів зростання й нових підходів до використання туристичних ресурсів з урахуванням необхідності збереження навколишнього середовища, враховує, що будь-які обмеження можуть негативно вплинути на конкурентоспроможність дестинації.

Сучасні концепції передбачають й інші підходи до розвитку туризму, в основі яких лежать особливості поведінки споживачів, різноманітність туристських мотивацій, якість одержуваного туристами досвіду й вражень, у контексті відповідального ставлення до довкілля й місцевих громад.

Розглянемо деякі підходи, що використовуються для визначення можливостей розвитку туризму і ступеня його впливів на туристські об'єкти та місцеві громади.

Визначення допустимого навантаження (або пропускної спроможності туристського об'єкту) застосовують в дослідженнях сфери туризму та відпочинку з 1960-х років. Останніми роками дослідження допустимого навантаження туристських дестинацій менш популярні, оскільки в дискусіях щодо управління туризмом та його наслідками на часі домінують ідеї сталого туризму й пов'язані з ним підходи.

Розрахунки допустимого навантаження були однією з перших спроб визначити межі зростання туристської активності, позаяк проблеми, пов'язані з впливом сектору на довкілля та суспільство, в міру розвитку туризму стрімко посилювалися. Вимірювання допустимого навантаження зосереджене на обліку локальних місцевих факторів та оцінці можливостей розвитку туризму або використання ресурсів, дестинації, пам'ятки або будь-якого іншого певного просторового об'єкту індустрії туризму. Застосування цього підходу ґрунтується на визначенні властивого туристському об'єкту типу та рівня можливого використання, а також меж, перевищення яких зумовлює знищення або незворотні зміни об'єкта.

ЮНВТО визначає пропускну спроможність туристського об'єкта як максимальну кількість людей, які можуть одночасно його відвідувати, не викликаючи руйнування фізичного, економічного, соціокультурного середовища й неприйняттого зниження якості задоволеності відвідувачів. Однак, варто підкреслити, що не існує жодного універсального показника вимірювання пропускної здатності, який може бути рівномірно і однаково застосований до всіх ресурсів, дестинацій та визначних пам'яток, оскільки всі вони є неоднорідними за своєю формою і структурою. Методологічні та методичні складності формування показника пропускної спроможності є ключовим утрудненням, за якого від використання цього підходу стали відмовлятися.

На часі існують підходи щодо визначення допустимого навантаження природних об'єктів (зокрема, екологічних стежок, національних парків, прибережних територій), унікальних об'єктів культурної спадщини (наприклад, печер з малюнками древньої людини або інших невеликих і дуже вразливих об'єктів), але повноцінних досліджень з розрахунку допустимого навантаження в районах масштабного розвитку масового туризму досі не проводилося.

Варто підкреслити, що навіть проведені фрагментарні дослідження пропускної спроможності туристських об'єктів, всерйоз не сприймалися державними й приватними компаніями, особливо в країнах, що розвиваються. Це у багатьох випадках зумовило суттєве перевантаження та/ або створення надлишкових потужностей у районах розвитку туризму, що призводило до порушень або навіть руйнування історичних пам'яток та природних об'єктів. Таким чином, незважаючи на труднощі вимірювання, враховувати розрахунки допустимої пропускної спроможності у регулюванні й плануванні поступу туризму нагально необхідно [10].

Дональд Гетц [6] у 1983 році запропонував розділяти допустиме навантаження туристських дестинацій на шість категорій: фізичну, економічну, регулюючу відношення до довкілля, соціальну, екологічну та політичну. Крім того, він зазначав, що обмеження допустимого навантаження рідко фіксуються по одній, частіше за декількома категоріями:

- допустиме фізичне навантаження відноситься до матеріальних ресурсів розвитку туризму. Цей показник характеризує максимально можливе використання ресурсів туристами, перш ніж ці ресурси стануть неприйнятними для використання та деградують;

- допустиме економічне навантаження детермінує співвідношення витрат і доходів від використання туристських ресурсів, причому такого використання, яке не веде до нераціонального рівня економічної залежності від туризму;

- здатність регулювати відносини з зовнішнім середовищем виражається у сприйнятті власне туристом рівня пропускної спроможності ресурсів, у результаті перевищення якого настає переповнення;

- допустиме соціальне навантаження відображає таке використання туристичних ресурсів, яке не викликає у місцевих мешканців негативного ставлення до туризму;

- допустиме екологічне навантаження використання ресурсів – це такий максимальний рівень використання, що не завдає неприйнятних збитків природному середовищу;

- допустиме політичне навантаження відноситься до такого використання туристичних ресурсів, яке не викликає політичної нестабільності, наприклад, не призводить до конфліктів з приводу прав на землю або через контроль над доходами від туризму, тобто, за умови урахування взаємовідношень між туристами, місцевими мешканцями та станом туристської дестинації.

Використання оцінок допустимих навантажень в управлінні туристською дестинацією може включати управління потоками відвідувачів через розвиток систем навігації, використання інформаційних технологій, а також

різноманітних систем бронювання та резервування. На більш високому стратегічному рівні такий підхід може реалізовуватися за допомогою політики регулювання і планування розвитку туризму. Однак, запропонований підхід повною мірою практично ніколи не застосовувався, переважно через складнощі зі збором даних та вимірювання показників. Визначення допустимих навантажень за окремими критеріями, в основному за фізичними, економічними та екологічними, не дає повного уявлення щодо стану й проблематики розвитку туризму в певній дестинації.

Останніми роками, у тому числі й у зв'язку з проблемами перевантаження туристських дестинацій, знову дискутуються питання визначення допустимих навантажень з метою виявлення і встановлення їхніх меж при плануванні сталого розвитку туризму. При цьому на тлі тенденцій глобалізації, значно активізуються тренди щодо диверсифікації туристичного продукту, а, отже, варто розрізняти оцінки допустимого навантаження для туристських дестинацій різних типів та різного рівня розвитку. На разі акценти з площини розрахунку можливостей розвитку туризму зміщуються в площину оцінки його впливів та аналізу наслідків.

Оцінка допустимого туристського навантаження окреслює три виміри [2]:

- екологічні межі – оцінювання провадиться з точки зору екологічних або фізичних параметрів (потенціал природних ресурсів, екосистем та інфраструктури);

- соціальні межі – оцінювання провадиться в площині психологічних та соціокультурних аспектів (задоволеність відвідувачів, терпимість жителів, рівень злочинності тощо);

- економічні межі – оцінювання провадиться з точки зору збитків щодо різноманітності видів економічної діяльності й вузької спеціалізації на туризмі, а також рівня безробіття тощо.

Допустиме навантаження на разі варто розглядати як динамічну концепцію з просторово-часовими характеристиками, виражену різними способами в часі, що розрізняється від місця до місця в межах дестинацій. Оскільки розвиток дестинацій сьогодні направлений суто на розширення спектру видів туристської діяльності, використовуваних ресурсів тощо, задля нівелювання фактору сезонності, визначення окремих елементів допустимих навантажень та їхнє вираження у короткий і простий спосіб є утрудненим. Наявні тенденції зумовлюють зміщення «сталого» розвитку туризму у площину «відповідального».

Ідеї сталого розвитку активізувалися в туризмі на тлі глобальної концепції сталості. Перетворення суспільства на разі ґрунтуються на раціональних, альтернативних та зелених тенденціях виробництва та споживання, в тому числі і в туризмі, що зумовлює появу нових кшталтів, наприклад, «екотуризм» та «сталий туризм», які часто сприймаються як більш «екологічно безпечні» туристські продукти. Програмою ООН з навколишнього середовища ЮНЕП і ЮНВТО сталий туризм визначено як туризм, в якому повною мірою враховуються його поточні і майбутні економічні, соціальні та

екологічні наслідки, потреби відвідувачів, промисловості, навколишнього середовища та приймаючих спільнот.

Ґрунтуючись на існуючих дослідженнях, вчені розглядають кілька взаємопов'язаних підходів в рамках сталого туризму, орієнтованих на встановлення меж його зростання (таблиця 2).

Таблиця 2 – Підходи до дослідження сталого туризму та меж його росту

	Ресурсний підхід	Діяльнісний підхід	Місцевий підхід (заснований на інтересах громади)
Походження / прояв	Модель допустимого навантаження	Модель життєвого циклу туристського продукту	Спільне планування
Орієнтація	Довкілля (фізичне)	Господарство	Громада
Межі зростання	Об'єктивні/ вимірювані	Відносні/ змінні	Сформовані/ договірні
Стан ресурсів та системи	Статичний	Динамічний	Динамічний/ статичний
Часовий інтервал	Довгий	«Зараз»	Короткий

Використовуючи ресурсний підхід до сталого розвитку туризму, що ґрунтується на засадах допустимого туристського навантаження, варто зазначити, що складності на разі полягають у визначенні вихідних умов стійкості, виділенні непов'язаних з туризмом ресурсів, або у виокремленні впливів туризму від змін, викликаних іншими видами діяльності, а також від природних або антропогенних процесів, що відбуваються в одному і тому ж просторі. Наявні обмеження не дозволяють точно оцінити допустимі межі змін навколишнього середовища, проте, що вони постійно відбуваються, і повернення до вихідного стану ресурсів унеможливлено.

Більш доцільним щодо сталого розвитку туризму є діяльнісний підхід, який передбачає зміни навколишнього середовища задля цілей економічного розвитку. Межі зростання на разі визначаються розвитком галузі, її здатністю чи нездатністю генерувати цей ріст. Проте, різні періоди життєвого циклу туристської дестинації, певні види туризму, сегменти туристичного ринку або різні туристичні продукти можуть мати різні обмеження на їхнє зростання та їхню здатність залучати все більшу кількість туристів. Діяльнісний та ресурсний підходи можуть вступати в протиріччя щодо допустимого навантаження і меж використання туристичних ресурсів.

Підхід, заснований на інтересах територіальної громади, також спрямований на залучення інших (місцевих) груп стейкхолдерів до розвитку та управління туристською діяльністю, контролювання й використання загальних ресурсів для цілей туризму. Таким чином зменшення негативних наслідків туризму і забезпечення спільного ефективного використання його переваг та профітів, потребує підвищення обізнаності та контролювання поступу. При цьому межі пропускнуої спроможності й зростання визначаються розвитком громади, більш широким колом учасників, ніж туристична індустрія або

раціональне природокористування. Визначення меж зростання і стійкості на рівні громад пов'язане з відносинами різних заінтересованих сторін, які постійно трансформуються, що робить процеси прийняття рішень складними, але взаємоприйнятними.

На часі все більше вчених зазначають, що ідеї сталого туризму в їхньому нинішньому контексті аналогічні ідеальним, але утопічним, тобто нездійсненним мріям, позаяк характеризуються концептуальною невизначеністю та декларативністю. Наявна ситуація детермінує нагальність переходу до інших підходів, що базуються на тотожних засадах і принципах, що і сталий розвиток, але в більш певному і практичному формулюванні. Варто враховувати, що перенесення ідей локальної стійкості в глобальний контекст навряд чи можливий, і в туризмі є види діяльності, що апіорі не можуть вважатися стійкими, наприклад, авіаперевезення. Отже, для туристських DESTINAЦІЙ з домінуючим розвитком масового туризму, поняття стійкості навряд чи доречно [9].

Сучасні дослідження допустимих навантажень і меж зростання DESTINAЦІЙ переважно базуються на гнучкості та адаптивності туризму, на здатність швидко відновлюватися після будь-якого роду впливів.

Щодо овертуризму все частіше використовується концепція «відповідального туризму», засади та принципи якого багато в чому ідентичні ідеям сталого туризму. Проте, на разі у фокусі не зменшення споживання, а відповідальне споживання.

Ключові засади відповідального туризму закріплені прийнятою на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002 рік) Декларацією. Відповідно до програмного документу відповідальний туризм [8]:

- мінімізує негативні економічні, екологічні та соціальні наслідки туристської активності;
- створює економічні вигоди для місцевого населення і підвищує добробут приймаючих спільнот, покращує умови праці та доступність галузі;
- залучає місцевих мешканців до прийняття рішень, що впливають на їхнє життя і можливості;
- вносить позитивний внесок в збереження природної і культурної спадщини, підтримуючи світове різноманіття;
- забезпечує більш позитивний досвід туристів за допомогою більш значущих комунікацій з місцевими мешканцями і більш глибокого розуміння місцевих культурних, соціальних і екологічних проблем;
- забезпечує доступ для людей з фізичними вадами;
- є культурно чутливим, породжує повагу між туристами і господарями, гордість і впевненість місцевих жителів.

Впровадження принципів відповідального туризму може сприяти мінімізації проявів туризмофобії та нівелюванню конфлікту овертуризму як такого, проте, на часі потрібні й більш дієві заходи регулювання туристської діяльності.

Феномен овертуризму зумовлено широким спектром факторів.

Ключовою тенденцією сьогодення є щорічне стійке збільшення кількості подорожуючих. Мешканці Китаю, Індії, країн Перської затоки та інших країн, що розвиваються, витрачають все більшу частину власних доходів на поїздки. У туристський потік вливаються і нові демографічні групи, наприклад, покоління міленіалів, що відрізняються прагненнями подорожувати багато, цікаво і недорого, віддаючи переваги надбанню індивідуального туристського досвіду й унікальних вражень, а не стандартному туристському продукту.

Зростанню туристичних потоків на часі сприяють нові можливості економіки спільного споживання, що виражаються в появі альтернативних засобів розміщення типу Airbnb, HomeStay, CouchSurfing та інших мереж, що не контролюються ані бізнесом, ані державними структурами, але значно розширюють можливості подорожування, створюючи конкуренцію традиційним засобам розміщення.

Поширення низьковартісних перевізників зумовило більшу доступність авіаперельотів практично у всіх регіонах світу.

Збільшення обсягів круїзного туризму, який нині також більш доступний, зумовлює переповнення прибережних destinations величезними потоками круїзних туристів, які, проте, не приносять істотних доходів у локальну економіку.

Використання інформаційних технологій значно розширює можливості туристів щодо самостійної організації подорожей по всьому світу та звільняє від класичних посередників (туроператори та турагентства).

Часом зростання туристичних потоків зумовлюють додаткові фактори, наприклад, використання destinations для зйомок фільмів або організація та проведення великих подій. Так, наприклад, прояви овертуризму в Дубровнику пов'язують зі зйомками в історичній частині міста серіалу «Гра престолів».

На цьому тлі сезонність туризму зумовлює концентрацію відвідувачів у межах найбільш популярних destinations і регіонів, що призводить у високий сезон до критичних проявів овертуризму і, відповідно, туризмобії.

На Першому саміті міністрів туризму по питаннях овертуризму, у рамках World Travel Market (Лондон, листопад 2017 року) ключовими моментами боротьби з овертуризмом були визнано:

- посилення комунікацій;
- залучення місцевих громад до вирішення проблем;
- управління перевантаженнями;
- адекватне планування;
- диверсифікація туристичних продуктів з боку туристського бізнесу.

Ґрунтуючись на результатах власних досліджень, експерти компанії McKinsey зазначають, що нагального вирішення потребують такі основні проблеми овертуризму [3]:

- відчуження місцевих жителів й погіршення умов їхнього життя;
- погіршення якості одержуваного туристами досвіду;
- перевантаження туристської й транспортної інфраструктури;

– нанесення шкоди природній та культурній спадщині.

Варто підкреслити взаємозумовленість висновків експертів.

Щодо проблематики овертуризму, експерти ЮНВТО підкреслюють, що зростання туристичного потоку не є головною проблемою, ключове завдання на разі – навчитися управляти цим зростанням стійко, відповідально і розважливо та використовувати профіти росту у власних інтересах. Одночасно з диверсифікацією туристської діяльності, зниженнями впливів сезонності та просуванням менш завантажених дестинацій, у фокусі поступу має бути необхідність всебічного розвитку місцевих громад, підвищення обізнаності місцевих мешканців щодо переваг туризму і сприяння його розвитку в аспектах, які безпосередньо позначаються на кшталтах життєдіяльності місцевого населення і генерують користь співтовариствам [7].

Сьогодні розроблено вже досить багато способів щодо подолання або як мінімум зниження гостроти проблематики овертуризму, проте не завжди вони легко здійсненні. Так, наприклад, відкриті для широкого загалу громадські простори туристських міст (наприклад, площа Сан-Марко у Венеції або бульвар Ла Рамбла у Барселоні) є особливо уразливі з точки зору надмірного використання. На разі зниженню туристського потоку може сприяти установка бар'єрів, лічильників туристів, камер стеження, прокладання спеціальних альтернативних маршрутів та інші аналогічні заходи.

Серйозні обмеження накладаються на будівництво в переповнених дестинаціях нових об'єктів розміщення і на діяльність альтернативних засобів розміщення типу Airbnb.

У ряді туристських міст зупинена видача дозволів на здачу в оренду житла, проте поширення таких практик зумовлює істотне зростання вартості оренди на місцевому ринку, що викликає виняткове невдоволення місцевих жителів. Іншим прикладом є введення обмежень на придбання нерухомості та оренду автомобілів іноземцями.

На часі активно ведеться робота з круїзними компаніями щодо оптимізації графіків зупинок круїзних суден і перерозподілу потоків круїзних туристів з метою обмеження доступу до найбільш популярних пам'яток та історичних міст.

Конструктивним прикладом є введення квитів і квот на відвідування найбільш популярних туристських об'єктів з одночасним створенням систем бронювання і попереднього продажу квитків.

Сьогодні все більше туристських територій вводять туристські податки і збори, а деякі обмежені пропускнуо спроможністю, проте, дуже затребувані туристські об'єкти, упроваджують спеціальні платні пропуски, тобто, дозволи на їхнє відвідування (перміти).

В контексті боротьби з овертуризмом активізовані заходи демаркетингу, спрямовані на тимчасове або постійне зниження туристичного попиту. Ведеться заміна найбільш популярних і затребуваних дестинацій іншими, менш відомими і розкрученими; пропонуються нові об'єкти для відвідування і нові види діяльності, які дозволяють перерозподілити туристську активність. По

можливості ведеться розширення рамок туристичного сезону для зниження навантаження в пікові періоди.

Варто відзначити випадки повного закриття деяких туристських об'єктів для візитів у зв'язку зі значним перевищенням допустимих навантажень і різким погіршенням їхнього стану. Так, у квітні 2018 року на шість місяців було закрито для відвідування філіппінський острів Боракай, така ж ситуація спостерігається на тайському пляжі Майя Бей на острові Пхі-Пхі та ряді інших курортів.

У ряді DESTИНАЦІЙ задля зниження туристського потоку, свідомо відмовляються від найбільш затребуваних туристами видів діяльності, позаяк рівень транспортної завантаженості, шумове забруднення та інші негативні фактори, які супроводжують розвиток масового туризму, дуже заважають місцевому населенню. Вводяться великі штрафи за неналежну поведінку, в деяких випадках надаються певні переваги місцевим жителям (наприклад, при використанні місцевого транспорту, купівлі та оренді житла тощо).

На цьому тлі мешканці туристських міст активізують боротьбу з агресивною експансією, вимагаючи введення чітких обмежень на законодавчому рівні та більш жорсткого регулювання турпотоків. Але загалом негативні тенденції овертуризму у 2020 році переломлено всеосяжними карантинними заходами.

Таким чином у контексті подолання проблематики овертуризму ключове значення має пошук нових підходів до взаємовідносин між туристами та місцевими жителями, які мають вибудовуватися у такий спосіб, щоб обидві групи не заважали взаємному співіснуванню, а навпаки, робили його максимально приємним і вигідним.

Проведені дослідження дозволяють зробити висновки, що для кожної зони відпочинку необхідний пошук індивідуальних методів вирішення проблем овертуризму в залежності від домінуючих факторів, що зумовлюють його прояви, наприклад:

- перевантаженість інфраструктури або об'єктів показу;
- нанесення шкоди туристським ресурсам;
- невдоволення місцевих жителів;
- зниження якості одержуваного туристами досвіду.

Проте, враховуючи попередній досвід, краще запобігати появі таких ситуацій, ніж шукати вихід з уже сформованих проблем.

Вирішення нагальних завдань потребує широкомасштабних досліджень кожного з елементів туристської системи, і в цьому сенсі особливого значення набувають можливості використання великих даних, в тому числі з соціальних мереж, які характеризують наявні проблеми. На основі інформації повинні бути розроблені спеціальні довгострокові стратегії розвитку DESTИНАЦІЙ, що пом'якшують або запобігають прояву овертуризму і враховують специфіку сегментування ринку і пропонованих туристичних продуктів, інфраструктурні, маркетингові та інші можливості в рамках відповідального туризму.

У контексті соціально відповідальної поведінки процесу прийняття будь-

яких рішень щодо туристської діяльності мають проходити за участі всіх груп стейкхолдерів, включаючи туристів, місцеві спільноти, представників туристичного бізнесу та органів управління туризмом. Широка й відкрита дискусія дасть можливість знайти нові форми співпраці та нові джерела фінансування, які дозволять прийти до взаємовигідних й відповідальних рішень.

Список джерел

1. Александрова А. Ю. Эволюция туристской дестинации: от роста к «сверхтуризму». *Туристско-рекреационный комплекс в системе регионального развития: Мат. VI Междунар. науч.-практ. конф.* Краснодар : Кубанский гос. ун-т, 2018. С. 8–11.
2. Coccossis, H., Meha, A. (Ed.) (2014). *The Challenge of Tourism Carrying Capacity Assessment. Theory and Practice.* Published April 28, 2004 by Routledge. 312 Pages. ISBN 9780754635697
3. *Coping with success: managing overcrowding in tourism destinations.* McKinsey & Company and World Travel & Tourism Council Report. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/travel-transport-and-logistics/our-insights/coping-with-success-managing-overcrowding-in-tourism-destinations> / (Accessed on April 02, 2020).
4. Delgado, M. L. (2008). Turistofobia. URL: https://elpais.com/diario/2008/07/12/catalunya/-1215824840_850215.html (Accessed on March 29, 2020).
5. *European tourism: trends & prospects (2019).* European Travel Commission. URL: https://etc-corporate.org/uploads/2020/02/ETC_Quarterly-Report-Q4-2019_Public.pdf (Accessed on March 31, 2020).
6. Getz, D. (1983). Capacity to absorb tourism – Concepts and Implications for Strategic Planning. *Annals of Tourism Research*, 10, 239-263.)
7. Gunnarsdottir, N. 7 Things Icelanders HATE about Tourism in Iceland. URL: <https://guidetoiceland.is/history-culture/7-reasons-icelanders-hate-tourism-in-iceland> (Accessed on April 02, 2020).
8. *International Conference on Responsible Tourism in Destinations The Cape Town Declaration, Cape Town.* URL: <http://responsibletourismpartnership.org/cape-town-declaration-on-responsible-tourism/> (Accessed on April 02, 2020)
9. McCool, S., Butler, R., Buckley, R., Weaver, D., & Wheeler, B. (2013). Is Concept of Sustainability Utopian: Ideally Perfect but Impracticable? *Tourism Recreation Research*, 38:2, 213-242. doi: 10.1080/02508281.2013.11081746
10. O'Reilly, A. M. (1986) *Tourism Carrying Capacity: Concept and Issues.* *Tourism Management*, 7(4), 254-258.
11. *The Challenge of Overtourism.* Responsible Tourism Partnership Working Paper 4. October 2017. URL: <http://haroldgoodwin.info/pubs/RTP'WP40vertourism01'2017.pdf> (Accessed on February 17, 2020).

Панченко Д. М.,
студентка 3-го курсу факультету архітектури, дизайну та
образотворчого мистецтва,
Фесенко Г. Г.,
д-р філос. наук, доцент, професор кафедри історії і культурології,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ТРАДИЦІЯ ВЕРТИКАЛЬНОГО МОДЕРНІЗМУ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО МІСТОПЛАНУВАННЯ (1960–1970-ті рр.)

Загальновідомо, що сучасне суспільство є найбільш урбанізованим за всю його історію. Якщо 1900 року містяни становили 14% населення, то в другій половині минулого століття їхня частка стала значно помітнішою: у 1950 р. – 29%, 1970 р. – 38%, у 1990-му – 46%, у 2010 – 50% [1]. Примітно, що на тлі загального посилення урбанізації українські міста зростали ще динамічніше. Звертає на себе увагу така урбаністична тенденція: у 1959 р. в Україні було 331 місто, у 1965 р. – 370, 1970 р. – 385. Українські міста зростали особливо динамічно упродовж 1960-х років – на півмільйона містян щороку. У 1965 р. рівень урбанізації в УРСР досяг стану, коли чисельність містян перевищила 50%. До того ж важливою тенденцією ставало досягнення містами статусу мільйонників: Київ (у 1957 р.), Харків (у 1962 р.), Одеса (у 1974 р.), Дніпро (колишня назва – Дніпропетровськ) та Донецьк – у 1979 році. У 1976 р. в українській столиці проживало вже два мільйони осіб.

Міста творяться різноманітними архітектурно-просторовими формами, що кодують і транслиують смисли міських форм життя. Особливе місце в історії урбанізму посідає традиція так званого вертикального модернізму – від будівництва перших хмарочосів у США (1920-1930 рр.), масштабних житлових забудов у європейських містах (1950-1980 рр.). На відміну від північноамериканської моделі, європейський вертикальний урбанізм вирізнявся культурою масштабного містобудування, оскільки був переважно «продуктом» державного втручання та централізованих форм, архітектурних і технологічних стандартів [3]. Багатоповерхова масова архітектура була своєрідною «матеріалізацією» модерного бачення буття міст, що поєднав прогресивний етос державного добробуту з модерністською архітектурною естетикою.

Орієнтирами для архітектурної модернізації міст ставали ідеї Ле Корбюзьє про містобудування як засіб соціальних перетворень. Найважливішим об'єктом міста ставав багатоквартирний житловий будинок. Поліпшення міського комфорту відбувалося шляхом створення розгалужених транспортних магістралей і зелених паркових зон за умови значного збільшення висоти будинків та ущільнення населення. Вертикальна архітектурна урбоформа пропонувала нові планувальні методи підвищення комфорту проживання в містах (створення зелених зон, сучасної мережі транспортних магістралей). Міська схема Ле Корбюзьє вражає специфікою

зонування в паралельних смугах, від офісної забудови у верхній частині міського плану, через житло в центрі, до промисловості внизу [2, с. 226].

Ідеї творення прогресивного суспільного простору міст засобами архітектури почали активно втілюватися в СРСР у 1960-х роках. Тоді українські міста перетворювалися на «майданчики соціалістичного прогресу». Для втілення вертикальної архітектурної модернізації активно запозичувалися європейські будівельно-промислові та інженерні досягнення (наприклад, перше в СРСР виробництво залізобетонних панелей було організоване в Новій Каховці на основі французької технології). Тогочасні радянські архітектори запозичили модерні принципи творення естетики районів масової забудови для планування житлових кварталів українських міст багатопверховим модульним житлом. В індустріальний спосіб розбудовувалися українські міста, особливо багатоквартирне житлове будівництво (типові п'ятиповерхові будинки, відомі як «хрущовки»). Міський дизайн мав органічно поєднати різні візії (соціальної справедливості, економічної життєздатності та естетичної привабливості).

Важливо зазначити, що у радянській моделі житлового будівництва було обрано найдешевший варіант серійного (крупнозбірного) виробництва, спочатку з цегляних панелей із залізобетонними перекриттями, а згодом – із залізобетонних панелей. У цілому будівництво перших масових серій в Україні забезпечило 3 млн квартир містянам. Зауважимо, що навіть на початку ХХІ ст. «хрущовки» в Україні складали близько 20% від всієї загальної площі багатоквартирного житлового фонду країни (25,5 тис. загальною площею 71,4 млн. кв. м), де мешкали майже чверть усіх громадян [1]. У другій половині 1960-х рр. «серію» було модифіковано до 9 поверхів з ліфтом, а з кінця 1970-х років – 12-поверхових моделей. Саме ця апробована в УРСР серія стала дійсно всесоюжною і вже не зовсім «хрущовкою», оскільки планування квартир у таких будинках було покращено (збільшено площу кухні, сантехнічних приміщень тощо).

В українських містах здійснювалася забудова «спальними районами». Наприклад, житловий масив Харкова «Павлове поле» забудовувався за прогресивним на той час планом (розроблений у 1958 р.), складався з п'яти великих мікрорайонів. У плануванні масиву вперше для Харкова були застосовані різні принципи мікрорайонування та прийомів: «периметрально-симетричний» (квартали № 1 і 2), «вільний» (мікрорайон № 5), змішаний, з виділенням архітектурних домінант (мікрорайон № 6). Планування іншого житлового району Харкова – Салтівського – було розроблено у 1963 р. Салтівка мала забудовуватися висотними будинками, в основному панельними: 9, 12, 16-поверховими секційними і точковими, а також 5-поверховими секційними будинками. У 1974 році у Харкові був зведений перший у місті шістнадцятиповерховий житловий будинок. У 1976 році таких будинків було вже більше двадцяти. У 1975 році розпочалося будівництво 24-х поверхівки, найвищої для тих часів житлової споруди міста. Загалом містобудування розглядалося як «засіб для соціальних перетворень», поліпшення умов життя (у

багатоквартирній житловій забудові із зеленими парковими локаціями, розгалуженою системою громадського транспорту).

Натепер міські локації, де втілено практики вертикального архітектурного модернізму, привертають інтерес урбаністів з інших причин. З одного боку, через необхідність здійснення горизонтальних ре-віталізаційних перетворень житлових масивів, з іншого – необхідності посилення вертикалізації архітектурних форм «ділової» забудови. А це, у свою чергу, спонукає урбаністів до переосмислення історичного досвіду творення висотної архітектури та урахування сучасних контекстів – соціальних, політичних, економічних та культурних.

Список джерел

1. Гирич Я. Урбанізація за планом. *Тиждень*. 2012. 29 вересня. URL: <https://tyzhden.ua/History/59956>.
2. Фесенко Г. Г. Морфологія міських ландшафтів: культурфілософські інтерпретації : монографія. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. 282 с.
3. Martine S., Drozd M., Appert A. Harris High-Rise Urbanism in Contemporary Europe. *Built Environment*. 2017. Vol.43. №4. P.458-656.

УДК 342.5: 37.035.91

Пономарьов О. С.,

канд. техн. наук, професор,
професор кафедри педагогіки та психології управління
соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна

Харченко А. О.,

доцент кафедри економічної кібернетики та маркетингового менеджменту,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна

СОЦІАЛЬНО-ОНТОЛОГІЧНИЙ СЕНС ФЕНОМЕНУ ЛІДЕРСТВА

Притаманне сьогоденню істотне ускладнення цілей і сенсу суспільного буття зумовило помітне зростання потреб соціуму в справжніх лідерах, а також посилення вимог до них як до професіоналів та як особистостей. За цих умов цілком природним став сплеск уваги дослідників до глибинної сутності самого феномену лідерства та до різних цікавих для теорії і практики його аспектів. Проблема лідерства присвячена величезна кількість літературних джерел, які висвітлюють його різновиди, характер прояву, взаємовідносини лідера зі своїми прихильниками і послідовниками. Особливо можна виокремити ту увагу, яка стосується досліджень з психології лідерства і з організаційно-управлінських його особливостей та можливостей.

Останнім часом зростає увага дослідників до проблем формування і розвитку лідерських якостей у студентів – потенційних лідерів в системі вищої освіти, до реалізації їхнього лідерського потенціалу. Однак визначальна умова

ефективного розв'язання цих важливих складних проблем полягає у глибокому філософському осмисленні сутності лідерства як своєрідного індивідуально-соціального феномену. Індивідуальним воно є тому, що лідером завжди постає конкретний індивід, але він може бути лідером тільки в певному соціумі, який і визнає його в якості лідера.

Оскільки потреби соціуму в лідерах постійно зростають, суспільні вимоги до них посилюються, перед системою освіти постає відносно нове, але вкрай важливе і відповідальне завдання з цільової їх підготовки. Проблема ж цієї підготовки на належному рівні вимагає системного підходу, який ґрунтується на розумінні соціально-онтологічного статусу лідерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій переконливо свідчить як про істотну теоретичну та практичну значущість порушеної проблеми, так і про її безсумнівну важливість для визначення шляхів, способів і провідних тенденцій подальшого суспільного розвитку. Такий висновок безпосередньо впливає із знайомства з працями В. Бабаєва, Л. Грень, Т. Гури, А. Долгарєва, Т. Доу, С. Калашнікової, А. Книш, В. Корженка, В. Кременя, В. Мороза, О. Нестулі, С. Пазиніча, О. Романовського та багатьох інших.

Істотного поширення набула харизматична теорія походження лідерства. Природу харизми та її роль як джерела впливу лідера на людей і його влади над ними детально досліджує М. Гантер [8]. З позицій належного розкриття сенсу лідерства та його соціально-психологічної природи, особливостей поведінки оточення лідера під впливом його харизми розглядає Р. Хаммель [9]. Характерні прояви поведінки харизматичного лідера в організації, які істотною мірою допомагають йому затверджуватися у цій якості аналізують Дж. Конже та Р. Канунго [7]. Відносно новий напрям досліджень, пов'язаний з так званим парадоксальним лідерством, започаткували Р. Фарсон та Р. Кейес [4]. Цікаві результати у цій сфері отримані й нами з О. Романовським.

Ми відзначали, зокрема, що «парадоксальною природа харизматичного лідерства уявляється тільки тим людям, які звикли мислити і діяти в межах традиційної логічної парадигми. Натомість справжній лідер відрізняється більш широким баченням об'єктивної дійсності, насамперед всього спектру взаємозв'язків між її об'єктами, явищами, подіями й умінням оцінювати можливості їх використання в процесі розв'язання тих чи інших складних ситуацій» [3, с. 12]. Можна додати, що в такому розумінні практично кожний справжній лідер уявляється іним людям парадоксальним.

Д. Алфімов підкреслює, що «ефективний лідер – це особистість, яка має знаний вплив на думку й поведінку членів групи та яка планує, організовує, контролює діяльність підлеглих задля розв'язання завдань, поставлених перед групою, передаючи їм своє бачення майбутнього й допомагаючи їм адаптуватися до нового» [1, с. 50]. У свою чергу, А. Менегетті стверджує, що «успіх лідера полягає в досягненні найвищого результату його діяльності, який приносить також користь всім тим, хто на нього працює і кого він веде за собою». Автор підкреслює, що «все у світі функціонує завдяки лідерам, вони – проведення в дії, що примушує працювати навіть людей, не наділених особливими

здібностями» [2, с. 77]. Вважаємо за необхідне звернути увагу саме на те, що користь для всіх, кого лідер веде за собою, і виступає головною метою його діяльності та її соціально-онтологічним сенсом.

Разом з тим, В. Бабаєв та В. Корженко аналізують відносини та зв'язки між природою еліти й лідерів, що є характерною для певного суспільства в конкретному часовому вимірі, та можливістю й дійсністю соціальних практик щодо якісних змін на основі науково обґрунтованих стратегій. Ними запропоновано для обговорення фахівцями зміст терміну «меритократія» та принципу меритократії, як одного із суттєвих принципів адміністративного простору в сучасному цивілізованому суспільстві, який можна вважати важливою європейською цінністю [6].

Не вирішені частини проблеми полягають у визначенні онтологічного статусу феномену лідерства, насамперед співвідношення індивідуального та соціального у його природі, проявах та характері впливу на людей. Важливість же цього аспекту проблеми зумовлена ще й тим, що справжній лідер здійснює істотний вплив не тільки на своїх прихильників та послідовників, але також і на своїх опонентів, які змушені визнавати його лідерські якості.

Мета статті й полягає у спробі визначення сутності й сенсу лідерства та його соціально-онтологічного статусу. Передбачається проаналізувати характер взаємодії його індивідуальних і соціальних начал та показати необхідність їх урахування при організації освітнього процесу цільової підготовки лідерів.

Вважаємо за доцільне розпочати з такого зауваження стосовно самої філософії лідерства. Під цим поняттям розуміється два принципово різних сенсу. Перший з них відображає систему світоглядних і методологічних поглядів та уявлень переважної більшості думаючих лідерів і в такому сенсі може вважатися мірою культури їхнього філософського мислення. Оскільки ж кожному лідерові притаманне своє бачення й розуміння світу і відносин в ньому, свої суто індивідуальні погляди і уявлення про свою місію й методологію діяльності з її реалізації, цей аспект філософії лідерства достатньо розмитий і важко піддається системному аналізу.

Другий сенс вказаного поняття постає специфічною галуззю практичної філософії, предметом дослідження якої, власне, і виступає феномен лідерства. У такому розумінні філософія лідерства має розглядатися як цілісна у своїй системній єдності наукова дисципліна. Їй притаманні чітка загальна структура, цілі, методи і понятійно-категоріальний апарат. Саме цей аспект філософії лідерства і виступає предметом аналізу даної статті.

Підкреслимо, що зазначену вище системну цілісність філософії лідерства забезпечує чітке розуміння сутності, природи і змісту лідерства як достатньо складного і суперечливого феномена. Це зумовлено тим, що він значною мірою опосередковує розмаїття взаємовідносин індивіда і соціуму. Тому таку важливу роль в аналізі різних філософських аспектів лідерства відіграє розуміння його онтологічного статусу, оскільки цей статус виступає своєрідним фундаментом побудови життєво-ціннісних, морально-етичних і організаційно-управлінських основ взаємовідносин лідера і його оточення.

Разом з тим онтологічний статус феномену лідерства як вкрай складного соціального явища має належним чином враховуватися в системі освіти при постановці і вирішенні завдань формування і застосування системи ефективних педагогічних впливів на студентів в процесі цілеспрямованого розвитку їхніх рис і якостей як потенційних лідерів. Цей статус сприяє також і створенню сприятливих умов для виявлення, вдалого розкриття і максимально можливої реалізації їхнього особистісного лідерського і творчого потенціалу в інтересах як соціуму, так і самого лідера.

Буття кожної людини носить складний і суперечливий характер, який зумовлений самою її складною природою. При цьому соціальний характер її буття в суспільстві не тільки обумовлений природою суспільства, але й активно впливає на розвиток і самої людини, і суспільства. Індивідуальне і соціальне буття кожної людини невід'ємні. Існує безліч різноманітних взаємозв'язків між ними і взаємопроникнень одного в інше. Фактично саме ці взаємозв'язки і забезпечують належні умови для виникнення і реалізації синергетичних ефектів самоорганізації, самоврядування і саморозвитку людини і соціуму. Цілком справедливо С. Франк писав, що людина живе в суспільстві не тому, що так зручніше, а тому, що тільки в якості члена суспільства вона може відбутися як Людина, подібно до того, як лист може бути листом лише цілого дерева.

Але і кожна окрема людина, і суспільство у цілому, як і зв'язки між ними є набагато складнішими за дерево та його лист. І людина, і суспільство є вкрай складними системами, яким властиві відкритість і дисипативність. До того ж вони перебувають у полі впливу величезної множини чинників різноманітної природи. Результатом їхньої складності стає широке розмаїття цілей, прагнень, потреб та інтересів як індивіда, так і суспільства. При цьому цілі, прагнення, потреби та інтереси суспільства є не простою сукупністю відповідних цілей, прагнень, потреб та інтересів індивідів, що його утворюють. Адже останні можуть не тільки істотно відрізнятися один від одного, суперечити один одному, а й досить часто виявляються прямо протилежними.

Внаслідок дії синергетичних закономірностей цілі, прагнення, потреби та інтереси суспільства виявляються якісно новим екзистенціалом, який навіть не є своєрідною рівнодіючою. Цей екзистенціал є інтегральним утворенням, який охоплює й узагальнює індивідуальні цілі, прагнення, потреби та інтереси членів суспільства. При всій своїй складності і суперечливості він формується, функціонує і розвивається в загальній системі самоорганізації суспільства, забезпечення певної його цілісності та якісної визначеності. Природно, що це породжує нову сукупність його суперечностей з цілями і потребами індивідів. З метою їх розв'язання суспільство формує інші соціальні екзистенціали, якими постають система влади і права, інститут звичаїв і традицій, духовно-культурні та життєві цінності тощо. Фактично зазначені екзистенціали виступають регулятивними механізмами, за допомогою яких забезпечується нормальне співіснування та взаємовідносини у складній системі «індивід-суспільство». Реалізація ж можливостей цих механізмів стає одним з основних завдань лідера і яскравим проявом соціально-онтологічного статусу феномену лідерства.

Більш глибоке розуміння самої сутності соціально-онтологічного статусу феномена лідерства вимагає звернутися до досить змістовного і ємного його визначення, яке формулював Вів Шеклтон. Він об'єднав особистісний, соціальний та діяльнісно-цільовий аспекти лідерства, які в своїй системній єдності і розкривають його онтологічний сенс. За словами цього психолога «більшість визначень лідерства включають три компоненти: вплив, групу і мету. По-перше, лідери – це люди, які впливають на поведінку інших. Ці інші зазвичай згадуються як підлеглі або послідовники. По-друге, лідерство зазвичай досліджується в контексті груп, особливо робочих груп, наприклад, менеджерів, та їхніх команд або виконробів (виробничих майстрів) та їхніх підлеглих. По-третє, в дослідженнях лідерства робиться акцент на груповій меті, яка має бути досягнута. Таким чином, можна дати наступне визначення: лідерство – це процес, при якому людина впливає на інших членів групи заради досягнення цілей групи або організації» [5, с. 13–14].

В будь-якому сучасному суспільстві системі влади іманентна функція управління. Реалізація цієї функції здійснюється переважно адміністративними методами у формі керівництва і забезпечується наявністю у носіїв цієї влади відповідних повноважень, формально визначених їх посадовим становищем. В той же час управління людьми, не менш ефективне, може здійснюватися і поза рамками формальної системи влади. Неформальна влада лідера над ними здійснюється не якимись його посадовими повноваженнями, а наявністю у нього особливих особистісних якостей, насамперед харизми і здатності вміло користуватися ними, впливаючи на людей.

Підкреслюючи, що не існує автентичного зв'язку між поняттями «лідер» і «менеджер», «лідерство» і «менеджмент», В. Шеклтон посилається на положення, сформульоване У. Беннісом і Б. Нанусом у їхній книзі «Leaders» («Лідери»). У ній автори постулювали такі ідеї:

- лідерство – це пошук шляху, а менеджмент – це слідування шляхом;
- менеджмент – це правильне виконання дій, а лідерство – це виконання правильних дій.

Як свідчать філософський аналіз, психологічні дослідження та життєва практика, однією з основ лідерства, іманентною йому атрибутивною рисою є авторитет. Відповідно й роль лідера та дійовість його впливу на своє оточення ґрунтується на певній формі авторитету. З позицій онтологічного статусу лідерства важливо розуміти, що сам авторитет лідера може мати різні джерела походження і відповідно проявлятися в різних формах. Дослідники, залежно від джерел походження, звичайно виділяють п'ять форм авторитету: 1) авторитет харизми; 2) авторитет традиції; 3) авторитет статусу; 4) авторитет права; 5) авторитет кваліфікації або професіоналізму. Розглянемо детальніше сутність та зміст кожного з цих різновидів і форм авторитету лідера.

Авторитет харизми ґрунтується на досить сильних яскраво виражених особистісних якостях лідера. Зазвичай лідер як особистість, якій притаманний харизматичний авторитет, або, принаймні, яка здійснює на людей лідерське

враження й відповідний вплив, вважається «вродженим лідером», хоча це далеко не завжди справедливо.

Авторитет традиції ґрунтується на дотриманні лідером певних звичаїв і традицій, на їх шанування та слідуванні прийнятим умовностям і певним формам впливу на людей та поведінки. Іноді авторитет традиції заважає інноваційному розвитку і певним, навіть достатньо очевидним і корисним нововведенням. Однак в деяких випадках традиції можуть стати основою для розвитку корпоративної культури та створення обличчя фірми. В такому разі вони стають потужним чинником ефективності її діяльності.

Авторитет статусу, або ролі лідера може визначатися його станом і тією роллю, яку він відіграє в організації. Цей авторитет є своєрідним типом влади, якою люди наділені завдяки своєму статусу чи походженню. Було б помилкою припускати, що авторитет, який випливає з ролі і стану, не є автентичним або стоїть нижче інших типів авторитету. У добре налагодженому бізнесі людей зазвичай підвищують на посаді за їх гідності, а їх новий статус дає їм можливість краще реалізувати свої ділові якості. Крім того, обговорення статусу дозволяє вводити в обіг поняття психологічної дистанції. Її дотримання часто стає необхідним лідерові, особливо формальному, як для того, щоб більш ефективно виконувати свої лідерські (або управлінські) функції, так і для зміцнення свого статусу й ролі.

Авторитет права, або юридичний авторитет є найбільш формальним, він обмежений взаємно прийнятними рамками правил. Оскільки менеджер зазвичай керує бізнесом, яким найчастіше володіють інші люди, його авторитет права істотною мірою буде залежати формально від характеру його службових контактів, а неформально – від характеру взаємовідносин з директорами або власниками цього бізнесу.

Авторитет професіоналізму, або кваліфікації лідера ґрунтується на особливому вмінні, досвіді або знанні його носія. Безсумнівно, він має свої переваги, але переоцінка цього авторитету може зашкодити гнучкості управління. За умови успішного розширення масштабів бізнесу необхідно трансформувати авторитет кваліфікації, який ґрунтується на знанні техніки й технології, в авторитет, заснований на глибокому знанні управлінських функцій та вмілому їх практичному використанні.

Знайомство з наведеними різновидами авторитету як важливого атрибуту лідера дає певне уявлення про джерела походження самого феномену лідерства, а отже і про його соціально-онтологічний сенс. Однак аналіз онтологічних аспектів феномену лідерства певною мірою ускладнюється ще й недостатнім його герменевтичним опрацюванням в загальній системі філософії лідерства. Не випадково Уоррен Бенніс стверджує, що лідерство є самою вивченою і найменш зрозумілою темою менеджменту. На його глибоке переконання, було б краще визначати лідерство як вміння створювати надихаюче бачення, підтримувати його і переводити в дію. Кращі лідери, за словами вченого, це люди з ідеєю, з концепцією, але сам феномен лідерства він описує як нескінченно цікавий для людей предмет, який концептуально не досягнути. І при

цьому зауважує: «Я в цій сфері завжди відчував себе вченим, який намагається наздогнати метелика».

Прагнення осягнути онтологічний сенс лідерства примусили Бенніса проаналізувати діяльність 90 успішних широко відомих особистостей США. За результатами цього аналізу він виокремив чотири такі ключові навички:

- управління увагою;
- управління значимістю;
- управління довірою;
- управління собою.

Поглядам і позиції цього вченого можна довіряти, оскільки й сьогодні він залишається визнаним гуру світового масштабу в загальній теорії лідерства, в той час як переважна більшість дослідників, його конкурентів, розробляють свої часткові аспекти цієї вкрай важливої проблеми. Так, Джон П. Коттер з Гарварда зосереджується на питаннях структурного лідерства та відмінності між лідером і менеджером. Датчанин Манфред Кете де Вріс з Європейського інституту ділового адміністрування Міжнародної бізнес-школи під Парижем цікавиться психологічними аспектами проблеми лідерства. В Великій Британії Джон Едейр розробив концепцію ACL ще за часів викладання в Сандхерстській військової академії і завдяки їй став головним фахівцем з лідерства в Європі, працюючи сьогодні в університеті Ексетера.

Онтологія як загальне вчення про буття являє собою гранично широку філософську категорію, як включає все нескінченне розмаїття всього існуючого у світі. До цього розмаїття слід відносити, безперечно, й лідерство, існуванню та функціонуванню якого притаманна своя специфіка, яка зумовлена складною природою людини, насамперед певною суперечністю між її індивідуальним і суспільним буттям. Крім того, однією своєю гранню лідерство включене у те, що об'єктивно існує, тоді як іншою гранню – в те, що є суб'єктивним. Дійсно, об'єктивними моментами в лідерстві слід вважати суспільну потребу в лідерах і саме існування лідерів та їхнього істотного впливу на інших людей. Крім того, об'єктивною є й цілеспрямована діяльність лідерів з успішного досягнення ними й керованими ними людьми заздалегідь визначених цілей.

Суб'єктивними моментами феномену лідерства виступають індивідуальні риси і якості кожного конкретного лідера, його власне бачення своєї місії і призначення, цілей своєї діяльності та впливу на людей. Характерним явищем є не просто тісний взаємозв'язок об'єктивного і суб'єктивного в лідерстві, але й можливості взаємного переходу елементів одного з них в якісно інший стан. Наприклад, бачення лідером певної мети і способу ефективного її досягнення трансформується у спільну діяльність його команди й у отримувані результати. І навпаки, об'єктивно досягнуті результати певної діяльності трансформуються в чітке бачення лідером нових горизонтів та в осмислення ним доцільних шляхів і способів руху в напрямку до них.

Способом буття лідерства як індивідуально-соціального феномену постає взаємна зацікавленість групи в лідері та лідера в групі. Така зацікавленість ґрунтується, з одного боку, на відносній пасивності переважної більшості

пересічних людей. Саме через неї вони готові підкорятися волі свого лідера в організації та ним спільної діяльності та її здійсненні задля досягнення бажаних цілей і задоволення потреб учасників цієї діяльності. З іншого боку, лідер зацікавлений в наявності виконавців тих завдань і планів, які виникають у його свідомості й спрямовані на задоволення певних потреб як його власних, так і інших учасників спільної діяльності.

Навіть з наведених прикладів стає цілком очевидним, що соціально-онтологічний статус феномену лідерства дозволяє говорити про такі модуси буття цього феномену, як належне, реальне та можливе. Розуміючи належне як певний ідеал лідерства, реальне як конкретну його дійсність його проявів і можливе як потенційно здійснене, яке за певних умов здатне трансформуватися в реальне, можна дійти висновку, що реальне в лідерстві здатне підніматися до ідеалу східцями можливого.

Слід звернути увагу й на те, що оскільки буття лідерства нерозривно пов'язане з людським буттям, і вони одне без одного не можуть існувати, можна виокремити ще один аспект буття лідерства, який полягає у єдності його неперервності й дискретності. Саме ця єдність і робить реальним потенційно можливе, буквально пронизуючи лідерським впливом всі сфери буття людей і суспільного виробництва у самому широкому його розумінні.

Викладені міркування з приводу складного соціально-онтологічного статусу феномену лідерства і його основних аспектів дозволяють дійти таких цілком обґрунтованих висновків.

По-перше, істотне ускладнення цілей, сенсу і характеру суспільного буття, характерне для сьогодення, зумовило помітне зростання потреб соціуму в лідерах і посилення вимог до них як до професіоналів і особистостей. А це, у свою чергу, стимулювало поглиблення досліджень феномену лідерства. Логіко-методологічною їх основою виступає філософія лідерства, насамперед його онтологічний статус.

По-друге, соціально-онтологічний статус лідерства полягає у феномені бачення лідером тих ситуацій і можливостей плідного їх використання, які інші люди або не бачать, або не розуміють цих можливостей. Лідерське ж бачення лежить в основі його впливу на людей, насамперед на його прихильників і послідовників та навіть на опонентів. Саме ефективний лідерський вплив, який ґрунтується на авторитеті лідера, і лежить в основі онтологічного статусу.

По-третє, онтологічний сенс феномену лідерства набуває індивідуально-соціального характеру, оскільки лідерство можливе тільки в певній соціальній групі и навіть в суспільстві у цілому, а його носієм може виступати тільки певний конкретний індивід. Водночас онтологічний статус лідерства охоплює об'єктивне і суб'єктивне в суперечливій єдності, взаємодії і взаємопроникненні й переході одного в інше.

Перспективами подальших розвідок порушеної проблеми уявляється аналіз взаємозв'язку онтологічного статусу лідерства з його гносеологічними можливостями й ціннісним сенсом, завдяки якому значною мірою відбувається суспільний розвиток і особистісний розвиток лідера та його прихильників.

Список джерел

1. Алфімов Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. Вип. 11 (64). С. 44–51.
2. Менегетти Антонио. Психологія лідера / пер. с італ. Славянської асоціації Онтопсихології. Изд. 3-е, испр. и доп. М. : ННБФ «Онтопсихологія». 208 с.
3. Романовський О. Г., Пономарьов О. С. Парадоксальна природа харизматичного лідерства. *Теорія і практика управління соціальними системами*. № 3. С. 5–16.
4. Фарсон Ричард, Кейес Ральф. Парадоксы лидерства. М. : София. 160 с.
5. Шеклтон В. Психологія лідерства в бізнесі. СПб: Питер. 224 с.
6. Babayev V., Korzhenko V. Elite, Leadership and Meritocracy : invitation to discussion *Leader. Elite. Society*. 2018. № 1. P. 31–45.
7. Conger J. A., Canungo R. Charismatic leadership in organizations : Perceived behavioral attributes and their measurement. *Journal of Organizational Behavior*. № 15. P. 439–452.
8. Gunter M. Charisma *Journal of communications*. Vol. 29. № 2. P. 2-54.
9. Hummel R. P. Psychology of charismatic followers. *Psychological Report*. 759 p.

Радіонова Л. О.,

канд. філософ. наук, доцент, доцент кафедри філософії і політології,

Цяпа Є. П.,

студентка магістерської підготовки

факультету архітектури, дизайну та

образотворчого мистецтва,

Харківський національний університет міського господарства

імені О. М. Бекетова, Україна

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ НОВИХ РЕКРЕАЦІЙНИХ ТЕРИТОРІЙ В м. ХАРКІВ

Виходячи із загального генезису міст, місто – це взаємодія трьох підсистем: екологічної, технічної та міського соціуму. Взаємодія цих трьох підсистем є в важливу складову будь-якого міста. Харків має природно-складений зелений каркас, проте, за нормативами [1] в Харкові озеленення загального користування не тільки не задовольняє нормативним розрахункам, а й скорочується з кожним роком внаслідок незаконного будівництва.

Термін «екологія страху» виник завдяки М. Девісу. В одному своєму інтерв'ю він розповідає про те, як взаємопов'язана екологія міста з якістю життя в ньому: «Місто – це наш ковчег, в якому ми можемо пережити екологічний хаос нового століття. Справді сучасні міста – найбільш екологічно

ефективна з доступних нам форм співіснування з природою, що забезпечує суспільне багатство замість приватного і сімейного споживання. Саме міста можуть дати, здається, неможливий сьогодні баланс між екологічною стійкістю і стандартами гідного життя» [2].

М, Девіс наголошує, що одна з основних проблем, однак, полягає в наступному: ми будуємо міста, які позбавлені міських якостей. Наприклад, містами бідноти поглинаються природні простори і басейни річок, які необхідні для функціонування міст як екологічних систем, для їх екологічної стійкості. По всьому світу життєво важливі водні артерії і зелені простори, які необхідні у місті, щоб функціонувати екологічно і бути саме містом, урбанізуються убогістю і спекулятивним приватним будівництвом. В результаті містам бідноти все більше загрожують лиха, пандемії та катастрофічна нестача ресурсів, зокрема, води [2].

Так було, наприклад, в Сеулі. Історично Сеул розростався і розвивався навколо річки Чхонгечхон, по берегах будували приватні будинки і відкривали дрібні торгові точки. В середині ХХ століття район прийшов в занепад. Тому річку вирішили забетонувати і перетворити в автотрасу. До кінця ХХ століття Сеул не можна було назвати зеленим містом – в настільки густонаселеному мегаполісі залишився всього один великий парк на горі Намсан, а частину річки Ханган, що залишилась, оточували офісні будівлі. Магістраль досить сильно впливала на забруднення навколишнього середовища. Жителі цього району в два рази частіше за інших городян страждали від респіраторних захворювань. Велика кількість вихлопних газів і шум вважалися двома основними проблемами. Велика паркова зона змогла б вдихнути життя в місто в самому прямому сенсі слова – відновивши його вегетативну функцію.

Всі ці причини змусили мера, на той час Лі Мен Бака, повернути річку жителям рівно через сорок років після того, як її забетонували. На даний момент річка тягнеться на 6 кілометрів через центр Сеула, між висотними офісними будівлями. Уздовж неї відновили пішохідну зону, яку поділили на кілька тематичних маршрутів: парк каменів, репродукції робіт художників ХVIII століття, відновлену історичну ділянку, що демонструє побут жителів старого Сеула, простір для сучасних художників, «Стіна бажань», на якій городяни записують свої мрії. Тут влаштовують міські свята, паради і ринки по вихідних. Економічно річка Чхонгечхон стимулювала ділову активність в околицях. Число точок бізнесу зросло на 3,5%, а вартість землі зросла майже наполовину. Жителі активніше стали селитися в цьому районі через сприятливу екологічну ситуацію. Річка і зелені насадження вплинули на кліматичні умови в центрі міста. Охолоджуючий ефект річки позитивно позначився на вегетації, в центрі міста стало набагато більше потоків свіжого повітря.

Тут безпосередньо реалізується право городян на місто. Вперше проблему публічного міського простору з проблемою прав людини пов'язав Анрі Лефевр. «Право на місто», як одне з невід'ємних прав людини, було заявлено ним в однойменній роботі «Le Droit à la ville». Подальший розвиток ідея отримала в дослідженнях «Space and politics» (1973 p.) і «The production of

спрає» (1991 р.). Серед тих, хто підхопив імператив Лефевра, були Дон Мітчелл, Р. Мозес, М. Девіс, але перш за все Девід Харві, який в роботі «Право на місто» обстоює тезу про його природню вкоріненність в повсякденній практиці повсякденного міського життя, в цьому випадку право на місто включає право городян на продуману інфраструктуру. У цьому контексті і розглянемо харківський міський лісопарк.

Харківський міський лісопарк – «легені» міста – в буквальному сенсі втрачає свою територію і функціональне призначення. Простір міста має працювати на користь його громадянам. Для того щоб зрозуміти важливість проблеми, потрібно детальніше розглянути поняття і види соціального простору міста.

Взаємодія людини з міським середовищем (з світом «живим») вбирає в себе більш широкий спектр потреб. До них відносять психолого-поведінкові (психологічні), етнічні, соціальні та соціально-психологічні, а також духовні (культурні) потреби.

Простір міста – місце з'єднання різнорідних духовних елементів: поглядів, цінностей, смислів. Просторово-символічне зіткнення громад призвело до утворення загального простору міста. У цьому просторі виникає правовий захист і функціональний розподіл загального простору між окремими цехами, що мають певні території.

Міський простір стратифікований, але таким чином, що він ділиться на відкриті, закриті і напівзакриті соціальні сегменти, призначені, перш за все, для обраних, яких конвенціонально називають «своїми». Місцями концентрації тільки «своїх» можуть стати цілі міста або їх райони, окремі вулиці та будівлі. Простір – це сукупність «точок обертання»; городянин «обертається в різних колах», стикаючись з різними соціокультурними світами. Точка простору – місце локалізації відносин з приводу обміну поглядами, центр кристалізації нових соціальних зв'язків, що виникають екстериторіально.

М. Вебер, спираючись на В. Зомбарта і володіючи великими історичними знаннями у виявленні сутності міста, пішов значно далі. Він позначив її, використовуючи сучасні поняття, як інтегративну і комунікативну сутність. М. Вебер вперше досліджував інтегрування економічних, соціальних і політичних структур і формування міста як простору комунікації. Міський соціум, на думку Вебера, можна назвати громадою, але не особливого, нетрадиційного, а міського типу.

Таким чином, він запропонував нову і перспективну підставу типології міст і міських спільнот – соціокультурну. Заслугою Вебера також є особлива методологія використання конкретного історичного матеріалу, яку він називав «розумною соціологією» і завданням якої було «вживлення» в соціокультурну атмосферу конкретного соціального простору.

Вдалим проектом можна вважати благоустрій Саржиного Яру в м. Харків. Цей проект не тільки знизив природне навантаження на найбільший міський парк – ім. М. Горького, а й став доступним місцем для відпочинку і тим самим зв'язком між основними зеленими клинами міста. Внаслідок цього, виникла

ідея створення загальнодоступної рекреаційної зони яка утворюється на стику лісопарку і Саржиного Яру. Необхідною є функціонально наповнена, упорядкована територія, яка б мала зв'язки з існуючою територією відпочинку, а також реабілітувала плачевний стан лісопарку. Завдяки утворенню нової рекреаційної зони, збільшиться кількість жителів, які зможуть користуватися територією для відпочинку, що знаходиться безпосередньо в межах району. При розгляді даної території під громадський районний парк стало зрозуміло, що він стане не тільки відмінним місцем проведення дозвілля для мешканців кварталу, прилеглого до даної території. Сюди також примикає спортивний заклад (Харківське державне вище училище фізичної культури №1), поруч знаходиться дитячий садочок і навчальний корпус ХНУМГ ім. Бекетова «Арххаус».

Простір парку може бути розділений в контексті конкретного розташування культурно-розважальних об'єктів; можна виділити області з різною комунікативною інтенсивністю. Отже, суспільство необхідно забезпечити соціокультурними елементами для задоволення культурно-дозвільних потреб. Харківський лісопарк користується популярністю серед любителів велоспорту. Передбачається створення окремих велодоріжок, пунктів прокату і точок відпочинку. У парку раціонально виділити мережу паркових пішохідних алей і доріжок, прогулюючись якими люди матимуть змогу спостерігати малі архітектурні форми і природну красу, що буде сприяти відпочинку, відновленню і єднанню з природою, надасть можливість проводити час не тільки в колі сім'ї, а й заводити нові знайомства.

Досягненню тієї ж мети сприятиме створення творчої зони в середовищі парку – напіввідкритого павільйону, де можуть проходити різні майстер-класи, виставки проектів, конкурси та ін. Проектне рішення передбачає кілька майданчиків, оточених зеленими насадженнями і віддалених від основних культурно-розважальних і спортивних ядер для інтимного спілкування, читання книги або роздуми.

Виходячи з цього можна сказати, що основними цілями проектування даного районного парку в межах Харківського міського лісопарку, є реалізація програм морального, естетичного та патріотичного виховання молоді, багатосторонній підхід до створення такої зони, яка б об'єднувала в собі людей різних соціальних кіл, різного віку та інтересів, сприяла поповненню їх духовних і фізичних сил, задоволенню культурно-естетичних потреб.

Список джерел

1. Планування та забудова територій. *ДБН Б.2.2–12:2019* Мінрегіон України, 2019. Видавець нормативних документів у галузі будівництва. URL: <https://dreamdim.ua/wp-content/uploads/2019/07/DBN-B22-12-2019.pdf> (дата звернення: 10.03.2020).
2. Майк Девіс. Как превратить планету в трущобу. URL: <http://september.media/archives/775> (дата звернення: 23.03.2020).
3. Дэвид Харви. Право на город Логос. №3. 2008. URL:

Радіонова О. М.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
туризму і готельного господарства,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІСТА

Туристичний потенціал це досить ємне поняття, яке містить численні детермінанти, що визначають туристичну привабливість міста.

В науковій літературі існує кілька підходів що визначення туристичного потенціалу, а саме:

– перший підхід виходить з припущення, що міра туристичного потенціалу є функція, яка залежить, від чисельності і якості об'єктів туристичного тяжіння (туристичних атракцій) та від розвиненості туристичної інфраструктури міста [1, 2, 3];

– другий підхід передбачає, що туристичний потенціал виражається в обсязі туристичного потоку [4,5,6];

– третій – досить популярний сьогодні – стверджує, що туристичний потенціал тісно пов'язаний з попитом, але при цьому певним чином залежить від пропозиції. Тобто туристичний потенціал базується на туристичній пропозиції міста (системі туристичних атракцій та інфраструктурі території), але залежить від туристичного попиту (суб'єктивного уявлення туристів про привабливість міста для цілей туризму) [7,8,9]; при цьому туристичний попит і пропозиція впливають один на одного.

Під туристичним потенціалом слід розуміти крім туристичних ресурсів всі області життєдіяльності та компоненти природи, які можуть вплинути на розвиток туризму, тобто це виробництво, наука виробництва, наука природокористування, культура і освіта, охорона здоров'я, політична, соціальна, економічна ситуація.

Туристичний потенціал міста визначається здатністю економіки, її галузей, підприємств і організацій формувати туристичний продукт і задовольняти потреби населення різних країн в туристичних послугах [10].

Туристичний потенціал являє собою складну систему, елементами якої є ресурсний потенціал, виробничий потенціал та економічний потенціал:

– ресурсний потенціал; представляє собою сукупність природно-кліматичних і культурно-історичних чинників привабливості туристичних дестинацій;

– виробничий потенціал; включає в себе ресурсний потенціал і організації, що забезпечують його експлуатацію в туристичних цілях (готельні

підприємства, транспорт, торгові установи та інші організації туристичної інфраструктури);

– економічний потенціал; включає в себе виробничий потенціал і організації, що забезпечують його експлуатацію і споживання туристичних продуктів кінцевим споживачем (туристами).

Концептуальна схема структури туристичного потенціалу представлена на рис. 1.

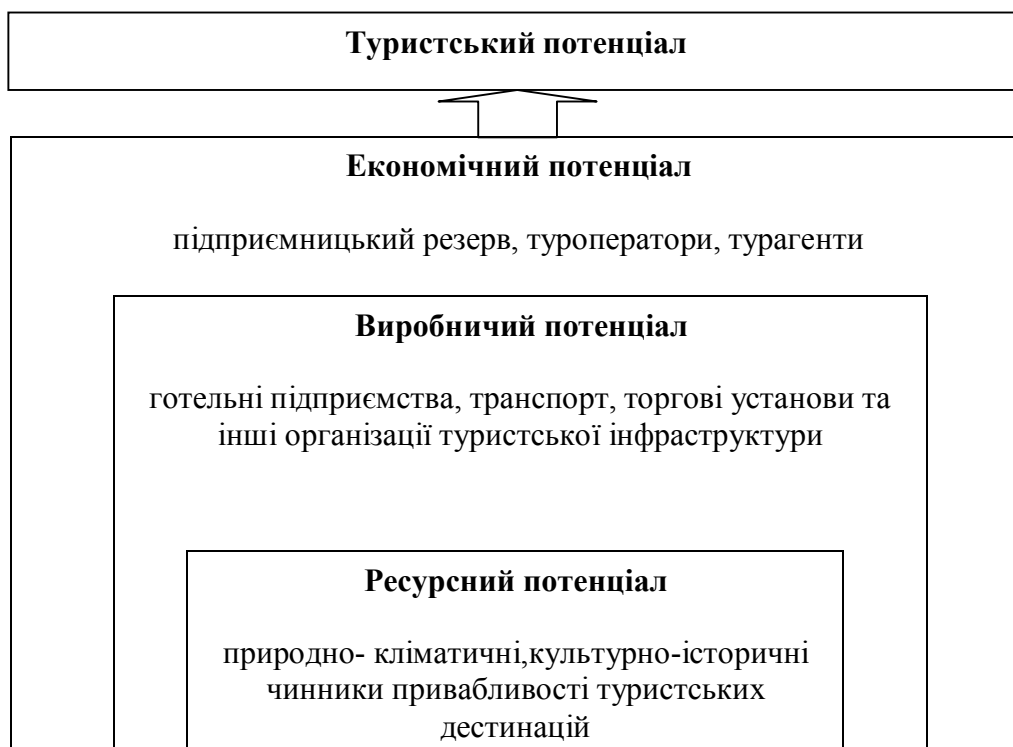

Рис. 1. Структура туристичного потенціалу

Розвиток туристичного потенціалу обумовлений можливістю використання туристичних ресурсів і розвитком туристичної діяльності міста. Здатність суб'єктів туристичної діяльності ефективно використовувати туристичний потенціал забезпечуватиме успішний розвиток як суб'єктів туристичної індустрії, так і міста.

Таким чином, можна стверджувати, що кожне місто на основі аналізу туристичних ресурсів формує туристичний потенціал, релевантний можливостям суб'єктів туристичної діяльності використовувати туристичні ресурси території.

Список джерел

1. Spotts D. M. Regional analysis of tourism resources for marketing purposes. *Journal of Travel Research*. 1997. Vol. 35 (3). P. 3–15.
2. Boers B., Cottrell S. Sustainable Tourism infrastructure Planning: A GIS-Supported Approach. *Tourism Geographies*. 2007. Vol. 9 (1). P. 1–21.

3. Hall C.M., Page S.J. *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, place and space*. London, 2002. 309 p.
4. Krippendorf J. *Marketing im Fremdenverkehr*. 2 aufl. Bern ; Frankfurt am Main, 1980. 168 p.
5. Oppermann M. Regional Aspects of Tourism in New Zealand. *Regional Studies*. 1994. Vol. 28 (2). P. 155–168
6. Jurowski C. and Olsen M.D. Trends in Tourist Attractions. *Journal of Travel & Tourism Marketing*. 1995. Vol. 4, Iss. 1. P. 71–96.
8. Formica S. Destination attractiveness as a function of supply and demand interaction. Unpublished doctoral dissertation. Blacksburg, 2000. 203 p.
9. Iatu C., Bulai M. New approach in evaluating tourism attractiveness in the region of Moldavia (Romania). *International Journal of Energy and Environment*. 2011. Vol. 5, Iss. 2. P. 165–174.
10. Красникова Т. С. Туристический потенциал территории и необходимость его развития. *Общество: Политика, Экономика, Право*. 2015. № 6. С. 46-48
11. Радіонова О. М. Туризм як детермінанта розвитку сучасного міста. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. С. 786-791.

Рассоха І. М.,

д-р філос. наук, доцент, професор кафедри історії і культурології
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ПРО ЯЗИЧНИЦТВО КОБЗАРІВ, ЗАПОРОЖЦІВ ТА Г. С. СКОВОРОДИ

Кость Черемський підкреслював особливий зв'язок українських кобзарів з Харковом, який після зруйнування Запорізької Січі став їхньою «столицею». З Харковом перш за все пов'язана і діяльність Г. С. Сковороди. У той же час Черемський пише: «Кобзарські братства вели свою історію з прадавніх часів, коли об'єднуючим мотивом служила їхня належність до волхвівського клану... Зв'язок кобзарства з давнім віщунством ніколи не переривався, про що у народній уяві збереглося багато згадок. «Кобзар по всьому світі вештається і долю співає», – говориться у народній приказці. ...До сказаного можна додати відомості про існування й в інших народів пророчого дару з музикою «Віщий Боян, Велесів внуче», – мовить стародавній автор «Слова о полку Ігоревім», підкреслюючи не лише свою повагу до пророчого співця, але й визначаючи його божественне походження» [1, с. 81; 16].

Хоча його колега Володимир Кушпет наполягає на тому, що «в основу філософії старцівських об'єднань лягло християнське вчення про торжество добра і справедливості» [2, с. 374], він навіть сам наводить слова кобзаря П. Дривченка «попи та монахи знали, що ми їх не признаємо» [2, с. 372]. В. Кушпет обережно висловлює «думку про формування старцівства в давній,

ще дохристиянський період історії Русі-України» [2, с. 373]. Але це якраз і означає його язичницьке коріння. У його книзі можна знайти тому багато доказів. Наприклад, він пише: «Старці ніколи не чорнили язичництва» [2, с. 166].

«Не завжди лірник співав і розповідав про минуле, іноді він у піснях пророчив майбутнє, і «це були найчудесніші пісні», – розповідав селянин із «Двох лірників» Б. Залеського. ...Безумовно, що видатний пророчий дар мали лише окремі співці. Значно ширшою у середовищі незрячих була виявлена здатність до ворожіння і передбачень» [1, с. 185, 193].

В. Кушпет стверджує: «Ми можемо констатувати факт існування містичних ритуалів в старцівському середовищі», наводячи звістку про існування «таємних пісень, які співають лише в тісному колі сліпих членів громади, як, наприклад, пісня «Про Жачку» (заклинання нечистого, «щоб його не велось») ... Пісня складається з 14 запитань нечистого і 14 відповідей Жачки. Співають її всі присутні з незвичайним душевним підйомом; в жодному випадку її не можна обірвати, не закінчивши» [2, с. 276]. Наводяться, зокрема, такі слова з цієї пісні: «Ой ти, Жачку, просвіщонной, по всім школам наушонний, а повись ми, Жачку, шо ж то є за два? – Два пан, два Ярхових, дві таблиці мусіжових, Єдин син Марієн, Син на небі, Син на землі, Син крулює, Син царює над нами, над нами» [2, с. 221].

На початку ХХ ст. харківський кобзар А. Парфіненко знав кілька пісень, що співалися жебраками «на смерть» чи «на життя» [1, с. 14-15]. Це дуже нагадує магичні пісні ірландських філідів та бардів. У старцівському середовищі звернення учня до вчителя було таке ж, як до священника: «панотець» [2, с. 116].

В. Кушпет підкреслює високий моральний авторитет прапанотця Федора Вовка і в той же час наводить розповідь П. Дривченка про те, що «Ф. Вовк був кругом безбожник і всі старіші панотці слідували за ним і ми всі майстри це добре знали» [2, с. 371]. В. Кушпету ця розповідь видається сумнівною. Але ж «безбожник» може означати не «атеїст», а просто «не-християнин». Продовження розповіді П. Дривченка дуже красномовне: «як умер... панотці пішли до попа договоритись... щоб той поховав пана цехмайстра... не запечатаного нельзя, бо вилізе він (з могили! – І. Р.) з своїми торбищами та бандурою та й буде увесь страшать, серед ночі буде побринькувать по під віконню» [2, с. 371].

Що малося на увазі, роз'яснює фрагмент зі спогадів Тимофія Россохи: «Знатники були такі, шо не дай Бог. Вони і померлі ходили, не тут їх згадуючи. З запорозьців найбільше знатників, найбільше. То він не своїм духом уже. Він умреть, а потом ходить до своєї сім'ї. Так їх откопували, говорять наші ще предки» [3, с. 173].

Тут слід ще відзначити існування поряд з образом захисника православної віри і зовсім альтернативного образу запорожця, який побутував в народі і відбитий Миколою Гоголем в «Вечорах на хуторі біля Диканьки»: запорожець Пузатий Пацюк з «Ночі перед Різдрвом»: «...Запорожцу Пузатому Пацюку. Он, говорят, знает всех чертей и все сделает, что захочет. Не прошло

нескольких дней после прибытия его в село, как все уже узнали, что он знахарь. Бывал ли кто болен чем, тотчас призывал Пацюка; а Пацюку стоило только пошептать несколько слов, и недуг как будто рукою снимался. Случалось ли, что проголодавшийся дворянин подавился рыбьей костью, Пацюк умел так искусно ударить кулаком в спину, что кость отправлялась куда ей следует, не причинив никакого вреда дворянскому горлу. ... – Ты, говорят, не во гнев будь сказано... – сказал, собираясь с духом, кузнец, – я веду об этом речь не для того, чтобы тебе нанести какую обиду, – приходишься немного сродни черту. ... – Когда нужно черта, то и ступай к черту! – отвечал Пацюк, не подымая на него глаз и продолжая убирать галушки. – Для того-то я и пришел к тебе, – отвечал кузнец, отвешивая поклон, – кроме тебя, думаю, никто на свете не знает к нему дороги. ... Тут заметил Вакула, что на полу стояли две деревянные миски: одна была наполнена варениками, другая сметаною. Пацюк разинул рот, поглядел на вареники и еще сильнее разинул рот. В это время вареник выплеснул из миски, шлепнул в сметану, перевернулся на другую сторону, подскочил вверх и как раз попал ему в рот. Пацюк съел и снова разинул рот, и вареник таким же порядком отправился снова. На себя только принимал он труд жевать и проглатывать. «Вишь, какое диво!» – подумал кузнец, разинув от удивления рот, и тот же час заметил, что вареник лезет и к нему в рот, и уже вымазал губы сметаною. Оттолкнувши вареник и вытерши губы, кузнец начал размышлять о том, какие чудеса бывают на свете и до каких мудростей доводит человека нечистая сила. ... Однако что за черт! ведь сегодня голодная кутья, а он ест вареники, вареники скоромные!».

Таких запорожців не збентежило б не тільки заклинання Жачки, а й, мабуть, молитва Перуну... Взагалі навіть Д. І. Яворницький, всіляко підкреслюючи православний характер запорізького козацтва, був змушений відзначити і широко поширену точку зору про релігійну індіферентність запорожців:

«Запорожские казаки вовсе не углублялись ни в какие тонкости богословского и катехизического учения, – они больше придавали значения непосредственной вере, основанной скорее на чувстве, нежели на разуме, и... удовлетворяли свои религиозные потребности не так, как было должно, а как было возможно. Так, застигаемые много раз неминуемой смертью во время походов по Черному морю и не имея при себе священника, перед которым могли бы покаяться в своих грехах, они, по выражению казацкой думы, «исповедовались Богу, Черному морю и своему атаману кошовому». Эти обстоятельства нередко навлекали на запорожцев несправедливые упреки в безверии и равнодушии их к религии. Так, известный киевский митрополит XVII века Петр Могила называл печатно запорожских казаков «реbellизантами», то есть отступниками; православный пан Адам Кисель того же века отзывался о них как о людях «никакой веры – religionis nullius», униатский митрополит Рутский именовал их людьми «без религии – sine religione», а думные дьяки московские 1594 года называли их перед послом германского императора Рудольфа II, Эрихом Ласотой, «людьми, не имеющими

страха Божия». В наше время некоторые из исследователей... указывают примеры хищничества со стороны казаков православных церквей и высших духовных лиц, ...выставляют на вид существовавшее между ними суеверие считать вредоносным для военного успеха присутствие священника в их войске, а также приводят как доказательство полного равнодушия запорожцев к церкви известную песню, обыкновенно поющуюся на малорусских свадьбах:

Славни хлопці запорожці
Вік звікували – попа не видали,
Як забачили тай у полі цапа,
Отаман каже: «Оце, братци, піп, піп!»
Осавул каже: «Що я й причащався!»
Славні хлопці запорожці
Вік звікували, церкви не видали;
Як забачили тай у полі скирту,
Отаман каже: «Ото, братци, церква!»
Осавул каже: «Я в їй сповідався» [4, с. 262].

Порівняємо з Жемайтією: «Князь Вітовт 1413 р воював зі Жмуддю, щоб примусити її хреститися в латинство. Але серед Литви язичництво продовжувало ще вперто триматися майже до XVII ст. ...Жмудська латинська єпархія навіть до половини XVI століття мала тільки 34 костели. ...В одному тільки Новогрудському воєводстві православних церков було більше 650. У володіннях одного князя К. К. Острозького було понад 600 православних церков» [5, с. 536]. Отже, коли населення Жмуді складало суттєво менше 200 тис. осіб, наявність «тільки 34 костелів» вважалася авторитетним дослідником церковної історії очевидною ознакою того, що язичництво там «продовжувало ще вперто триматися». На момент розгрому Запорізької Січі у 1775 році на її території мешкало вже понад 300 тисяч осіб. І на всій величезній території Запорізького козачого війська (з урахуванням спірних з донськими козаками територій аж до Дону) дослідникам відомо лише тільки 47 церков [4, с. 290].

Тут слід відповісти на очевидне питання: як взагалі можна поєднати у одній свідомості християнське благочестя, співання християнських молитов і псалмів навіть на закритих внутрішніх зібраннях старців-кобзарів з безбожністю їх лідерів і язичницькими ритуалами? Як поєднати славу запорожців як захисників православ'я з їхнім забобою проти православних попів у військових походах та визначенням їх як людей «ніякої віри – religionis nullius»? Чи не виходить так, що кобзарські пан-отці або козацькі отамани-молодці були брехунами? – Нічого подібного. Бо в стосунках християнства і язичництва немає симетрії. Якщо християнство на догматичному рівні категорично заперечує язичництво, то язичництво НЕ заперечує християнства, як і будь-якої іншої релігії.

От як, наприклад, розповідав про хрещення Русі при Володимирі арабський історик Ях'я Антіохійський: «І уклали вони між собою договір про сватання і одруження царя русів з сестрою царя Василя після того, як він (імператор) поставив йому (Володиміру) умову, щоб хрестився він і весь народ

його країни, а вони народ великий. І не причисляли себе руси до жодного закону і не визнавали жодної віри. І послав йому цар Василій згодом митрополітів і єпископів, а ті охрестили царя і всіх, кого охоплювала його земля» [6, с. 65 — 66]. Як бачимо, «ніякої віри – religionis nullius» = язичництво. Це нагадує ставлення до християнства у Монгольській імперії, у складі якої бродники (і значна частина українських земель) перебували понад століття:

«Монголи були язичники і як такі, отже, повинні були вважати всі релігії однаково істинними, що однаково сполучають людей з Богом. Як своїх жерців і віщунів – «камів» вони вважали за посередників між Богом і людьми, що зводять на останніх гнів і милість Першого, так за подібних же «камів» мали і служителів всіх інших релігій.

...Про самого Чингіз-хана відомо, що він не дотримувався строго жодного певного віросповідання, але, визнаючи існування Єдиної Верховної Істоти, разом з тим боявся і всіх інших божеств: буддійських, мусульманських і християнських, і бажав всіх їх задобрити однаковим заступництвом духовенству всіх вір. Таке ставлення до релігій як непорушний закон для своєї імперії Чингіз-хан встановив на тому ж сеймі (курултаї) 1206 року, який обрав його імператором. ...У повній відповідності з цими законами Чингіз-хана дивилися на релігійні питання і його наступники. Характерна в даному випадку відповідь третього за рахунком наступника Чингіз-хана, Мангу, францисканському ченцю Рубруку, посланого до нього з місіонерською метою. На пропозицію Рубрука прийняти християнство Мангу в наступних чудових словах висловив свою позицію: «Всі люди обожнюють одного і того ж Бога, і всякому свобода любити Його як завгодно. Благодіяння ж Божі, що однаково на всіх проливаються, змушують кожного з них думати, що його віра краще за інших» [5, с. 279-280]. До речі, монголи залишалися непереможними, доки дотримувалися цього вчення. А коли нащадки Чингіз-хана почали приймати хто іслам, а хто буддизм, його найбільша в історії людства суходольна держава одразу ж розсипалася...

Марко Поло свідчить про хана Кубілая як про релігійного індіферентиста, глибоко віруючого; він пише: «В день Пасхи, знаючи, що це одне з головних християнських свят, великий хан велів всім християнам з'явитися до нього і принести з собою те святе письмо, в якому міститься Четвероевангеліє; окуривши урочисто ладаном цю книгу, він благоговійно поцілував її; те ж повинні були зробити за його наказом і все тутешні можновладці; це у нього повсякчасний звичай при всякому великому святі у християн, на Різдво та на Пасху. Того ж дотримувався він і в свята сарацинів, іудеїв і язичників; коли запитали його, навіщо він це робить, той відповідав: «Є чотири пророка шанованих і обожнюваних чотирма різними племенами світу: християни шанують Ісуса Христа, сарацини Мухаммеда, іудеї — Мойсея, а у язичників найвищий Бог Согоном-бар-кан, я ж почитаю всіх чотирьох і молю про допомогу собі того, хто справді вище всіх із них» [5, с. 280].

Отже, коли старці-кобзарі молилися Христу, Богородиці і святим, вони були цілком щирі – так само, як і Чингіс-хан і його наступники.

Взагалі-то язичництво у більшості випадків є віротерпимим до інших релігій. Воно є нетерпимим лише до власної заборони. Про це дуже добре написав А. В. Карташев: «Якщо нам (християнам – І. Р.) релігійна істина видається самодостатнім цілим, що у всьому обсязі нам належить і виключає всі інші релігійні форми, то язичник знаходить це ціле лише в сумі всіх земних релігій, кожен з яких він вважає чиеюсь національною часткою. Тому він толерантний – не з визнання за іншим права на свою суб'єктивну істину, а з принципової згоди з іншим в об'єктивній істинності його божества. Пригадаймо римський Пантеон, або – прихильне ставлення монгольських ханів до руської церкви. Тому ж язичництво не знає релігійних воєн, що так характерні для носіїв монотеїстичних релігій. Язичник проте ж захищає своїх богів зі зброєю в руках, але лише як своє національне надбання; він відкидає чужу релігію, але лише як символ поневолення, і якщо особливо повстає проти християнства, то тільки тому, що не може ніяк зрозуміти для себе дивної претензії християнства, як частини, на його думку, загальнолюдської релігійної істини – бути якимось цілим, що виключає все інше; не терпить, як богохульства, заперечення з боку християнства його національних богів» [5, с. 146].

Тобто запорожці (і старці-кобзарі) на початку 17-го століття заступилися за православ'я НЕ через догматичні розбіжності з католицизмом, які їм були, ввічливо кажучи, не цікаві. Наші історики чомусь не акцентують увагу на тому, що до 1632-го року католики складали значну частину Війська Запорізького: «У 1632 році на загальній військовій раді, публічно і урочисто, запорізькі козаки вирішили видалити зі свого середовища всіх католиків ... вони не зробили католикам жодного насильства, навпаки, виділили з військового скарбу частину належного їм добра, але веліли їм негайно залишити межі запорозьких вольностей. Однак католики ... вирішили прийняти православну віру і назавжди залишитися в Запоріжжі» [4, с. 264].

Козаки стали на захист національної релігії, яку влада Речі Посполитої почала безпідставно переслідувати, повстали проти претензій католиків на володіння абсолютною істиною. Повстали так само, як не сприймали спроб турків силою нав'язати завойованим народам іслам. Тому що і з турками та татарами боротьба йшла за землю, і поляки-католики (та ще й за допомогою євреїв) намагалися відібрати у козаків їх землю. Тобто повстали так само, як їхні предки повстали проти спроб Рюриковичів силою нав'язати всьому народу православ'я. При тому для них так само, як і для їхніх предків це поєднувалося із ширим шануванням Христа, Богородиці, апостолів, Біблії тощо. Та з небажанням бачити будь-яких християнських священників у військових походах. Натомість разом з ними у походи ходили сліпі старці-кобзарі.

І ті ж самі старці-кобзарі шанували певні церкви і монастирі як святі місця: «До категорії священних земель належать місця, де проводяться громадські та окружні ініціації, лісові святилища і гаї, де, як вважається, мешкають місцеві духи, традиційні місця племінних і общинних зборів, храмові ділянки і т. п. Багато з них зберігають статус священних земель і при зміні

населенням релігії, оскільки саме на них будуються церкви, монастирі...» [7, с. 212-213]. «Попри тісні зв'язки із церковними братствами, незрячі передусім трималися свого кола, своїх об'єднань. «Всі знали, що це старечий цех, але як духовенство, і так же люде не мали до нас ніякого права. Світло перед іконою завжди горіло цехове», – говорив чуднівський лірник Каленик Костюк» [1, с. 247]. А така негасима лампада перед особливою цеховою іконою надто нагадує негасимий священний вогонь у тому ж святому місці язичницької доби.

І Григорій Савович Сковорода, що був надзвичайно близьким духовно до українських кобзарів, мав рівно ту ж саму філософсько-язичницьку віру у Єдиного Бога, «віру Чингіс-хана». У своїй роботі «Кольцо» [8] він прямо каже про це: «Начало во всех системах мірских умозрится и всю тлень, как одежду свою, носит; оно есть мір первородный. Взглянем теперь на всемірный мір сей, как на увеселительный дом вечнаго, как на прекрасный рай из безщетных вертоградов, будто венец из веночков, или машинище, из машинок составленный. А я вижу в нем единое начало, так как един центр и един умный ціркул во множестве их. Но когда сіе начало и сей центр есть везде, а окружія его нигде нет. ... Прозревший сквозь мрак сіе начало назывался у еврей пророком, назывался и священником, то есть святое видящим и показующим, а чрез то людским освятителем. Инде такіе назывались маги, или волхвы, инде халдеи, гимнософисты; у еллин – ієреи, софи, философи, ієрофанты и протчая. Определенные ж в сію науку увольнялись всех житейских дел. Сіе значило посвятитися Богу. Тогда они в натуре и в книгах вольно искали начала».

Українська Вікіпедія продовжує тиражувати нісенітницю про світогляд і філософію Сковороди: «Вихований у душі філософічно-релігійного навчання, Сковорода повставав проти мертвої церковної схоластики та духового гноблення московського «православ'я», спираючись у своїй філософії на Біблію». Як само він «спирался» на Біблію, можна визначити з його твору «Книжечка, называемая Silenus Alcibiadis, сиречь Икона Алкiviадская [Израилскій Змій] [9]: «Верно слово, что царь и судія израилскій, а христiанскій бог есть Бiблiя. Но сей бог наш первее на еврейскій, потом на христiанскій род безчисленныя и ужасныя навел суеверiй наводненiя. ...Сей седмиглавный дракон (Бiблiя), вод горких хлябы изблевая, весь свой шар земный покрыл суеверiем. Оно не иное что есть, как безразумное, но будто Богом осуществованное и защищаемое разумение. ...Нет вреднее, как тое, что сооружено к главному добру, а зделалось растленным. И нет смертоноснее для общества язвы, как суеверiе. ... Оно възьярило премилосердную утробу Тита, загладило Иерусалим, разорило Царьград, обезобразило братнею кровiю парижскія улицы [засудженнiя ворожнечi між євреями та язичниками та між католиками і протестантами! – І. Р.], сына на отца вооружило. ...Да и впрямь суевер скорбит, если кто на полдень, а не на восток с ним молится [засудженнiя ворожнечi між мусульманами та іншими схiдними релiгiями! – І. Р.]. Иной сердит, что погружают, другой бесится, что обливают крещаемого. Иной кленет квас, другой оприсноки [пряме знущання щодо розбiжностей між

православними і католиками! – І. Р.]... Но кто сочтет всю суеверных голов паучину? Будьто Бог — варвар, чтоб за мелочь враждовать. Во всех же сих вздорах бегут к покровительнице своей бібліи, а она со строптивыми развращается. Біблія есть ложь». — Нічого собі «опора на Біблію»!

Але ж Сковорода далі чітко роз'яснює власну позицію: «...Во всех сих лживых терминах, или пределах, таится и является, лежит и востает пресветлая истина... Как солнечный блеск по верху вод, а воды сверх голубаго озера... Презирающій сокровенную во лжи біблейной истину подался к стороне безбожников, а гоняй ветры и насыщаяся лжею есть суевер, ползущій и грязь со зміем ядущій. Тот нагл и недогадлив, а сей глуп и гнусен. ... Всякая мысль подло, как змій по земле ползет. Но есть в ней око голубицы, взирающія выше потопных вод на прекрасную ипостась истины. Словом, вся сія дрянь дышет богом и вечностью, и дух божій носится над всею сею лжею и лжею. Божественные миста гоги, или тайноводители, приписывают начало единственно точію Богу. Да оно и есть так точно, естли осмотреться».

Подібна релігійно-філософська позиція наших славних предків – запорожців, кобзарів, великого Сковороди – є надзвичайно актуальною і в сучасну добу постмодерна.

Список джерел

1. Черемський К. П. Шлях звичаю. Харків : Глас, 2002. 444 с.
2. Кушпет Володимир. Старцівство: мандрівні старці-музиканти в Україні (XIX- поч. XX ст.) : Наукове видання. Київ : Темпора, 2007. 592 с.
3. Мартинович П. Д. Українські записи: Українські записи Порфірія Мартиновича, друкована фольклорно-етнографічна спадщина, вибране листування, мартиновичезнавчі студії, вибрана мистецька спадщина, біографічні матеріали / Під ред. О. О. Савчука; передм. О. Ю. Бріциної. Харків : Видавець Савчук О. О., 2012. 534 с.; 128 іл.
4. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків у трьох томах. Т. 1. К. : Наукова думка. 592 с.
5. Карташев А. В. Очерки по истории Русской церкви. Т. 1. Репринтное воспроизведение. УМКА-PRESS, Париж, 1959. М. : Наука, 1991. 704 с.
6. Котляр М. Ф., Гломозда К. Ю. та ін. Запровадження християнства на Русі: Історичні нариси / Під ред. Ю. Ю. Кондуфора. К. : Наукова думка, 1988. 256 с.
7. Кобищанов Ю. М. Сакрализация земли, воды, скота. *Традиционные и синкретические религии Африки*. Под ред. Ан. А. Громыко и др М. : Наука, Главная редакция восточной литературы, 1986. С. 211–218.
8. Сковорода Г. С. Кольцо. *Повне зібрання творів : У 2-х т.* К., 1973. Т. 1. С. 357-410. URL: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov115.htm>.
9. Сковорода Г. С. Книжечка, называемая Silenus Alcibiadis, сирѣчь Икона Алківіадская [Израилскій Змії]. *Повне зібрання творів : У 2-х т.* К., 1973. Т. 2. С. 6-31. URL: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov201.htm#page6>.

Царук А. П.,
канд. філол. наук, ст. викладач кафедри історії, археології,
інформаційної та архівної справи
Центральноукраїнський національний технічний університет,
Кропивницький, Україна

РЕКОНСТРУКЦІЯ ОБРАЗУ МІСТА ХІХ ст. ХУДОЖНІМ ІНСТРУМЕНТАРІЄМ

Об'єктивна реконструкція феномену міста ХІХ ст. – оксиморонне завдання, якому підпорядковані пошуки публікацій соціально-політичного та економічного характеру, висвітлення в пресі подій культурно-мистецького життя й освітнього процесу, трактування краєзнавцями тогочасних реалій, однак притаманна обсерваціям такого роду сукупність джерел не забезпечує від аксіологічної суб'єктивності, оскільки зовнішнє дослідження не дає ключа до розгадки сутності явища. На наше переконання, усуненню цієї хиби має слугувати залучення, на перший погляд, суб'єктивної інформації: листування, щоденників, мемуарів, художніх творів, які дають розлогий матеріал для заповнення лакун внутрішнього буття міста, його психічних станів, конфліктів і зумовлених ними змін. Особистісне самоусвідомлення стає скельцем велетенського суспільного калейдоскопа.

Сучасний Кропивницький, як жоден обласний центр України, зазнав за свою історію п'ять перейменувань: Єлисаветград, Зінов'євськ, Кірово, Кіровоград і, нарешті, 14 липня 2016 р. в результаті тривалого протистояння декомунізаційних змін інертному мисленню отримав ім'я корифея українського театру Марка Кропивницького. Ця боротьба засвідчила важелі вербального впливу номінативу ідеологем на суспільну свідомість. Від початку будівництва фортеці святої Єлисавети на березі Інгулу, де козак Лелека заснував поселення, нав'язана назва слугувала релігійною ширмою для прикриття імперських зазіхань і розігрування «крапленою» картою стратегічних інтересів Росії. Саме з-за мурів фортеці 1775 р. на Запорозьку Січ вирушив полк, аби підступом знищити козацтво, яке тільки-но допомогло здобути перемогу в російсько-турецькій війні.

Радянщина теж маніпулювала назвами, пов'язуючи місто то з іменем палкого лєнінця Григорія Зінов'єва, який «підсадив» Сталіна на найвищу партійну посаду, а згодом ним же був ліквідований, то із Сергієм Кіровим, у реєстрі «заслуг» якого, за висновком професора В. Шовкошитного, організація Голодомору в Україні. Як потверджує історична практика, назви віддзеркалюють провладні настрої та політичну заангажованість.

Задля балансу суб'єктивізму в епістолярії та літературній спадщині митців, чий життєвий шлях проліг теренами краю, до лектури залучено вітчизняних та іноземних діячів, причетних до Степової Еллади, творців епохи становлення театру корифеїв і сучасників.

Обсервуванню підлягали такі аспекти: сприйняття суб'єктами свідчень зовнішнього образу міста (екстер'єр, політичне «обличчя»), економічна діяльність, культурно-освітнє середовище); парадигма внутрішнього стану цілепокладання і самореалізації мешканців повітового міста ХІХ ст.; ознаки самоусвідомлення, відображені у творах письменників-земляків.

Безумовно, свіжість бачення притаманна погляду мандрівника, що ніби «відкриває» місто, оживлює й «одивнює» його власною присутністю. Найбільш цитованим у баталіях перейменування став уривок із повісті Т. Шевченка «Наймичка»: «Степь. И все степь. Наконец мы остановились ночевать в Дидовой балке. На другой день та же степь и те же детские думы.

– А вот и Елисавет! – сказал отец.

– Где? – спросил я.

– Вон на горе цыганские шатры белеют.

К половині дня ми приїхали в Грузовку, а на другий день поутру уже в самій Елисавет» [1, с. 118]. Повість створена в засланні, 1854 р., але з конспіративних міркувань датована 1845. Ретроспекція визначила панорамність візуалізації дитячих вражень від поїздки з батьком 1824 р.

Натомість погляд зблизька на екстер'єр демонструє лист російського поета А. Фета, чії родинні фінансові проблеми продукували необхідність тривалої служби, що не додавало офіцерові оптимізму, а отже, екзистенційна самотність і прикра приреченість на армійські будні відбилася на світобаченні: «...жодну школу життя не можна порівняти з воєнною школою» [2, с. 285].

Візуальна статичність образу міста зумовлена узагальненими домінантами його сприйняття: для батька Шевченка циганське шатро, вочевидь, – символ розбійного кочівництва, театралізованого ошуканства, які в народних уявленнях здавна асоціювалися зі способом життя ромів, у повісті ж ці риси сугестивно перенесені на воєнізований російський табір. У чужинця Фета провінційне місто викликає огиду й асоціюється з образом болота, що, втім, не завадило йому створити кілька ліричних віршів, кинути тінь на репутацію закоханої дівчини та мимоволі засвідчити прищеплення царською армією чиношанування і зневаги людською гідністю.

Підґрунтям для висновків про економіку та основні чинники занепаду торгівлі й безгрошів'я населення слугує лист І. Аксакова, російського публіциста, А. Блудовій від 21.04.1854 р., де констатовано невідповідність доручення Географічного товариства вивчити питання «про торгівлю салом» викликам часу: «в той час як б'ються на Дунаї, б'ються на Чорному морі, <...> із порохнявого світу займається зоря перетворення, чуєш важке і потужне дихання фатальних доль, <...> мені доводиться досліджувати те, чого немає, і що, ймовірно, після війни зазнає докорінних змін» [3, с. 337].

Цікавий ракурс соціально-економічних реалій ХІХ ст. дає повість для підлітків В. Кобзаря «Запах фіалки» (2017), де реконструюється історичне тло доби, інвестування економіки (будівництво заводу братами Ельворті, зведення віадуку, прокладення залізниці, проведення традиційних ярмарків), пролито світло на манкуртів (зміна питомого українського прізвища Драбина на

Драбіну), ментально зіставлено підприємливість євреїв і німецьких колоністів українській довірливості. Оповідач – незаангажований підліток викликає довіру легкою самоіронією. Кризь його лінзу роздумів про майбутній фах і пошуків зниклого батька проходить низка знайомств із представниками різних національностей і професій. Прозаїк тонко «сугерує зв'язок між мовою, ментальністю, віруваннями, господарюванням і національною єдністю» [4].

Парадигму психологічного самоусвідомлення містянина рельєфно презентують мемуари П. Саксаганського «По шляху життя» (1935) [5] зануренням у культурний вир. У романі М. Смоленчука «Степи полинові» [6, с. 48-50] місто постає перед Марком як воєнне поселення, де й у школах панує окозамилувальний вишкіл. Не акцентуватиму на ролі М. Кропивницького у становленні й розбудові українського професійного театру в умовах дії відомих антиукраїнських наказів, оскільки ця тема ґрунтовно досліджена професором А. Новиковим [7].

Гостру сатиру повітового бюрократизму, окозамилування, хабарництва в п'єсі М. Кропивницького «По ревізії» [8] варто розглядати як викриття депресивного стану судочинства не лише в місті «Ялосоветі», а, в цілому, як «зривання масок» із іманентних імперських рис. Тому логічним бачиться висновок Дон-Амінадо (А. Шполянський): «Трималось місто на трьох китах: Вокзал. Тюрма. Жіноча гімназія» [9, с. 55]. У такий спосіб сатирик наголосив і перехрестя вибору – вокзал, і вкрай бідний спектр вибору – інститут шляхетних дівиць, який вуалював жіночу залежність у родині, та в'язницю як уособлення вироку інакомисленню і копію зразка «тюрми народів».

Отже, художня література, мемуаристика, епістолярій дають розлогий матеріал для дослідників образу міста, які усвідомлюють дисонанс зовнішнього благополуччя, зображеного художником-земляком А. Ліпатовим у техніці наївного мистецтва, з внутрішнім життям провінції, її конфліктами, драмами і боротьбою за загальнолюдські цінності.

Список джерел

1. Шевченко Т. Наймичка : Повість / *Тарас Шевченко. Зібрання творів* : У 6 т. К., 2003. Т. 3 : Драматичні твори. Повісті. С. 57–120.
2. Фет А. Воспоминания. Афанасий Фет. Предисл. Д. Благого, сост. и прим. А. Тархова. М. : Правда, 1983. 312 с.
3. Письма И. С. Аксакова к А. Д. Блудовой. *Российский Архив: История Отечества в свидетельствах и документах XVIII–XX вв.* : Альманах. М. : Студия ТРИТЭ: Рос. Архив, 2001. [Т. XI]. С. 337–338.
4. Царук А. «Запах фіалки» : формула тонкого аромату історичної прози для підлітків. *ЛітАкцент*. 2018. 23 квітня.
5. Саксаганський П. По шляху життя. *Панас Саксаганський*. К., 1935.
6. Смоленчук М. Степи полинові : Роман. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2017.
7. Новиков А. Учитель корифеїв: життя Марка Кропивницького. Харків : ХІФТ, 2019. 248 с.

8. Кропивницький М. Л. По ревізії. П'єси. К. : Дніпро, 1990. (Б-ка укр. класики «Дніпро»). С. 226-261.

9. Дон-Амінадо. Поїзд на третій путі : Уривок із повісті // Корінь А. *Стежками століть*. Кропивницький : КОД, 2019. С. 55–56.

Червінська Л. П.,
д-р екон. наук, професор, професор кафедри
управління персоналом та економіки праці,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені В. Гетьмана», Україна

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МАЛИХ МІСТ

Малі міста представляють утворення з чисельністю постійного населення до 50 тис. Вони є важливою складовою економічного та соціального потенціалу країни, їх налічується в Україні близько 350 одиниць. Незважаючи на незначне зниження в останні роки питомої частки міст даного типу, вони залишаються вагомою структурною одиницею територіального розселення країни, що є характерним і для світової практики. Середні і малі міста відіграють з'єднувальну місію з віддаленими селами – у формуванні системи розселення для мешканців прилеглих сільських поселень, уособлюючи в собі певні осередки культурно-освітнього і професійного розвитку; сприяють інтеграції міста і села, стримуванні депопуляційних процесів. У малих містах проживає понад 22 мільйонів, або майже половина населення України, це близько 1300 населених пунктів – величезний ресурсний потенціал [1].

Переважаюча частина малих міст є монофункціональними (переважають гірничо- та вугледобувна, обробна, хімічна, нафтопереробна, машинобудівна, харчова галузі). Вузька спеціалізація виробництва понад третини малих міст України перш за все негативно відображається на формуванні і розвитку ринку праці та інших сферах життєдіяльності населення. Наслідком несприятливої соціально-економічної ситуації означених міст став високий рівень бідності їх населення. Найважливішою демографічною проблемою при цьому є проблема міграції, хоча офіційних даних щодо кількості тих, хто емігрував на заробітки за кордон і в інші міста, немає. В малих містах гостріше ніж у великих існує проблема працевлаштування, безробіття, раціонального використання робочої сили (вузький ринок праці, структурна незайнятість, гендерні диспропорції праці). В останній період часу безробіття у малих містах зростало, хоча офіційно становило лише 3-5% працездатного населення, а на сьогодні з погіршенням економічної ситуації, закриттям багатьох підприємств дана ситуація посилюється, стає загрозливою.

Найбільші проблеми після проголошення незалежності України мали міста районного значення – нерайонні центри (їх 50). Тут, незважаючи на однакову кількість мешканців з райцентрами, не було можливостей для формування державних служб соціального захисту населення, відділів

субсидій, служб для роботи з молоддю тощо. Найбільшими проблемами розвитку малих міст є: низький рівень соціального розвитку; недостатнє фінансування; вузька спеціалізація підприємств і недозавантаженість; низькі темпи житлового будівництва і об'єктів соціальної інфраструктури; обмеженість можливостей для навчання і професійного розвитку; складна демографічна ситуація; недостатньо розвинута система комунального обслуговування і дорожнього господарства; незадовільна екологічна ситуація; відсутність об'єктів культури, недостатня кількість спортивних закладів тощо. Внаслідок цього малі міста перетворюються в небезпечні території, з високим рівнем бідності і злочинності. Особливої уваги потребує механізм надання соціальної підтримки та управління рівнем профілактики і первинної медико-санітарної допомоги у структурі медичних послуг, що особливо підтвердилось в умовах боротьби з пандемією і поширенням коронавірусної хвороби в Україні.

Проблемою малих міст є недоліки в їхній архітектурно-планувальній структурі, вони часто не мають сформованої центральної частини. Забудова міста часто не сприймається мешканцями як важливий елемент ідентичності. Інколи поряд з малоповерховими спорудами зводяться новобудови, які не лише є неякісними як архітектурний об'єкт, але і змінюють масштаб і характер середовища міста. Однак вдале формування громадського простору міста має важливе значення, як свідчення культурної спадщини краю, а підтримка ідентифікації мешканців з містом є запорукою його успішності. Відповідно, перспективним є проведення культурних і спортивних заходів задля стимулювання певної соціальної активності мешканців міста і прилеглих сільських поселень.

Незважаючи на низький рівень розвитку і ділової активності, депресивність більшості малих міст країни, вони мають значний туристично-рекреаційний і природний потенціал, уособлюючи унікальне поєднання історичних, культурних, антропологічних особливостей, концентрують певну своєрідність території. Останнє можна вважати ресурсом, який передбачає можливість для творення локальної специфіки-оптимізації міських структур, зміцнення зв'язків, інтенсифікації міського розвитку у галузі культури, туризму тощо. Сприяння розвитку туризму в малих містах можна розглядати як спосіб поліпшення зайнятості населення, зменшення міграційних процесів, залучення молоді та безробітних на ринок праці, поліпшення розвитку підприємництва, позитивного іміджу, осмислення ідентичності, відродження локальних традицій, актуалізації культурної спадщини, збільшення фінансових ресурсів.

Важливо змінити традиційну парадигму сприйняття малих міст, врахувавши європейське поняття їх статусу: історичне місто із завданням збереження та актуалізації історико-культурної спадщини, що відображається в структурі бюджету; рекреаційне місто із завданням розвитку сімейного відпочинку; місто-заповідник задля збереження унікальної еко-системи, що засвідчується в структурі бюджету, де доходи від туризму йдуть на охорону довкілля; місто-музей;

Досвід регіональної політики Іспанії та інших країнах Західної Європи урядові програми розвитку міст Великобританії, Франції, Нідерландів, країн Скандинавії засвідчує важливість поєднання невеликих і середніх міст. Метою програм їх міського розвитку було: ліквідувати диспропорції та нерівномірності в розвитку урбанізації регіонів, уникнути надмірної концентрації населення в окремих регіонах чи містах, наблизити мешканців міста до засобів виробництва, створити умови для самореалізації особистості через створення нових робочих місць тощо. Малі і середні міста Західної Європи, що будувалися в останні 30–40 років, були поділені на міста провідної науки і техніки, міста-супутники великих міст. Основну увагу було приділено розвитку нових малих і середніх міст – науково-технічних осередків у Великобританії та Франції протягом 1980–1990-х рр. У Великобританії низка малих міст представляє науково-технічні райони, популярним серед яких є «коридор М4» (M4 Corridor) – регіон на захід від Лондона. Тут відбувається інтенсивна «науково-технічна урбанізація» на основі суттєвого інвестування типу B&R (Business and Research) (бізнес і дослідження) [2]. Розвиток наукових міст та їх агломерацій відбувається в постійній співпраці державних органів, органів місцевого самоврядування і приватних інвесторів. Іншим видом нових малих і середніх міст є міста-супутники, основною функцією яких є забезпечення гарних умов проживання і відпочинку їхнім мешканцям, значна частина яких працює у великих містах, розміщених поруч. Вони відрізняються якісним будівництвом і облаштуванням, наявністю транспортних комунікацій із великим містом, об'єктів обслуговування і відпочинку, екологічною і інвестиційною привабливістю та іміджем.

Згідно законодавства України основні напрями розвитку малих і середніх міст визначаються за критеріями: провідної ідеї економіки малого міста залежно від його положення в системі розселення; регіональних особливостей і місцевих умов. У зв'язку з цим, враховуючи специфіку розвитку, важливо вирізняти певні типи малих міст: малі міста приміської зони великих міст; орієнтирами їх розвитку можуть бути розширення мережі комунальних підприємств, збільшення кількості цехів виробництв, пов'язаних із великим містом, що є центром системи розселення, розвиток малого підприємництва, пов'язаного із забезпеченням міста продуктами, формування осередків житла, дачних районів; малі міста, що є центрами районних систем розселення за межами приміської зони великих міст, головним напрямом для таких міст може бути розвиток функції регіонального центру, яка полягає в наданні соціальних послуг – торговельних, культурних, медичних, побутових, комунальних, управлінських, консультаційних, навчальних, маркетингу та менеджменту зі збирання, переробки і збуту сільгосппродукції [3].

Для реалізації цих передумов розвитку в Україні необхідні спільні зусилля центральних органів влади та керівництва міст. При цьому особливої уваги потребує проведення адміністративно-територіальної реформи, впровадження заходів децентралізації, внесення змін до податкового і

бюджетного кодексу, реформування системи менеджменту на рівні малих міст і тощо.

Список джерел

1. Адамов Б.І. Організаційно-економічні основи управління розвитком міст. К. : ГРОТ, 1998. 215 с.
2. Економіка міст України і світовий досвід. К., 1997. 243 с.
3. Бойко-Бойчук О. В. Категорія «місто»: сутність, визначення. *Управління сучасним містом*. 2005. № 3–4/7. 12 (19–20) С. 47–59.

Секція 4. УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ МІСТОМ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Ali H. Khalife,

Mayor of city Sarafand, Lebanon,
post-graduate student of the Department of Management and
Public Administration,

Scientific supervisor – **Tetiana V. Bielska,**

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor of Management and
Public Administration Department O. M. Beketov National University of Urban
Economy in Kharkiv, Ukraine

MANAGING OF A MODERN CITY: AN INTERNATIONAL EXPERIENCE

The current state of public administration in the vast majority of countries is directly linked to dynamic implementation of strategic planning regardless of the level of social and economic development and dynamics of democratic processes.

Strategic management is a complex process of finding of strategic alternatives that support decision-making. Strategic management is a process by which managers exercise leadership, define specific goals, develop strategies to achieve these goals that are constantly evolving and changing, taking into account all external and internal conditions and also ensure execution of appropriate developed plans.

The basis of strategic management is a strategy that includes a number of interrelated specific provisions that may relate to public administration.

A. Chandler is one of the first, who formulated definitions of “strategy” and “structure.” The scientist directly argued that different organizational forms are the result of different models of development, can be formulated clearly, if the planning and implementation of such development are understood as a strategy, then the organizational form that is designed to administer such activities and resources is a structure [2].

According to M. Porter, a strategy is the creation of a unique and advantageous position that involves a certain set of activities [4]. G. Mintzberg identifies several definitions of a strategy: a strategy as a plan, a strategy as a position, a strategy as a “smart admission,” a strategy as a principle of behavior, a strategy as a perspective [3]. I. Ansoff views a strategy as a set of decision-making rules that guide the organization in its operations [1].

In our opinion, city strategic management is an activity that is aimed at achievement of established goals in conditions of a competitive and market-oriented environment, that includes diagnostic analysis of a state of a region, strategic planning and implementation of the chosen strategy. City strategic management is a number of management processes that are interdependent: analysis of an external and internal environment of the city; establishment of the mission and goals of the city's

development strategy; choice of development strategy; implementation of the strategy; evaluation and control of implementation of the development strategy.

The purpose of the city management strategy is to determine opportunities for the city's development in the conditions of changing conditions, characteristics, parameters of the external and internal environment of the city, to determine by which resource, technological, legislative and other conditions these opportunities, a potential can be realized. The strategic management system has to be specific to the city and take into account its specific features in determining the overall model of development, priority areas, goals and objectives.

Traditionally, the most vulnerable in the strategic process is organization of the implementation of the strategy, creation of a mechanism to coordinate actions of all its participants, including private sector actors.

External influences create risks for strategy implementation. Thus, N. Taleb in "Black Swan" (2007) states: "Globalization has created interconnected fragility, creating the appearance of stability. In other words, it creates Black Swans. We have never lived in the face of global collapse ...[5]"

Therefore, strategic management of a city's development is directly linked to a system of public administration that can change over time due to changes in the environment and development of the city itself. This creates a paradox of long-term development and the need for change. In these circumstances, the role of citizens becomes important for adjusting the strategy of successful city development.

Reference

1. Ansoff Igor H. (1979). Strategic Management
2. Chandler, Jr., Alfred D. (1962). Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1496188>
3. Mintzberg Henry; Ghoshal Sumantra; Lampel Joseph B.; Quinn James Brian (2002). The Strategy Process.
4. Porter Michael E. (1998). Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. New York: Free Press.
5. Taleb N. (2007). The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable.

Базецька Г. І.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УПРАВЛІННІ МІСТА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИМИ ЗАСОБАМИ

Управління сучасним містом є багатофункціональним та доволі складним завданням. Потрібно розуміти, який саме результат управління необхідно отримати, тому що оцінити ефективність управлінських заходів найчастіше неможливо. Але сьогодні зрозуміло одне: урбанізація – це світова тенденція, тому розвиток міста є пріоритетним завданням будь-якої держави. Саме місто забезпечує сучасні тенденції розвитку економіки, культури, науково-технічного прогресу, рівня життя населення, рівня освіти, невиробничої сфери тощо. Крім того, в останні роки високий рівень життя у місті характеризується показниками екологічності.

В будь-якому місті існують певні системи, які потребують управління саме з боку міської влади. Це, по-перше, система забезпечення гідних умов життя для населення. В даному напрямку ефективність управління містом буде оцінюватись за критерієм ефективності функціонування підприємств міської інфраструктури або міського господарства. Забезпечення ефективної діяльності цих підприємств можливо не тільки з боку менеджменту самих підприємств міського господарства, але й з боку міської влади. Саме субсидії та асигнування з міського бюджету дозволяють модернізувати обладнання даних підприємств, проводити своєчасні ремонтні роботи, покращувати якість послуг тощо. Також слід зазначити сучасну тенденцію залучення міською владою коштів від міжнародних фінансових установ. Такі вливання в міський бюджет дозволяють підвищувати якість та ефективність функціонування підприємств міської інфраструктури та забезпечувати високий рівень благоустрою у місті.

По-друге, сучасною тенденцією управління містом є приділення уваги проблемі забезпечення його екологічності. І ця проблема стає однією з найголовніших у переліку завдань міської влади щодо забезпечення високої якості управління. Кожен рік складаються різноманітні рейтинги щодо екологічності міст світу. Критеріями вибору стають найчастіше рівень забрудненості повітря, кількість зелених насаджень, кількість місць для прогулянок городян, проблеми переробки сміття тощо. Існують багато компаній, які складають різноманітні рейтинги щодо оцінки міст з позицій економіки, туризму, екологічності тощо. Однак якщо екологія стає одним з найголовніших критеріїв оцінки міста, то слід розглянути світові тенденції в даному напрямку [1, 2].

Найчастіше еталоном екологічності є Рейк'явік в Ісландії. Ця країна відрізняється високою екологічністю. Майже вся електроенергія тут виробляється з поновлюваних джерел: води, геотермальних джерел та вітру. У

2018 році було прийнято Національний план дій щодо зміни клімату, який спрямований на заборону нових дизельних та бензинових транспортних засобів. Повне видалення палива на основі вуглецю планується до 2040 року. Рейк'явік запустив екологічно чисті автобуси та планує значно зменшити кількість заправок станцій, а також заохочує використання електричних автомобілів. Амстердам (Нідерланди) заохочує використання велосипедів. Жителі цього міста забезпечені значною кількістю велосипедів як власних, так і муніципальних. Це значно знижує забруднення міста вихлопними газами від автомобілів та підвищує рівень чистоти повітря. Крім того, влада Амстердаму забезпечує розвиток місцевих ферм, а також заохочує вирощування власних продуктів харчування та застосування сонячних батарей.

Лондон (лідер за розвитком у рейтингу 2019 року більшості компаній, які складають ці рейтинги) забезпечує велику кількість зелених насаджень – обладнує парки, місця проживання диких тварин, природні заповідники, сади та відкриті простори. Кейптаун (Південна Африка) використовує альтернативні джерела енергії від повітряної електростанції, опріснює морську воду та заохочує життя на відкритому повітрі. Ванкувер (Канада) використовує стічні води для виробництва тепла, а Сан-Франциско (США) веде успішну боротьбу з відходами. Крім того, саме Сан-Франциско відкрив у 2019 році інноваційну та екологічну будівлю, яка перетворює транспортний вузол в міське середовище з парком на даху під відкритим небом. Інші великі міста планети (Гельсінкі (Фінляндія), Куритиба (Бразилія), Копенгаген (Данія) та Стокгольм (Швеція) також намагаються позбавитися викиду в атмосферу забруднюючих речовин та подолати проблему сміття, запроваджуючи при цьому різноманітні проекти.

Особливістю управління цих міст та інших міст розвинених країн світу є не тільки фінансове вирішення питання, але й постійна робота з населенням. Саме міська влада переконує своїх громадян не використовувати бензинові автомобілі, сортувати сміття, розвивати «міські ферми» тощо. Тому для українських міст саме такий досвід та його використання повинен допомогти в процесі складання управлінських заходів щодо розвитку своїх територій.

По-третє, місто – це точка збігу різних культур: за віком, соціальним положенням, спрямованістю розвитку галузей економіки у місті, релігійними переконаннями, політичними поглядами тощо. Але найбільш впливовими факторами, які будуть забезпечувати можливість ефективного розвитку міста, є вік жителів та вектори розвитку економіки, які розвиватимуть городяни. Наприклад, якщо у місті багато представників покоління «ВВ» (бебі-бумери), що є характерним для невеликих міст, районних центрів тощо, то, скоріш за все, у місті доцільно просувати ідеї екологічності в рамках боротьби зі сміттям та облаштуванні «міських ферм». В той же час застосування екологічного транспорту та сучасних джерел отримання енергії (сонячні батареї) – навряд стане для них смислом життя. Для покоління «Х» властиві бажання пізнавати, вивчати та робити посильний вклад. Саме представники цього покоління позитивно поставляться до проблем сортування сміття. Покоління «У» скоріше за всі інші покоління буде розвивати всі галузі міського господарства. Це люди,

які вирости в цифровій хмарі, та мають впевнені життєві принципи. Представники цього покоління активно використовуватимуть електричні автомобілі, користатимуться велосипедами, намагатимуться перевести більшість сервісів в цифровий формат, активно розвиватимуть торгівлю, надання послуг (що є критерієм розвитку не тільки міста, але й країни). Саме вони пропонують проекти розвитку міста, складають програми подолання певних сучасних проблем, забезпечують інноваційність життя громадян. Слід зазначити, що для покоління «Y» цінностями є громадський обов'язок, мораль, відповідальність, але спостерігається також наївність та вміння підкорятися. Найскоріше представники саме цього покоління повинні стати опорою для сучасної міської влади.

По-четверте, зростання соціальної відповідальності підприємств сприятиме розвитку міста. Міська влада повинна заохочувати суб'єктів господарювання, які функціонують на їхній території, впроваджувати соціальні програми. Нажаль, коштів міських бюджетів не вистачає на стовідсоткове забезпечення приємного рівня життя населення. Саме тому соціальні програми міських підприємств повинні забезпечувати можливість розвитку міських територій як в плані екологічності, так і в сфері покращення життя населення.

Отже дослідження сучасних проблем забезпечення активного розвитку міста та ефективності управління ним показало, що в процесі створення системи управління міським розвитком необхідно враховувати величезну кількість факторів. Основними напрямками розвитку міста повинні стати забезпечення екологічності, можливість отримання освіти та диджиталізація економіки. Програми розвитку саме за цими напрямками дозволять розвинути місто та забезпечити якість життя міського населення.

Список джерел

1. Савина И. Топ-10 екологічески чистых городов мира (29.06.2019). URL: <https://vesti.ua/mir/341623-top-10-ekolohicheski-chistykh-horodov-mira>
2. A Ranking of Global Place Equity «WORLD'S BEST CITIES 2020» by Resonance Consultancy. URL: <https://resonanceco.com/reports/2020-worlds-best-cities/>

Бельська Т. В.,

д-р наук з державного управління, доцент, доцент
кафедри менеджменту і публічного адміністрування,

Чухлата Є. В.,

студентка 4-го курсу факультету менеджменту,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ МІСТА В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Децентралізація передбачає визначення та розмежування завдань і функцій між місцевою та державною владою, з яких більшість передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власним завданням та повноваженням органів нижчого рівня. Децентралізація влади в державі сприяє розвитку демократії, адже відбувається розширення впливу територіальних громад, соціальних груп та громадськості в цілому на справи публічного управління. Демократична держава завжди прагне залучити громадськість до здійснення функцій урядування для задоволення потреб людини.

Наприклад, у Польщі до самоврядних суб'єктів належать: органи місцевого самоврядування; спілки, товариства, об'єднання – професійні, ремісничі, студентські, учнівські, сільськогосподарські та інші; комунальні підприємства; адміністративні установи державної і недержавної форми власності (школи, лікарні); інші суб'єкти, що самостійно виконують управлінські функції та надають послуги публічного характеру, тобто здійснюють урядування. Отже, на відміну від європейської юридичної доктрини міжвоєнного періоду, нині не є виправданим ототожнення місцевого самоврядування з децентралізацією в найширшому розумінні [4, с. 15]. Стратегічними цілями децентралізації є ефективна система влади, високий рівень спроможності регіонів, висока якість послуг, та створення безпечного й комфортного середовища для життя людей.

Глобальною тенденцією сучасного світу є зростання ролі міст і регіонів у територіальному поділі праці. Саме міста можуть максимально враховувати потреби населення та наявні ресурси для ухвалення рішень на місцевому рівні, а поза тим – ефективно зменшувати навантаження на органи центральної влади. Тож розвиток міст, незалежно від їхніх масштабів, значною мірою визначає ефективність змін національного характеру та впливає на розвиток не лише регіону, а й держави загалом. А якісний план такого зростання є передумовою ухвалення максимально конструктивних рішень.

Об'єктивно оцінити позитивні зміни умов життя місцевої громади можна через систему соціально-економічних показників, суб'єктивно – через безпосереднє відчуття членами громади рівня особистого комфорту в широкому розумінні цього слова.

Особливої актуальності проблематика стратегічного планування регіонального розвитку в Україні набула у зв'язку з децентралізацією влади та

реформою державного управління. Ці заходи передбачають передання повноважень і відповідних фінансових ресурсів для розвитку територій на місцевий рівень, чим і обумовлюється необхідність удосконалення методології та інструментарію стратегічного планування як на національному, так і на локальному рівнях.

Таке планування передбачає покращення рівня добробуту населення, розвитку населеного пункту. Стратегічне планування сприяє посиленню довіри в системі відносин «влада – бізнес – громадянське суспільство» [3, с. 7].

Одне з найважливіших завдань розробки стратегії міста – виявити конкурентні переваги території, міста, громади та максимально публічно представити їх для потенційних інвесторів, знайти оптимальні і науково обґрунтовані рішення, націлені на вирішення проблем громади в комунікаційній сфері [2]. Якісно написана стратегія надає інвестору вже оброблену інформацію щодо можливих товарних ринків, потенційних прибутків, витрат, ризиків для створення чи розширення бізнесу. Затвердження розробленої стратегії відповідним рішенням міської ради є свідченням прихильності органу влади до налагодження взаємовигідних дій.

Стратегічне планування розвитку міста забезпечує такі важливі переваги, як завчасне передбачення необхідних змін; встановлення пріоритетів для розподілу бюджету; можливість визначення й узгодження інтересів підприємців; можливість отримання підприємцями корисних орієнтирів для розгортання бізнесу; формування іміджу території, що полегшує доступ до грантів міжнародних фінансових організацій; формування стратегічного мислення управлінців; сприяння самоорганізації громади, підвищення її активності та згуртованості.

На даний час понад двісті українських територіальних громад уже мають досвід і розуміння процесу стратегічного планування [3, с. 13].

Широке запровадження стратегічного планування в практику діяльності органів місцевого самоврядування розвиває стратегічне мислення управлінців, без зміни традиційної ментальності яких радикальні реформи неможливі [1, с. 16].

Отже, стратегічне планування розвитку міста – це систематичний процес ухвалення рішень, який орієнтований на потреби громади та має на меті вирішення найбільш актуальних проблем при оптимальному використанні наявних ресурсів (коштів, матеріальних ресурсів, експертного потенціалу).

Список джерел

1. Берданова О., Вакуленко В. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. К. : ТОВ «Софія-А». 2012. –88 с.

2. Бельська Т. В., Інкін М. В. Проблеми становлення асиметричних об'єднаних територіальних громад: комунікативний аспект. *Публічне урядування* : зб. наук. пр. К. : ДП Видавничий дім «Персонал», 2018. № 5 (15). С. 29-40. doi: 10.32689/2617-2224-2018-15-5-29-40

3. Розробка стратегій розвитку міст в Україні: інструкція та огляд практик/ Федерація канадських муніципалітетів. Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст», 2019. 44 с.

4. Стогова О. В. Децентралізація влади в Україні: проблема реалізації. *Правові горизонти / Legal horizons*, 2018. С. 13-20.

Дегтяр О. А.,

д-р наук з держ упр., доцент, доцент кафедри менеджменту і публічного адміністрування,

Угоднікова О. І.,

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельного господарства,

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Україна

УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВИМИ КОМУНІКАЦІЯМИ У СУЧАСНОМУ МІСТІ

В умовах бурхливого розвитку урбанізованого середовища важливим аспектом є не просто створення умов комфортного перебування людини на території великого міста, але і створення ефективного інформаційного простору, спрямованого на комунікації, обміні інформацією, презентації та позиціонування міста з метою створення центрів тяжіння відповідно до наявних ресурсів та функцій, які дана територія може ефективно виконувати. Сучасні міста є центрами економічного, політичного, соціального, культурного розвитку людства. Зростання ролі міст як соціально-економічних осередків суспільного розвитку визначено, зокрема, шляхом виділення окремої цілі у Концепції сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй, як забезпечення сталого розвитку міст.

ООН визначено, що серед економіко-соціальних та екологічних факторів розвитку сучасного міста, важливим елементом урбанізації є обмін інформацією та створення ефективного інформаційного простору, спрямованого на забезпечення наступних цілей:

- надання необхідної для функціонування міста інформації мешканцям,
- створення цифрового простору для надання послуг, моніторингу, контролю та виконання інших функцій управління в місті,
- інформаційна підтримка просування міста як соціально-економічного центру з метою залучення додаткових інвестицій та активізації підприємницької діяльності.

В широкому розумінні, комунікацію можна визначити як процес передачі інформації від комунікатора до комуніканта [1]. Тобто, схема комунікації визначена механізмами передачі інформації від її власника до споживача. Ця інформація може мати будь-який вигляд (усна, письмова, онлайн тощо), цілі (інформування, презентація, звітування, моніторинг тощо) та спрямована на

різні аудиторії (мешканці міста, туристи, працівники, молодь, діти, соціальні категорії населення тощо). У залежності від виду та цілей інформації необхідно визначати відповідні канали її передачі, щоб максимізувати ефект від комунікування для відповідної цільової групи, якій дана інформація призначена.

Таким чином, формування системи управління маркетинговими комунікаціями може бути представлено наступною схемою (рис. 1).

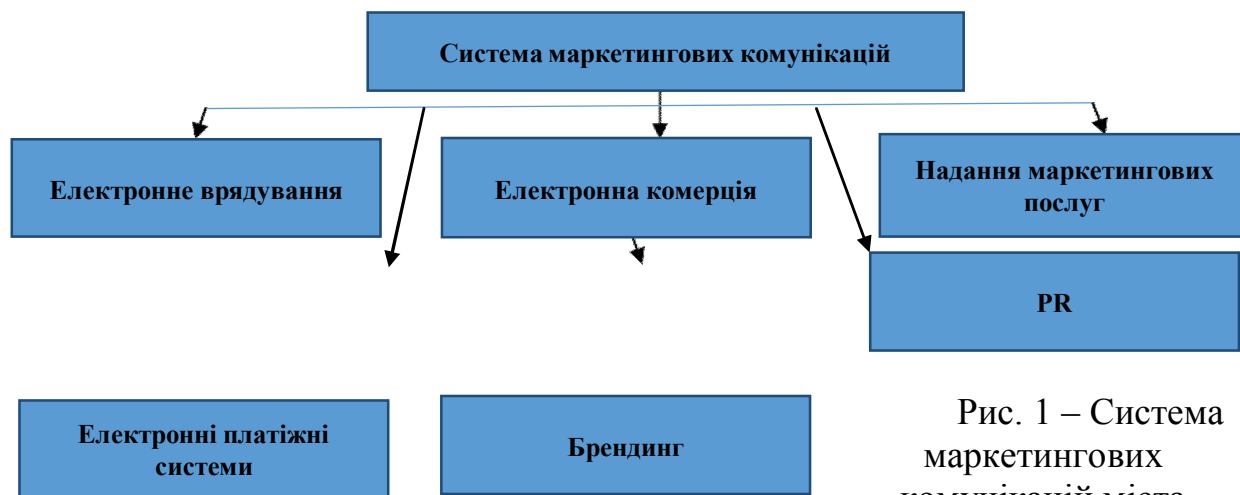

Рис. 1 – Система маркетингових комунікацій міста

У системі великого міста маркетингові комунікації є не лише засобом обміну інформації з населенням міста. Вони стають додатковим механізмом управління великим містом, виконуючи функції електронного супроводу надання різних послуг, в тому числі адміністративних. Додатковою функцією налагодження маркетингових комунікацій є позиціонування міста для забезпечення його конкурентоздатності на ринку. Формування бренду міста відповідно до наявних ресурсів та можливостей їх використання є важливим елементом підвищення інвестиційної привабливості. Наприклад, можна визначити створені бренди бізнес-центрів великих міст – Шанхай, Лондон, Цюріх; туристичних центрів: Рим, Мадрид, Париж; центри інноваційного розвитку (SMART-city) – Токіо, Сінгапур, Копенгаген; центри політичної активності – Нью-Йорк, Брюссель та інші центри позиціонування.

Таким чином, важливим елементом забезпечення конкурентоспроможності міста на світових ринках, його позиціонування як світового центру соціального, економічного, культурного, політичного життя є забезпечення ефективної системи маркетингових комунікацій. Система маркетингових комунікацій міст полягає не лише в обміні інформацією, але і у створенні інформаційного простору навколо звичайних функцій, які традиційно виконуються муніципалітетами та послуг, що надаються мешканцям міста.

Список джерел

1. Партнерство для розвитку міст ПРОМІС. Кей-стаді Брендінг і маркетинг територій. У чому секрет найбільш популярних міст України.

URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2019/09/Case_Study_PLEDDG_Regional_BrandingMarketing_2019.pdf

Жиляков В. Я.,
канд. техн. наук, доцент кафедры строительных конструкций
Баранова А. В.,
студентка 2-го курса факультета архитектуры, дизайна и
изобразительного искусства,
Харьковский национальный университет городского хозяйства
имени А. Н. Бекетова, Украина

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПРИРОДОСБЕРЕГАЮЩИЕ ТЕХНОЛОГИИ СИСТЕМ ОХЛАЖДЕНИЯ ГЕНЕРАТОРОВ АЭС и ТЭС

Системы промышленного водоснабжения предназначены обеспечивать подачу воды на производство в требуемых количествах и соответствующего качества. Они состоят из комплекса взаимосвязанных сооружений – водозаборных устройств, насосных станций, водоводов, установок для очистки и улучшения качества воды, регулирующих и запасных ёмкостей, охладителей воды и разводящей сети трубопроводов.

Вода в промышленности и энергетике используется для конденсации и охлаждения газообразных и жидких продуктов химических и нефтехимических производств, для конденсации отработавшего пара после расширения его в паровых двигателях, отвода теплоты от маслоохладителей и оборудования в целях предохранения его от быстрого разрушения под влиянием высоких температур (например, цилиндров компрессоров, кладки производственных печей) и т. п.

В основном, для отвода тепла в различных производственных процессах используют градирни, искусственные или естественные водные бассейны.

Большинство современных градирен, используемых в системах оборотного водоснабжения, старше 30 – 50 лет. Это говорит о физическом и моральном устаревании установок. Следует также отметить, что при проектировании и строительстве большинства этих объектов закладывался критерий экономии материала, в результате чего их эффективность, на данный момент, оставляет желать лучшего. Разработчики прибегали к таким мерам, поскольку считали, что роль конструкции установки в системе охлаждения далеко не самая важная, хотя сейчас выясняется, что это далеко не так.

Использование же для производственных процессов искусственных или естественных водных бассейнов является малоэффективным и в результате длительного использования приводит к заболачиванию окружающей местности, нанося этим непоправимый вред окружающей среде.

Градирни имеют высокую производительность, но они уступают системе брызгальных бассейнов в сложности эксплуатации и обслуживания, а также в

их цене. Кроме того, при устройстве брызгальных бассейнов отпадает необходимость устройства сложных фундаментов, что значительно увеличивает скорость возведения объекта.

В зависимости от обслуживаемого объекта бассейны могут быть как небольших размеров, так и крупногабаритные (150x400 м).

С точки зрения эксплуатационных характеристик брызгальные бассейны выгодно устраивать на «слабых грунтах», на территориях с постоянными и умеренными ветрами.

В развитых странах мирового сообщества брызгальные бассейны применяются на многих объектах энергетики. Опыт же применения брызгальных бассейнов в Украине ограничен их использованием лишь на Запорожской АЭС. Сейчас в стадии проектирования и возведения находится каскад брызгальных бассейнов охлаждения агрегатов Южно-Украинской АЭС.

Рис. 1 Общий вид действующего брызгального бассейна

Бассейны, являются не всегда выгодными, так как имеют ряд недостатков:

- большой процент потери объёма воды (унос ветром составляет 8-12%);
- обледенение и заводнение близлежащих территорий, в том числе зданий и сооружений станции, что требует значительных строительных разрывов, а значит и увеличения протяженности коммуникаций.

Низкая производительность при высокой температуре воздуха, вынуждает использовать (для охлаждения воды до нужной температуры) несколько бассейнов, соединённых последовательно.

Рис. 2 Возведение плиты и опор труб бассейна на ЮжАЭС

Брызгальные бассейны Южно-Украинской атомной электростанции размещены в зоне заболоченной местности с неблагоприятными геологическими условиями. Для возведения здесь сооружений необходимо было создать искусственное грунтовое основание: монтаж свайного основания, упрочнение грунта силикатизацией или другими химическими компонентами, уплотнение подводными взрывами, глубинное уплотнение пробивкой скважин, создание насыпного грунтового основания. Был проведён тщательный анализ местности, на основании которого проектным институтом ОАО ХИ «Энергопроект» (г. Харьков) по согласованию с дирекцией ЮжАЭС было принято решение о создании искусственного грунтового основания в виде отсыпки и уплотнения твёрдой горной массы из серого гранита.

Суть стабилизации грунта щебнем заключается в том, что всю территорию на глубину 0.9 – 1.2 м засыпают гранитным щебнем, в зависимости от глубины регулируется фракция камня. Каждый слой, который составляет около 400 мм, уплотняют песком и более мелкой фракцией камня, затем трамбуют катком.

Всего в проектом решении реконструкции системы технического водоснабжения предусмотрено строительство 5-ти брызгальных бассейнов. Размер каждого бассейна в плане равен 140x395м. Геологические условия под каждым бассейном разнятся. Поэтому и решения по созданию искусственного грунтового основания под ними различны. Для каждого бассейна в дальнейшем потребуются специальные исследования искусственного грунтового основания и наблюдения за его поведением в течение длительного периода времени (3, 5, 10 лет и более).

В конструктивном отношении брызгальный бассейн представляет собой мелкогабаритный прямоугольный железобетонный резервуар с размерами в плане 140x395 м и глубиной 900 1200 мм. По контуру бассейн имеет

наклонные пологие стенки с уклоном 1:4, опирающиеся на насыпные дамбы. Днище и стенки резервуара выполняются в виде монолитной железобетонной плиты.

Технологическое назначение брызгального бассейна состоит в том, что расположенные внутри его и опирающиеся на отдельно инжекторы трубы диаметром 800 – 1600 мм разбрызгивают воду Ташлыкского водохранилища, которая, охлаждаясь в воздухе, падает на днище резервуара и, охлажденной, стекает в специальный лоток, направляющий воду обратно в Ташлыкское водохранилище.

Другими словами, брызгальный бассейн является аналогом градирни, развернутой на горизонтальной плоскости, но значительно более эффективным и природосберегающим сооружением обеспечения деятельности энергетических комплексов.

Зінчина О. Б.,
канд. соціол. наук, доцент кафедри філософії і політології,
Круть Д. О.,
студентка 2-го курсу факультету менеджменту,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова, Україна

ФІЛОСОФІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Система управління персоналом відіграє важливу роль в організації життєдіяльності будь-якого підприємства, оскільки роль людського фактору в сучасному виробництві є однією з провідних. Важливо не просто заповнити людьми все вакантні посади в організації, але ще і створити всі необхідні умови для ефективної і злагодженої роботи, підтримки повних довіри і рівноправності взаємин між співробітниками.

Фахівці розглядають філософію управління персоналом як осмислене управління людьми в організації з позицій філософського понятійного апарату: походження (генезису), сутності, принципів, цілей, зв'язку з іншими науками і відповідно до них представлення процесу управління з логічної, психологічної, соціологічної, етичної та інших точок зору [3].

Філософія управління персоналом є частиною філософії організації; її основу складають сукупність внутрішньоорганізаційних принципів, моральних і адміністративних норм і правил взаємовідносин персоналу, система цінностей і переконань, яка підпорядкована глобальній меті організації і сприймається всіма її працівниками. Впровадження принципів філософії гарантує успіх і благополуччя у взаєминах зайнятих, і як наслідок – ефективний розвиток організації. Порушення філософських постулатів веде до розвитку конфліктів між адміністрацією та працівниками, до зниження ефективності функціонування організації, погіршення її іміджу.

Сутність філософії управління персоналом полягає в необхідності поліпшення якості трудового життя. Працівники повинні мати можливість задовольняти свої особисті потреби; мати умови для справедливих, довірчих, рівноправних і відкритих взаємин; повністю використовувати свої навички; активно брати участь у прийнятті важливих виробничих рішень; отримувати адекватні компенсації за трудові заслуги; бути забезпеченими безпечними і здоровими умовами праці [3].

Філософія безпосередньо впливає на стійкість організації. Особливо це проявляється в кризові періоди. Зміни зовнішнього середовища, потік інформації, що надходить, впливають не тільки на прийняття управлінських рішень вищим керівництвом, але і на поведінку персоналу. Якщо в організації діє відома всім система принципів, це дозволяє справлятися з труднощами, приймати правильні рішення.

Добре відомо, що місія організації – це її основна мета, причина і сенс її існування, основа для розробки змісту діяльності. На основі місії формуються стратегічні цілі, стратегія і філософія організації, а отже, і філософія управління персоналом. Таким чином, місія і філософія взаємообумовлюють одна одну.

Філософія є продовженням місії і визначає соціально-значущі результати і шляхи досягнення цілей. Ряд авторів вважають, що поняття місії і філософії збігаються, тобто місія і є філософія, призначення організації, сенс її існування [7].

Однією з головних проблем в Україні є відсутність широкого застосування досвіду іноземних держав, таких як Японія або США, які є зразками ефективності роботи управлінського апарату в організаціях. Сьогодні на вітчизняних підприємствах існує ряд проблем, які гальмують поліпшення ефективності системи управління персоналом, наприклад, трудова міграція, відсутність висококваліфікованих фахівців і т. ін.

Філософія управління персоналом підприємств в різних країнах має великі відмінності [5]. Найбільш відомими є англійська, американська, японська та вітчизняна (російська) школи управління кадрами. Англійська філософія управління персоналом ґрунтується на традиційних цінностях нації і теорії людських відносин. Вона передбачає повагу до особистості працівника, щире доброзичливість, мотивацію працівників і заохочення досягнень, забезпечення високої якості робіт і послуг, систематичне підвищення кваліфікації, гарантії гідного заробітку [6].

Американська школа заснована на традиціях сильної конкуренції та заохочення індивідуальної роботи співробітників. Тут простежується чітка орієнтація на прибуток корпорації і залежність від неї особистого доходу. Для роботи в умовах даної філософії характерно чітка постановка цілей, високий рівень заробітку співробітників, високий рівень демократії в суспільстві, наявність соціальних гарантій і заохочення споживчих цінностей.

Помітно відрізняється від американської японська школа, яка заснована на багатовікових традиціях поваги до старших, на принципах колективізму, загальної згоди, патерналізму і ввічливості. Тут велике значення має теорія

людських відносин і відданість ідеалам компанії. Дуже часто практикується в великих компаніях довічне наймання працівників, регулярна ротація кадрів, створення умов для колективної праці.

Російська школа відрізняється різноманіттям і залежить від форми власності, галузевих, регіональних особливостей і масштабності підприємства. Великі корпорації мають традиції жорсткої дисципліни, колективізму, високої результативності, підвищення рівня життя співробітників, різних соціальних благ і гарантій. На противагу їм підприємства малого бізнесу в Росії працюють зазвичай без чітко сформульованої філософії, керівництво досить жорстко ставиться до персоналу, демократичні принципи в управлінні практично відсутні [5].

Філософія управління персоналом в Україні схожа з російською, де використовується техніка кадрового планування, яка полягає в тому, щоб надавати людям робочі місця у потрібний момент часу і в необхідній кількості відповідно до їх здібностей, схильностей і вимог виробництва. Робочі місця з точки зору продуктивності і мотивації повинні дозволити працюючим оптимальним чином розвивати свої здібності, підвищувати ефективність праці, відповідати вимогам створення гідних людини умов праці та забезпечення зайнятості.

Кадрове планування повинно створювати умови для мотивації більш високої продуктивності праці і задоволення роботою. Людей приваблюють в першу чергу ті робочі місця, де створені умови для розвитку їх здібностей і гарантований високий і постійний заробіток, але такі вакансії знаходяться в дефіциті [2]. Попит на висококваліфікованих співробітників, а отже наявність вакантних місць в організаціях, значно менший за пропозицію. У зв'язку з цим наші співвітчизники змушені шукати роботу за межами нашої країни, і саме трудова міграція є однією з болючіших проблем сьогодення.

Українській державі потрібно провести ряд змін в підході управління персоналом, які будуть засновані на запозиченні у більш розвинених країн особливостей філософії управління персоналом. Людський ресурс слід сприймати не просто як робочу силу, а як невід'ємну частину всього організаційного процесу, без якої будь-яке підприємство не зможе стати конкурентоспроможним або взагалі функціонувати. Забезпечуючи розвиток філософії управління персоналом, будь-яка українська організація зможе створити довірчі відносини між своїми співробітниками, комфортний психологічний клімат, соціальну захищеність, а також зберігати морально-етичну основу життєдіяльності підприємства.

Дослідники пропонують новітні комплексні принципи філософії управління персоналом організації, які мають бути не тільки документально оформлені, але й активно реалізовуватися поряд із системою виробництва (чи надання послуг), маркетингу та фінансів заробіток. Отже, ці принципами визначають такі цінності, як: повага і ввічливість, емпатія, сприйняття індивідуальності співробітника як фундаментальної цінності для організації, подяка та визнання, розуміння і такт; це довіра і надійність; відкритість;

чесність; цілісність; професіоналізм; командна робота; креативність професійного сприйняття інформації та її практичної реалізації [1].

Отже, філософія управління персоналом є цілеспрямованим процесом, який має за мету ефективне та раціональне використання працівників підприємств за допомогою системи принципів, методів і механізмів оптимального комплектування, розвитку й мотивації персоналу, заснованої на світовому досвіді. Управління персоналом кожного окремого підприємства повинне відповідати загальній стратегії розвитку підприємства, захищати інтереси робітників і забезпечувати дотримання законодавства про працю. Також управління персоналом потребує нових, інноваційних підходів, які забезпечать її ефективність, конкурентоспроможність та перспективу вдосконалення [4].

Список джерел

1. Аверіна О. І. Філософія управління людськими ресурсами: до визначення концептуально-методологічних засад. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/8862/1/Averina%20O.%20I..pdf>
2. Алехина О. Е. Стимулирование развития работников организации. *Управление персоналом*. 2002 г. № 1. С. 50-52.
3. Дуракова И. Б. Управление персоналом. URL: <http://znanium.com/bookread2.php?book=163060>
4. Тимохіна О. О. Управління персоналом як ключовий елемент в системі менеджменту підприємства. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/econrig_2013_4_19.pdf
5. Философия управления персоналом. URL: <https://www.hr-director.ru/article/66747-qqq-17-m6-filosofiya-upravleniya-personalom>
6. Философия управления персоналом. URL: <https://delovoymir.biz/filosofiya-upravleniya-personalom.html>
7. Sathe V. Same Action implications of the Corporate Culture Organizational // *Organizational Dynamics*. 1983. Vol. 12. № 2. P. 5–23; Kilman R.H., et al. *Gaining Control of the Corporate Culture*. San Francisco, 1985. P. 18.

Каличева Н. Є.,

д-р екон. наук, доцент, доцент кафедри економіки та управління виробничим і комерційним бізнесом
Український державний університет залізничного транспорту,
Харків, Україна

ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МІСТА

Соціальна відповідальність при здійсненні підприємницької діяльності формується на базі соціально-етичних основ здійснення господарської діяльності, що має тісний зв'язок із функціонуванням на конкретному ринку та

певній території. Досягнення прибуткового результату із застосуванням принципів соціальної відповідальності реалізується шляхом дотримання моральних цінностей і поваги до людей, суспільства, довкілля, збільшення позитивного впливу бізнесу на місце здійснення підприємницької діяльності.

Наявність особистої відповідальності та значного ризику, які несе підприємницька діяльність, змушує бізнес вишукувати нові напрями розвитку, формувати більш дієві стратегії оцінювання та диверсифікації економічних небезпек, виробляти сучасні підходи розвитку організаційної культури, знаходити нові інтеграційні структури щодо розвитку ділового партнерства, тощо [1].

На даний час основними принципами соціальної відповідальності підприємницької діяльності є [2]:

- робота у нормативно-правовому полі;
- створення умов для соціального захисту працівників;
- відповідальність перед клієнтом за якість продукції, її надійність, безпеку тощо;
- відношення до довкілля;
- партнерські відносини із місцевою владою.

В умовах міста, де підприємництво має значну роль у формуванні економічного розвитку та забезпеченні економічної безпеки через науково-технічну, організаційну, економічну діяльність, застосування нових підходів до вирішення господарських завдань, соціальна відповідальність підприємницької діяльності окреслюється як консолідована сукупність рішень та дій стосовно забезпечення сталого розвитку суб'єкта господарювання на певній території [3].

Включення соціальної відповідальності бізнесу в систему формування інституцій громадянського суспільства в рамках певного регіону має безпосередній вплив на середовище виробничих та комерційних зобов'язань підприємницької діяльності, влади та суспільства при вирішенні суспільно значущих проблем, створенні механізмів ефективного розвитку певної території, в тому числі конкретного суб'єкта регіонального розвитку [4].

Сталий розвиток міста має тісний зв'язок із соціальною відповідальністю підприємницької діяльності, яка здійснюється на його території чи за його межами, але необхідна для забезпечення його життєздатності. Адже поєднання соціальних, економічних та екологічних цілей, які є спільними як для суспільства, так і для бізнесу, має безпосередній вплив на формування політики соціальної відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності з метою забезпечення збалансованого розвитку території. За таких умов керівництво міста та бізнес-установ повинні сумісно реалізовувати політику соціальної відповідальності при прийнятті управлінських рішень шляхом вивчення зв'язків між суб'єктами та об'єктами соціальної відповідальності, використання сучасних методів вирішення завдань, змінення технологій та принципів управління, оптимізації господарського механізму ведення підприємницької діяльності на цій території та інших заходів [5]. Це призведе до формування на рівні регіону концепції соціальної відповідальності, яка ґрунтується на

дотриманні правових основ ведення підприємницької діяльності, розвитку фундаментальних норм моралі, чесної конкуренції, ліквідації хабарництва, усунення обману, підтримці національного та міжнародного стандартів якості, дотриманні вимог трудового законодавства, тощо.

Таким чином, запровадження політики соціальної відповідальності на певній території має безпосередній вплив на створення умов щодо ефективного розвитку суспільства через здатність встановлення партнерських відносин між усіма суб'єктами суспільних відносин, удосконалення та розвиток рівня соціального захисту населення, спроможність отримання інвестицій у слаборозвинуті сфери міста, можливість підтримки різних громадських починань та інноваційних проєктів для розвитку регіону тощо.

Список джерел

1. Каличева Н. Є., Діденко К. В., Ільєнков В. В. Вплив соціальної відповідальності на розвиток бізнесу в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28. Ч. 1. С. 79-81.

2. Дикань В. Л., Компанієць В. В., Полякова О.М. Етичні основи бізнесу: навчальний посібник. Харків : УкрДАЗТ, 2012. 316 с.

3. Шаповал В. М. Фонди місцевих громад – сучасний механізм партнерства влади, бізнесу та громадянського співтовариства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. №7. С. 37-41.

4. Полякова О. М., Руських А. О. Соціальна відповідальність на залізничному транспорті України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. Вип. № 61. С. 219-229.

5. Грішнова О. А., Міщук Г. Ю., Олійник О. О. Соціальна відповідальність у трудових відносинах: теорія, практика, регулювання ризиків: монографія. Рівне : НУВГП, 2014. 216 с.

Киреєнко Н. В.,

д-р екон. наук, доцент,

Институт повышения квалификации и переподготовки кадров АПК
«Белорусский государственный аграрный технический университет»,
г. Минск, Республика Беларусь

КОНЦЕПЦИИ УПРАВЛЕНИЯ СБЫТОМ АГРАРНОЙ ПРОДУКЦИИ

Исследования показывают, что, начиная с середины XIX столетия, в научном контексте сбыт понимается в широком и узком смысле слова, что приводит к возникновению проблем терминологического характера. В первом случае сбыт трактуется как продажа товара; во втором – это все операции с момента выхода продукции на рынок до передачи купленного товара покупателю. В таком понимании организация сбыта на предприятии он рассматривается как естественное продолжение процесса любого производства, конечной целью которого является потребление. При этом производство и

потребление представляют собой составные части непрерывно повторяющегося процесса воспроизводства, в качестве других составных частей которого выступают распределение (сбыт) и обмен. Все они рассматриваются как взаимосвязанные сферы, которые образуют единое целое, где главенствующая роль принадлежит производству. Как справедливо отмечает Д. Сакс: «Основная идея рыночной экономики сводится к тому, что люди осуществляют свой личный выбор – что купить, где работать, как разместить сбережения, а предприятия под этот выбор подстраиваются» [18, с. 29]. Правильно учитывать платёжеспособный спрос покупателей помогает управление сбытом, ориентированное на рынок.

Сбыт также рассматривают как: фазу воспроизводства; функции маркетинга и координации различных аспектов коммерческой деятельности; процессы обмена или передачи права собственности на продукцию; сбалансированность спроса и предложения; элемент стратегии предприятия. С позиции организационной структуры в системе управления предприятием сбыт представляет собой систему отношений в сфере товарно-денежного обмена между экономически и юридически свободными субъектами рынка распределения, реализующими свои коммерческие потребности. В целом субъектами рынка продаж выступают продавцы (товаропроизводители) и покупатели (потребители), а объектом является непосредственно товар или услуга, производимая предприятием в маркетинговом его понимании [1, 6, 11–14, 16, 17].

В современных условиях управление сбытом аграрной продукции основано на различных концепциях, основанных на: планировании, прогнозировании, разработке стратегии и тактики реализации товаров; определении целей продаж; организации, координации, осуществлении контактов и повышении квалификации торговых сотрудников для достижения поставленных задач; контроле и оценке финансовых и экономических результатов в сфере сбыта; организации эффективных управленческих, информационных и других систем обучения продажам, маркетингу и логистике. Среди них нами выделены:

1. Концепция сбыта исходит из общей стратегии предприятия и содержит: стратегические задачи в области сбытовой политики, которые должны предусматривать на перспективу решение комплекса проблем, связанных с созданием или развитием собственной распределительной сети, возможным сотрудничеством с уже существующими посредниками; тактические – связаны с текущей деятельностью в области реализации произведённой продукции своей сбытовой сети и рационального сотрудничества со всеми возможными посредниками [5, 11, 12, 16].

2. Концепция управления сбытом охватывает основные идеи корпоративной политики в сфере планирования продаж и организации совместной деятельности руководства аграрного предприятия и его сотрудников. В немецкой экономической литературе употребляется понятие «менеджмент сбыта», которое означает одну из важнейших функций

предприятия и один из главных принципов управления. При разработке такой концепции использована идея Г. И. Будылкина, а также взгляды других авторов по отдельным аспектам проблемы [2, 4, 7, 8–10, 19, 20].

3. Социальная концепция сбыта, по мнению Н. И. Базылева, рассматривает работников предприятия как некий социум, объединённый единой миссией, целью, задачами [3]. Интерпретируя модель услуг Ф. Котлера, можно установить социально ориентированные отношения между производителем, торговым посредником и конечным потребителем [12]. По мнению российских исследователей Э. У. Мардановой, Э. В. Новаторова, Б. М. Голодеца, А. Минина, рассматриваемый подход является следствием социального маркетинга и концепции услуг, суть которого заключается в следующем [15, с.116]:

- сбытовая деятельность товаропроизводителя должна сводиться к реализации материального и нематериального продуктов;
- работники торговых организаций сотрудничают с предприятием-изготовителем путём интерактивного взаимодействия;
- работа с покупателями должна сопровождаться системой мотивации, учитывающей корпоративную культуру производителя или оптовика и являющейся способом продвижения нематериального продукта.

Проведя системные исследования в развитии представленных концепций, автором разработана теоретическая модель организации и управления сбытом продукции на основе маркетингового и логистического подхода, суть которой состоит в совершенствовании системы производственно-экономических и производственно-сбытовых отношений в АПК. Модель включает комплекс: научно обоснованных положений по уточнению понятий в сфере АПК (сбыт, сбытовая деятельность, маркетинг, логистика, управление продажами); концептуальных основ по совершенствованию принципов, функций, направлений взаимодействия производителя и потребителя; отраслевых и региональных особенностей функционирования рыночной инфраструктуры [11].

Новизна предложенной модели базируется на том, что, используя научный подход «от общего – к частному», нами предлагается рассматривать сбыт в АПК как систему отношений и мероприятий, определяющих конкретную деятельность товаропроизводителя (продавца), имеющую своей целью реализацию продукции на соответствующих продуктовых рынках (сегментах), и включающих в себя осуществление коммерческого, канального и физического распределения, сбытовой логистики, контроля и регулирования данных процессов путём использования рыночной инфраструктуры. В целях обеспечения комплексности сбытовую деятельность аграрных организаций предлагаем рассматривать как процесс продвижения продукции на рынок и организации товарного обмена с целью удовлетворения потребностей потребителей и получения прибыли. Суть указанного подхода заключается в интеграции функциональных сфер, связанных с прохождением материального потока от производителя к потребителю агропродовольственных товаров

(перевозки, управление запасами, складирование, информационное обеспечение и др.) в единый комплекс.

В целом новизна модели заключается в применении предложенных сбытовых функций маркетинга и логистики (анализ и планирование, организация и мотивация, управление и контроль, обеспечение потребностей), направленных на реализацию системного подхода в продвижении продукции, обеспечивающих оперативность и экономичность принимаемых управленческих решений в условиях формирования интегрированной и динамичной внешней среды – международной и региональной интеграции.

Список источников

1. Академия рынка: маркетинг / А. Дайен [и др.]; пер. с фр. М. : Экономика, 1993. 572 с.
2. Андрианова Т. Р. Повышение эффективности организации сбыта комплектующих изделий (на примере электронной промышленности): автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Т. Р. Андрианова; МИЭТ (ТУ). М., 1999. 24 с.
3. Базылев Н. И., Кивуля Д. С. Природный (планетарный) капитал и его роль в экономике. *Вестник БГЭУ*. 2014. № 4. С. 5-10.
4. Беглянин О. Н. Организация государственного регулирования сельского хозяйства в регионе (на материалах Калужской области): дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05; МСХА. М., 2003. 241 с.
5. Болт Г. Д. Практическое руководство по управлению сбытом; пер. с англ. М. : МТ-Пресс, 2001. 268 с.
6. Борисов А. Б. Большой энциклопедический словарь. М. : Книжный мир, 2000. 895 с.
7. Борсук Н. В. Технология управления системами закупочной и реализационной деятельности предприятий; под науч. ред. В. Ф. Медведева. Минск : ИООО «Право и экономика», 2003. 174 с.
8. Вертоградов В. А. Управление продажами. СПб. : Питер принт, 2004. 235 с.
9. Гончаров В. И. Менеджмент : учеб. пособие. Минск : Современная школа, 2010. – 640 с.
10. Горбатов А. В. Организация управления сельским хозяйством в системе регионального АПК (на примере Калужской области): дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05; МСХА. М., 1997. 167 с.
11. Киреенко Н. В. Система сбыта продукции АПК на основе маркетингового подхода: теория, методология, практика: в 2-х ч.; под ред. В. Г. Гусакова. Минск : Ин-т систем. исслед. в АПК НАН Беларуси, 2015. Ч. 1. 267 с. ; Ч. 2. 173 с.
12. Котлер Ф. Управление маркетингом; пер. с англ. М. : Экономика, 1980. 532 с.

13. 13. Логистика : учеб. пособие [и др.]; под ред. И. И. Полещук. Минск : БГЭУ, 2007. 431 с.
14. Логистика : учеб. пособие / под ред. Б. А. Аникина. М. : ИНФРА. М, 1997. 327 с.
15. Марданова Э. У. Необходимость социальной окраски сбытовой политики предприятий или социальная концепция сбыта. *Маркетинг в России и за рубежом*. 2003. № 6(38). С. 113-118.
16. Организация системы сбыта сельскохозяйственной продукции: учеб. пособие / под общ. ред. З. М. Ильиной [и др.]. Минск : БГЭУ, Пинский филиал, 2001. 180 с.
17. Пурлик В.М. Логистика торгово-посреднической деятельности / В. М. Пурлик. М. : Высшая школа, 1995. 202 с.
18. Сакс Дж. Рыночная экономика и Россия / Дж. Сакс ; пер. с англ. М. : Экономика, 1994. 331 с.
19. Управление в АПК / Ю. Б. Королев [и др.]; под ред. Ю. Б. Королева. М. : Колос, 2002. 376 с.
20. Управление сельскохозяйственным производством / под ред. Г. И. Будыркина. М. : Колос, 1986. 286 с.

Коваленко Н. В.,
канд. наук з держ. упр.,
доцент кафедри економічної теорії та фінансів,
Харківський регіональний інститут державного управління
НАДУ при Президентіві України

МІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ: ОСНОВНІ ЗАСАДИ

Поняття міграції тісно поєднане з міграційними процесами, під якими розуміють сукупність подій, соціальних взаємодій, пов'язаних з територіальним переміщенням населення, тобто низку фактів прибуття, вибуття чи переселення. Такі процеси призводять до зміни становища соціальних суб'єктів (мігрантів) у певному соціально-територіальному просторі.

Міграційні процеси як одна з характерних ознак розвитку сучасного ринкового суспільства детерміновані різними чинниками з позиції їхньої причинності та проявляються різними ефектами з позиції їхньої наслідковості [1; 2]. Незважаючи на те, що існує багато концепцій міграційної політики, кожне суспільство певним чином вибудовує власну модель регулювання міграції, у центрі якої стоять інтереси людини.

Тематика розкриття теоретико-прикладних аспектів реалізації механізму регулювання міграції є популярною серед учених-міграціологів. У системі гомологічних понять державного регулювання міграції слід розділяти зміст таких категорій:

– концепція міграційної політики – передбачає загальне бачення суспільства щодо ролі міграції для соціально-економічного розвитку;

– стратегія міграційної політики – передбачає конкретні заходи досягнення цілей оптимізації впливу міграції на процеси соціально-економічного розвитку суспільства;

– міграційна політика – передбачає систему заходів, реалізованих конкретними органами державної влади у сфері регулювання міграцій;

– державне управління міграцією – передбачає вплив на міграційні процеси без урахування умов ринку;

– державне регулювання міграції – передбачає вплив на міграційні процеси з урахуванням умов ринку;

– механізм державного регулювання міграції – передбачає способи впливу на міграційні процеси (інструменти); може бути як процес, як система, як інструменти (адміністративні, нормативно-правові, соціально-економічні, валютно-фінансові, соціокультурні, інформаційні).

Державну міграційну політику розглядають як цілеспрямовану діяльність органів державної влади щодо регулювання міграційних й інтеграційних процесів, а також пов'язаних з ними чинників з метою оптимізації міграційної активності населення з позиції національних пріоритетів, гармонізації індивідуальних та суспільних інтересів, що у тісній взаємодії з іншими видами політики покликана сприяти підвищенню якості життя населення, цілісності соціуму, відповідати потребам розвитку людини як найвищої цінності [6, с. 11–12].

Науковці пропонують різноманітні за змістом визначення міграційної політики. Так, О. Малиновська до міграційної політики зараховує систему правових, фінансових, адміністративних і організаційних заходів держави та недержавних установ щодо регулювання міграційних процесів з позицій міграційних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури [4, с. 44].

На національному рівні міграційна політика представлена сукупністю законодавчих, інституційних, інформаційно-аналітичних та інших заходів окремої держави. Міграційна політика будь-якої країни покликана моніторити процеси трудової міграції, їх сучасні тенденції і явища, оперативно реагувати на кон'юнктуру та контролювати їх з метою підпорядкування загальнонаціональним і регіональним інтересам та особистим потребам мігрантів [10, с. 8–9].

Разом з тим, міграційна політика презентується і як один із напрямів демографічної політики, сукупність способів і заходів цілеспрямованого впливу на міграційний рух населення [5, с. 143].

Можна зустріти й думку про те, що міграційна політика – це сукупність заходів, які здійснюються державою з метою регулювання міграційних процесів, створення умов для реалізації інтелектуального і трудового потенціалу мігрантів, побудови демографічного правового суспільства, забезпечення належного соціально-економічного та демографічного розвитку, дотримання принципів захисту національних інтересів, безпеки й територіальної цілісності.

Окрім зазначеного, мета міграційної політики конкретизується фахівцями відповідно до тристадійного уявлення про міграційний процес: перша стадія (вихідна) – формування міграційної рухливості; друга стадія (основна) – переселення, і третя стадія (заклучна) – приживлення.

Узагальнюючи наведені думки щодо визначення змісту й призначення міграційної політики в Україні, звернемо увагу на такі складові її елементи:

– системність та комплексність заходів держави в частині реалізації завдань міграційної політики;

– правовий та фінансовий вплив держави на міграційні процеси в Україні.

Міграційна політика має свої цілі та політичні завдання, для розв'язання яких потрібні:

по-перше, активізація іммобільної міграційної рухливості, тобто населення, яке переважно проживає в сільській місцевості й швидко зростає, щоб на цій основі істотно підвищити ступінь реалізації спроможності до переселення;

по-друге, подальше підвищення рівня приживаності новоселів у районах інтенсивного економічного освоєння, розташованих, як правило, на сході і півночі країни, де поки що не завершений процес формування постійного складу населення;

по-третє, раціоналізація напрямів і масштабів територіального переміщення населення має два аспекти: для сільської місцевості багатьох районів країни вона полягає у зменшенні міграційного відпливу населення, тобто зниженні ступеня реалізації його міграційної рухливості; а для великих і особливо столичних міст – в обмеженні міграційного напливу, досягненні раціональних співвідношень у джерелах демографічної динаміки.

Державна міграційна політика формується за такими основними принципами:

– забезпечення кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободи пересування, вибору місця проживання, права вільно залишати територію України, за винятком обмежень, встановлених законодавством, а також права в'їжджати в Україну громадянам України;

– забезпечення державної безпеки та національних інтересів, а також загальнодержавних підходів у проведенні міграційної політики;

– захист прав і свобод та законних інтересів громадян України, іноземців і осіб без громадянства, недопустимість створення для них безпідставних пільг чи переваг, які б ставили їх у привілейоване становище порівняно з громадянами України;

– недопущення будь-яких проявів дискримінації, забезпечення умов для реалізації мігрантами своїх прав, свобод і законних інтересів, а також виконання обов'язків, передбачених законодавством;

– запобігання масовим стихійним та нерегульованим процесам міграції населення як усередині країни, так і за її межами за допомогою створення спеціальних державних соціально-економічних та національно-культурних програм, оснований на науковому прогнозі міграційного потенціалу, напрямів

міграційних потоків з урахуванням сучасної та передбачуваної соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації;

– протидія незаконній міграції, працевлаштуванню мігрантів і торгівлі людьми;

– взаємодія та координація діяльності органів виконавчої влади і громадських організацій у сфері міграції на державному та міжнародному рівнях;

– рівноправна співпраця України з державами-партнерами з питань міграційних процесів шляхом підтримання взаємовигідної співпраці за загально визнаними принципами та нормами міжнародного права.

Початковим етапом у дослідженні державної міграційної політики є обґрунтування її мети. Відповідно до визначень, що наведені в Концепції державної міграційної політики України [9], її метою на сьогоднішній день є «забезпечення ефективного державного управління міграційними процесами, сталого демографічного та соціально-економічного розвитку країни, зміцнення національної безпеки, інтеграції до загальноєвропейського міграційного законодавства, запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів та ліквідація їх наслідків, соціальний і правовий захист громадян України, які перебувають за кордоном, створення умов для безперешкодної реалізації прав, свобод, законних інтересів і виконання обов'язків мігрантами, біженцями та шукачами статусу біженця». Таким чином, на державному рівні визначено основні завдання міграційної політики. Також, в Концепції позначені стратегічні напрямки міграційної політики та завдання державних органів щодо її реалізації [там само].

Державну міграційну політику пропонуємо розглядати як цілеспрямовану діяльність органів державної влади щодо регулювання міграційних й інтеграційних процесів, а також пов'язаних з ними чинників з метою оптимізації міграційної активності населення з позицій національних пріоритетів, гармонізації індивідуальних та суспільних інтересів, що у тісній взаємодії з іншими видами політики покликана сприяти підвищенню якості життя населення, цілісності соціуму, відповідати потребам розвитку людини як найвищої цінності.

Фахівці виокремлюють у своєму аналізі, як відомо, внутрішню та зовнішню міграційну політику. Об'єктами регулювання при цьому можуть бути:

– для внутрішньої політики: внутрішня міграція населення, адаптація й інтеграція мігрантів, рееміграція й реінтеграція, чинники, що спричинюють міграцію;

– для зовнішньої політики: імміграція (добровільна, вимушена), еміграція (добровільна, вимушена), транзит [6, с. 12].

Основними напрямами внутрішньої міграційної політики є забезпечення свободи територіального пересування населення, в галузі праці – оптимізації міжрегіонального перерозподілу громадян, з урахуванням політики, яка склалася у сфері зайнятості, та стану регіональних ринків праці.

Зовнішня міграційна політика має сприяти безпеці країни, нарощуванню її економічного потенціалу та зростанню добробуту населення. Разом з тим, цей процес не є позитивним, а навпаки, завдає шкоди.

Цілі міграційної політики за внутрішнім і зовнішнім векторами:

- знизити адміністративні бар'єри для свободи пересування населення;
- стимулювати раціональне розміщення мігрантів у регіонах;
- формувати толерантне ставлення до мігрантів; сприяти їхній успішній інтеграції в українське суспільство;
- забезпечити справедливу процедуру розгляду заяв на отримання статусу внутрішньо переміщених осіб (ВПО); розробити належну інфраструктуру та умови проживання ВПО, сприяти їм у пошуку роботи та інтеграції за новим місцем проживання;
- розробити необхідні механізми та створити сприятливі умови для повернення в Україну її громадян, забезпечити їхню успішну реінтеграцію;
- створити належні умови життя і праці в рідній країні; національно-патріотичне виховання молоді;
- посилити безпеку, прикордонний контроль; удосконалити систему реадмісії, видачі віз; визначити квоти імміграції в Україну; забезпечити систему повернення мігрантів на Батьківщину; розробити справедливу систему розгляду заяв щодо надання статусу біженця, забезпечити їм належні умови проживання;
- удосконалити систему соціально-правового захисту громадян України, які працюють за кордоном; заохочувати вкладання коштів мігрантів в Україну;
- посилити прикордонний контроль; удосконалити законодавство щодо транзитного проїзду через територію України та боротьби з нелегальною міграцією; забезпечити гарантії прав учасників транзиту, створити їм належні умови [6, с. 12–13].

Завдання міграційної політики, як правило, реалізуються в чотирьох основних сферах:

(1) сприяння нормативній міграції працівників, спеціалістів, студентів, сімей тощо, тобто безпечному пересуванню з однієї країни до іншої з мінімальними труднощами і затримками й на законних підставах;

(2) регулювання міграції з метою запобігання прибуттю осіб, яким на законних підставах відмовлено у в'їзді, скорочення неурегульованих міграційних потоків, боротьба із правопорушеннями у сфері міграції;

(3) надання вимушеним мігрантам (біженцям, внутрішньо переміщеним особам, жертвам воєнних конфліктів) захисту та допомоги як в облаштуванні у місцях притулку, так і в поверненні на Батьківщину в разі нормалізації ситуації;

(4) сприяння максимальному використанню позитивного впливу міграції на розвиток в інтересах окремих мігрантів та суспільства в цілому, зокрема, інтеграції мігрантів у суспільство країни прийому, переказам зароблених за кордоном коштів, поверненню кваліфікованих мігрантів на Батьківщину, зміцненню зв'язків з діаспорами тощо [3, с. 77].

Зараховуючи міграційну політику до сфери державного управління, необхідно розглянути такі її аспекти, як діяльність державно-правових

інститутів, їх взаємодію щодо ведення державної міграційної політики, а також нормативну базу як основу проведення політики. Відокремлюється саме елемент управління, оскільки ця складова найважливіша, в остаточному підсумку вона виявляється елементом, що домінує у системі політичної влади, тобто задає мету, і є інструментарієм міграційної політики.

У цілому, міграційна політика держави тісно пов'язана, як свідчать окремі автори [7], з такими компонентами політики загалом:

– економічною політикою, у зв'язку з тим, що процеси переміщення населення нерозривно пов'язані з рухом капіталів, формуванням трудових ресурсів тієї чи іншої держави, стимулюванням припливу чи відпливу робочої сили з країн і цілих регіонів;

– соціальною політикою, у зв'язку з тим, що в більшості випадків міграційні процеси безпосередньо залежать від тих соціальних факторів, які є або привабливими, або ж відштовхуючими з погляду потенційних іммігрантів та значно впливають на соціальну й етнокультурну безпеку так званої «приймаючої країни». Так, з метою ефективної розробки та впровадження заходів щодо забезпечення соціальної безпеки в контексті міграції необхідною умовою є глибоке розуміння суспільних проблем, настроїв та побажань населення;

– демографічною політикою, оскільки міграція населення, безперечно, значно впливає на демографічну ситуацію в країні та в окремо взятих геополітичних регіонах. Так, якщо в одних випадках вона допомагає компенсувати природний спад населення, то в інших сприяє зниженню так званого «демографічного тиску». Більш того, міграційні процеси сучасності часто приводять до істотних змін у статеві-віковій структурі населення країни, що приймає мігрантів;

– геополітикою, тому що вона є дійовим інструментом перерозподілу кількості населення по території окремих країн та цілих регіонів;

– політикою національної безпеки, особливо в умовах зростаючої глобалізації і всебільшого загострення глобальних проблем розвитку сучасного суспільства.

Список джерел

1. Корженко В. В. «Алфавітизм» у ринкових трансформаціях суспільства. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. праць. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. № 2 (50). URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2016-2/doc/1/01.pdf> (дата звернення: 14.02.2020).

2. Корженко В. В. Парадигмально-ціннісні орієнтири суспільного поступу та публічне управління. *Державне будівництво* : електронне видання. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2016. № 1. URL : <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2016-1/doc/2/03.pdf> (дата звернення: 14.02.2020).

3. Малиновська О. А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : [монографія]. Київ : НІСД, 2018. 472 с.
4. Міграційний профіль України за 2011–2015 роки. URL : https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/MP2015.pdf (дата звернення: 14.02.2020).
5. Міграційний профіль України за 2016 рік. URL : https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/mig_prifil_2016.pdf (дата звернення: 14.02.2020).
6. Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України : механізми регулювання / Наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. 263 с.
7. Палагнюк О. Зміст та функції державної міграційної політики України // *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2013. Вип. 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_2_10 (дата звернення: 14.02.2020).
8. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 № 2491-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2491-14> (дата звернення: 18.03.2020).
9. Про Концепцію державної міграційної політики: Указ Президента України від 30.05.2011 р. № 622/2011. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011> (дата звернення: 18.03.2020).
10. Сафонов Ю. М. Міграційна політика та міграційні процеси в Україні. *Інтелект XXI*. 2015. № 3. С. 6–13. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/int_XXI_2015_3_3 (дата звернення: 14.02.2020).

Корженко В. В.,
д-р філос. наук, професор, завідувач кафедри філософії і політології,
Болотюк В. В., Троцай А. В.,
студентки магістерської підготовки факультету
транспортних систем та технологій,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ «ЗЕЛЕНОЇ» ЕНЕРГЕТИКИ В ДЕРЖАВІ ТА СУЧАСНОМУ ВЕЛИКОМУ МІСТІ

Важливою особливістю розвитку світового господарства в даний час, як і в 70-ті рр. ХХ ст., можна вважати вирішення питань енергобезпеки та енергоефективності, у зв'язку з чим особливі надії покладаються на виробництво енергії за допомогою відновлювальних природних джерел. Сьогодні в усіх розвинених країнах формуються і реалізуються дієві й реальні програми розвитку відновлювальних джерел енергії (ВДЕ). Проте, на думку окремих фахівців, невирішеність багатьох методологічних питань щодо впровадження та регулювання ВДЕ, відсутність належного досвіду, недостатня розвиненість законодавчої та нормативної бази, бюрократичні перепони стримують впровадження відновлювальних джерел енергії в Україні [2].

Виявляється, що основним ініціатором розвитку альтернативної енергетики, як свідчить світова практика, є держава. Саме держава, з одного боку, встановлює правила функціонування альтернативної енергетики, а з іншого – забезпечує необхідну правову та ресурсну підтримку. Серед важливих механізмів державного регулювання альтернативної енергетики, як правило, виділяються такі:

- тарифи на постачання електроенергії в мережу;
- інвестиційні субсидії, субсидії на капіталовкладення;
- фіскальні заходи, зобов'язання за квотою;
- «зелені сертифікати»;
- системи тендерів [там само].

Можна наполягати на тому, що сьогодні багато держав проводять продуману політику використання й розвитку відновлювальних джерел енергії, при цьому, підтримуючи баланс між економічною, політичною, екологічною і соціальною сферами.

Фахівцями Міжнародного енергетичного агентства (МЕА) науково опрацьовано й запропоновано декілька основних принципів, на яких, з їхньої точки зору, повинна бути заснована будь-яка національна політика стимулювання розвитку відновлюваної енергетики, зокрема:

- усунення перешкод неекономічного характеру (адміністративних перепон, відсутності реального доступу споживачів до енергосистем, недосконалої структури ринку електроенергії, недостатньої інформованості усіх учасників ринку), а також вирішення проблем з прийняттям технологій ВДЕ суспільством, що допомагає поліпшити функціонування ринку і проведення заходів щодо інституціоналізації даного сегменту ринку;

- необхідність створення легко прогнозованої і прозорої системи підтримки для залучення інвестицій;

- впровадження перехідних заохочувальних заходів, в яких заплановано зменшення ступеня підтримки з часом, що дозволить стимулювати інновації в технологіях, стежити за ними і сприятиме якнайшвидшому досягненню конкурентоспроможності на ринку;

- розроблення і впровадження відповідних стимулюючих програм, які гарантували б певний рівень підтримки, що надається різними технологіями залежно від ступеня їх розроблення, та допомагали поступово реалізувати значний потенціал;

- оцінювання впливу широкомасштабного впровадження технологій використання ВДЕ на енергосистему загалом, особливо на ліберальних ринках електроенергії, яка б враховувала загальну економічну ефективність і надійність системи [2].

13 квітня 2017 р., як відомо, було прийнято Закон України «Про ринок електричної енергії» [7], згідно з яким від 01.07.2019 р. запроваджено нову модель енергоринку. Ця модель передбачає ліквідацію єдиного покупця та продавця електроенергії, натомість, пропонується продаж електричної енергії на підставі двосторонніх угод між виробниками електроенергії, з однієї

сторони, та постачальниками й конкретними споживачами, – з іншої. Нова модель ринку електроенергії включає низку сегментів, а саме:

- ринок двосторонніх договорів (позабіржова торгівля);
- ринок «на добу наперед»;
- внутрішньодобовий ринок;
- балансуєчий ринок;
- ринок допоміжних послуг (біржі з продажу електроенергії).

Законом запроваджені норми Третього енергетичного пакета ЄС, в тому числі, щодо питання поділу компаній за напрямками розподілу та передачі електроенергії [4].

Так, за новою моделлю ринку електроенергії компанії розподіляються на такі, що генерують електроенергію, які її транспортують, а також продають безпосередньо споживачу. Розмежування діяльності між розподілом та постачанням електроенергії означає, що обленерго не зможуть виконувати функції водночас і розподілу електроенергії, і постачати її споживачам. Відтепер, постачання електроенергії виділяється в окремий бізнес, що відповідає, на думку фахівців, європейським стандартам та створює умови для конкуренції.

Очікується, що впровадження конкурентного ринку електроенергії має поліпшити механізм руху коштів від споживача до виробника, відтак, виробник зможе реально здійснювати стратегічне планування, в тому числі, й збільшити інвестиції в оновлення обладнання та устаткування на основі заключення прямих довготермінових контрактів. Немає сумніву в тому, що із зростанням показників у розвитку економіки України, зростатимуть й обсяги споживання електричної енергії, тобто цей сектор економіки, безумовно, потребуватиме серйозного інвестування [там само].

Один із найочікуваніших результатів – сутність Концепції нової моделі ринку полягає в тому, що найдорожча електроенергія в цьому сегменті ринку буде закуповуватися в останню чергу а, отже, виробники так чи інакше змагатимуться як за ціну, так і за обсяги. Відповідно, нова модель ринку передбачає його функціонування на конкурентних засадах, тоді як окремі позиції підлягатимуть державному регулюванню. Зокрема, йдеться про тарифи на послуги з передачі електричної енергії, тарифи на послуги з розподілу електричної енергії, «зелені» тарифи, інші тарифи та ціни в межах забезпечення функціонування ринку електроенергії відповідно до Закону України «Про ринок електричної енергії» [4].

Розвиток України загалом (й міста Харкова зокрема як «полюса зростання», «полюса тяжіння», генератора загальнодержавних процесів соціально-економічної стабілізації та розвитку [1]), не в останню чергу, залежить від економічних успіхів, які, значною мірою, можна забезпечити й за рахунок упровадження «зеленої» енергетики. Про це свідчить світовий досвід, адже за минуле десятиліття більшість країн світу, скоротивши валове споживання природного газу приблизно на 7.0 %, зекономили близько €30 млрд на витратах за імпортоване паливо [5].

Освоєння Україною свого потенціалу щодо використання відновлювальних джерел енергії та започаткування нових технологій для їхнього розвитку може забезпечити, на нашу думку, близько половини загального енергоспоживання, що, в свою чергу, підніме рівень економіки на на якісно нову сходинку. Кожне місто країни, включаючи й Харків, щороку витрачає значну частину бюджету на заходи щодо захисту навколишнього середовища. Впровадження відновлювальних джерел допоможе знизити й ці витрати.

Іншим аспектом, стосовно необхідності використання «зеленої» енергетики, можна вважати високі показники захворюваності та смертності населення, що спричинено забрудненням атмосфери. Усе зазначене свідчить про нагальну вимогу підтримки державою проектів розвитку «енергетики майбутнього», а саме: будівництво вітрових електростанцій, сонячних парків, використання електротранспорту тощо.

Розвиток сектору відновлюваної енергетики сприяє розвитку і суміжних галузей, зокрема, розвитку науки, а, відповідно, й нових галузей виробництва обладнання, що використовується для «зелених» проектів. Сьогодні в Україні їхня чисельність дуже мала (в середньому 5 компаній з кожного напрямку генерації; на сонячну енергетику – 8 компаній-виробників різноманітного високотехнологічного обладнання) [там само].

Окрім того, велику роль в розвитку відновлюваної енергетики відіграє залучення експертів для розповсюдження досвіду найкращих світових практик. Одним із важливих кроків до цього є відкриття в місті Харкові енерго-інноваційного хабу, основним завданням якого є підготовка висококваліфікованих спеціалістів у сфері енергоефективності. Відтак, можна вважати, що вже в найближчі роки місто зможе отримати обізнаних спеціалістів у даній сфері.

Впровадження «зеленої» енергетики, а, отже, створення нових підприємств може забезпечити населення, новими робочими місцями в галузі виробництва. Так, за даними Міжнародного енергетичного агентства International Renewable Energy Agency (IRENA), вже в 2014 році сектор відновлюваної енергетики 10-ти країн світу забезпечив роботою 7,7 млн. людей. Новий ринок праці, який створює сектор відновлюваної енергетики, може забезпечити 24,4 мільйони додаткових робочих місць до 2030 року [8].

У висновку можна зазначити, що Україна зробила неймовірне: піднялася відразу на 55 позицій в рейтингу привабливості країн, що розвиваються, з точки зору інвестицій, у відновлювану енергетику в 2019 році. За даними минулорічного звіту, країна посідала скромне 63 місце, а з 2019 року – відразу піднялася на 8 місце [6].

Загалом, позитивний світовий досвід використання відновлювальних джерел енергії зруйнував міфи про нездатність людства задовольнити глобальні потреби в енергії. Технології використання відновлювальних джерел енергії довели свою надійність і нині забезпечують найдешевші варіанти вироблення електроенергії. Об'єкти генерації на ВДЕ також можуть бути успішно

інтегровані в енергосистему. Завдяки багаторічній активній політиці підтримки, розвитку технологій, швидкому зростанню та різкому скороченню витрат на сонячну фотоелектричну і вітроенергетику, сьогодні відновлювальна електроенергія в багатьох частинах світу дешевша, ніж у заново встановлених об'єктах вуглецевої й атомної генерації [3].

На сьогодні відновлювана енергетика в Україні розвивається швидкими темпами, особливо – виробництво електричної енергії з енергії сонця та вітру [там само]. Необхідним і достатнім можна вважати формування сучасних механізмів державного регулювання розвитку відновлюваної енергетики. Лише за наявності належних ринкових умов та ефективній державній політиці, відновлювані джерела енергії здатні забезпечити надійні послуги в галузі електропостачання, підвищити енергетичну безпеку України та скоротити шкідливі викиди.

Отже, саме ефективна державна політика, впродовж тривалого часу, здатна сприяти залученню інвестиції у відновлювану енергетику.

Список джерел

1. Бабаєв В. М. Управління великим містом: теоретичні і прикладні аспекти : монографія. Харків : ХНАМГ, 2010. 306 с.

2. Волошин О. Л. Особливості державного регулювання розвитку альтернативної енергетики в різних країнах світу. *Державне будівництво*. 2014. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/DeVu_2014_2_25.pdf (дата звернення : 17.01.2020).

3. Дороніна І. І. Механізми державного регулювання розвитку відновлюваної енергетики : світові тенденції та українські реалії. *Вісник НАДУ*. Серія «Державне управління». 2019. № 4 (95). С. 25–32.

4. Зарубицька Вероніка. Нова модель ринку електроенергії : як це вплине на конкуренцію? *Юридична газета online*. 24 лютого 2020. № 4 (710). URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/antimonopolne-konkurentne-pravo/nova-model-rinku-elektroenergiyi-yak-ce-vpline-na-konkurenciyu.html> (дата звернення : 04.03.2020).

5. «Зелена» енергетика – ключовий напрям економічного зростання. URL : <https://uare.com.ua/novyny/497-zelena-energetika-klyuchovij-napryam-ekonomichnogo-zrostannya.html> (дата звернення : 04.03.2020).

6. «Зеленая» энергетика: Украина поднялась на 55 позиций по привлекательности инвестиций – Bloomberg URL : <https://bin.ua/243164-zelenaya-yenergetika-ukraina-podnyalas-na-55.html> (дата звернення : 17.01.2020).

7. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 27–28, ст. 312. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19> (дата звернення : 17.03.2020).

8. Renewable Energy Benefits: Measuring the Economics. IRENA 2016. 92 p. URL : https://www.irena.org/DocumentDownloads/Publications/IRENA_Measuring-the-Economics_2016.pdf (дата звернення : 04.03.2020).

Кошляк І. І.,
аспірант кафедри менеджменту і
публічного адміністрування,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

УНІВЕРСАЛЬНИЙ АЛГОРИТМ ДІЙ ДЛЯ ОБ'ЄДНАННЯ ГРОМАДЯН ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Ключовим чинником успішного розвитку територіальної громади є участь та вмотивованість кожного учасника в процесах її діяльності. Залучені особи повинні чітко розуміти як користь і кінцеву мету певних дій, так і користь власної участі. Для об'єднання громадян територіальної громади пропонується такий алгоритм дій:

**Я (моя мрія) – МИ (спільна мрія) – МЕТА – ЦІЛІ – ВІРА –
ІНФОРМАЦІЯ – ЗНАННЯ - ДІЇ = РЕЗУЛЬТАТ!!!**

Я: хто я?

Людина по народженню, жива, наділена інтелектом істота, суб'єкт суспільно-історичної діяльності і культури, окремий організм, який існує самостійно, зокрема, окрема особа.

Відповідно до Статті 1 Загальної декларації прав людини «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [1].

Громадянин – людина, яка проживає в межах певної території держави або така, що належить до певної країни, де вона має відповідний юридичний статус, або співвідносить себе з нею.

У відповідності до Статті 3 Основного Закону України – Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [2].

Член територіальної громади – людина, яка постійно проживає в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці села, селища міста.

У відповідності до Статті 140 Конституції України він має право, як і всі інші члени територіальної громади, самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Я (моя мрія) – мій особистий процес фантазування, при якому Я прогноую деяку майбутню подію, настання якої Я натхненно бажаю, та яка є такою, що дійсно може трапитись у майбутньому.

Я+Я+Я = МИ (спільна мрія) – процес фантазування особисто кожного, при якому МИ прогнозуємо конкретно одну майбутню подію, настання якої

МИ натхненно бажаємо, та є такою, що дійсно може трапитись у майбутньому.

МЕТА – стан в майбутньому, котрий можливо змінити відносно теперішнього та варто, бажано або необхідно досягнути. Тим самим мета є бажаною кінцевою точкою процесу, як правило дії людини/людей.

ЦІЛІ – це конкретний стан окремих характеристик організації, досягнення яких є бажаним і на досягненні яких спрямована її діяльність. Процес визначення цілей та їх взаємозв'язок – цілеполагання [3].

ВІРА – психічний (ментальний) стан впевненості в істинності будь-чого, який виникає як наслідок пізнавальної діяльності суб'єкта; як ефективний метод пізнання, а також як сприйняття людиною чого-небудь (тверджень, свідчень, фактів тощо) як істинних, правдивих, іноді без попередньої перевірки на основі тільки внутрішнього, суб'єктивного переконання, що сприйняте на віру та не потребує більше ніяких доказів.

ІНФОРМАЦІЯ – продукт взаємодії даних та методів, який розглядається в контексті цієї взаємодії або сукупність відомостей про всілякі об'єкти, явища, процеси. Більш змістовним є твердження: «вибір одного варіанта (або декількох) із багатьох можливих і рівноправних» [4].

ЗНАННЯ – форма духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, що характеризується усвідомленням їх істинності [5], підтверджена істина – віра [6].

ДІЇ – сукупність вчинків людини/людей, робота, діяльність, здійснення чого-небудь. а також принцип творення, який відповідає за походження єдності і подвійності.

РЕЗУЛЬТАТ – кінцевий наслідок послідовності дій.

Такий алгоритм дій сприятиме налагодженню міжсекторального діалогу (бізнес+влада+громадянське суспільство), розподілу обов'язків між членами територіальної громади, швидкому й оптимальному досягненню визначених цілей.

Список джерел

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
3. Пилипенко А. А., Пилипенко С. М., Отенко В. І. Менеджмент. URL: <http://uchebnik-online.com/132/1436.html>
4. Білинський Й. Й., Огородник К. В., Юкиш М. Й. Електронні системи. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/firen/6bilynskyj_elektronni_systemy/2.htm
5. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. К. : Головна ред. УРЕ, 1986.
6. Fine, G. (2003). Introduction. Plato on Knowledge and Forms: Selected Essays. New York: Oxford University Press. P. 5-7.

Лелюк Р. В.,
аспірант кафедри суспільного розвитку
і суспільно-владних відносин,
Національна академія державного управління
при Президентові України, Київ

ЕФЕКТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ РОБОТИ З ГРОМАДСЬКІСТЮ МІСТА

Ще Конфуцій у Стародавньому Китаї важливе місце відводив закону про ідеальні відносини між людьми, зокрема в родині, державі та суспільстві. Щоб місцевий розвиток справді відповідав потребам населення необхідна конструктивна участь представників громадянського суспільства у громадському житті. Саме тому в містах представники місцевого самоврядування визначають та впроваджують ефективні інструменти роботи з громадськістю.

Слід відзначити, що взаємодія влади та громадськості має різні форми залежно від цілей та характеру виконуваної роботи, обсягу повноважень суб'єктів відповідно до нормативно-правового акту Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» від 21 листопада 2007 року № 1035-р.

Взаємовідносини здійснюються за рахунок поділу на декілька рівнів для ефективної діяльності, зокрема, на загальнодержавний, регіональний та місцевий.

В нормативному документі були розроблені наступні форми взаємовідносин:

– участь зазначених інститутів у розробленні та обговоренні проєктів нормативно-правових актів з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, інтересів широких верств населення, прав і свобод людини та громадянина;

– здійснення інститутами громадського контролю за діяльністю органів влади щодо розв'язання проблем, які мають важливе суспільне значення, у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності, подання органам виконавчої влади експертних пропозицій;

– надання інститутами соціальних послуг відповідно до укладених договорів;

– утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп для забезпечення врахування громадської думки у формуванні та реалізації державної політики;

– співпраця органів влади з інститутами з підготовки та перепідготовки кадрів, спільного навчання службовців та представників інститутів навичок ефективної взаємодії, ознайомлення широких верств населення з формами його участі;

– проведення моніторингу і аналізу громадської думки, забезпечення своєчасного публічного реагування на пропозиції та зауваження громадськості;

– виконання спільних проєктів інформаційного, аналітично-дослідницького, благодійного і соціального спрямування.

Ідея зазначених взаємовідносин згідно з нормативним документом ґрунтується на методах з урахуванням прозорості, відкритості, доцільності, ефективності та результативності, що гарантують безперервний зв'язок двосторонніх взаємовідносин [1].

Так, зокрема, завдяки роботі над Стратегією розвитку міста можна згуртувати громадських активістів, які переймаються, наприклад, екологічними проблемами. Вони незалежні від влади, але відкриті й радо йдуть на конструктивну співпрацю.

Формуються робочі групи, які відображають структуру місцевої громади, при цьому обов'язково враховується гендерний баланс, рівність доступу до формування та ухвалення рішень щодо місцевої політики. Консультування та формування робочих груп дає змогу залучити представників різноманітних організацій та інституцій до стратегічного планування. Завдяки цьому депутати та представники місцевого самоврядування отримують якісніше бачення та розуміння важливих потреб різних груп населення. В свою чергу представники громадськості, які мають різні погляди на майбутнє міста, мають змогу висловити власну думку та спільно з владою та бізнесом визначити пріоритети соціально-культурних проєктів, що є необхідним для комфорту та підвищення якості життя мешканців. За таким принципом сформувалися робочі групи для проведення громадських слухань щодо ухвалення стратегій розвитку міст [2].

Отже, громадськість може себе показати саме завдяки розпочатому в містах процесу стратегічного планування. Основним побажанням було визначення окремим напрямом таких складових розвитку міста: екологічна складова, розвиток малого та середнього бізнесу, логістика, туристична сфера, енергоефективність та інфраструктура.

Список джерел

1. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Кабінет Міністрів України від 21.11.2007 р. № 1035-р // *Відомості Верховної Ради України*. – 2007. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1035-2007-p>

2. Розробка стратегій розвитку міст в Україні: інструкція та огляд практик. *Федерація канадських муніципалітетів. Проєкт міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст»*, 2019. – 44 с.

Мельниченко О. А.,
д-р держ. упр., професор,
професор кафедри громадського здоров'я та
управління охороною здоров'я,
Харківський національний медичний університет, Україна
Удовиченко Н. М.,
канд. держ. упр., доцент, директор,
Центр інноваційних технологій «Планета стоматології»,
Харків, Україна

ВПЛИВ ЕПІДЕМІОЛОГІЧНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ НА РИНОК СТОМАТОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ ХАРКОВА

Україна (як і більшість інших країн світу) зіткнулась з проблемою збільшення кількості інфікованих на COVID-19, що має значні ймовірні негативні медичні наслідки (у т. ч. летальні). Задля запобігання поширенню на її території коронавірусу COVID-19 Кабінет Міністрів України своїми Постановами спочатку запровадив карантин до 03 квітня 2020 р. (№ 211 від 11.03.2020 р.), а потім його продовжував до 24 квітня 2020 р. (№ 239 від 25.03.2020 р.) та 11 травня 2020 р. (№ 291 від 22.04.2020 р.), що обумовлено відсутністю прогресу в подоланні цього інфекційного захворювання. Накладені обмеження (передусім, щодо заборони/обмеження окремих видів діяльності, обмеження роботи громадського транспорту, запровадження карантинних заходів тощо) негативно позначились на практично всіх галузях і сферах національної економіки. При цьому значна частка населення потерпає від неможливості вести звичний спосіб життя, втрати доходів (почасти, роботи) та інших негараздів, які є (радше за все, виправданою) «ціною» збереження власного здоров'я (подеколи, життя). Наявна невизначеність щодо тривалості наявної епідеміологічної загрози та ймовірності «другої її хвилі», відсутність вакцини та глобальні масштаби означеної проблеми дозволяють стверджувати, що нинішня епідеміологічно-економічна криза призвела до нечуваного донині економічного спаду, а прямі економічні втрати оцінюються у більш як \$ 5 млрд.

Загальновідомо, що вищезгадані обмеження не стосувались медицини. Більше того, Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких актів КМУ» № 239 від 25.03.2020 р. безпосередньо було дозволено здійснення медичної практики, у т. ч. й надання стоматологічних послуг – «оплачуваного пацієнтом використання ресурсів, необхідних задля діагностики, лікування, реабілітації та профілактики захворювання його зубів, порожнини рота та щелепово-лицьові ділянки» [2, с. 49]. Попри це, в регіонах прийнято рішення міських та обласних рад, комісій з питань ТЕБ і НС про тимчасові обмеження чи заборони як роботи приватних медичних закладів в цілому, так і стоматологічних зокрема. Так, зокрема, у Києві, Львові та Полтаві заборонено надання планової стоматологічної допомоги, з можливістю надання невідкладної стоматологічної допомоги; у Житомирі, Луцьку, Рівному,

Тернополі – заборона робота приватних стоматологічних клінік і кабінетів, а для надання невідкладної стоматологічної допомоги визначено певні КНП стоматологічного профілю. За таких умов, до вищезгаданих карантинних обмежень, яких має дотримуватись населення, додається унеможливлення його доступу до надавачів стоматологічних послуг.

Передусім слід відзначити, що наразі цей ринок Харкова представлений такими суб'єктами: комунальні неприбуткові підприємства охорони здоров'я (далі – КНП) (стоматологічні відділення й кабінети при КНП багатопрофільних міських амбулаторіях і стаціонарах, відділення «Голова–шия» КНП «Обласна клінічна лікарня»); комунальні стоматологічні поліклініки (9 міських КНП, у т. ч. 1 дитяча); невеликі (понад 50) та мережеві приватні стоматологічні клініки («Доктор Алекс», «Еввіва»...); стоматологічні кабінети (більше тисячі ФОП). Тобто наявна сукупність суб'єктів ринку, здатних надавати кваліфіковані стоматологічні послуги на усіх рівнях: «первинну, спеціалізовану, високоспеціалізовану» [1, с. 205]. Проте в умовах карантину реалії є менш оптимістичними. Так, зокрема, за результатами проведеного (09–10 квітня 2020 р.) в Харкові дослідження виявлено таке: 23 % суб'єктів цього ринку призупинили свою діяльність; 60 % – проводять прийом лише ургентних (з гострим болем) пацієнтів; 17 % – працюють в звичайному режимі. При цьому щонайменше утричі скоротилась кількість пацієнтів, які скористались стоматологічними послугами.

Відтак, наразі актуальними є такі питання. Які поточні наслідки впливу карантинних заходів на суб'єктів цього ринку? Які перспективи цих суб'єктів по завершенню карантину? Відповідь на ці питання є певною мірою суб'єктивною й зводиться до такого:

– *стоматологічні кабінети, невеликі приватні стоматологічні клініки, які призупинили/«згорнули» свою діяльність – втрата/скорочення доходів; нарощування боргів по комунальних платежах; не знайдено (що цілком очікувано) «розуміння» з боку власників приміщень щодо «нульової ставки» орендної плати на час карантину; співробітників (адміністраторів, асистентів...) відправлено у відпустку за власний рахунок → боргова криза; втрата частини персоналу та, щонайменше, значної частки «клієнтської бази»; загроза припинення такої діяльності;*

– *мережеві та невеликі приватні стоматологічні клініки, які («на свій страх і ризик») продовжили працювати – істотне збільшення доходів за рахунок додаткового притоку пацієнтів; додаткові витрати на протиепідеміологічні заходи; ризик потрапити під штрафні санкції за недотримання вимог карантину → розширення власної частки ринку (як завдяки нарощуванню «клієнтської бази»), так і розширенню спектру стоматологічних послуг);*

– *комунальні стоматологічні поліклініки – скорочення своїх доходів; нарощування боргів по комунальних платежах; втрата частини персоналу та «клієнтської бази» → продовження загальної стагнації, збереження позицій лише в окремих сегментах ринку стоматологічних послуг (але лише за умови збереження кваліфікованого персоналу).*

З урахуванням вищевикладеного матеріалу можна зробити такі висновки. COVID-19 вніс свої суттєві корективи у наше «звичне життя», у т. ч. щодо доступності до якісних стоматологічних послуг, а з тим – погіршення стоматологічного здоров'я населення. Загальні втрати суб'єктів цього ринку істотною мірою залежатимуть як від тривалості карантину, так і від загальних результатів епідеміологічно-економічної кризи. Для мінімізації негативного впливу слід: долучити Координаційну раду Міністерства охорони здоров'я України з питань стоматології до розробки рекомендацій щодо надання стоматологічних послуг в умовах карантину; відповідними нормативно-правовими актами дозволити приватним стоматологічним кабінетам і клінікам відновити прийом (принаймні, ургентних) пацієнтів (звісно, з обов'язковим дотриманням усіх протиепідеміологічних вимог). Однак очевидною є перспектива перерозподілу ринку стоматологічних послуг: «приватний сектор» буде й надалі витісняти «комунальний», а «крупний» – поглинати «дрібний». При цьому існує загроза як фінансових втрат тих, хто «не переживе» кризи (передусім, через відсутність «фінансової подушки безпеки»), так і погіршення співвідношення «ціна–якість» (на тлі зниження конкуренції). Подальші наукові розвідки мають бути присвячені розробці рекомендацій, спрямованих на підвищення доступності якісних стоматологічних послуг.

Список джерел

1. Маляр Р. В. Організація стоматологічної допомоги населенню Закарпаття. *Науковий вісник Ужгородського університету. (Серія «Медицина»)*. 2012. Вип. 2. С. 151-153.

2. Мельниченко О. А., Удовиченко Н. М., Ємченко В. І. Полеміка щодо співвідношення понять «стоматологічна допомога» та «стоматологічна послуга». *Надбання сучасної епідеміології та біостатистики як запорука покращання громадського здоров'я в Україні* : матеріали наук.-практ. конф., 18 квітня 2019 р. Харків: Вид-во ХНМУ, 2019. С. 48-50.

Mykhailova I.,

Ph.D., Associate Professor, Department of Philosophy and Political Science,

Makarov D.,

Student 3 years, Building faculty

O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv,
Ukraine

VECTORS OF MODERN INTERNATIONAL POLICY AND LEGITIMATION OF GOVERNMENT

Transition from the traditional to the social society has forced the problem of legitimation of the state power by a central and actual problem in the political. There are two reasons for this. On the one hand, in connection with the establishment of the social cohort, our conspicuous repetition of social institutions the importance of law

is growing as a tool for targeted change. Of all types of social norms, only law can be used in that capacity, as stated by H. L. A. Hart, next to the primary rules that determine the behavior of people, it contains secondary rules that allow you to change the legal rules. On the other hand, in connection with the secularization of culture in the process of modernization, the religious legitimization of law, characteristic of a traditional society, is losing its force.

The problem of justification is gaining additional urgency in our society which inherited from the past a kind of legal nihilism. B. A. Kistyakovsky noted a hundred years ago our intimation very low defines the value of law, seeing in it only an ethical minimum also the indispensability of the connection with coercion, that is, violence. The idea that the main and essential content of law is freedom, which is not widely used in public consciousness. Since the days of the Soviet Union, law was seen like an instrument of coercion as a device in the hands of the authorities that also did not contribute to the recognition of the humanistic value of the nature of law.

Since law is based on coercion, it always requires justification. The relevance of the problem of legitimizing state power in modern society is due to the secularization and modernization of tradition of modern society, law can no longer be justified by referring to traditions that are closely related to religion. In the conditions of liberal democracy, the most widespread and most justified is legitimation with the help of two principles: the principle of human rights and the principle of popular sovereignty. A legal system is legitimate if it protects the rights and freedoms of individuals and if laws can be understood as an expression of a civic position, that is, if the democratic idea of citizens' self-legislation is realized. This method of legitimation is long-standing within the framework of a democratic state of law. But will he be able to maintain his strength in an era of globalization that challenges the nation-state? Economic globalization and the strengthening of the power of transnational corporations are weakening the ability of the nation state to independently regulate exchange with the outside world, to control level of the world community.

Only formal rules of law can regulate the actions of such supranational communities' legal system at the supranational level, it is necessary to justify their universality. However, the successfully supranational political organizations can create a common political culture.

General governance (constituting the rule of law, control over corruption, the legitimacy of government institutions in states, even in Latin America.

Human rights expressed in gender equality and civil liberties are also a powerful social variable. General governance Democratic rights and an increase in living standards are three different politically manipulative and highly correlated factors, all of which claim to be the main causes of legitimacy in the international context. It is obvious that a kind of rational choice of approaches to legitimacy, regardless of their success in specific practices does not work quite effectively at the social level.

References

1. Beck Ulrich (2000) The Brave New World of Work. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Кистяковский Б. А. В защиту права. Вехи. Сборник статей. М., 1993. С. 359. С. 122-149.
3. Hart H. L. A. The Concept of law. Oxford: Oxford University Press, 1961. 261 p.

Озаровська А. В.,

канд. держ. упр., викладач кафедри менеджменту і адміністрування,
Національний фармацевтичний університет,
Харків, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

В сучасних умовах труднощі реалізації розвитку системи охорони здоров'я та її інтеграції до європейського політичного, соціального та економічного простору зумовлені багатьма причинами, однак, крім незадовільного стану національної економіки, головна з них, що впливає на її потенціал, – невідповідність сучасним викликам організаційної та регуляторної функції системи державного управління, що знижує ефективність державно-управлінського впливу, гальмує впровадження нових принципів та механізмів, спрямованих на структурно-трансформаційні зміни та активізацію інноваційних процесів у системі охорони здоров'я. Державне регулювання інноваційного розвитку системи охорони здоров'я має вагомий комплекс засобів, методів, стимулів для модернізації відповідної сфери, перетворення її із соціально збиткової на перспективну та інвестиційну. Їх компетентне впровадження має створити належні умови задля забезпечення якісної профілактики здоров'я населення, доступної медицини, які будуть реалізовані на принципах рівності громадян та верховенстві чинного законодавства. Брак комплексності та системності у висвітленні питань удосконалення державного регулювання розвитку системи охорони здоров'я України зумовлює потребу в подальшому вивченні цієї проблематики.

Необхідність реформи в системі охорони здоров'я України не викликає жодних сумнівів, оскільки за роки незалежності країні не вдалося істотно просунути в напрямку вирішення всіх провідних для систем охорони здоров'я цілей [3]: поліпшення рівня здоров'я населення та скорочення нерівності його показників між різними соціально-економічними групами; справедливість розподілу фінансових внесків, призначених для медичного обслуговування; підвищення чутливості системи до задоволення потреб, безпосередньо не пов'язаних зі здоров'ям (повага до людини, почуття її гідності та ін.) [2, 28]. Діюча в країні модель системи охорони здоров'я Семашка, яка зберіглася з радянських часів, не відповідає сучасним реаліям, оскільки вона була створена в умовах планової економіки і не придатна для

функціонування в ринкових умовах; навіть в умовах планової економіки її максимальна успішність була зафіксована при епідемічному типі патології (коли основними причинами смертності були інфекційні захворювання) і суттєво зменшилася починаючи з середини 60-х років ХХ сторіччя при переході до неепідемічного типу патології (коли на перший план серед причин смертності вийшли неінфекційні захворювання); також їй внутрішньо властива орієнтованість на екстенсивний розвиток [1]. Крім того, основна перевага класичної системи Семашка – загальна доступність медичної допомоги – за роки незалежності зазнала істотної корозії через значне скорочення фінансування охорони здоров'я з відповідним зростанням формальних і неформальних платежів населення при отриманні медичних послуг.

В Україні здійснювалися часткові реформи в деяких секторах охорони здоров'я. На окремих пілотних майданчиках відпрацьовувалися інноваційні для країни організаційно-економічні механізми: різні моделі організації первинної медичної допомоги на засадах сімейної медицини (Львівська область, м. Комсомольськ Полтавської області, м. Вознесенськ Миколаївської області тощо), регіоналізація родопомічної допомоги (Дніпропетровська область), нові методи фінансування – подушна оплата, глобальний бюджет, договірні відносини та автономізація медичних закладів (м. Комсомольськ Полтавської області, Золочівський район Харківської області, Попільнянський район Житомирської області) та інші.

У пілотних регіонах з 2012 р. на законодавчій основі реалізувався механізм об'єднання фінансових потоків для надання первинної допомоги – на міському та районному рівнях; для вторинної, третинної та екстреної допомоги – на обласному рівні [4]. З 2013 року, після прийняття закону «Про екстрену медичну допомогу» [3] фінансування служби екстреної допомоги здійснювалось з регіональних бюджетів на території всієї країни. Формування потужних фінансових пулів створило передумови для ліквідації фінансових бар'єрів при наданні медичної допомоги (безперешкодного доступу до медичної допомоги – екстериторіальності), усунення дублювання фінансових потоків (ефективного використання фінансів), збільшення стійкості системи охорони здоров'я та створення умов для формування мережі закладів охорони здоров'я, адекватної потребам населення. Однак забезпеченню реальної екстериторіальності заважала норма українського законодавства щодо можливості бюджетного фінансування державних і комунальних закладів в повному обсязі, включаючи їх поточні і капітальні витрати, з бюджету того рівня, у чий власності знаходяться ці установи. Тому окрім об'єднання коштів для безперешкодного фінансування закладів вторинної та екстреної допомоги була здійснена передача майнових комплексів установ, що надають екстрену і вторинну (для пілотних регіонів) допомогу, у власність обласної територіальної громади.

Рішення щодо об'єднання коштів для надання вторинної та екстреної допомоги з передачею відповідних майнових комплексів на обласний рівень викликало шквал невдоволення органів місцевої (міської та районного рівнів)

влади внаслідок втрати контролю над відповідними фінансовими потоками. В результаті передача зазначених ЗОЗ на обласний рівень в повному обсязі відбулася лише в Дніпропетровській області, в інших пілотних регіонах – частково. Для того, щоб органи місцевого самоуправління не були відсторонені від процесів реформування вторинної медичної допомоги, в Дніпропетровському регіоні при кожному закладі було створено наглядові ради, до складу яких ввійшли представники місцевого самоврядування та громадськості відповідних територіальних громад. Однак таке рішення проблему радикально не вирішило, і місцеві органи влади практично самоусунулися від підтримки розвитку ЗОЗ, що надають вторинну та екстрену допомогу.

В процесі реалізації проєктів було доведено доцільність та ефективність:

1. розмежування ПМСД та вторинної медичної допомоги з розвитком ПМСД на засадах загальної практики-сімейної медицини, зі створенням центрів ПМСД з розвинутою мережею амбулаторій в містах і сільській місцевості;

2. розмежування фінансових ресурсів для надання вторинної та екстреної допомоги на регіональному рівні;

3. запровадження системи маршрутизації пацієнтів до ЗОЗ, що відповідають важкості та складності захворювання;

4. впровадження (за умов методичного удосконалення) оплати праці за обсяги та якість роботи;

1) запровадження державного регулювання цін на лікарські засоби для лікування осіб з гіпертонічною хворобою з використанням порівняльних цін.

За умови доопрацювання деяких проблемних питань, виявлених при їх застосуванні, ці механізми доцільно поширити на всі регіони країни.

Обов'язковою умовою для переходу до широкомасштабного використання є навчання фахівців та підтримка влади всіх рівнів.

Широке запровадження інших елементів реформи, зокрема підходів до структурно-функціональних перетворень в сфері вторинної та третинної медичної допомоги, автономізації закладів охорони здоров'я, контрактних відносин, методів оплати медичних послуг в закладах різних рівнів медичної допомоги потребує попереднього додаткового нормативного врегулювання та ретельного їх відпрацювання.

Список джерел

1. Концепція нової системи охорони здоров'я. URL: http://moz.gov.ua/docfiles/Pro_20140527_0_dod.pdf. – Назва з екрана.

2. Бернс Л. Інновації у сфері охорони здоров'я. URL: <http://www.management.com.ua/interview/int021.html>. – Назва з екрана.

3. Карамішев Д. В. Програмно-цільовий підхід до реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я. *Університетські наукові записки* (Часопис Хмельницького університету управління та права). 2006. № 1 (17). С. 279-284.

4. Устав (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_599. Назва з екрана.

Проневич О. С.,
д-р юрид. наук, професор, професор кафедри
адміністративного права,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Коляда Т. А.,
канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
менеджменту і адміністрування,
Національний фармацевтичний університет,
Харків, Україна

ПУБЛІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ІМПЕРАТИВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ МЕГАПОЛІСА

Характерною особливістю сучасного етапу розвитку суспільства є форсована урбанізація, зумовлена демографічним вибухом другої половини ХХ століття, інтенсивним розвитком продуктивних сил, підвищеною мобільністю населення. Урбанізація як масштабний і динамічний соціальний процес полягає у стрімкому розширенні міських поселень (а часто навіть формуванні міських агломерацій), значній концентрації міського населення, постійному притоку сільського населення до мегаполісів та/або інтенсифікації «маятникового» руху сільського населення, визнанні гармонійності міського способу життя, популяризації міської культури. Безперечно, велике місто має розвинену інфраструктуру, забезпечує комфортні умови проживання, зосереджує потужний освітній та культурний потенціал, дає широкі можливості для інтелектуального розвитку особистості та її максимальної самореалізації. Водночас мегаполісам притаманна низка перманентно існуючих загроз, у тому числі для особистої безпеки обивателя. До основних детермінант девіантних явищ злочинності та соціальних патологій у мегаполісі фахівці відносять велику чисельність і високу щільність міського населення, значний конфліктогенний потенціал міського середовища, загострення проблем зайнятості працездатного населення, ствердження у молодіжному середовищі утилітарних ідеалів «суспільства споживання», поширеність агресивних субкультур, високий рівень правового нігілізму, порушення традиційних родинних і сусідських зв'язків, послаблення соціального контролю над особистістю, інституційну неспроможність (низьку мобільність) органів правопорядку тощо. Аксиоматичним є твердження, що формування безпечного публічного простору є передумовою нормальної життєдіяльності мегаполіса (територіальної громади), а забезпечення публічної безпеки має екзистенційне значення для жителів великих міст.

Безпека є інтегральним показником якості життя людини. У широкому сенсі безпека тлумачиться як об'єктивований стан відсутності загрози для охоронюваного суспільного або індивідуального блага. Такий підхід до розуміння соціально-правового феномену безпеки корелюється із суб'єктивним

емоційно-психологічним сприйняттям конкретною людиною публічного простору як прогнозовано дружнього/ сприятливого/ стабільного/надійного, коли її життєві інтереси належним чином захищені, а неприпустимий ризик відсутній. Натомість феномен публічної безпеки полягає у вжитті суб'єктами владних повноважень системних заходів задля забезпечення легітимного публічного інтересу (охорони загального блага), спрямованих на запобігання, виявлення, ідентифікацію та нейтралізацію реальних і потенційних загроз антропогенного, техногенного або природного походження.

Загально визнано, що існування ризику стати жертвою фізичного насильства або інших злочинів неминує спричиняє підвищення загального рівня віктимізації суспільства, поширення негативного «синдрому вразливості і безпорадності» перед реальними і потенційними загрозами, ствердження атмосфери тривоги і страху. Тому уповноважені суб'єкти публічної адміністрації повинні особливу увагу приділяти формуванню на локальному/міському рівні стійкого відчуття безпеки, що є об'єктивним маркером оцінювання ефективності докладених зусиль у сфері забезпечення публічної безпеки. Формування у суспільстві відчуття безпеки неможливо без імплементації засадничих положень європейської доктрини проактивної діяльності органів правопорядку. Ця доктрина передбачає відмову від абсолютизації реактивної моделі реагування на наслідки вчинення правопорушень і пріоритетизацію проактивного/превентивного компоненту оперативно-службової діяльності суб'єктів поліцейської діяльності. Проактивне реагування на потенційні загрози для охоронюваного загального блага дозволяє цілеспрямовано впливати на детермінанти злочинності та асоціальної поведінки, коригувати поведінку схильних до деструктивної поведінки осіб, зміцнювати довіру людей до влади, налагоджувати партнерську взаємодію органів правопорядку з населенням.

На нашу думку, перспектива підвищення рівня публічної безпеки в мегаполісах полягає у першочерговому вирішенні таких проблем:

- децентралізації системи охорони правопорядку шляхом створення муніципальної поліції. Вважаємо, що корисним може бути позитивний польський досвід розбудови гмінної (міської) сторожі як «обмундированої формації органу місцевого самоврядування, факультативно утвореної радою гміни з метою охорони публічного порядку на території населеного пункту та фінансована з місцевого бюджету». Польський законодавець встановив, що сторожа є організаційною одиницею гміни. Рада гміни уповноважена ухвалювати рішення щодо створення комендатури сторожі у структурі виконавчого органу гміни. Сторожею керує комендант, який призначається і звільняється з посади рішенням вйта (бургомістра) після «вивчення позиції коменданта поліції воеводства». Комендант підпорядковується вйту (бургомістру). Уніфікована організаційна структура гмінної (міської) сторожі відсутня. Специфіка організаційної структури комендатур зумовлена завданнями, визначеними місцевими радами перед гмінною (міською) сторожею. Нагляд за діяльністю сторожі здійснюють вйт (бургомістр), а «у

фаховій сфері» – комендант поліції воєводства за дорученням Головного коменданта поліції Польщі;

- налагодження локальних систем масового спостереження (моніторингу публічного простору) з метою виявлення і нейтралізації загроз у сфері публічної безпеки. Наголошуємо, що використання засобів відеоспостереження має узгоджуватися із закріпленою в резолюції 1604 (2008) Парламентської асамблеї Ради Європи «Відеонагляд у громадських місцях» щодо поширення відеонагляду як «корисного інструменту у контексті профілактики і виявлення злочину» засторогою про обов'язкове додержання вимоги статті 8 Європейської конвенції про права людини щодо гарантування права на повагу приватного життя. Варто зауважити, що відеонагляд необхідно розглядати як винятковий легальний захід у випадках, коли «він необхідний у демократичному суспільстві для захисту інтересів національної безпеки та публічного порядку або для профілактики і виявлення безчинств чи злочинів»;

- максимальної візуалізації присутності поліції у громадських місцях. З цією метою пропонуємо використовувати одноосібні піші та/або моторизовані патрулі у районах, охоплених системою поліцейського відеомоніторингу. Запровадження одноосібних патрулів зумовлено прагненням охопити найвіддаленіші («спальні») райони міст із складною криміногенною обстановкою. Необхідно урахувати, що одноосібні патрулі реалізують виключно превентивну функцію, а тому не можуть розглядатися як важливий чинник протидії злочинності;

- посилення людиноцентричного спрямування діяльності поліції на місцевому рівні. На нашу думку, необхідно вжити таких першочергових заходів: відкрити центри консультування населення з питань безпеки при відділах і відділеннях Національної поліції; запровадити поліцейські «номери довіри» для прийому повідомлень про вчинені злочини та адміністративні правопорушення, а також «телефону 10 хвилин» для прийому звернень громадян, яким посадовими/службовими особами поліції не було приділено уваги упродовж 10 хв. після звернення з повідомленням про вчинення правопорушення; відкрити спеціальні цілодобові поліцейські SMS-портали для прийому повідомлень від глухонімих осіб і негайного реагування за необхідності; запровадити «телефон безпеки» для іноземних туристів; створити поліцейські «шкільні патрулі» та окремі охоронні пости в освітніх закладах, а також «безпечні коридори» для дітей при поверненні додому зі школи, слідуванні до транспортної зупинки або станції метро; розробити стандартизовані програми надання допомоги жертвам злочинів з метою обмеження явища «вторинної віктимізації» тощо;

- покращання підготовки керівних кадрів поліції. Вважаємо доцільним для цієї категорії публічних службовців передбачити вивчення комплексної навчальної дисципліни «Безпека локальних спільнот та утворення безпечного публічного простору», що має охопити такі проблеми: локальні стратегії забезпечення публічної безпеки; асоціальна поведінка та відчуття безпеки; теорія «вбитих віконних шиб»; ініціювання громадської активності у сфері

публічної безпеки; проектування профілактичних заходів; встановлення громадського контролю у сфері публічної безпеки; побудова безпечного публічного простору.

Резюмуючи, зазначимо, що публічну безпеку віднесено до охоронюваних загальних благ. Публічна безпека є обов'язковою передумовою забезпечення нормальної життєдіяльності мегаполіса, а наявність безпечного публічного простору є однією із складових індексу щастя людини. Комплексний характер проблем у сфері публічної безпеки передбачає консолідацію зусиль уповноважених суб'єктів публічної адміністрації і громадськості, а також реформування поліції на людиноцентричних та проактивних засадах.

Радіонова О. М.,

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
туризму і готельного господарства,

Пилипенко Д. І.,

студент 2-го курсу факультету менеджменту,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ РОЗВАЖАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ У МІСТАХ УКРАЇНИ

Спектр розваг сучасної людини широкий та різноманітний і є свого роду «дзеркалом» сучасної культури, моди і технічного прогресу. З розвитком потреб у розвагах, утворився значний сектор економіки, який включає підприємства розважальної спрямованості, що дає мільярдні обороти. За роки незалежності відбулися кардинальні зміни в соціальному та культурному просторі України, що спричинило появу нових культурних зразків, способу життя та дозвілля. Розважальні комплекси стають одним із найпопулярніших місць відпочинку для українців.

Розважальні комплекси – досить складні і, водночас, унікальні засоби дозвілля. Численні функції таких закладів, що зосереджуються на дозвіллі, створюють величезну кількість різних конфігурацій. Крім того, процес реалізації цих функцій здійснюється під постійним впливом зовнішніх факторів. З огляду на те, що в сучасних культурологічних дослідженнях немає єдиного підходу, що висвітлює питання класифікації розважальних центрів, необхідно враховувати «традиційні» підходи до типологізації культурно-дозвіллевих комплексів [1]. Важлива риса сучасних торгово-розважальних комплексів – поєднання шопінгу і дозвілля, магазинів і розважальних закладів. Торгово-розважальні центри синтезують всі функції і можливі способи проведення часу, пропонуючи аналог міського центру під дахом – внутрішні простори торгового центру багато в чому копіюють простір вулиці з магазинами, кафе, публічними місцями. Деякі науковці навіть схильні розглядати їх як «місто в мініатюрі». У торгового-розважальних центрах цілком

свідомо імітується публічний міський простір: це допомагає заманити і утримати відвідувачів.

Згідно з даними Держкомстату, українці в середньому витрачають на відпочинок 4,2% всіх своїх споживчих витрат, тоді як в США цей показник трохи більше – близько 4,9%. Разом з тим, зіставивши відсоток витрат на розваги середнього класу в США і Україні, експерти приходять до висновку, що українці витрачають на розваги значно більшу частину своїх витрат –13% проти 5%. Якщо ж врахувати, що споживачі сучасних розваг в більшості своїй – саме представники активно зростаючого середнього класу, можна зробити висновок, що потенціал ринку розваг в Україні величезний.

Внутрішній ринок розважальних комплексів мережі торгових центрів активно розвивається в містах України з 2005 р. Десятиліття тому він був представлений в головному фуд-кортами та кінотеатрами. Однак в останні роки тенденції суттєво змінилися: проблема однаковості послуг дозвілля призвела до залучення в їх діяльність оператора розважальної мережі, що дозволило встановити в одному приміщенні розваги, здавалося б, несумісні з призначенням об'єктів : ковзанки, океанаріум, парк розваг, іподром тощо.

Синтез діяльності торговельних, розважальних, рекреаційних та оздоровчих напрямків діяльності генерується переважно у великих містах України (Дніпро, Одеса, Харків, Львів і, особливо, Київ), які схильні до надмірних масштабів. Водночас особливістю вітчизняної індустрії дозвілля є наявність мережевих операторів лише у кількох сегментах цієї галузі.

Вагомою ознакою розважальних комплексів є надзвичайна схильність до гіпермасштабу, який передбачає поєднання декількох функціональних областей у межах одного закладу. Оптимальність функціонального синтезу визначає економічну, технічну, соціальну та культурно-творчу ефективність розважального комплексу. Сьогодні розважальні центри міцно займають нішу одного з ключових дозвіллевих просторів для городян.

Список джерел

1. Петрова І. В. Розважальний комплекс в сучасній Україні: проблема типології. *Вісник Національного Маріупольського університету. Серія: філософія, культурологія, соціологія.* 2015, №. 10. С. 144-148.

Садыкова Э. Р.,
магистр экон. наук, аспирант, Институт системных исследований
в АПК НАН Беларуси, г. Минск, Республика Беларусь

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕКЛАМНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ АПК

Высокий уровень конкуренции на мировой и национальных аграрных рынках требует поиска новых экономических инструментов, обеспечивающих эффективное продвижение продукции. Для аграрных предприятий Беларуси в последние годы расходы на рекламу распределяются следующим образом: наружная (33,7 %); телевизионная (11,6%); интернет-реклама (3,9); другие виды, в том числе реклама на транспортном средстве, рекламные игры (50,8 %). В то же время анализ их деятельности показывает: недостаток квалифицированных кадров, владеющих опытом маркетинговой работы; отсутствие полной информации о состоянии внутреннего и внешних рынков продукции; недостаток материально-технических и финансовых ресурсов для создания и функционирования службы маркетинга в организации; невысокий уровень внедрения рекламного менеджмента [9].

Рекламный менеджмент выступает одним из современных подходов в обеспечении конкурентоспособности предприятий АПК. В данном контексте нами изучены труды отечественных и зарубежных авторов, что позволило выделить общие и специфические особенности применения рекламного менеджмента в системе управления АПК. Во-первых, реклама и рекламные технологии прошли долгий эволюционный путь с момента их появления и внедрения. Многие инструменты и характеристики рекламы не являются продуктом современного развития этой коммуникации, а имеют свою длительную историю [1, 2, 6, 7, 10, 12, 14]. Во-вторых, реклама в АПК (авторский подход) – это распространяемая в любой форме информация об аграрном предприятии, сельскохозяйственных и продовольственных товарах, оплаченная рекламодателем с целью привлечения внимания к объекту рекламирования и увеличения продаж на внутреннем и внешнем рынках [9]. В-третьих, под категорией «рекламный менеджмент» понимается система элементов, участников, процессов и приёмов по определению целей, организации, контролю и информационному обеспечению рекламы в единой системе с другими элементами маркетинга коммуникатора [4, 5, 8, 11, 15].

В развитие этого установлено, что основные цели рекламного менеджмента направлены на достижение наибольшей отдачи от затрат на рекламу при минимизации последних путём оптимизации структур и процессов управления рекламной деятельностью на всех его уровнях (международном, национальном, региональном, отраслевом и уровне отдельных предприятий). Стратегическая цель данного направления заключается в обеспечении

эффективности функционирования субъекта хозяйствования и его конкурентоспособности на рынке.

Исходя из этого, задачи рекламного менеджмента состоят в [3, 13]:

- обеспечении информационной составляющей предприятия АПК;
- выполнении стратегического и тактического планирования деятельности;
- участии в выставочно-ярмарочных мероприятиях и др.

В методологическом плане функции рекламного менеджмента целесообразно разделить на основные (планирование, организация, мотивация, контроль) и специальные, связанные с реализацией непосредственно рекламной деятельности. Первую группу функций выполняют руководители рекламных подразделений вместе с подчинёнными им специалистами. Актуальным является то, что вторая группа функций отражает специфику деятельности предприятий АПК (сельскохозяйственное производство, включая растениеводство и животноводство; производство продуктов питания; производство напитков).

В ходе развития маркетинга появляются новые возможности для рекламного менеджмента, технологии которого нами представлены ниже.

1. Технологии создания рекламного сообщения основываются на методах «уникального торгового предложения» и позиционирования при создании креатива. Кроме того, используются специальные рекламные технологии – семиотические, лингвистические, визуальные и идеологические. Задача технологий рекламного сообщения состоит во влиянии (символическом силовом воздействии) на содержательную сторону рекламы и на зрительское восприятие, т. е. каким образом зритель воспринимает рекламное изображение, как позиционируется его зрительский взгляд.

2. Технологии изготовления рекламоносителей представляют собой множество инновационных подходов к созданию эффективных рекламных средств, обеспечивающих доставку рекламного сообщения целевой аудитории. Носители (медиумы) – это любые платные средства рекламы, используемые для донесения рекламы до целевой аудитории, т.е. определенные материальные средства распространения рекламы в пределах каждого вида медиаканала, например конкретные журналы, в которых размещено рекламное сообщение.

3. Технология медиапланирования представляет собой процесс разработки планов доставки рекламных обращений предполагаемым потребителям рекламы, тем самым удовлетворяя коммуникационные нужды рекламодателя.

4. Технологии маркетинговых исследований в рекламе представляют одно из направлений маркетинговых исследований, включающее сбор и анализ информации, назначение которой состоит в облегчении разработки и оценки рекламных стратегий, рекламных сообщений, а также рекламных кампаний.

5. Технологии поддержки принятия решений служат для автоматизации деятельности должностных лиц при выполнении ими своих функциональных обязанностей в процессе организации и управления рекламной кампанией техническими средствами.

Таким образом, внедрение и эффективное использование инструментов рекламного менеджмента позволит повысить эффективность стратегии развития предприятий АПК и обеспечить конкурентоспособность продукции на рынке.

Список источников

1. Акулич И. Л. Маркетинг. Минск: Светоч, 2004. 395 с.
2. Дурович А. П. Реклама в туризме : учеб. пос. Минск: Новое знание, 2008. 254 с.
3. Киреенко Н. В., Мицкевич С. М. Рекламный рынок Беларуси и направления его развития. *Аграрная экономика*. 2015. № 5. С. 23-30.
4. Ключац В. А., Логинов Д. А. Маркетинг в агропромышленном комплексе. М. : Колос, 2010. 254 с.
5. Коротина А. Н., Киреенко Е. И. Информационно-коммуникационные технологии в формировании клиенто-ориентированной организации. *Вестник МГЛУ*. 2009. № 4. С. 117–125.
6. Мазилкина Е. И., Паничкина Г. Г., Ольхова Л. А. Основы рекламы: учебное пособие. М. : Альфа-М; Инфра-М, 2012. 240 с.
7. Панкратов Ф. Г., Баженов Ю. К., Шахурин В. Г. Основы рекламы: [учебник для высших учебных заведений по специальности «Реклама»]. М. : Дашков и К°, 2012. 538 с.
8. Романов А.А. Реклама: между социумом и маркетингом : научная монография. М : Маркет ДС, 2002. 300 с.
9. Садыкова, Э. Методологические подходы к классификации рекламы и рекламных технологий. Экономические вопросы развития сельского хозяйства Беларуси: межведомственный тематический сборник. Минск : Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2018. Вып.46. С. 218–223.
10. Уткин Э. А., Кочеткова А. И. Рекламное дело. М : Ассоциация авторов и издателей «Тандем», 1998. 227 с.
11. Учёнова В. В., Старых Н. В.. История рекламы. СПб. : Питер, 2002. 304 с.
12. Уэллс У., Бернест Дж., Мориарти С. Реклама: принципы и практика. СПб. : Питер, 2001. 238 с.
13. Формирование конкурентной среды на аграрном рынке стран Таможенного союза и Единого экономического пространства / З. М. Ильина [и др.]; под ред. З.М. Ильиной. Минск : Институт системных исследований в АПК НАН Беларуси, 2014. 167 с.
14. Хапенков В. Н. Сагинова О. В., Хапенков В. Н., Федюнин Д. В. Организация рекламной деятельности : [учебное пособие]. М.: Академия, 2012. 233 с.
15. Яковлев А., Довжиков А. Контекстная реклама: основы, секреты, трюки. СПб: БХВ-Петербург, 2012. 246 с.

Серіков Я. О.,
канд. техн. наук, професор, доцент кафедри
охорони праці та безпеки життєдіяльності,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова, Україна

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ МІСЬКОГО ЕЛЕКТРИЧНОГО ТРАНСПОРТУ НА НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ

Під забрудненням навколишнього середовища у широкому сенсі слова розуміється привнесення в екологічне середовище нових, звичайно не характерних для нього, фізичних, хімічних, біологічних і інформаційних агентів чи техногенне перевищення рівня природних факторів, що призводить до негативних наслідків. За основною класифікацією джерела забруднення поділяють на природні й антропогенні. Міський електричний транспорт, у порівнянні з іншими елементами інфраструктури міст, характеризується досить низьким рівнем негативного впливу на природне навколишнє середовище. Але цей рівень на даний період часу його розвитку є суттєвим.

Міський електричний транспорт (МЕТ) є дорожньо-транспортним комплексом, що являється невід'ємною частиною економіки кожної держави. Транспортні потоки МЕТ переміщують в просторі елементи, необхідні для ефективного функціонування господарської інфраструктури міста. Особливе місце в цьому потоці займає пасажирський транспорт. У середніх і великих містах України середньостатистичний житель здійснює 300-600 поїздок в рік, тобто в середньому три рази в два дні кожен з нас користується послугами міського електричного транспорту.

Вплив різних видів міського пасажирського транспорту на навколишнє середовище проявляється неоднаково. Зокрема, міський електротранспорт (метро, трамвай, тролейбус) відноситься до «екологічно чистої» категорії. Але, наряду зі значними екологічними перевагами, він також надає навколишньому природному середовищу негативний вплив. Так, на даний час 60-70% забруднень атмосферного повітря в обласних центрах припадає на частку пересувних джерел, в тому числі й міського транспорту. До того ж транспортний потік формує до 80% від рівня шумів, що створюються в населених пунктах антропогенними джерелами в сукупності. До факторів негативного впливу на навколишнє середовище відноситься також пилоутворення, вібрація, електромагнітне випромінювання, забруднення при витоку паливно-мастильних матеріалів тощо.

Аналіз статистичних даних дає змогу класифікувати фактори негативного впливу міського електротранспорту на навколишнє середовище за типом генерування джерел забруднення за такими трьома основними групами.

Перша група. Вона включає фактори прямого впливу, що зумовлені безпосередньо процесом руху одиниць рухомого складу міського електротранспорту.

В порівнянні з іншими видами міського транспорту МЕТ характеризується відсутністю викидів шкідливих речовин в атмосферу безпосередньо від рухомого складу при спалюванні палива. Це дозволяє частково виключити проблему формування підвищеної концентрації викидів шкідливих речовин у місцях інтенсивного руху транспортного потоку. Але, наряду з цим залишаються проблеми забруднення атмосферного повітря мінеральним пилом. Цей вид пилу викидається в повітря такими шляхами:

- з доріг при русі рухомого складу МЕТ;
- вноситься колесами на проїжджу частину;
- з гумових коліс (гумова крихта); - із-за зношення металевих частин (частки металів);
- із-за зношення фрикційних матеріалів дисків зчеплення, гальмівних накладок (азбестовмісні частинки).

Значний рівень забруднення виникає і в результаті дії підвищеного рівня шуму при русі одиниць рухомого складу МЕТ. Так, опубліковані дані свідчать, що тільки тролейбус генерує рівень шуму до 70-80 дБА.

Друга група. До другої групи належать фактори, що пов'язані з обслуговуванням рухомого складу електротранспортного комплексу.

Джерелом енергії для руху міського електротранспорту є електричний струм. Тому при аналізі необхідно враховувати й той факт, що викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря формуються на стадії вироблення електроенергії, що необхідна для реалізації життєвого циклу об'єктів міського електротранспорту. До другої групи входить і забруднення навколишнього середовища в результаті технологічних процесів мийки, очищення деталей, малярних робіт тощо. Причому в результаті протікання таких технологічних процесів утворюється широкий перелік не тільки викидів у вигляді пилу, а й рідких відходів. За статистичними даними, транспортним підприємством МЕТ, в середньому, на одиницю рухомого складу доводиться по 100 кг поверхневих скидів у рік. Ці речовини містять у собі такі складові: сухий залишок – 76 кг; хлориди – 17 кг; сульфати – 4 кг; суспензії – 1 кг та ін.

При цьому обсяги твердих відходів визначаються періодичністю проведення регламентних робіт, рівнем надійності конструкції рухомого складу МЕТ, номенклатурою використовуваного обладнання.

Так, тільки під час проведення зварювальних робіт в процесі ремонту трамвайних колій виділяється 30-60 г оксиду кремнію, алюмінію, магнію з одного кілограму зварювального дроту. При проведенні обробки і шліфовки одного рейкового стику після зварювання виділяється ще близько 600 г цих речовин. В результаті механічної обробки деталей рухомого складу, їх заміни, а також інших видів робіт, на підприємствах міського електротранспорту утворюються тверді відходи, що вивозяться на поховання. Обсяг таких відходів становить близько 250 кг на одиницю рухомого складу, в тому числі: металу – 40%; витратні матеріали – 19%; деревні відходи – 16%; макулатура – 16%; гальмівні накладки – 4%; гума окрім шин – 2%.

Відходи, що передаються підприємствами міського електричного транспорту на подальшу переробку складають 900 кг в рік на одиницю рухомого складу, в тому числі: лом металів – 38%; осад очисних споруд – 31%; шини – 20%; масла відпрацьовані – 9%.

Третя група. До третьої групи належать фактори, що визначаються інфраструктурою електротранспортного комплексу. До основних з них відносяться:

- вилучення земель з обороту під будівлі, споруди, транспортні шляхи;
- порушення геодезичної структури;
- підвищений рівень шуму від тягових підстанцій МЕТ при їх розташуванні в житловій забудові населеного пункту;
- електромагнітні випромінювання ліній електропередач, контактних мереж, тягових підстанцій.

Як зазначено вище, значну частину електромагнітного випромінювання генерують системи електропостачання міського електричного транспорту – контактні лінії передачі, тягові підстанції. Такі джерела формують локальну електромагнітну обстановку, яка є значимо шкідливою для окремих груп населення, особливо для тих, які проживають в безпосередній близькості від таких джерел ЕМП чи перебувають тимчасово в зоні їх дії.

Проведений аналіз джерел забруднення МЕТ дав змогу визначити основні напрямки, що спрямовані на зниження рівня забруднення навколишнього середовища в системі «людина – середовище проживання»:

1. Покращення експлуатаційних характеристик рухомого складу і транспортних шляхів. Наприклад, впровадженням безшовних рейкових шляхів.

2. Використання екологічно безпечних матеріалів, матеріаломісткості одиниць рухомого складу, що повинне реалізуватися на етапі конструювання одиниць рухомого складу.

3. Зниження кількості відходів за рахунок запровадження ефективних технологій.

4. Оптимізація транспортних потоків в населених містах, впровадження таких генеральних планів виробничих площ, що характеризуються високою ефективністю використання землі.

5. Підвищення ефективності утилізації системи відходів.

Реалізація даного комплексу заходів дозволить знизити гостроту не тільки екологічних проблем, а й зняти широкий спектр економічних питань.

Список джерел

1. Серіков Я. О., Коженевські Л. Ф. Безпека життєдіяльності – секюритологія. Проблеми, завдання, шляхи вирішення : монографія. Харків : ХНАМГ, 2012. Ч. 1. 170 с. Ч. 2. 332 с.

2. Korzeniowski L. F. Serikov Y. A. Europejski wymiar securitologii. Monograf. Kraków : EAS, 2011. 244 s.

3. Сериков Я. А. Снижение шума тяговых подстанций городского электрического транспорта в решении задач обеспечения безопасности

жизнедеятельности и экологии. *Матер. V Всеросс. науч.-практ. конф. с междунар. участием «Современные проблемы методологии и инновационной деятельности»*. Новокузнецк : КузГТУ им. Т.Ф. Горбачева. 2014. Т.1. С.235-238

4. Сериков Я. А. Влияние электромагнитного поля высоковольтных воздушных линий электропередачи на человека и окружающую среду. *Матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. «Безпека життєдіяльності людини як умова сталого розвитку сучасного суспільства»*. Київ : МАБЖД. 2013. С. 226 – 229.

¹Серіков Я. О.,

канд. техн. наук, професор, доцент кафедри охорони праці та безпеки життєдіяльності

²Коженєвські Л.,

докт. екон. наук., професор

¹Серікова К. С.,

студентка факультету менеджменту,

¹Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, Україна

²Європейська асоціація безпеки, Польща, Президент асоціації

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ ОФІСНИХ ПРАЦІВНИКІВ ГОТЕЛЬНОГО Й БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

Соціально-економічні й науково-технічні перетворення, що відбулися за останні роки, призвели до появи нових видів діяльності людини й змінили вимоги та умови праці багатьох існуючих професій. До цієї категорії робіт, професій відноситься і праця співробітників офісів, які працюють у сфері інформаційних технологій та одночасно працюють і з клієнтами фірми, готелю.

На даний період часу дослідження в даній області не достатньо освітлені, не отримали достатньої уваги як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі.

До характерних змін, що призвели до ускладнення умов праці цієї категорії працівників, відноситься поява таких негативних виробничих факторів: робота з відеотерміналами комп'ютерів, яка займає достатньо значний відрізок робочого часу; часті зміни видів діяльності; підвищена відповідальність при виконанні роботи; перенапруження зорового аналізатора; гіподинамія тощо.

Перераховані вище характерні негативні фактори, що формують умови праці цієї категорії працівників, можуть бути факторами ризику виникнення й розвитку як психічних розладів, захворювань, так і втрати фізичного здоров'я. Як базові були використані опубліковані дані комплексного дослідження умов праці службовців у трьох великих компаніях (фірмах). В дослідженнях було задіяно 145 осіб, які безпосередньо працюють в офісних приміщеннях з клієнтами і одночасно виконують поточні роботи на комп'ютерах. При дослідженнях була проведена гігієнічна оцінка умов праці, виявлені основні

негативні виробничі фактори, що сприяють формуванню стану психофізіологічного перенапруження і перевтоми у працівників. За попереднім аналізом опублікованих даних, санітарно-гігієнічні умови праці, робочої зони та виробничого середовища досліджуваної категорії службовців в усіх компаніях є приблизно однаковими.

На першому етапі досліджень був проведений аналіз особливостей розумової праці, до якої належить і праця цієї категорії робітників. Основним показником розумової праці є її напруженість, яка відображає навантаження на центральну нервову систему. Таким чином, напруженість праці – це стан людини, обумовлений кількісними і якісними характеристиками структури її виду діяльності та інтенсивністю фізіологічних процесів, що забезпечують виконання такої діяльності. За значеннями спостережуваних фізіологічних і психофізіологічних показників виділяють наступні чотири категорії напруженості розумової праці: ненапружена; мало напружена; напружена; дуже напружена. Проведений аналіз показав, що праця таких співробітників відноситься до категорії напруженої розумової праці.

За результатами аналізу виділені такі основні виробничі шкідливості:

- електромагнітні випромінювання;
- електростатичне поле, що впливає на працівника при нерациональному розташуванні комп'ютерів;
- незадовільні умови мікроклімату;
- скупченість людей у офісному приміщенні, що викликає психологічне перевантаження;
- нерациональна організація трудового процесу;
- недостатні якісні характеристики системи штучного освітлення робочої зони.

Внаслідок впливу вказаних несприятливих факторів умов праці та виробничого середовища на організм таких працівників у них проявляються наступні основні порушення здоров'я:

- психологічне та фізичне стомлення;
- дратівливість, розлади ЦНС в кінці робочого дня;
- стомлення зорового аналізатора, болі очей;
- сонливість, втомлюваність, хронічна втома. навіть після відпочинку;
- головні болі після закінчення робочого дня;
- напруженість м'язів верхньої частини тулуба при роботі за комп'ютером;
- гіподинамія, яка виникає внаслідок недостатності рухливості на протязі робочого дня.

З метою нормалізації умов праці таких працівників розроблені наступні основні напрямки вдосконалення охорони праці та ергономіки робочого місця офісних працюючих.

Враховуючи напруженість праці, в такому приміщенні необхідно забезпечити не допустимі, а оптимальні параметри мікроклімату (для категорії робіт за фізичною важкістю 1а).

Для забезпечення нормального зорового напруження персоналу необхідно не тільки забезпечити необхідний рівень освітленості робочих місць, а й якісні характеристики світлового потоку. Ця вимога викликана тим, що на додаток до безпосереднього зорового впливу освітлення, воно спричиняє й так звану «невізуальну дію», яка може визначатися як негативний фактор при невідповідності його якісних характеристик (пульсація, невідповідний спектральний склад світлового потоку).

Так як на протязі робочого часу співробітників цієї категорії значний відрізок часу займає праця на комп'ютері, то на базі основних положень і принципів ергономіки, необхідно забезпечити відповідну організацію робочого місця і умов праці (режиму праці й відпочинку) відносно такого виду робіт (рис. 1). При організації робочого місця, забезпечення ергономічних вимог, необхідно також враховувати й стать співробітника (табл. 1).

Таблиця 1. Висота сидіння працюючого відносно підлоги в приміщенні з урахуванням статі працюючого

Стать працюючого	Висота сидіння, мм
Жінки	400
Чоловіки й жінки	420
Чоловіки	430

Рекомендується також обов'язкове введення технологічних перерв, особливо при перевантаженні працівників (наприклад, після роботи зі значною кількістю клієнтів).

Рис. 1. Розташування ПК і робочого місця офісних працівників при роботі за ПК з урахуванням ергономічних вимог

Керівництву рекомендується забезпечити працівників, в особливості тих, які задіяні в обслуговуванні клієнтів, працюючих в інформаційних, колл-центрах тощо, безкоштовними абонементомами у фітнес-центри.

Запровадження розроблених заходів з охорони праці, ергономіки робочих

місць для службовців, які задіяні одночасно у роботі з клієнтами та у роботі за комп'ютером, дозволить не тільки значно знизити рівень професійної захворюваності, але й підвищити продуктивність їхньої праці. Отже, в результаті реалізації розроблених напрямків удосконалення умов праці буде забезпечено й підвищення її ефективності, що безпосередньо буде позитивно відбиватися на економічних показниках.

Список джерел

1. Серіков Я. О., Коженевські Л. Ф. Безпека життєдіяльності – секюритологія. Проблеми, завдання, шляхи вирішення : монографія. Харків : ХНАМГ, 2012. Ч. 1. 170 с. Ч. 2. 332 с.
2. Korzeniowski L. F. Serikov Y. A. Europejski wymiar securitologii. Monograf. Kraków : EAS, 2011. - 244 s.
3. Серіков Я., Коженевські Л. Решение задачи обеспечения безопасности жизнедеятельности человека в подсистеме «человек - информационная среда» / *Mezinarodna Vedecka Conference “Nove trendy vo vyucovani spolocenskovednych predmetov na skolach zameranych na bezpechnost”* / Zbornik vedeckih a odbornyh prac / Slovakia, Liptovsky Mikulas : 2013. С. 251-255.

Секція 5. ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СУЧАСНОГО МІСТА

Глушенко Т. М.,

ст. викладач кафедри менеджменту і адміністрування,
Український державний університет залізничного транспорту,
Харків, Україна

СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Сьогодні питання поліпшення якості роботи владних інституцій набуло значної актуальності. Вирішення практично будь-якого питання організації та функціонування державної служби вимагає високого професіоналізму державних службовців. Розвиток державної служби і підготовка для неї кваліфікованих кадрів органічно взаємопов'язані. Тож особливої важливості набуває створення та чітке функціонування системи освіти державних службовців, що є умовою професіоналізації державної служби.

Одним із сучасних форматів навчання є змішане навчання, яке являє собою поєднання електронного та очного форматів. Таке змішання дозволяє більш ефективно використовувати робочий час слухачів навчальних програм. Знання, отримані при проходженні дистанційного модуля, використовуються на очних заняттях. Співробітник отримує можливість самостійно розподіляти свій час в рамках роботи з дистанційним курсом, вивчати матеріал в індивідуальному темпі. Важливо ще й те, що доступ до матеріалів дистанційного курсу зберігається у слухача після закінчення навчання і може використовуватися як довідковий матеріал. Однак багато тем неможливо освоїти або навіть розкрити тільки за допомогою електронних технологій, тут допомагає очна частина програм, в ході яких слухачі можуть ознайомитися з найостаннішими кейсами від провідних експертів, задати складні або унікальні питання, а також відпрацювати навички та отримати зворотній зв'язок від викладача і групи.

Навчання в змішаному форматі включає в себе наступні етапи.

Електронний модуль:

- призначення електронного курсу до початку очної частини;
- проміжна оцінка навчання кожного учасника;
- проходження тестування по завершенню електронного модуля.

Очний модуль:

- відпрацювання отриманих знань на прикладах робочих ситуацій учасників;
- можливість задати важливі і складні питання викладачеві.

Підведення підсумків:

- оцінка знань шляхом проходження підсумкового тестування в електронному форматі.

У багатьох країнах основою для розробки програм навчання та підвищення кваліфікації державних службовців виступають кластери компетенцій, а також моделі ключових кваліфікацій. Вони дозволяють компенсувати брак знань загального характеру (наприклад, усні і письмові комунікації, навички міжособистісного спілкування) або брак компетенцій в областях, суміжних з основною діяльністю державного службовця (наприклад, підвищення кваліфікації в галузі фінансового менеджменту для фахівців нефінансової сфери). Також вони надають можливість отримати більш конкретні спеціалізовані знання, безпосередньо пов'язані з посадовими обов'язками державного службовця (наприклад, підвищення кваліфікації в області бюджетного процесу на державному рівні). Такий підхід дозволяє державним службовцям з різною базовою освітою отримати необхідні навички і знання і виконувати свої обов'язки більш ефективно.

У світовій практиці склалося дві основні моделі державної служби – англосаксонська (США і Великобританія) і континентальна (Франція).

У чинному плані реформ цивільної служби Великобританії одним з напрямків позначено створення можливостей для вдосконалення знань і умінь державних службовців, підвищення ефективності громадської служби.

Для цього пропонується розробити п'ятирічні плани розвитку для всіх громадських службовців, що відображають, які саме навички необхідно отримати і як це передбачається досягти. При цьому наголошується, що деякі прогалини в компетенціях вже виявлені, в першу чергу недостатній рівень кваліфікації в сфері управління змінами, фінансового менеджменту, управління проектами, управління ризиками та ін. Для підтримки планів розвитку створюється нова модель компетенцій, а також система навчання і підвищення кваліфікацій цивільних службовців.

Модель компетенцій єдина для всіх державних службовців. Вона ставить цінності громадської служби – чесність, доброзичливість, неупередженість та об'єктивність – в основу будь-якої діяльності і узгоджується з моделлю лідерства. У модель входять: визначення напрямку – бачити ситуацію в цілому, змінювати і покращувати, приймати ефективні рішення; залучення людей – керувати і взаємодіяти, співпраця і партнерство, забезпечення рівних можливостей; досягнення результатів – забезпечення співвідношення ціни і якості, управління якістю, своєчасна реалізація цілей.

Підвищення кваліфікації державних службовців у Франції можна охарактеризувати як постійний професійний розвиток. Воно включає підготовку до першої посади державного службовця і подальше навчання на всіх етапах його кар'єри.

У Франції існує близько 70 адміністративних шкіл, які надають різні типи навчання для співробітників державної служби.

Адміністративні школи займаються перепідготовкою та підвищенням кваліфікації, міжнародним співробітництвом, науково-дослідною роботою. Вони співпрацюють в рамках мережі шкіл державної служби – неформальній

асоціації, яка об'єднує близько 40 шкіл з метою обміну досвідом для поліпшення результатів роботи.

Безперервне навчання включає:

1. Семінар в сфері управління державним сектором. Він складається з трьох модулів і адресований керівникам служб центрального уряду, місцевих органів влади та інших установ державного сектора. Його мета – надати можливість особам, які приймають рішення, поглибити і розширити свої знання за такими напрямками: реформа державних інститутів і процедур, зміни в управлінні державним сектором і його європейському оточенні, проблеми та перспективи децентралізації.

2. Міжвідомчі тренінги. Це 13 одно- або дводенних сесій по одній тематиці, орієнтованих головним чином на модернізацію управління державним сектором і на питання управління в рамках ЄС. Курси проводять досвідчені викладачі; методи навчання засновані на практиці і включають ситуації, що моделюються, і порівняльні підходи.

На особливу увагу заслуговує досвід професійного розвитку державних службовців в Сполучених Штатах Америки. Він відрізняється децентралізацією, різноманітням програм та їх взаємозв'язком з програмами навчання в сфері бізнесу.

Методичне та організаційне керівництво підготовкою та підвищенням кваліфікації кадрів державного апарату на федеральному рівні здійснює Управління кадрової служби. Навчання в рамках Управління передбачає навчання фахівців власними силами: Центр розвитку лідерських якостей, а також Федеральний інститут керівних кадрів.

Центр розвитку лідерських якостей пропонує освітні програми, побудовані на ключових кваліфікаціях керівників на будь-якому етапі кар'єри. Федеральний інститут керівних кадрів допомагає державним керівникам вищого рівня підвищити ефективність діяльності організацій.

Важливо відзначити активне використання досвіду навчання в сфері бізнесу, в тому числі спільне навчання держслужбовців з менеджерами комерційних фірм.

Таким чином, у всіх розглянутих країнах існує широко розвинена мережа дистанційної освіти, що дозволяє пройти підвищення кваліфікації без відриву від роботи, що істотно заощаджує часові та фінансові витрати. Модульний принцип навчання забезпечує більшу гнучкість, дозволяючи державним службовцям самостійно планувати час на навчання, послідовність вивчення модулів і тим самим здійснювати навчання більш ефективно.

Важливо відзначити, що в більшості країн один з основних принципів навчання державних службовців – постійне безперервне підвищення кваліфікації. Для багатьох посад складаються плани індивідуального розвитку. Це дозволяє державним структурам планувати і проводити підвищення кваліфікації не тільки за вже існуючими тематиками, але і за специфічними, що відповідає потребам конкретного департаменту або відділу. Після проходження додаткового навчання деякі організації влаштовують анонімне анкетування,

щоб з'ясувати, наскільки навчання відповідало запитам державного службовця і наскільки він вважає його ефективним.

Так, можна виділити досягнення, які слід враховувати при розробці програм навчання і підвищення кваліфікації в нашій країні.

1. Навчання та підвищення кваліфікації здійснюється більш індивідуалізовано, тобто відповідає конкретним потребам в навчанні та різниться в залежності від категорії учнів, їх освіти і досвіду роботи, посадових вимог.

2. Формування національних моделей компетенції державних службовців з метою своєчасного виявлення нестачі знань/навичок і подальшої організації підвищення кваліфікації для поповнення знайдених прогалин.

3. Можливість вибору програм підвищення кваліфікації для державних службовців.

4. Орієнтація на безперервність навчання та використання модульних програм підвищення кваліфікації.

Dorota Rancew-Sikora,
Dr. hab., prof. nadzwyczajny
Uniwersytet Gdański, Polska

PRZYKŁAD WSPÓLNYCH BADAN TERENOWYCH STUDENTÓW I PRACOWNIKÓW

Po wieloletniej przerwie socjologowie z Instytutu Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Gdańskiego wznowili pomysł corocznych wspólnych wyjazdów studentów i pracowników na badania terenowe. Wybór miejsca nie był łatwy, choć został przyjęty jednogłośnie. Wybrano Mierzeję Wiślaną, która w przeciwieństwie do otaczających ją regionów i subregionów do tej pory nie była przedmiotem badań socjologicznych. Nie bez znaczenia było położenie i nadmorski charakter miejsca, a także względnie nieduża odległość od Gdańska. Ten fakt był znaczący nie tylko ze względów organizacyjnych, ale także ze względu na cel, jaki sobie postawiliśmy: przybliżyć środowisko uniwersyteckie do sąsiadujących społeczności. Stosunkowo bliska Mierzeja Wiślana okazała się w rzeczywistości dosyć daleka – tak inna od Trójmiasta, nieznana i tajemnicza.

Badania pierwszej edycji skupione były wokół zagadnienia mobilności mieszkańców i turystów przebywających we wrześniu w Stegnie. Tzw. mobility studies stanowią stosunkowo nowy paradygmat w obrębie socjologii, który w większym stopniu niż dotychczasowe metody badawcze uwzględnia znaczenie poruszania się ludzi w przestrzeni, zróżnicowania i nierówności w zakresie dostępu do mobilności i ograniczania ruchu, wyłaniając społeczne warstwy mniej i bardziej mobilne, ale też bierze pod uwagę lokalne sposoby społecznego uporządkowania ruchu (przepływu) jako kluczowego procesu dla tworzenia znaczenia miejsca. Jednym z bardziej znanych przedstawicieli takiego podejścia jest John Urry, autor Socjologii mobilności przetłumaczonej na język polski w 2009 roku. Dla

identyfikacji przestrzeni istotne są tu w większym stopniu praktyki niż wyobrażenia i one wskazują bezpośrednio, gdzie znajduje się i jakie jest centrum, gdzie są granice miejsca i w jaki sposób konkretne formy aktywności tworzą jego charakter. W badaniach prowadzonych w Stegnie zastosowanych zostało kilka wzajemnie uzupełniających się metod badawczych, przede wszystkim o charakterze jakościowym. Główną metodą był wywiad prowadzony przez studentów w oparciu o kwestionariusz złożony z pytań otwartych i zamkniętych (structured interview), dokumentowany przez notatki badacza sporządzane we współpracy z osobą badaną i nagrywany, jeśli osoba badana wyrazi zgodę. Ze względu na tematykę badawczą, która dotyczy ruchu w przestrzeni, w procedurach badawczych duże znaczenie miało zastosowanie map, na których we współpracy badacza z badanymi zostały naniesione najważniejsze punkty docelowe i nakreślone szlaki ruchu (visual methods). Próba objęta badaniem kwestionariuszowym została dobrana według kryterium miejsca zamieszkania (miejscowość została w tym celu podzielona na rejony i była reprezentowana przez proporcjonalny rozkład respondentów reprezentujących każdą część miejscowości). Rozkład próby został skorygowany o celowy dobór osób o brakujących zmiennych społeczno-demograficznych (płeć, wiek). Ostatecznie udało się przeprowadzić około stu wywiadów z mieszkańcami Stegny i około pięćdziesięciu z turystami. Kwestionariusz wywiadu składał się z pytań o różne formy mobilności: najwięcej miejsca zajmowały w nim pytania o lokalne punkty/trasy poruszania się po Stegnie i w regionie na co dzień i w czasie wolnym, z uwzględnieniem ewentualnej zmienności sezonowej tras ruchu. Celem tych pytań było pokazanie, jak tworzy się miejsce przez ruch (jego centrum, punkty znaczące i granice) oraz jakie najważniejsze typy (kategorie) mobilności reprezentują badani. Praktyki poruszania się po Stegnie zostały odniesione do wyobrażeń idealnego kurortu nadmorskiego. Podobnie jak w odniesieniu do Stegny został zbadany sposób przemieszczania się osób badanych w regionie (jego centrum, ważne punkty, granice), przy czym nazwa regionu i jego obszar nie zostały określone z góry, lecz stanowiły przedmiot badania jako wytwarzane na różne sposoby przez mieszkańców badanego obszaru. Badanie regionu zostało ukazane na tle zmian granic województw i granic państwowych na badanym obszarze. Prześledzone zostały także kierunki przesiedlania się rodziny respondenta ujęte pokoleniowo (miejsca urodzenia i zamieszkania dziadków, rodziców, dzieci) i w obrębie małżeństwa. To zagadnienie było dla nas istotne ze względu na problematykę tzw. Ziemi Zachodnich i Północnych jako obszarów powojennego osadnictwa i przesiedleń, w tym także migracji wakacyjnych i zarobkowych ostatnich lat dzisiejszych mieszkańców Stegny. Poza badaniem kwestionariuszowym wykorzystane zostały trzy inne techniki badawcze. Pierwszą z nich były prowadzone przez studentów dzienniczki pobytu w nieznanym im wcześniej miejscowości (time/space diaries) uzupełnione dokumentacją fotograficzną miejsc, które zwróciły ich uwagę pierwszego dnia obozu. Zapisy spostrzeżeń sporządzone pierwszego dnia zostały zweryfikowane ostatniego dnia pobytu studentów w Stegnie, kiedy studenci ponownie odnieśli się do miejsc, które poznali i do których powracali kilkakrotnie. Znaczącą częścią badań były także pogłębione wywiady jakościowe (in-depth interviews) przeprowadzone z celowo

wybranymi przedstawicielami kategorii społecznych szczególnie charakterystycznych i ważnych dla zbiorowości Stegny, czyli liderami społeczności lokalnej (wyłonionymi ze względu na działalność polityczną, kulturową i społeczną) i przedstawicielami społeczności rybackiej. Założyliśmy, że osoby te mogą odgrywać szczególną rolę w tworzeniu wizerunku miejsca, organizowaniu przemieszczania się członków zbiorowości i wprowadzaniu zmian w formach i kierunkach mobilności przestrzennej. Ostatecznie udało się przeprowadzić łącznie dziewięć wywiadów pogłębionych z lokalnymi liderami oraz kilkanaście rozmów i obserwacji w środowisku rybackim w kilku miejscowościach Mierzei Wiślanej. Ciekawe, szczególnie pod względem celu dydaktycznego wyjazdu, okazały się badania grupowe (focus group interviews) o charakterze projekcyjnym, przeprowadzone podczas lekcji wychowawczych w klasach starszych szkoły podstawowej i gimnazjum w Stegny. Zadaniem badanych grup młodzieży było nakreślenie mapy swojej miejscowości i najbliższych okolic z punktu widzenia ich aktywności, kontaktów społecznych, ustosunkowania emocjonalnego i wyobrażeń. W trakcie rysowania map badacze prowadzili obserwację procesu negocjowania obrazu miejsca przez uczestników grup oraz na bieżąco zapisywali wyjaśnienia uczestników odnoszące się do narysowanych map. Jednym z ważniejszych efektów przeprowadzonych badań było zestawienie map mobilności oraz ocen poszczególnych miejsc przez mieszkańców i przez osoby przyjezdne, dzięki czemu dowiedzieliśmy się, na ile odmienne jest ich wykorzystywanie i spostrzeganie przestrzeni Stegny i okolic. Badania przeprowadzone wcześniej pozwoliły nam rozeznac się w terenie, poznać tło historyczne Mierzei, a także szerzej – Żuław Wiślanych, zidentyfikować główne problemy społeczne Stegny oraz okolicznych miejscowości, opisać rodzaje, natężenie i przejawy aktywności społecznej, także przyjrzeć się procesom tożsamościowym związanym z kształtowaniem się regionu i jego cech. Jednak chyba przede wszystkim osiągnięty został cel dydaktyczny. Studenci z entuzjazmem i dużym zainteresowaniem oraz sumiennością realizowali badania, komentując pozytywnie taki rodzaj praktyki studenckiej. Okazało się, że badania terenowe są tożsame z oczekiwaniami przynajmniej części studentów socjologii. Pierwszy projekt badawczy i jego efekty były dobrą lekcją dla prowadzących i organizatorów, którzy wnioski, zarówno metodologiczne, jak i dydaktyczne wykorzystają w drugiej edycji badań w Kątach Rybackich.

Badania i konferencja naukowa będą kontynuowały najciekawsze z wątków podjętych w Stegny oraz poszerzały dwie kwestie: zebranie lokalnie przekazywanych opowieści o zdarzeniach ważnych dla Mierzei oraz poruszenie w wywiadach pogłębionych społeczno-kulturowych zagadnień związanych z wybrzeżowym i deltowym położeniem badanych miejscowości. Chodzić będzie w szczególności o poczucie zagrożenia ze strony wody i ocenę szans wynikających z obecności dużych zbiorników wodnych w sąsiedztwie oraz o poznanie specyficznych dla badanych społeczności sposobów technologicznego i kulturowego opracowania wodnych szans i zagrożeń.

Жиляков В. Я.,
канд. техн. наук, доцент кафедры строительных конструкций,
Харьковский национальный университет городского хозяйства
имени А. Н. Бекетова, Украина

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДУАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА СТРОИТЕЛЬНОМ ФАКУЛЬТЕТЕ ХНУГХ им. А. Н. БЕКЕТОВА

Согласно исследованиям Мирового банка, четыре из десяти фирм в ключевых секторах украинской экономики говорят об огромном разрыве между навыками персонала и требованиями работодателя.

Из-за этого самые большие проблемы возникают у выпускников вузов при поиске своей первой работы – нынче без опыта никуда. Работодатели считают, что после вуза начинающих работников часто нужно переучивать, а значит, какое-то время он не способен приступить к качественному исполнению обязанностей в полной мере.

С целью уменьшения длительности вхождения студента в производственный процесс, Кабмин Украины разработал, а Верховная Рада 21 сентября 2018 г. утвердила Концепцию дуального образования (dual professional training) в Украине. Целью Концепции является выработка основ государственной политики по повышению качества профессиональной подготовки специалистов на основе дуальной формы получения образования.

Реализация Концепции должна осуществляться по следующим этапам:

I этап – разработка нормативно-правовой базы для внедрения дуальной формы получения образования в полном объеме (2018 и 2019 годы);

II этап – разработка типовых моделей дуальной формы получения образования в учреждениях образования, реализация пилотных проектов моделей дуальной формы получения образования, проведения оценки эффективности (2019 и 2020 годы);

III этап – создание кластеров дуального образования на базе конкурентоспособных учебных заведений и заинтересованных работодателей – предприятий, учреждений, организаций, в том числе, принадлежащих к сфере управления органов государственной власти (2020-2023 годы) [1, 2, 3].

Предполагаемый двойной подход подразумевает получение теории в вузе за партой, а прохождение практики — на рабочем месте. Причём, не как сейчас, символически несколько недель, а на постоянной основе. Правда, без оплаты труда. Таким образом студенты должны получить практические навыки и опыт, а работодатель – готового специалиста.

Периоды учёбы чередуются с периодами работы. Эти периоды могут иметь различную продолжительность с учётом специфики специальности, которую получает студент, и возможностей предприятия, где он работает.

На кафедре строительных конструкций разработана пилотная программа дуального обучения, что является первой пробой внедрения концепции дуального образования в учебный процесс по подготовке бакалавров

специальности ПГС (промышленно гражданское строительство) в Харьковском национальном университете городского хозяйства имени А. Н. Бекетова.

В дальнейшем, используя опыт внедрения этой программы в 2019-2020 учебном году, планируется её доработка и расширение применения на других курсах.

На этапе внедрения дуального образования в учебный процесс возникли определенные трудности с зачислением студентов на рабочие профессии в принимающих организациях. Такая ситуация возникла в результате того, что в графике обучения студентов не удалось предусмотреть их работу больше трёх дней в неделю вне стен университета. В эти дни планировалось организовать работу студентов на строительных площадках ведущих строительных организаций города Харькова, таких, как Жилстрой-1, Жилстрой-2, Авантаж, ЖБК-13, в проектных организациях ЗАО Харьковский Промстройинипроект и проектный отдел комбината Жилстрой-1. Руководство названных организаций проявило большую заинтересованность в привлечении студентов нашего университета к ознакомлению со спецификой работы на их предприятиях, организовали прохождение ознакомительной краткосрочной практики на их объектах. Зачислить же студентов на работу в свои организации они не смогли ввиду существующего законодательства. Не зачисленные же люди не могут быть допущены к выполнению производственных работ. Согласно [2], «Дуальна форма здобуття вищої освіти – це спосіб здобуття освіти здобувачами денної форми, що передбачає навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі договору. Навчання на робочому місці передбачає виконання посадових обов'язків відповідно до трудового договору».

В данное время в законодательство Украины разрабатываются подзаконные акты, которые дадут возможность студентам стационара работать в организациях на постоянной основе (до 0,5 ставки).

Организация обучения студентов в 2019-2020 учебном году (с включением элементов дуального образования) включала следующее:

1. На первом этапе выпускающие кафедры строительного факультета совместно со строительным деканатом составили договора на проведение практики в строительных и проектных организациях г. Харькова.

2. На добровольной основе были отобраны студенты 3-го курса, которые обучаются по специальности ПГС, желающие совмещать теоретическое обучение в университете с практикой на производстве, лабораторным практикумом и дополнительным углублённым изучением некоторых дисциплин.

3. Перед выходом студентов на базы практики руководителем практики от университета обязательно проводился вводный инструктаж, о чём студенты расписывались в специальном журнале. Журнал хранится в строительном деканате.

4. При выходе на производственные объекты: уполномоченным лицом принимающей организации проводился инструктаж по технике безопасности на каждом объекте. О проведённом инструктаже в специальном журнале расписывались, как студенты, так и проводивший инструктаж сотрудник принимающей организации. Журнал хранится в принимающей организации.

5. Кафедрой строительных конструкций из числа наиболее опытных преподавателей, имеющих опыт работы на производстве, были выделены ответственные за проведение дуального обучения (кураторы). За каждым куратором было закреплено не более 6-ти студентов.

6. Кураторами ведутся специальные занятия по курсам:

– железобетонные конструкции (осенний семестр);

– металлические конструкции (весенний семестр).

Кураторы также организуют и контролируют проведение всех специальных занятий (выход студентов на объекты строительства и производства строительных материалов, обучение работе с расчётными и графическими комплексами программ, подготовка и проведение лабораторных работ).

Обязательным являлось непосредственное участие студентов в подготовке к проведению лабораторных работ – изготовлению образцов, установке измерительных приборов, фотографирование процессов изготовления образцов и проведения испытаний и т.д.

Проведение специальных занятий рассчитано на весь учебный год. На каждый семестр деканатом был составлен и утверждён график выхода студентов на производственные объекты: строительные организации, проектные организации, учебные лаборатории как ХНУГХ им. А. Н. Бекетова, так и лаборатории других ВУЗов и НИИ г. Харькова, назначался руководитель от университета.

Первые 3 дня недели проводились специальные занятия в лабораториях и на производстве, в последующие дни студенты занимались по общей программе.

По результатам работы студента куратором выставляются оценки по модулям.

Оценивание по 1-му и 2-му модулям производится кураторами на основании работы студента по изучению теории, освоению программных и графических комплексов, участию в проведении лабораторных работ. 3-й модуль оценивается по выполнению работ на производстве.

Студенты по результатам посещения и участия в работах на объектах строительства или производства строительных материалов, составляют эссе (отчёт объёмом 6-10 страниц машинописного текста формата А4) с описанием и фотографиями строительных объектов и процессов, в которых они принимали участие. Также студенты предоставляют куратору краткий дневник практики, по форме, разработанной кафедрой строительных конструкций и строительным деканатом.

Список источников

1. Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти. Кабінет міністрів України. Розпорядження від 19 вересня 2018 р. № 660-р Київ.

2. Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення освітньої діяльності у сфері вищої освіти» № 392-ІХ, ухвалений Верховною Радою України 18 грудня 2019 року.

3. Учитесь сразу на практике: в Украине вводится дуальная система образования. URL: <https://www.segodnya.ua/ukraine/uchitsya-srazu-na-praktike-v-ukraine-vvoditsya-dualnaya-sistema-obrazovaniya-1174685.html>.

УДК 374.091(477.62)

Ковальова О. В.,

канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
Слов'янськ, Україна

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА СУЧАСНИЙ СТАН ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ м. СЛОВ'ЯНСЬКА

У сучасних умовах гуманізація є одним із основних перетворювальних чинників українського суспільства, оскільки стверджує цінність людини як особистості та проголошує визнання загальнолюдських цінностей. Провідна роль у процесі гуманізації суспільного життя належить освітній сфері. Важливу роль у цьому процесі виконує позашкільна освіта, яка є невід'ємною складовою системи освіти, покликаною забезпечити духовний, інтелектуальний і фізичний розвиток дітей та молоді, задоволення їх творчих і освітніх потреб [3].

У статті 1 Закону України «Про позашкільну освіту» визначено сучасне розуміння поняття позашкільної освіти, наголошено, що вона є частиною структури освіти і спрямовується на розвиток здібностей, талантів дітей, учнівської та студентської молоді, задоволення їхніх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні. Цей погляд на позашкільну освіту надає її закладам особливого сучасного стану, дозволяє їм стати своєрідними осередками мотиваційного розвитку особистості, її самореалізації та професійного самовизначення [1].

На сьогоднішній день на території міста Слов'янська функціонує чимало позашкільних навчальних закладів. За основу нашого дослідження ми взяли такі, як «Слов'янський краєзнавчий музей», «Школа Мистецтв», «Центр дитячої та молодіжної творчості», бібліотеку-філіал №8 мікрорайону Хімік та кінотеатр «Сапфір».

Проаналізуємо роботу «Слов'янського краєзнавчого музею», який був створений Слов'янською міською радою у 1970 році. Він відчинив свої двері для громадян у 1974 році. Музей відвідує приблизно 18000 громадян на рік, більшість з них складають іноземці. Краєзнавчий музей має 4 основних розділи,

а саме: «Природа краю», «Стародавня історія», «Історія з 1917-1990 рік», «Сучасність».

Працівники музею проводять щороку біля 40 різних заходів, наприклад, виставки талановитих земляків («До 90-річчя Романа Даниловича Ляха – історика, педагога, краєзнавця...»), виставка на честь Наталії Олексіївни Максимченко – кваліфікованого художника-скульптора, «День захисника Вітчизни», «День археолога», «Слов'янськ – погляд крізь час» тощо).

Спостерігаючи роботу бібліотеки-філіалу №8 мікрорайону Хімік, ми бачимо, що вона вносить великий вклад у розвиток особистості дитини. У місті Слов'янськ бібліотека, для зручності громадян, розділена на філіали як і у багатьох містах. Ми звернулися до філіалу бібліотеки №8 у мікрорайоні Хімік. До неї записано 2200 абонентів, які приїздять з багатьох мікрорайонів міста.

Урочисте відкриття цього філіалу відбулося 25 вересня 1993 року. З того часу у бібліотеці нараховується 20313 книг. Працівники цього закладу тісно співпрацюють з дитячим садком №4 «Квітенька», де у групах проводяться заходи «Зростаємо з книжкою». Дітям допомагають зрозуміти з малих років, чим корисні книги, як вони можуть їм допомогти у житті.

Також бібліотека співпрацює зі школами №9, №4, №21, де раз на тиждень працює виїзний читальний зал. Філіал працює разом з центром дитячої та юнацької творчості (ЦДЮТ). На базі бібліотеки працівники ЦДЮТ проводять театральний драматичний гурток. Вони показують театральні вистави для усіх бажаючих, а також проводять конкурси для дітей, наприклад, «Светлый гений русской поэзии», присвячений творчості О. С. Пушкіна. Також бібліотека надає безкоштовний доступ до мережі Інтернет.

Працівники закладу виховують в дітях любов до рідної мови, землі, Батьківщини. Наприклад, у День рідної мови, День козацтва діти читали свої улюблені вірші напам'ять або з книги та порекомендували їх іншим; до Дня Соборності щороку оформлюється виставка-пам'ять та показується відео «Відкривай для себе Україну». Для того, щоб допомогти молоді правильно визначитися з вибором професії в сучасному світі, бібліотека проводить такі заходи, як «Інтерактивна відеогра «Світ професій» «Книги читаємо – професію вибираємо».

Вагомий внесок для розвитку юнацтва в м. Слов'янськ робить «Центр дитячої та юнацької творчості» (ЦДЮТ). Заклад був створений наприкінці тридцятих років ХХ сторіччя як Будинок піонерів і школярів. На сьогоднішній день його відвідують 2200 учнів. У ЦДЮТ працюють 25 штатних працівників та 18 сумісників.

ЦДЮТ має 8 основних напрямків роботи, а саме: художньо-естетичний, туристсько-краєзнавчий, історико-патріотичний, науково-технічний, дослідницько-експериментальний, фізкультурно-спортивний, соціально-реабілітаційний, оздоровчий та гуманітарний.

Заклад проводить міські театралізовані свята, фестивалі, спортивні і туристичні змагання, конкурси, концерти, спектаклі, виставки, в яких щорічно беруть участь до 7 тисяч учнів. Також ми провели дослідження у Школі

мистецтв міста Слов'янська, яка заснована у травні 1955 року як дитяча музична школа. Ініціатором її відкриття та першим директором була Віра Іванівна Цветкова. За високі досягнення в області музичної освіти в 2000 році Донецьким обласним управлінням культури школі було присвоєне звання «Установа високої культури». У 2007 році музична школа отримала статус Школи мистецтв.

На сьогоднішній день у школі функціонують 6 відділів: фортепіанний, оркестрових інструментів, народних інструментів, музично-теоретичних дисциплін, сольного співу та візуально-сценічний відділ. Крім цього, у школі налагоджена робота творчих дитячих колективів: хорів, вокальних ансамблів, ансамблів скрипалів, танцюристів. Гордістю школи стали вокальний ансамбль викладачів «Квінта», ансамбль скрипалів старших класів, джаз-ансамбль «Імпровіз», ансамбль викладачів «Фантазія», ансамбль «Саксофон-бенд», танцювальних колективів «Акварель» та «Лідер».

Учні та творчі колективи школи постійно стають переможцями Міжнародних, Всеукраїнських, обласних змагань. У 2019-2020 навчальному році Школу відвідує 755 учня. Зараз творчий колектив нараховує 49 викладачів, більшість з них це випускники Школи мистецтв. Школа проводить конкурси між учнями міста та регіону, також організують концерти на День вчителя, День Матері, День Перемоги тощо.

Одним з найпопулярніших закладів міста Слов'янськ вважається кінотеатр «Сапфір», заснований 26 грудня 2013 року директором О. Алієвим. За весь період існування кінотеатр відвідало близько 40000 глядачів. На сьогодні заклад показав вже понад 530 фільмів. «Сапфір» проводить багато заходів таких, як «Ніч кіно», новорічні ранки, презентації фільмів та мультфільмів, Різдво, День захисту дітей тощо.

Директор кінотеатру та його співробітники приділяють велику увагу хворим дітям. У кінозалі відбувся показ фільму з тифлокоментарем для сліпих дітей, тобто для людей описували рух дій на екрані.

Кінотеатр «Сапфір» співпрацює з багатьма організаціями такими, як «Слов'янська мрія», «Смарагдове місто», «Перемога», дитячими таборами, школами та дітьми з проблемних сімей. Для молоді влаштовують безкоштовний перегляд фільмів чи мультфільмів.

Зараз в багатьох фільмах підіймається проблема булінгу, самотніх матерів, захист тварин, проблеми добра та зла, що без сумніву є актуальним та важливим для сучасної молоді. Зазначимо, що дітям потрібно показувати кіно, яке доступне їх розумінню, таке, яке доставило би дитині радість і розширило би її горизонт [2 с. 568].

У результаті проведеного аналізу роботи позашкільних навчальних закладів міста Слов'янськ на сучасному етапі нами було зроблено висновок, що усі заклади міста дійсно активно та наполегливо займаються вихованням молоді. Позашкільні навчальні заклади загальної культури міста розроблюють виховні програми та заходи для формування особистості дитини,

вдосконалюють форми національно патріотичного виховання та майстерно займаються вихованням молоді.

Список джерел

1. Закон України «Про позашкільну освіту». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2000, № 46, ст. 393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> (дата звернення 27.03.2020).
2. Крупська Н. Вибрані педагогічні твори. Москва : «Просвітництво», 1965. 684 с.
3. Тімотіна О. Сучасний стан організації дозвілля підлітків в Україні. *Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць*. Слов'янськ, 2015. Вип. LXX. Ч. I. С. 214-223.

Козирєва Н. В.,

канд. філос. наук, доцент кафедри філософії і політології,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова

ОСВІТНІЙ МАРКЕТИНГ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКИХ РОЗВІДОК

Сьогодні можна констатувати суттєві успіхи у розробці окремих проблем філософського аналізу освітнього маркетингу та його сутності як інноваційної для сфери освіти соціальної технології. На даний час, за свідченням фахівців, вже розроблено загальні філософсько-методологічні засади, що стосуються аналізу маркетингу як системного феномену постіндустріального суспільства, і на цій основі сформовано загальні підходи щодо визначення проблемного поля філософського аналізу освітнього маркетингу [1; 2].

Окрім того, у межах філософії освіти як складової аналізу процесу становлення постнекласичної освіти досліджується проблематика освітніх потреб індивіда та суспільства у контексті маркетингової переорієнтації освітньої діяльності. На цій основі формуються соціально-змістовні, світоглядні та методологічні підвалини для осмислення інтегративної ролі соціально орієнтованого маркетингу як механізму освітньої діяльності. Використовуючи евристичний потенціал філософського аналізу інноваційної природи освітнього маркетингу, окремими фахівцями обґрунтовано основні напрями його застосування як механізму формування постнекласичної освіти та її модернізації у трансформаційних суспільствах.

Незважаючи на зазначене, можна назвати й низку проблем, які залишилися поза межами філософського осмислення освітнього маркетингу. Йдеться, насамперед, про його інноваційний потенціал, що стосується не лише застосування освітнього маркетингу в якості механізму освітньої діяльності, а і як інструмента формування постнекласичної освіти. Адекватне розуміння освітнього маркетингу як механізму можливе лише на основі філософського

узагальнення сутності маркетингу загалом як інтегративного феномена інформаційного суспільства, що реалізує функції гуманоцентричної переорієнтації всіх його сфер, і передусім освітньої сфери, де моделюється система соціальних відносин та цінностей постсучасного зразка. У свою чергу, таке філософське узагальнення можливе лише на основі визначення метапарадигмальних теоретико-методологічних засад наукового аналізу освітнього маркетингу, що формуються на перетині соціальної філософії, філософії освіти, соціальної теорії, філософії та теорії маркетингу [9].

Разом з тим на сьогодні ще не зроблено філософського узагальнення ролі та природи маркетингу у процесі формування інформаційного суспільства. Відповідно і дослідження освітнього маркетингу здійснюється переважно як механічне перенесення принципів діяльності з інших сфер застосування маркетингу без філософського осмислення його зв'язку з інноваційним процесом формування постнекласичної освіти. Практично відсутні філософські дослідження, які б ґрунтувалися на міждисциплінарному підході до аналізу маркетингу в освіті й забезпечували б належний рівень теоретико-методологічних узагальнень. Загалом комплексного осмислення теоретико-методологічного інструментарію філософського аналізу проблем освітнього маркетингу як інноваційного компонента модернізаційних процесів в Україні та загальносистемних змін у освітній діяльності ще не здійснено.

З огляду на усе зазначене, можна наполягати на тому, що найважливішою методологічною проблемою є визначення філософської предметності освітнього маркетингу як загальносистемного інноваційного феномену, який відіграє принципово важливу роль у трансформаціях освітньої сфери [13]. Методологія філософського аналізу маркетингу в сфері освіти характеризується синтезом тих рис, які властиві філософії освіти та філософії маркетингу з поєднанням загальних принципів соціально-орієнтованого маркетингу та специфіки освітньої сфери як середовища їх розгортання. Зокрема, методологія формується у межах філософського осмислення наявного суспільного буття, де здійснюються модернізаційні процеси постіндустріального зразка, вона характеризується широкими міждисциплінарними зв'язками, включає різноманітні філософські підходи традиційної та постмодерної належності, в якості суттєвого компонента включає обґрунтування напрямів концептуалізації теоретичного знання, тобто має ознаки метапарадигмальності [9; 10].

Сучасний освітній маркетинг є результатом становлення та розвитку низки освітніх та соціальних практик, а філософські узагальнення щодо цього соціально-історичного процесу спираються на відповідні напрями наукового та світоглядно-методологічного обґрунтування зазначених соціальних практик. Відносно незначний період розвитку маркетингової теорії та філософії є фактором певної невизначеності соціальної сутності досліджуваного феномена. Передусім слід звернути увагу на відсутність загальноновизнаного теоретичного визначення як маркетингу, так і його галузевих різновидностей попри те, що серйозних наукових розробок на цю тему більш ніж достатньо.

Деякі фахівці намагаються пояснити цю ситуацію тим, що дефінітивний аспект маркетингу є нецікавим для дослідників, зорієнтованих на практичні дії [14, с. 8]. Попри відсутність більш-менш єдиного визначення маркетингу, у науковому товаристві все ж існує загальний консенсус щодо найбільш загальних характеристик маркетингу і як наукової дисципліни, і як соціального явища. Однак цей консенсус ще значною мірою носить інтуїтивно-ціннісний характер і не знайшов завершеного теоретичного виразу. На це вказує один із провідних теоретиків маркетингу М. Дж. Бейкер. «Маркетинг, – наполягає він, – є і завжди був вражаюче різноманітною дисципліною...». Дана «дисципліна» «...все ж таки характеризується єдністю в своїй основі, але не у вигляді єдиної методології чи теорії...», а лише як комунікативна погодженість [3, с. 432–433]. У зв'язку з цим можна наполягати на тому, що на сучасному етапі когнітивної інституціоналізації маркетинг набуває значення теоретичної конструкції з інтегративно-синтетичним визначенням предмету дослідження. На світоглядно-ціннісних засадах він об'єднує певну множину інтерпретацій, що стосуються епістемологічної сутності маркетингового знання.

Подібна ж загальна характеристика стосується і «теоретичної невизначеності» предмета освітнього маркетингу. Існуючі на сьогодні дефініції «освітнього маркетингу» не виходять за межі галузевої конкретизації визначень, що містяться у тих чи інших напрямках теорії та філософії маркетингу [7; 8]. Відтак, визначення філософської предметності освітнього маркетингу потребує аналізу найбільш фундаментальних характеристик цієї, за Бейкером, «наукової дисципліни», які визначають її специфіку в сучасних умовах, попри розбіжності щодо тлумачення.

Загалом можна виділити два підходи до розуміння освітнього маркетингу у контексті дихотомії тлумачення соціальної природи предмету маркетингу. «Усі визначення, які пропонуються дослідниками, – вказує з цього приводу визнаний авторитет в осмисленні маркетингу Ф. Котлер, – можуть бути розділені на соціальні визначення і визначення маркетингу як процесу управління» [11, с. 30]. Безумовно, що при цьому освітній маркетинг інтерпретується різним чином. У першому випадку він інтерпретується у категоріях філософії та когнітивних і ціннісних орієнтирів діяльності, у другому – як управлінська функція щодо виробництва, фінансів чи кадрів [4, с. 13]. Філософська інтерпретація освітнього маркетингу має ґрунтуватися на аналізі підходів до тлумачення сутності цього феномену з позицій його загальносоціального змісту.

У цьому контексті важливим є розуміння маркетингу як виду соціальної діяльності [6, с. 58]. Хоча при цьому спостерігається обмеження дії маркетингу певною сферою життєдіяльності суспільства чи його окремою інтеграційною характеристикою, однак існує можливість встановлення кореляції між управлінською та соціальною складовою об'єкту маркетингу. Такий підхід є досить продуктивним для дослідження маркетингових процесів в освітній сфері і може застосовуватися для аналізу відповідності тенденцій розвитку освіти та її соціокультурного оточення [8; 10]. В Україні додатково актуалізує дану

методологію необхідність узгодження освітніх реформ з загальним процесом модернізації соціально-ринкового характеру. Освітній маркетинг виступає одним з найбільш ефективних управлінських інструментів орієнтації галузі на ринкові цінності та узгодження ринкових орієнтирів освіти з соціальними потребами суспільства, що модернізується [1; 2]. Можна запропонувати гіпотетичну ідею, що саме управлінська складова маркетингу в галузі освіти визначає його соціальну онтологію.

Підпорядкування управлінських функцій загальносоціальному контексту дає підстави аналізувати маркетинг не просто як вузько функціональний аспект діяльності на ринку, а як соціальний процес. «Підхід до маркетингу як до соціального процесу, – зазначає Ф. Котлер, – відображає ту роль, яку він відіграє у суспільстві... Його функція полягає в забезпеченні високих життєвих стандартів... Маркетинг – це соціальний процес, спрямований на задоволення нужд чи потреб індивідів і соціальних груп шляхом створення та пропозиції товарів і послуг, що мають цінність й спроможність щодо обміну між людьми» [11, с. 30].

У методологічному плані цей підхід може бути схарактеризований як концепція розширення маркетингу, в якій його управлінська та соціальна природа розглядаються в єдності [1; 2; 7]. На даний момент цей підхід виражається як тенденція не лише у зарубіжних, а й українських виданнях. Сьогодні маркетинг в широкому розумінні розглядається як соціально-управлінський процес, завдяки якому індивіди й соціальні групи людей шляхом створення продуктів та їх обміну отримують те, чого вони потребують [5, с. 6–7].

У межах цього підходу освітній маркетинг і може розглядатися як об'єкт філософського аналізу, оскільки акцентується передусім його природа як інтегративного соціального явища, що надає певних специфічних якостей освітній діяльності та освітній системі, а через них – і соціальній системі загалом.

Для аналізу філософської предметності освітнього маркетингу найбільше значення має підхід до його інтерпретації, пов'язаний з розумінням маркетингу як когнітивної основи діяльності в ринковому суспільстві, що забезпечує його орієнтацію на потреби споживачів. Когнітивна характеристика маркетингу проявляється у формуванні певної філософії діяльності та образу мислення її суб'єктів, що підпорядковується завданням забезпечення потреб людей [6, с. 57–58]. Маркетинг забезпечує формування певних орієнтирів діяльності (незалежно від того, в освітній чи іншій соціальній сфері вони проявляються), які надають соціальній практиці споживацького виміру. Можливо, в цьому найбільше виявляється специфічна риса маркетингу як предмету філософського аналізу.

Отже, як наслідок, маркетинг може визначатися як соціальний процес інтегративного характеру. «Маркетинг, – пише відомий дослідник маркетингу Ж.-Ж. Ламбен, – це соціальний процес, що спрямований на задоволення потреб і бажань індивідів та організацій шляхом створення вільного конкурентного

обміну товарів і послуг, що утворюють цінність для покупця» [12, с. 36]. У цьому визначенні вказується на загальнометодологічні основи формування філософії маркетингу – філософське осмислення особливостей соціального розвитку, соціального процесу, соціальної системи тощо. Разом з тим, у зв'язку із зазначеним, можна говорити і про філософську предметність маркетингу в ринковому суспільстві, ключовими поняттями якої є потреба, товар та обмін. Загалом, в межах даної інтерпретації чітко проявляються напрямки концептуалізації філософської методології стосовно маркетингової теорії та практики.

Йдеться про те, що інтерпретація освітньої діяльності в межах філософії маркетингу може здійснюватись через поняття «освітньої послуги», «обміну освітніми цінностями», «освітніх комунікацій», «попиту на освітні послуги», «задоволення потреб суб'єктів освітньої діяльності» тощо. Загальносоціальна орієнтація освітнього маркетингу проявляється в узгодженні функціонування механізмів регулювання освітнього ринку з фундаментальними потребами суспільства та індивідуальних і корпоративних споживачів освітніх послуг. Філософія маркетингу дає можливість встановити кореляції між особистісно-діяльнісними аспектами освітньої системи, цілепокладанням суб'єктів освітньої діяльності та функціонуванням ринкових механізмів попиту і пропозиції на ринку освітніх послуг. Включення в освітній маркетинг загальносоціального контексту діяльності суб'єктів освітнього ринку та соціокультурного змісту цілепокладального компоненту цієї діяльності робить освітній маркетинг повноцінним об'єктом філософського аналізу.

Список джерел

1. Баша І. М. Маркетингова стратегія ВНЗ в умовах інноваційного розвитку освіти України. *Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Спец. вип. Маркетингова освіта в Україні*. Київ : КНЕУ, 2011. С. 7-14.
2. Баша І. М. Роль стратегічного маркетингу в інноваційному управлінні національними ВНЗ. *Маркетингова освіта в Україні : зб. матеріалів III Міжнар. науко-практ. конф* (12 –13 квітня 2016 р.) Київ : КНЕУ, 2016 121 С. 6-9.
3. Бейкер М. Дж. Будущее маркетинга. Теория маркетинга / Под ред. М. Бейкера. СПб. : Питер, 2002. С. 411-443.
4. Бейкер М. Дж. Маркетинг – философия или функция? Теория маркетинга / Под ред. М. Бейкера. СПб. : Питер, 2002. С.13–40.
5. Голубков Е. П. Основы маркетинга. М. : Финпресс, 2003. 688 с.
6. Данько Т. П. Управление маркетингом (методологический аспект). М. : ИНФРА-М, 1997. 280 с.
7. Демчук В. С. Основы освітнього менеджменту. Київ : Ленвіт, 2007. 263 с.
8. Корженко В. В. Освітні ініціативи та суспільний поступ. *Актуальні проблеми державного управління : наук. зб.* Харків : ХФ УАДУ. 2000. № 2. С. 52–57.

9. Корженко В. В. Феномен філософії як «практичної мудрості» державного управління. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. праць. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2016. № 2 (53).
10. Корженко В. В. Філософія виховання: зміна орієнтацій : [монографія]. Київ : Вид-во УАДУ, 1998. 304 с.
11. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. СПб : Питер, 2001. 752 с.
12. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориєнтований на ринок / Пер. с англ. под ред. В. Б. Колчанова. СПб : Питер, 2004. 800 с.
13. Литвинова Н. П. Маркетинг образовательных услуг. СПб. : Питер, 1997. 108 с.
14. Теория маркетинга / Под ред. М. Бейкера. СПб : Питер, 2002. 464 с.

Колеснікова В. В.,
аспірантка ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»
Національної академії педагогічних наук України

ДУАЛЬНА ОСВІТА: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

У ХХІ ст. міста відіграють провідну роль у людському суспільстві, вони є осередками підприємств та навчальних закладів. Нині зростає необхідність унесенні певних змін до законодавства для забезпечення сприятливих умов життєдіяльності громадян у сучасних містах.

Першим кроком до змін є запровадження дуальної системи в державі. На думку експерта Г. Калінічевої, «впровадження елементів дуальної форми навчання в Україні сприяє підвищенню якості підготовки фахівців в системі професійно-технічної та вищої освіти із урахуванням вимог роботодавців у рамках нових організаційно-відмінних форм навчання» [3, с.159].

Міжнародний досвід щодо впровадження дуальної системи освіти свідчить, що «дві установи беруть участь в організації професійного навчання. З одного боку, це професійна школа, а з іншого, – підприємство, де учні навчаються професії у майстрів, які пройшли спеціальну підготовку. Обидві інституції стосовно одна одної є незалежними партнерами. Практична (виробнича) частина становить приблизно дві третини часу навчання, а шкільна (професійно-теоретична) – одну третину. Навчання в професійній школі входить до компетенції відповідної землі, навчання на підприємстві – до компетенції федерації та здійснюється в умовах, що відповідають усім сучасним вимогам, на сучасному устаткуванні» [2, с.127].

26 січня 2018 року на Розширеному засіданні Колегії Міністерства освіти і науки України було прийнято «Концепцію підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти в Україні», в якій передбачається встановлення рівноправного партнерства закладів вищої, фахової передвищої, професійно-технічної (професійної) освіти, роботодавців та здобувачів освіти з метою набуття останніми досвіду практичного застосування компетентностей та їхня

адаптація в умовах реальної професійної діяльності. Розроблена Концепція використовує німецький досвід дуальної форми здобуття освіти [5].

Українські дослідники Т. Андросова, О. Кот та П. Гринько зазначають, що «підтримка дуальної освіти українськими закладами вищої освіти обумовлена необхідністю здійснення кардинальних змін у сучасній системі освіти, які будуть орієнтувати молодь на реалізацію своїх компетентностей та практичних навичок у вітчизняній виробничій сфері» [1, с. 3].

Не можна не зазначити той факт, спираючись на досвід зарубіжних країн, що дуальна система навчання [4]:

- відкриває додаткові можливості підвищення ефективності підготовки робітничих кадрів;

- дозволяє враховувати вимоги роботодавців щодо формування професійних компетенцій та показників оцінювання майбутніх кваліфікованих робітників;

- стимулює роботодавців інвестувати в освіту, оскільки в результаті вони отримують якісно підготовленого робітника;

- сприяє більш різнобічному професійному розвитку учнів, формує нову психологію молодого фахівця;

- підвищує мотивацію для отримання знань і набуття професійних навичок учнів, забезпечує високу ступінь соціалізації, адаптації у виробничих умовах наближених до реальності;

- сприяє розробленню стандартів нових сучасних професій та організації нових робочих місць, соціалізації молоді.

Таким чином, розроблені на сьогодні законодавчі документи стосовно професійної адаптації у поєднанні з ефективними механізмами взаємодії між органами публічної влади, роботодавцями, освітніми закладами щодо професійної підготовки та Державною службою зайнятості сприятимуть стабілізації економічної складової не тільки міст як осередків підприємств і навчальних закладів як й держави в цілому, комплексному та системному регулюванню попиту й пропозиції праці, а також реалізації конституційного права громадян на свободу вибору професійної діяльності.

Список джерел

1. Андросова Т. В., Кот О. В., Гринько П. Л. Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду дуальної освіти. *Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Організація системи взаємодії «вища освіта – ринок праці»* : матеріали XV Всеукр. наук.-метод. конф., 28 вересня 2018 р. Харків : ХДУХТ, 2018. С. 3. URL: <http://elib.hduht.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3219/1/28.09.2018.pdf>

2. Баніт О. Професійний розвиток персоналу в системі неперервної освіти дорослих. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2015. № 2(15). С. 169-176. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/106947/1/Проф.%20розвиток%20персоналу.pdf>

3. Калінічева Г. Дуальна форма навчання як пріоритетний напрям вищої

професійної освіти в країнах Європейського союзу. *Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації*. Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Луцьк, Терен, 2019. Вип. II. С. 151-162. URL: jmm.sspu.edu.ua/artical/publisher/Sbrueva/Sbrueva_EUROSTUDY%20POTENTIAL_2019.pdf

4. Савченко І. Методологічні підходи і організаційні особливості підготовки кваліфікованих робітників в умовах дуальної системи професійної освіти: досвід країн Євросоюзу та перші етапи реалізації в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/dualna/7-savchenko-170217.pdf>

5. Серік М. Л., Федак Н. В. Модель дуальної освіти і проблеми її впровадження в Україні. *Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Організація системи взаємодії «вища освіта – ринок праці»* : матеріали XV Всеукр. наук.-метод. конф., 28 вересня 2018 р. Харків : ХДУХТ, 2018. С. 4-5. URL: <http://elib.hduht.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3219/1/28.09.2018.pdf>

Островський І. А.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри
економічної теорії та міжнародної економіки
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ЕКСПОРТ ПОСЛУГ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

Глобалізація економіки сприяє створенню нових форм міжнародних економічних відносин і дозволяє аналізувати освітню послугу не тільки з точки зору суспільного і приватного блага, але й як послугу, якою торгують, що за класифікацією Світової організації торгівлі є джерелом несировинного експорту. Не тільки освітні установи, а й країни включаються в конкурентну боротьбу щодо залучення іноземних учнів. Багато в чому вона ґрунтується на наявній державній політиці в галузі освіти, спрямованої на підвищення якості і збільшення конкурентоспроможності освітньої системи з урахуванням ефективної стратегії інтернаціоналізації.

Освітня послуга як об'єкт експорту є специфічним продуктом, тому їй притаманні як риси, традиційні для послуг, так і специфічні особливості:

1. Традиційні: освітня послуга є суспільним благом, що має велике значення в умовах розвитку інноваційної економіки, контролюється і регулюється державою і міжнародними організаціями, зокрема, через стандарти якості, а також трансформується в умовах диверсифікації діяльності освітніх установ.

2. Специфічні: освітня послуга в умовах глобалізації володіє низкою міжнародних атрибутів, зокрема, гармонізацією освіти в європейському просторі, зростанням кількості суб'єктів пропонування і попиту на світовому

ринку освітніх послуг, залежністю від рівня розвитку країни, а також багатьма зовнішніми чинниками. Державну участь на ринку експортованих освітніх послуг треба спрямувати на створення сприятливих умов для розвитку національної освітньої системи, а також її виходу на міжнародний рівень, зокрема, через утворення середовища для комфортного перебування іноземних громадян.

З цієї позиції освіту як товар, що експлуатується на світовому ринку, розглядають не тільки як сукупність навичок, відносин і цінностей, які необхідні для виконання громадських обов'язків і стимулювання економічного зростання, але й як товар, який при придбанні споживачем дозволяє сформувати систему навичок, що можуть зацікавити на ринку або створити те, що захочуть купити або продати суб'єкти ринкових відносин.

Найбільш поширеною категорією освітніх послуг, з точки зору експорту, є вища освіта. Університети починають розглядатися як драйвери розвитку за трьома основними напрямками: економіка, наука та інновації, людський капітал.

За прогнозами ЮНЕСКО і ОЕСР, до 2025 року кількість іноземних студентів має перевищити 8 мільйонів осіб, що говорить про обсяги ринку в мільярди доларів. При оцінюванні обсягів ринку враховують сукупні витрати іноземних громадян на оплату навчання, проживання, комунальних послуг, харчування, послуг комунікації, навчальних матеріалів, візових, страхових і медичних витрат, а також інших супутніх витрат. Відповідно до норм СОТ реалізація освітніх послуг у сфері вищої освіти повинна здійснюватися за міжнародними стандартами, серед яких виділяють систему менеджменту якості в освіті (ISO/IWA2), стандарти і рекомендації для гарантії якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), модель досконалості Європейського фонду управління якістю (EFQM) [1].

За особливостями перетину експортером вищої освіти національного кордону і формою його взаємодії з імпортером можна виділити пасивний, активний та дистанційний складники. Перший складник охоплює навчання іноземних студентів у межах даної країни, другий – зарубіжну експансію національних закладів вищої освіти із створенням власних філіалів і представництв, третій – опосередковану взаємодію експортерів та імпортерів послуг.

За способами надання послуг доцільно визначити споживання іноземними студентами освітніх послуг у власній країні або в країні-експортері, розробку і реалізацію всіх видів транскордонних освітніх програм і курсів навчання, комерційну присутність ЗВО в інших країнах, поїздки зайнятих самостійно або найманих працівників.

Таким чином, експорт вищої освіти являє собою сукупність заходів і прийомів, застосовуваних для створення, просування, позиціонування і реалізації конкурентоспроможних освітніх послуг на зовнішніх ринках з урахуванням ключових елементів і правил GATS [2].

Усе це сприяє трансформації світового освітнього простору, в якому освітня послуга виступає як об'єкт експорту, модернізуючи суб'єктів її надання, способи і форми міжнародних відносин.

Список джерел

1. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: наслідки для України. Аналітична записка / Сайт Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1537/> (дата звернення: 22.04.2020).

2. General agreement on trade in services. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats.pdf (дата звернення: 22. 04. 2020).

3. Нематеріальна економіка: управління формуванням і використанням інтелектуального капіталу : монографія / за ред. Л. С. Шевченко. Х. : Право, 2014. 404 с.

Пазиніч С. М.,
професор, член Національної спілки художників України,
професор кафедри філософії і політології
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ОНТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ СПІЛКУВАННЯ В ЦАРИНІ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Філософія завжди приділяла, а сьогодні тим паче, велику увагу питанням щодо сутності людини, її буття, призначення та місця у світі, різноманітним моментам її діяльності та відносин з іншими людьми [1]. Ці питання є досить проблематичними, оскільки складною й суперечливою є природа самої людини як водночас істоти біологічної, соціальної і такої, що створює культурне середовище з метою повноцінності свого існування.

Унаслідок суспільної природи будь-який вид матеріальної чи духовної діяльності сучасної людини тією чи іншою мірою пов'язаний із необхідністю спілкуватися з іншими людьми. Саме суспільною природою людини зумовлюється й те, що спілкування стає однією з субстанційних життєвих потреб. Щобільше, субоснова формування людської свідомості включає цілісну єдність таких трьох процесів, як пізнання зовнішнього світу, практична діяльність і спілкування. Показово також і те, що міжособистісне спілкування виокремилось у самостійний і досить розвинений вид людської діяльності, яка здійснюється за своїми власними законами. А якщо це так, то вона має неодмінно керуватися своєю логікою.

На превеликий жаль сьогодні процеси навчання і виховання студентської молоді та її особистісного розвитку недостатньо пов'язані з формуванням саме цього різновиду логіки й культури спілкування. Навіть у системі

спеціалізованої професійної підготовки менеджерів, спеціалістів у галузі туризму тощо не передбачено вивчення студентами таких важливих дисциплін, як психологія, етика та логіка спілкування. Щоправда фрагментарно ці питання згадуються побіжно в деяких навчальних дисциплінах. А щодо питань філософії, логіки й культури спілкування, то про них навіть і не згадується побіжно, тому вони лишаються поза змістом навчальних планів і програм. Однак логічно й коректно побудоване спілкування, яке відповідає вимогам філософії культури, забезпечує його належну ефективність. Така структура спілкування сприяє більш швидкому порозумінню між педагогом і студентом і, як наслідок, сприяє оптимальному досягненню цілей педагогічного колективу. Насамперед, це стосується вміння дотримуватися вимог логіки й культури, що являє собою важливий елемент професійної компетенції і загальної культури сучасного фахівця.

Одна з найхарактерніших особливостей міжособистісного спілкування взагалі й педагогічного спілкування зокрема полягає в гармонійному поєднанні в його структурі двох досить різних процесів – мислення й діяльності, головні ознаки яких значною мірою виявляються в характері спілкування та його ефективності.

У зв'язку з цим стиль спілкування, його логіка й культура обумовлюються інтелігентністю педагога, логікою і культурою його мислення та, відповідно, коректною логікою його діяльності. Однак забезпечення такої єдності, самої наявності логіки й культури спілкування передбачає певну філософську культуру, яка в процесі рефлексії уможливорює глибоке осмислення природи й сутності спілкування як одного з видів людської діяльності. А звідси і як форми людського буття, як атрибута суспільної природи людини й визначальної умови сталого функціонування та розвитку суспільства й людини в ньому. Таке осмислення видається особливо необхідним для майбутніх фахівців, оскільки структура й зміст їхньої професійної діяльності значною мірою пов'язані з виконанням комунікативних функцій, наявністю постійного ділового спілкування з різними людьми – персоналом, колегами, студентами.

Демократизація суспільного життя окрім підвищення освітнього й загальнокультурного рівня широких верств населення, духовного розвитку людей, посилює як їхню потребу в спілкуванні, так і вимоги стосовно чіткого дотримання логіки культури, прийнятих і визнаних норм психологічного та морально-етичного спрямування. Ця нагальна потреба в просторі вищого навчального закладу зумовлена таким: 1) невід'ємною частиною життя кожного студента й педагога є необхідність зустрічі зі своїми друзями, колегами, щоб порадитися з ними, розділити радість досягнення успіху в навчанні чи в суспільній діяльності, надати їм або отримати від них належну психологічну підтримку. До того ж найменші порушення філософії спілкування, її логіки й культури, будь-які прояви нещирості тощо здатні звести нанівець процес комунікації і спілкування, тобто, учасники не зможуть досягти тих цілей, які ставили перед собою, вступаючи у сферу педагогічного спілкування; 2) на

сьогодні істотно змінилися цілі, зміст і характер відносин у суспільстві, спільної діяльності людей взагалі.

Відповідно змінюється й система життєвих цінностей та ідеалів. У зв'язку з цим відповідних змін зазнають психологія і логіка, характер і культура педагогічного спілкування. Процеси комунікації поступово стають дедалі чіткішими, більш прагматичними й цілеспрямованими, навіть алгоритмічними. Вони поступово втрачають свою емоційну забарвленість, щирість і сердечність. А це певною мірою безпосередньо впливає на якість відносин між студентами і педагогами, на їхнє ставлення до наукового й навчального процесу. Така ситуація стала особливо помітною і набула характеру незворотності зі становленням і дещо незрозумілим розвитком ринкових відносин. В Україні вона поширюється досить повільно, оскільки суперечить нашій національній ментальності – колективізму й соціокультурним традиціям нашого народу, його моральним цінностям, зокрема й духовним цінностям православ'я, які так активно намагається відроджувати церква.

Сьогодні ми є свідками й учасниками прояву (фактично на новій моральній і ціннісній основі) давнього принципу етики, культури, психології й логіки спілкування, який свого часу був сформульований ще Конфуцієм, а пізніше став трактуватися як одна з біблійних істин або як «золоте правило етики». Цей принцип полягає в тому, що до інших людей потрібно ставитися так, як нам хотілося б, щоб вони ставилися до нас. Неважко здогадатися, що істинним є й супротивне правило: ми ставимося до інших людей так, як вони ставляться до нас. Отже, цілком зрозуміло, що цей принцип має лежати і в основі як самої психології та логіки вибору цілей і характеру спілкування, так і логіки цілей і завдань системи освіти, тобто в основі вибору цілей і змісту навчання, виховання й особистісного розвитку студентської молоді. Проблема прищеплення їм норм логіки й етики міжособистісного і, зокрема, ділового спілкування, прагнення й готовності постійно їх дотримуватися набуває сьогодні особливої актуальності. Це пов'язано і з потужним негативним впливом, якого зазнає наша молодь з боку далеко не кращих зразків американського кіномистецтва з його пропагандою культу насильства, розпусти, бездуховності. Щоправда і наші ЗМІ не відстають в пропаганді безкультур'я, вульгарно жаргонного спілкування тощо.

На жаль, сьогодні значній частині студентів притаманний украй низький рівень загальної культури й етикету спілкування зокрема. Вони мало читають або взагалі не читають класичної художньої літератури, а якщо й читають, то переважно детективи, пройняті жорстокістю й убивствами. За цих умов дуже важливо, хоча й досить важко, сформувати в них потребу постійного самонавчання, самовиховання й самовдосконалення і застосовувати її протягом усього їхнього активного навчального, трудового й суспільного життя. Для цього необхідно наполегливо переконувати молодь, що тільки за цих умов вони зможуть успішно досягти своїх життєвих цілей, зможуть вдало і самостійно реалізуватись як творча, неординарна особистість. І тут справджуються слова Конфуція, які виражають найглибшу сутність логіки спілкування та етики. Він

наголошував на те, що людина, перебуваючи поза домом, повинна триматися так, ніби приймає почесних гостей. Користуючись послугами людей, повинна поводитися так, ніби здійснює урочистий обряд. Тож не робіть іншим того, чого не побажали б собі. Тоді ані в державі, ані в родині не буде невдоволення.

Звідси, філософський аналіз педагогічного спілкування в онтологічному аспекті вважаємо доцільним ще й тому, що природа самої людини, яка є одночасно істотою біологічною, соціальною і такою, що творить культуру соціально-просторового середовища. У процесі еволюції вона, не втрачаючи біологічної природи, поступово стає все більш соціальною. Це означає, що для забезпечення сталої життєдіяльності й розвитку людині все необхідніше стало брати участь у спільній діяльності з іншими людьми. Суспільна природа людини зумовлює не тільки необхідність її участі в спільній діяльності як необхідну умову її буття й самореалізації, а й певне її підпорядкування нормам суспільної свідомості, системі морально-етичних і аксіологічних та психологічних вимог.

До речі, суспільна психологія являє собою сукупність поглядів, почуттів, емоцій, настроїв, звичок, традицій, що виникають у людей під впливом безпосередніх умов їхньої життєдіяльності через призму повсякденних інтересів. Вона є безпосередньою реакцією на умови життя людини, а від цього, важливим ступенем чуттєвого сприйняття всієї багатогранності й розмаїтості суспільного життя. У такому розумінні суспільна психологія має розглядатися як важлива умова становлення духовної культури людини, а будь-яка ідеологія може перетворюватися на рушійну силу, лише проникаючи у сферу психології. Оскільки людське буття відбувається в суспільстві, людина постійно так чи інакше іншою мірою має справу з діяльністю інших людей та їхніх угруповань, зазнає істотного впливу, який здійснюють на неї учасники цієї діяльності.

Все це неминуче призводить до психологічної цілеспрямованої впливової дії на цю людину, зокрема як на суб'єкт діяльності та спілкування з іншими людьми. Усвідомленню людини як суб'єкта міжособистісного спілкування сприяє теорія інстинктів соціальної поведінки, запропонована й обґрунтована англійським психологом Уільямом Мак-Даугаллом, який виходив з того, що психологія не повинна зводитися до вивчення свідомих процесів. Вона має бути позитивною наукою про людський дух у всіх його проявах, тому первинною причиною і спонукальною силою соціальної поведінки людини він уважав природжені інстинкти. На наше переконання, саме такими інстинктами зазвичай зумовлюються не тільки незрозумілі, а насправді ірраціональні, алогічні вчинки чи дії людини, зокрема і в міжособистісному спілкуванні сучасної студентської молоді.

У більш широкому розумінні такі дії варто розглядати як один із проявів індетермінізму, який, як і звичні причинно-наслідкові зв'язки може істотно впливати на вибір напрямку розвитку того або іншого об'єкта чи явища, особливо коли студенти потрапляють в так звану точку біфуркації. Тому людина (в цьому разі студент), якій притаманна природна властивість свідомого аналізу розмаїття можливих альтернатив і навіть певної свободи

цього вибору, досить часто опиняється саме в таких точках зворотного неповернення, інколи навіть не усвідомлюючи цього.

Оскільки ж підсвідомість у поведінці студента відіграє не менш важливу роль, ніж усвідомлений і обґрунтований вибір, то й прояви індетермінізму досить поширені. Достатньо згадати про те, що в житті кожного студента трапляються вчинки, причини яких він і сам не може пояснити. І ось саме в таких ситуаціях, немов швидка допомога, повинен з'являтися мудрий педагог і, використовуючи надійний інструмент філософії педагогічного спілкування – емпатію, виводити молоду людину з психологічної кризи. В іншому разі така поведінка студента може перерости в поведінкову соціальну неадекватність. Це неодмінно приведе до ущербного стану молоду людину, яка ще не встигла як слід адаптуватися в систему педагогічних відносин у просторі університету й суспільство загалом.

Варто нагадати, що спілкування, у яке люди вступають, є одним з різновидів діяльності, тому воно, як і будь-який інший вид діяльності є формою людського буття. І саме в цій якості спілкування становить предмет дослідження онтології – галузі філософських знань, учення про буття як таке, незалежне від його окремих різновидів. Нагадаємо, що онтологія є одним із важливих розділів філософії, як і гносеологія, аксіологія, феноменологія, етика, логіка, соціальна філософія тощо, утворюючи з ними системну цілісність наукового пізнання.

Особливо тісно онтологія пов'язана з гносеологією, оскільки певний рівень онтології передбачає й певну гносеологію, яка відповідає їй, і навпаки. Тут доречно виокремити індивідуальне буття окремої людини і суспільне буття. Під суспільним буттям прийнято розуміти буття суспільства і буття людини в цьому суспільстві. Становлячи складний, багато якісний і багатоплановий феномен, суспільне буття містить у своєму складі економічне, соціальне, екологічне, політичне і духовне буття суспільства. Між цими атрибутивними складниками існує доволі складна система різноманітних зв'язків, які реалізують буття людей через їх спілкування.

Нагадаємо, що термін «буття» у філософії містить зовсім інше значення, порівняно з повсякденно-побутовим його розумінням, де воно використовується досить рідко – переважно тоді, коли виникає необхідність підкреслити особливу значущість або високий стиль наукового висловлювання. Здебільшого замість нього вживають більш нейтральне слово «існування». Отже щоб зрозуміти сутність поняття «буття», необхідно визнати висхідну проблеми, яка, зі свого боку, пов'язана з низкою інших проблем, із постановки і рішення яких зазвичай і починається будь-яка філософська рефлексія взагалі.

Зафіксувавши самоочевидний факт існування світу, у якому ми живемо і який становить середовище нашої життєдіяльності, ми маємо визнати, що за всіх змін цей світ зберігає певну цілісність, стабільність, зв'язність та структурно-системну організованість. Проте залишаються одвічно невизначеними такі проблеми:

– чи існує світ одвічно, чи він колись виник і рано чи пізно зникне;

– скінчений чи нескінчений світ у космічному просторі та чи є межі його просторової організації;

– чи наш світ є єдиним і унікальним, чи існує множина подібних світів;

– розумність людини як частки світу є локальною, випадковою його характеристикою чи універсальним закономірним етапом її розвитку?

А якщо це так, то видається очевидним, що аналіз онтологічного аспекту спілкування та психології спілкування, зокрема педагогічного, також пов'язаний із природною низкою загальних проблем, до яких належать такі:

– наскільки вільні студент і педагог від суспільних норм під час вибору своїх вчинків і загальної лінії поведінки й наскільки вони потребують дотримання цих норм;

– яке значення для засвоєння й дотримання норм вимог суспільного буття студент надає спілкуванню з іншими людьми, зокрема з педагогами й товаришами у просторі університету;

– які психологічні механізми регулювання змісту й характеру міжособистісного педагогічного спілкування та інших форм взаємодії між людьми існують за межами університету.

Відповіді на всі поставлені та подібні питань не тільки цікавлять людей, а й доконче необхідні їм для усвідомлення свого місця й призначення в цьому світі. Адже кожна людина, добре усвідомлюючи скінченність і обмеженість свого індивідуального життя, розуміє, як важливо прожити його з гідною величавістю. Хоча сьогодні, на превелику жаль, існує значна частина людей, для яких більш важливою стає проблема простого людського виживання. Однак у будь-якому разі людині як досконалій істоті недостатньо просто існувати й задовольняти свої природні потреби, їй необхідно, щоб це існування мало й певний зміст, оскільки життя, позбавлене духовної субстанції, не має сенсу. І людина добре розуміє, що цей смисл полягає не тільки і не стільки у задоволенні своїх матеріальних і духовних потреб, навіть не в максимальній особистісній самореалізації, а в суспільному визнанні значущості її справ, як унікальної особистості. Такого визнання можна досягти лише за умов міжособистісного спілкування. Варто зазначити, що «закладання» фундаменту майбутнього успіху особистості відбувається в стінах вищого навчального закладу, за допомогою надійної системи філософії педагогічного спілкування [2, с. 54].

Саме тут і максимально формується усвідомлена потреба студента щодо осмислення свого буття, зокрема доцільності своєї діяльності, вчинків, стосунків із товаришами і досвідченими педагогами, а через них – і відносин із суспільством в цілому. І за великим рахунком для нього зовсім не байдужою, а здебільшого і визначальною, є оцінка його вчинків з боку мудрих, цікавих особистостей у професійній сфері. У процесі цього осмислення студент обов'язково аналізує свої здобутки й поразки, визначає їхні причини та психологічні механізми, які зумовлені тими чи іншими діями та вчинками у сфері навчального процесу.

Тож, реалізація життєдіяльності людей і суспільства через систему суспільних відносин, яка при цьому виникає, зумовила становлення й розвиток суспільства як відповідної системної цілісності. У цій органічно поєднаній цілісності буття людини та задоволення її матеріальних і духовних потреб стає можливим тільки внаслідок участі в спільній діяльності певного колективу та спілкування з його унікальними особистостями.

Треба сказати, що з давніх-давен система зв'язків між індивідуальностями проявлялася в тому, що життя окремих людей могло забезпечуватися тільки через задоволення потреб громади, спільноти як цілого. Серед загальних потреб того часу визначалися потреби щодо виробництва знарядь та здійснення суспільних відносин. Внутрішня система взаємозалежності виробників і споживачів спільнот формувала особливості й напрям їхньої діяльності, необхідність колективної праці для всієї громади, а отже і для окремої особистості.

Організація та здійснення такої спільної праці неможливі без розвиненої системи спілкування та відповідних засобів, однією з найважливіших серед яких є мова. Одночасно безпосередній інтерес онтології до проблем спілкування є невіддільним від інтелектуальних, емоційних і вольових проявів людської свідомості, як, до речі, і підсвідомих проявів психіки людей, що вступають у різні види відносин, цим не обмежується. Справа в тому, що саме в спілкуванні (в педагогічному зокрема) відкривається можливість ознайомитися з особливостями буття людини й суспільства. Вивчення об'єктів матеріальної культури, яке слугує основним джерелом для ознайомлення з особливостями буття людей і суспільств давно минулих часів, хоча і є важливим засобом дослідження, однак істотно збіднює уявлення про них саме через відсутність можливості спілкування. І цей процес істотно полегшується і збагачується, коли з'являється можливість поспілкуватися, нехай і непрямо, через об'єкти духовної культури (міфи, письмові джерела, архітектурні пам'ятки, графіку тощо). І саме тоді буттєві аспекти спілкування поєднуються з його феноменологією.

Згадали ми історію, переслідуючи передусім таку мету – показати залежність духовності людини, особливостей її мовлення, вчинків поведінки загалом від рівня її вихованості та культури. Існує навіть така сентенція проголошена ще в античності Демокритом: «Заговори, і я скажу, хто ти є». Або вислів на цю ж тему Сократа: «Заговори, щоб я тебе побачив». Однак спілкування взагалі – це не лише словесний обмін інформацією, як інколи вважають. Добре відомо, що люди можуть спілкуватися й без слів. Психологи навіть спеціально поділяють спілкування на вербальне, тобто словесне, і невербальне, яке здійснюється з використанням інших, несловесних засобів: рухів, жестів, поз, усмішки, виразу обличчя тощо (про це більш розлого ми продовжимо в наступному разі).

Отже зовсім не випадково відомий американський філософ і поет Р. У. Емерсон свого часу підкреслював, що варто частіше приходити до свого друга, оскільки стежка, якою рідко ступає нога людини, заростає бур'яном. На

його думку, за гроші можна купити майже все, окрім теплоти людського серця. Він же писав, що коли очі говорять одне, а язик інше, досвідчена людина більше вірить першим.

Таким чином, міжособистісне спілкування в загальній структурі людської діяльності, а ще ширше – як один з важливих проявів буття, є неодмінним атрибутом людини. Якщо її позбавити можливості спілкуватися, то вона зазвичай починає деградувати в інтелектуальному та в емоційно-психологічному відношеннях, перетворюється на щось незрозуміле. Стосовно цього існує багато досить переконливих свідчень про людей, що з різної зовнішньої волі були змушені залишитися на самоті в дикому природному середовищі, і це було найбільшим покаранням для них.

Таким чином, проаналізувавши вищезгадане доходимо висновку про те, що оскільки осмислення буття передбачає усвідомлення людиною цілей свого існування, а їх досягнення можливе лише через спільну діяльність та спілкування з іншими людьми, то їй (педагогу) необхідно знати психологію спілкування та оволодівати культурою спілкування. Ці знання однозначно потрібні для того, щоб чітко дотримуватися їх норм і вимог, адже це є субосною успішного педагогічного спілкування, а отже і плідної участі студентів у спільній усвідомленій соціальній діяльності на благо університету, а по правді кажучи – і країни загалом. Такий підхід забезпечує як можливість задовольнити їхні життєві особистісні потреби, так і сталість емоційно-психологічного самопочуття, яке максимально сприяє можливостям самореалізації іманентного «Я» студента.

І насамкінець, виокремлюючи головні сфери буття (природу, суспільство, свідомість), маємо враховувати розмаїття явищ, що відбуваються в цих сферах, об'єднаних певною субстанційною основою, в нашому разі в університетському середовищі та відповідно у світоглядах педагогів і студентів.

Список джерел

1. Корженко В. В. Філософія виховання: зміна орієнтацій : [монографія] Київ : Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.
2. Пазиніч С. М., Пономарьов О. С. Онтологічний статус спілкування та його логіка. *Філософія спілкування*. 2009. № 1. С. 51–66.

Пазиніч С. М.,
канд. філос. наук, професор,
професор кафедри філософії і політології,

Козирєва Н. В.,
канд. філос. наук, доцент кафедри філософії і політології;
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ І ПОЛІТОЛОГІЇ: СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова має порівняно давню історію: початково його засновано в 1922 р. як Всеукраїнський технікум комунального господарства (ВТКГ), з 1924 р. – це факультет комунального господарства Вечірнього робочого технікуму народного господарства (ВРТНГ), з 1929 р. – комунальний факультет Харківського інституту народного господарства, а з 1930 р. – Харківський інститут комунального господарства (ХІКГ).

Якщо в технікумах на той час не існувало окремих кафедр, хоч і викладались навчальні дисципліни соціально-економічного циклу, то з середини 1920-х рр. у закладах вищої освіти СРСР поступово з'являються кафедри марксизму-ленінізму. У вересні 1938 р. приймається Постанова ЦК ВКП(б) згідно з якою створення таких кафедр стає обов'язковим. Отже, кафедру марксизму-ленінізму утворено і в інституті комунального господарства (кінець 1938 – початок 1939 року). Першим завідувачем кафедри призначено професора Шлепакова Миколу Степановича.

Шлепаков Микола Степанович (26.02.1898 – 22.04.1968) народився в с. Моклочиха Новгородської губернії (Росія). Закінчив Київський університет (1926) та Інститут червоної професури у Москві (1930). Останні роки життя працював у Київському університеті: 1945–1968 рр. – професор, завідувач кафедри історії філософії. Читав лекційні курси з проблем російської філософської думки, західноєвропейської філософії, соціології. В 1947–1949 рр. – декан філософського факультету. Нагороджений орденами Леніна, Трудового Червоного Прапора, медалями, грамотами президії Верховних рад УРСР та Казахської РСР.

До 1960-х рр. в Харківському інституті інженерів комунального будівництва (ХІКБ з 1941 р.) два семестри викладався курс історії КПРС, два курси марксистсько-ленінської філософії й два політекономії. У першій половині 60-х рр. викладачами кафедри марксизму-ленінізму починають читатися курси наукового комунізму, марксистсько-ленінської етики, марксистсько-ленінської естетики та наукового атеїзму. З 1965 р. й до листопада 1980 р. кафедра функціонує як кафедра історії КПРС, марксистсько-ленінської філософії та наукового комунізму. З листопада 1980 р. виокремлюється кафедра історії КПРС та кафедра марксистсько-ленінської

філософії і наукового комунізму. У 1991 р. – створено кафедру філософії і політології та кафедру історії.

Завідувачами кафедри протягом восьмидесяти років працювали:

Круговий Трифон Павлович (1940–1944 рр.), Крижановський Михайло Олександрович (1944–1946 рр.), Сухов Григорій Степанович (1947–1965 рр.), Щербаненко Борис Михайлович (1965–1978 рр.), Скотаренко Павло Якович, (1978–1979 рр.), Полікарпов Віталій Семенович (1980–1983 рр.), Великих Олександр Олексійович (1983–2005рр.), Будко Володимир Васильович (2005–2012 рр.).

Отже, за час існування кафедри змінилось 10 завідувачів і кожний із них вніс свою родзинку в її розвиток. Мабуть найважче було працювати викладачам кафедри під час Другої світової війни (в евакуації) та в повоєнний період (завідувачі кафедри Круговий Трифон Павлович (1940–1944), Крижановський Михайло Олександрович (1944–1946), Сухов Григорій Степанович (1947–1965)). Не вистачало підручників, не опалювались належним чином напівзруйновані приміщення. Але ні студенти, ні викладачі не здавались, вистояли. Саме випускники повоєнних років відбудували наше місто й нашу Україну.

З лютого 2012 року кафедру очолює доктор філософських наук, професор Володимир Васильович Корженко. Кандидатську дисертацію захистив у 1983 р., докторську – у травні 2001 р., професор – з 2003 р. Має близько 200 наукових та науково-методичних публікацій. Під його керівництвом та за його консультування підготовлено й захищено 14 кандидатських і 3 докторські дисертації.

За ініціативи В. В. Корженка та його організаційних кроків у 2002 р. в Харківському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України створено спеціалізовану вчену раду із захисту кандидатських, а з лютого 2010 р. й докторських дисертацій зі спеціальності «Державне управління». За час, який він очолював спецраду, захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата та доктора наук з державного управління близько 140 осіб. Окрім того, В. В. Корженко успішно працював у докторських спеціалізованих вчених радах Д 64.051.18 Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії (2003–2005 рр.), а також Д 64.053.07 Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти (2008–2013 рр.).

Нагороджений відзнакою Президента України Ювілейною медаллю «25 років незалежності України» (2016 р.), Почесною грамотою Верховної Ради України (2004 р.), Ювілейною медаллю «За воїнську доблесть» (1975 р.), нагрудним значком Міністерства освіти УРСР «Відмінник народної освіти» (1989 р.), Грамотою Митрополита Київського і всієї України (2008 р.), наручним годинником «Губернаторський» від голови Харківської обласної державної адміністрації (ХОДА), почесними грамотами Харківської обласної

державної адміністрації та обласної ради, Сумської обласної державної адміністрації та обласної ради, Харківської міської ради та ін. У 2006 р. відзначений ХОДА як дипломант VIII обласного конкурсу «Вища школа Харківщини – кращі імена» у номінації «Науковець», а в 2010 р. – у номінації «Викладач фундаментальних дисциплін». У 2014 р. нагороджений дипломом стипендіата в галузі науки імені Василя Назаровича Каразіна (з гуманітарних наук).

Громадська та інша діяльність: заступник головного редактора збірника наукових праць «Актуальні проблеми державного управління», член редколегії збірника наукових праць «Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії», член спеціалізованої вченої ради Д 64.858.01 Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України.

05.10.2013 р. отримав Почесне звання – Дійсний член Міжнародної Академії Біоенерготехнологій.

Інформація про В. В. Корженка включена до науково-інформаційного видання «Науковці України – еліта держави» (Київ, ТОВ «Видавництво Логос Україна», 2012 р., кн. II) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.logos-ukraine.com.ua/project/index.php?project=nued2&id=695>.

На кафедрі у свій час працювали учасники бойових дій Другої світової війни: Бреславська Ольга Пилипівна (1954–1982); Катречко Тихон Семенович (1956–1972); Бержанський Леонід Семенович (1961–1989); Вельцман Володимир Миколайович (1965–1993); Чупир Олександр Єфимович (1968–1980); Васильєв Олексій Петрович (1977–1985); Бойко Микола Григорович (1978–1991).

Професорсько-викладацький склад кафедри характеризується великим педагогічним досвідом та досвідом виховної роботи зі студентською молоддю, високим професіоналізмом, педагогічним талантом, умінням визначити і виділити актуальні цілі і завдання, які стоять перед освітою і наукою внавчальних закладах вищої освіти. Склад кафедри у різні роки змінювався і кількісно, і якісно. Усі штатні викладачі мають науковий ступінь з філософії, соціології та політології. Відповідно до штатного розкладу на кафедрі працює 10 викладачів, у тому числі 7 штатних і 3 внутрішні сумісники. Сьогодні навчально-виховний процес на кафедрі забезпечують:

Корженко В. В. – доктор філос. наук, професор, завідувач кафедри;

Рассоха І. М. – доктор філос. наук, доцент;

Фесенко Г. Г. – доктор філос. наук, доцент;

Пазиніч С. М. – канд. філос. наук, професор;

Радіонова Л. О. – канд. філос. наук, доцент;

Зінчина О. Б. – канд. соц. наук;

Кудрявцев О. Ю. – канд. політ. наук;

Козирєва Н. В. – канд. філос. наук;

Михайлова І. О. – канд. політ. наук;

Малиніна Т. В. – старший викладач.

Фахівці кафедри викладають для студентів усіх спеціальностей і форм навчання такі дисципліни:

- філософія;
- політологія;
- соціологія;
- конфліктологія;
- місто як соціальна система;
- релігієзнавство.

Для студентів, що навчаються за спеціальністю «Публічне управління і адміністрування» читаються ще й такі дисципліни:

- державна політика та політичний аналіз;
- лідерство в публічному управлінні;
- соціальна політика та соціальна робота;
- інституціональна система України;
- демографія.

Для аспірантів і магістрів читаються такі курси дисциплін:

- історія і філософія науки;
- методологія наукових досліджень;
- соціологія містобудування.

Усього забезпечено викладання 14 курсів навчальних дисциплін.

Викладачами кафедри опубліковано ряд конспектів лекцій, методичних посібників з основних дисциплін та інші методичні матеріали.

Ведеться робота з методичного забезпечення дистанційного навчання студентів.

Усі матеріали представлено в електронному варіанті.

Рівень професіоналізму професорсько-викладацького складу кафедри сприяє формуванню наукової школи з проблем філософії муніципального управління. Авторитет кафедри визнано у науковому середовищі, доказом чого є звернення щодо рецензування дисертацій, авторефератів, монографій, навчальних посібників, підручників та інших наукових праць.

Наукові інтереси викладачів кафедри стосуються таких сфер людського буття: взаємин людини і суспільства, громадянина і держави; культури і духовності, соціальної філософії, філософії і соціології міста, соціології молоді, гендерних проблем, формування і розвитку творчого потенціалу особистості, соціальних наслідків інформаційного суспільства, віртуального простору, державного будівництва, публічного управління, соціальної держави, громадянського суспільства, соціальних технологій, розвитку вищої школи України, змін в соціальній структурі українського суспільства, формування внутрішнього ринку в Україні та ін.

Кафедральна тема НДР: «Філософія муніципального управління: теорія, методологія, практика»

Щорічно за участі викладачів кафедри проводиться міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Місто. Культура. Цивілізація». Питання, що обговорюються на конференції:

- місто в сучасному світі: міжнародний досвід;
- місто як екзистенційний феномен та соціокультурний організм цивілізації;
- історія, людина, повсякденність в культурному ландшафті міста;
- управління сучасним містом: (український та міжнародний досвід);
- сучасні міста як точки соціально-економічного та гуманітарного розвитку суспільства;
- проблеми підготовки фахівців для сучасного міста тощо.

Підготовка студентів здійснюється на основі дотримання державних стандартів освіти за сучасними навчальними програмами, що відповідають вимогам і умовам Болонського процесу, учасником якого є Україна.

Сьогодні кафедру філософії і політології по-праву можна вважати осередком гуманітарної освіти студентів університету та їх світоглядного виховання як особистостей.

Не випадково на 33-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (м. Париж, 2005 р.) було проголошено рішення стосовно щорічного відзначення Всесвітнього дня філософії у третій четвер листопада на місцевому, національному та регіональному рівнях. Це пояснювалось, зокрема, «необхідністю:

- пошуку спільної платформи обговорення у суспільстві глобальних соціокультурних перетворень;
- вивчення та опанування тисячолітньої філософської спадщини людства;
- визначення викликів, що постають перед соціумом та віднайдення адекватних відповідей на них...».

Філософія як особлива форма пізнання світу, прагне раціональними засобами створити гранично узагальнену картину світу і місця людини у ньому, досліджуючи пізнавальне, ціннісне, соціально-політичне, моральне й естетичне ставлення людини до світу.

Posternak I. M.,

Associate Professor, Candidate of Technical Sciences,
the Associate Professor Department of construction and labor organization,
the Odessa state academy building and architecture, Odessa, Ukraine.

Posternak S. A.,

Associate Professor, Candidate of Technical Sciences,
the technical expert of private company "Composite", Odessa, Ukraine.

INTEGRATION OF EDUCATION, SCIENCE AND PRODUCTION IN URBAN ENERGY RECONSTRUCTION

Open learning – provides freedom regarding the choice of time, place, form. This is a philosophy this is the development of a person's worldview [1, p.3]. Blended learning approaches turned out to be one of the most popular technologies the present, as they allow you to take advantage of the flexibility and convenience of a distance course and the advantages of a traditional class. Mixed (hybrid) courses, as

a result of the integration of online courses (30%...70% of the educational process) with traditional classroom activities, which are carried out according to a planned, pedagogically tested technological approach. Blended learning is often called hybrid learning. This is due to the fact that blended learning focuses on a purely mechanical approach to mixing different forms of learning. A hybrid is a combination of a new, advanced, using the capabilities of IT technology with the old technology and the formation of a new approach (innovation), taking into account the known capabilities of the old technology [1, p.14]. Blended learning as a technology for change and transformation cannot come about on its own. Additional efforts are required both from teachers and students (schoolchildren). Such revolutionary models of changes provide a new impetus for the qualitative development of education they are more effective, affordable, have a personal approach and over time can surpass traditional methods in some ways [1, p.15].

At the present stage, the teacher (tutor) must have formed new habits. The first 6 teaching habits are not new, but their importance has increased significantly for a modern teacher: compulsory, basic pedagogical preparation, organization of the educational process, tolerance, storyteller and openness to questions. The following new teaching habits complement traditional and technology-related ones: innovative, technological enthusiasm, social, commitment and skill.

Characteristic features of teachers who effectively use new technologies:

- they always start with the question “why is this necessary”, i.e. do not use technology for the sake of technology, but always have a reason for its application;
- they are flexible and easy to adapt, because they know that technology is constantly changing and always provide an overall picture.
- they positively perceive changes: innovators and quickly adapt the new, realizing that only changes contribute to progress.
- they share new technologies and experience of their own developments.
- they think in the win-win category, i.e. understand that mutual benefits should be for the administration, teachers, parents and students.
- they must carefully think through everything in advance, know the answers to the question and have specific examples.
- they are actively engaged in their own business, always think about the means of attracting students (pupils) and use technology, as this motivates influence.

Mixed courses can be used to solve a number of problems:

- for universities (schools), blended courses can be part of a strategy to compensate for the lack of classrooms, as well as a way to encourage the cooperation of teachers (tutors).
- for teachers (tutors), blended courses can be a method of using new technologies and the transition to distance learning;
- for students (pupils), blended courses offer convenient online learning in combination with social and educational interaction.

Blended learning has brought its effective approach to corporate learning by combining the benefits of classroom and online learning. But, nevertheless, such efficiency requires careful planning and development. *What needs to be done?*

1. Define the goals of e-learning in advance. Before you begin creating content for blended learning, you need to define your learning goals and objectives.

2. Choose the right media, technologies and methods. Put yourself in the place of your audience to make sure that the means of delivery of educational material in each case works. Activities are best planned in an online environment, while group discussion is more effective in the classroom.

3. Encourage corporate students to collaborate with each other.

4. The interaction of corporate students is an opportunity to share experiences, learn alternative learning paths and approaches compare habits and level of knowledge. Collaboration is critical for blended learning; assists in a deeper understanding of educational material, thinking, discussion of issues and problems.

5. Monitoring the performance of corporate students. Evaluation of the effectiveness of the audience and progress throughout the entire period of training is mandatory.

6. Pay attention to consistency. Lack of coherence between forms of learning can reduce the effectiveness of blended learning strategies. If there is no consistency between the components, your corporate students will be less motivated.

The rules of blended learning in the corporation.

1. Do not use unedited content. The content of blended learning should combine online and offline structured components in a way that helps them mutually reinforce.

2. Do not try to do a direct conversion between online and offline modes. Converting content to an online format, or vice versa, simply won't work. Engage corporate students by offering them organized, mixed learning content that has clear requirements and emphasizes their learning in appropriate forms.

3. Do not think that all your corporate students are studying at the same pace. You must evaluate your audience before starting to create blended learning content. Thus, you can easily determine which tools and methods are suitable for corporate students, so that they can learn at the same pace.

4. Do not rely on just one platform. Make sure your online content is accessible from all mobile devices, laptops and tablets.

There are a large number of blended learning models: simple, complex, more and less popular, etc. Some blended learning models are destructive of the traditional class. They do not include traditional training in its full form; they offer new and more reliable benefits.

Various complexes play the role of one of the promising forms of integration in the urban planning structure. In the process of formulating plans for the social and economic development of large cities, a situation is increasingly emerging when not only concentration of efforts, but also new progressive forms of organization of construction production are needed to increase the efficiency of the resources used. We propose to create in Odessa "the Corporate scientific and technical complex town-planning power reconstruction "CSTC T-PPR" as an innovative organizational structure using in practice the accumulated scientific and technical potential for the

reconstruction of historic buildings in Odessa according to energy efficiency standards [2].

As part of the comprehensive energy reconstruction the buildings of the historical buildings of Odessa and in the context of blended learning in the Odessa, it is necessary to organize accelerated training courses “Master of Finishing Construction Work” for a constructivist pedagogical approach. The program which covers all content modules with a minimum number of academic hours [3, 4].

References

1. Теорія та практика змішаного навчання: монографія / Кухаренко В. М. та ін. Харків, 2016.
2. Постернак И. М., Постернак С. А. Сохранение объектов культурного наследия Одессы с учетом энергоменеджмента. *Збереження історичної забудови центра Одеси шляхом включення до основного списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО = Preservation of historic buildings in the central part of Odessa via inscribing in the UNESCO world heritage list*: матеріали III і IV Міжн. наук.-практ. конференцій, м. Одеса 2-4 грудня 2015 р. та 15-16 грудня 2016р., Одеса: Астропринт, 2016. С. 220-223.
3. Постернак И. М., Постернак С. А. Интеграция образования в рамках комплексной энергореконструкции зданий исторической застройки Одессы. *Проблеми інтеграції природничих, техніко-технологічних та гуманітарних дисциплін в підготовці фахівців у ВНЗ*: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції, м. Харків, 25-26 квітня 2017 р.; Харківський нац. автомобільно-дорожній ун-т. Харків: ХНАДУ, 2017. С. 218–221.
4. Постернак И. М., Постернак С. А. Усовершенствование организационных и функциональных подходов реализации комплексной энергореконструкции зданий исторической застройки Одессы. *Path of Science: international electronic scientific journal*. 2016. Том 2, №12, Kharkiv: Publishing Center Dialog, P. 11.1–11.14. URL: <http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/276> DOI: <http://dx.doi.org/10.22178/pos.17-19>.

Писарева І. В.,

канд. екон. наук, доцент кафедри
туризму і готельного господарства,
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ВИЯВЛЕННЯ ЗНАТЬ І УМІНЬ КРОС-КУЛЬТУРНИХ КОМУНІКАЦІЙ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ «ТУРИЗМ» ТА «ГОТЕЛЬНО- РЕСТОРАННА СПРАВА»

Сучасний туризм все більше набуває глобалізованого характеру існування. Однією з ознак глобалізації є взаємодія як окремих людей, так і

цивілізацій. При такій взаємодії часто виникають проблеми крос-культурного характеру. Ділові культури різних націй суттєво відрізняються одна від одної, а відсутність єдиного систематизованого підходу ускладнює міжнародну діяльність підприємств туристичної галузі. Також проблемою є те, що підготовці менеджерів туристичних підприємств як міжнародних спеціалістів і вибору міжнародної маркетингової стратегії приділяється недостатньо увага, як у вищих навчальних закладах, так і на українських підприємствах.

Теорії крос-культурної комунікації розглядаються в роботах В. П. Борисенкова [1], О. В. Гукаленко [2], І. М. Сухорукової [3]. У наукових дослідженнях Ю. В. Агранат [4], А. М. Буттаевой [5], Л. С. Міллер [6], А. Е. Шабалдас [7] розглядається крос-культурне середовище: в освітньому процесі вузу, в формуванні компетентності і толерантності студентів.

Аналіз професійної, філософської та педагогічної літератури показав, що крос-культурні комунікації виступають як фактор формування соціально-настановних і ціннісно-орієнтаційних схильностей, комунікативних та емпатичних умінь, що дозволяють студентам спеціальностей «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа» здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію і проявляти толерантність по відношенню до носіїв інших культур.

В рамках проведеного аналізу головним завданням було визначення готовності студентів працювати в крос-культурному середовищі. Метою аналізу було виявлення знань і умінь крос-культурних комунікацій у студентів.

Було проведено електронне анкетування студентів спеціальностей «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа» різних вузів України. Для проведення анкетування була використана платформа Google. Загальна кількість опитаних склала 128 осіб.

Виходячи з ключових і спеціальних компетенцій, було сформовано критерії оцінки професійних компетенцій студентів у крос-культурному середовищі.

Для реалізації поставлених завдань були розроблені тести з використанням різних методик, таких як: анкетування, недописаний тезис, тестування на іноземній мові.

Кожна з цих методик була спрямована на виявлення знань, умінь і мотивацій студентів у крос-культурному середовищі відповідно до поставлених завдань.

Для вирішення завдань в рамках аналізу було вирішено перевірити наступні показники визначених критеріїв, таблиця 1:

1. Систематизовані знання в галузі культурології, країнознавства, ділового етикету, географії туризму, соціології, релігієзнавства;
2. Знання моральних і естетичних ідеалів;
3. Знання професійного етикету менеджменту туристської фірми;
4. Володіння теорією міжособистісного спілкування;
5. Володіння іноземною мовою.

Таблиця 1

Показники критеріїв крос-культурної комунікації

Показники	Значення, %
Критерій «Знання»	
Систематизація знань в галузі культурології, соціології, релігієзнавства, країнознавства, ділового етикету, географії туризму	32
Знання моральних и естетичних ідеалів	44
Знання професійного етикету менеджменту в сфері туризму	38
Знання міжкультурних и міжнаціональних цінностей	21
Володіння теорією міжособистісного спілкування	39
Володіння іноземною мовою	23
Критерій «Діяльність»	
Уміння співпрацювати з представниками різних культур	27
Вміння роз'яснювати крос-культурні проблеми	12
Вміння в області крос-культурних і міжконфесійних комунікаціях	18
Уміння працювати зі спеціальною іноземною літературою	35
Уміння в області суспільно колективної роботи в крос-культурному середовищі	49
Вміння дотримуватися дисципліни, вміння працювати в колективі	54
Уміння застосовувати крос-культурні навички	37
Критерій «Мотивація»	
Можливість займатися цікавою справою	80
Прагнення до підвищення матеріального благополуччя	98
Прагнення до підвищення соціального статусу	70
Потреба в самореалізації	64
Прагнення розуміти інших людей, толерантність і емпатія	54
Прагнення до професійної майстерності в полікультурному сфері туризму	43
Значимість і корисність діяльності в галузі міжнародної культури	32
Можливість особистого культурного зростання	46

За результатами проведеного опитування студентів спеціальності «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа», можна зробити наступні висновки:

Категорія «Знання» показала, що більшість лише половина опитуваних володіє знаннями стосовно крос-культурних комунікацій в туризмі, вільно володіють іноземною мовою лише 25% студентів, також лише 20% володіють знаннями міжкультурних і міжнаціональних цінностей;

Категорія «Діяльність» показала, що досить мало студентів вміють співпрацювати з представниками різних культур та мають низький рівень в сфері крос-культурних комунікацій, а також лише 10% студентів вміють роз'яснювати крос-культурні проблеми.

За категорією «Мотивація» було визначено, що більшість студентів хочуть працювати у крос-культурному середовищі, оскільки це, на їх думку, підвищить рівень їхнього матеріального благополуччя та соціальний статус, але лише половина з опитуваних відзначають це як можливість культурного зросту та прагнуть до отримання професійної майстерності в крос-культурному середовищі.

Таким чином за результатами дослідження можна зробити висновок, що студенти спеціальностей «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа» мають

недостатньо знань про крос-культурні комунікації в туризмі. А оскільки більшість з них їздять на практику в різні країни світу, то навчальним закладам слід звернути увагу на професійну підготовку їх до крос-культурного середовища.

Список джерел

1. Борисенков В. П. Поликультурное образовательное пространство России: история, теория, основы проектирования. Ростов-на-Дону, 2004. 530 с.
2. Гукаленко О. В. Поликультурное образование: теория и практика : монография. Ростов н/Д : РГПУ, 2003. 510 с.
3. Сухорукова Л. М. Ценности поликультурного образования. *Высшее образование в России*. 1996. № 3. С. 115-119:
4. Агранат Ю. В. К вопросу о содержании и структуре поликультурной личности будущих специалистов социальной сферы. *Высшее образование сегодня*. 2008. № 9. С. 64-67
5. Буттаева А. М. Специфика духовного бытия человека в условиях поликультурной среды: автореф. дисс. ... канд. фил, наук: 09.00.11. Махачкала, 2003. 36 с.
6. Миллер Л. С. Развитие гуманистического мировоззрения в процессе поликультурного образования: автореф. дис. ...канд. пед. наук: 13.00.01. Владикавказ, 2008. 24 с.
7. Шабалдас А. Е. Теория и практика формирования личности школьника в поликультурной среде : автореф. дисс. ...д-ра пед. наук: 13.00.01 Ставрополь, 2005. 30 с.
8. Писарева І. В., Зозуля К. О. Крос-культурні комунікації в туризмі. International Scientific and Practical Conference (online): Science, Research, Development, London 2018. P. 91-93.

Стадник Г. В.,
канд. екон. наук, професор,
професор кафедри економічної теорії та
міжнародної економіки
Харківський національний університет міського господарства
імені О. М. Бекетова, Україна

ПОСЛУГИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Вища освіта в умовах глобалізації радикально змінюється. Раніше вона ґрунтувалася на «просвітницькій картині світу», переважно як абсолютна, самодостатня цінність. Зараз вища школа все в більшій мірі оцінюється з позицій одержання «прагматичного знання», використовуваного для витягу економічної вигоди в поточному режимі часу. Принципові суспільні зміни останніх років суттєво вплинули на теоретичні дослідження щодо перспектив діяльності вишів.

Зараз триває переосмислення ролі й місця вищої освіти як у соціальній, так і економічній сферах. При цьому розбіжність факторів формування попиту та пропозиції на ринку висококваліфікованої праці, незбалансованість аксіологічних блоків, що визначають професійний вибір, і наявність лага, пов'язаного з отриманням освіти, об'єктивно приводять до потреби в діючих механізмах, спрямованих на узгодження системи освіти з реальними потребами сучасної економіки.

Розвиток ринкових відносин у сфері вищої освіти актуалізував проблеми її якості та доступності, визначення джерел фінансування, взаємодії ринків праці й освітніх послуг. За сучасних умов переважною формою прояву реалізованого економічного інтересу є трансакція. Тому для розгляду системи відносин між суб'єктами ринку освітніх послуг доцільно використовувати трансакційний підхід.

Трансакція – це відчуження й присвоєння прав власності. Усі трансакції на ринку освітніх послуг можна розглядати з точки зору суб'єктів, що здійснюють їх.

Суб'єктами ринку послуг вищої освіти є виші (виробники освітніх послуг), студенти (їх безпосередні споживачі), батьки студентів або інші зацікавлені особи, що здійснюють оплату навчання, установи, що виділяють освітні кредити та гранти. Виші й студенти безпосередньо задіяні в освітньому процесі, інші вступають у трансакції з навчальними закладами з метою створення умов і забезпечення можливостей для здійснення освітнього процесу. Тому трансакція між вишами й студентами є цільовою, а всі інші – такими, що забезпечують.

У результаті цільової трансакції від вузу на користь студента відчужуються інформація в межах пакету освітніх послуг, робочий час викладачів, час використання матеріально-технічної бази з урахуванням зношування фондів, статус брэнда вишу, який починає жити життям свого носія, тобто студента, а потім випускника. Це може виявити як позитивний, так і негативний вплив на брэнд. Під час підготовки й здійснення формальних (контрактних) трансакцій між студентами й навчальним закладом виникає безліч неформальних. Їх можна простежити, якщо розглянути заклад на рівні його структурних підрозділів і професійних співтовариств.

Основна трансакція відбувається в рамках освітнього процесу. Вона не торкається питань фінансування і створення освітньої бази, тобто стандартів, норм, критеріїв і пріоритетів навчання студентів. Для цього здійснюються трансакції, що забезпечують.

Перше коло суб'єктів-учасників, що забезпечують трансакції з вишами, – батьки студентів. Трансакція «виші–батьки студентів» здійснюється одноразово, у момент зарахування студента, підписання договору й, відповідно, прийняття батьками на себе обов'язку оплачувати освіту дітей. Цій формальній трансакції передують тривалий період інвестування родиною у відтворення й розвиток людського потенціалу в наступному поколінні, що включає явні й неявні витрати на народження дітей, догляд за ними, створення прийнятних

умов для повноцінного фізичного й інтелектуального розвитку дитини, витрати на її освіту. Тому батьків можна розглядати як постачальників людських ресурсів певної якості для здійснення вузом освітньої діяльності. Батьки, інвестуючи в освіту своїх дітей, розраховують на високий очікуваний дохід від цих інвестицій у майбутньому у вигляді більш високого рівня оплати праці дітей і, як наслідок, кращого морального й матеріального становища для себе.

Студенти та їх батьки належать до одного домогосподарства. Але різниця в інтересах пов'язана з різницею економічних функцій. Основна функція студентів як безпосередніх споживачів освітніх послуг – вчитися. Функція батьків студентів – оплата навчання своїх дітей. Вони прагнуть одержати найбільшу віддачу від своїх інвестицій. Батьки не залучені в освітній процес і не мають можливості вникнути в його якість. Їх цікавить результат. З погляду батьків, у якості формального результату споживання пакета освітніх послуг виступає диплом про закінчення вузу, у якості фактичного – придбання професії. Чим вище ступінь залежності між формальним і фактичним результатом, тим більше гармонуються інтереси студентів і батьків.

Трансакція з державою неоднакова для державних і недержавних вишів, тому що ступінь їх залежності різна. Загальним для всіх навчальних закладів є обов'язкова відповідність державним стандартам і процедурам контролю, що входить у формування освітньої бази. Відмінність полягає в джерелах фінансування і ступеня залежності від них. Від вишів держава одержує кваліфіковану робочу силу, інструменти для інвестування в людський капітал, науку й інтелектуальний капітал, підвищення інноваційної активності економіки

Третє коло суб'єктів-учасників, що забезпечують трансакції з вишами, – підприємства й організації. Ці трансакції розділяються на освітні й господарські. Освітні трансакції відбуваються з приводу підготовки кваліфікованих кадрів, створення умов для ефективної підготовки кадрів з урахуванням потреб підприємств і формування освітньої бази навчальних закладів. Господарські трансакції здійснюються у вигляді виробничого споживання вишами товарів і послуг підприємств з метою формування матеріально-технічної бази. У підсумку освітньої трансакції підприємства одержують кваліфіковану робочу силу; інструмент керування кадровим потенціалом організації. Виші одержують фінансування у вигляді прямої оплати за підготовку кадрів для подальшої роботи на відповідному підприємстві; сприяння в підготовці кадрів і формуванні освітньої бази.

Якість освітнього процесу, тобто цільової трансакції на ринку освітніх послуг між вишами й студентами, прямо залежить від якості й регулярності трансакції, що забезпечують, під час взаємодії навчальних закладів з іншими учасниками цього ринку. Трансакції, що забезпечують, визначають ефективність і якість системи освіти, тобто якість інвестованих людських ресурсів і конкурентоспроможність підприємств і національної економіки в цілому. Тому необхідно створювати умови для збільшення числа трансакцій, що забезпечують, на ринку освітніх послуг.

Список джерел

1. Архієреєв С. І. Державна трансакційна політика та структурні перетворення економіки України. Х. : Константа, 2006. 108 с.
2. Щербакова Е. Уровень образования в ЕС повышается от поколения к поколению. URL: http://demoscope.ru/weekly/2016/0669/barom01.php#_ftn2 (дата звернення: 22.04.2020).

Чаплигін А. К.,

д-р філос. наук, професор, завідувач кафедри філософії та педагогіки професійної підготовки

Сук О. Є.,

ст. викладач кафедри філософії та педагогіки професійної підготовки

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Україна

ЕЛЕКТРОННА СИСТЕМА ОСВІТИ В КУРСІ «ПОЛІТОЛОГІЯ»

Електронна система освіти для українських закладів вищої освіти є досить новою. Однак фахівці переважно відзначають пріоритетність та значення інтернет-технологій в процесі навчання і підтримують втілення електронного навчання в навчальний процес.

Під електронним навчанням – *E-learning* (від англ. *Electronic Learning*), за визначенням ЮНЕСКО, розуміється організація освітньої діяльності з застосуванням електронних інформаційних технологій [1]. Електронне навчання передбачає самостійну роботу з електронними матеріалами, консультації, поради, оцінки віддаленого (територіально) експерта, можливість дистанційної взаємодії, цілодобової доставки електронних навчальних матеріалів та отримання сучасних знань в будь-який час і в будь-якому місці.

Треба зазначити, що існує велика кількість видів та форм електронного навчання, і те, яка з форм буде прийнята в окремому ЗВО, залежить від багатьох факторів, серед яких можна виділити і наявність необхідного обладнання, і фінансові можливості навчальних закладів, і рівень кваліфікації викладачів, і ступінь інформаційної грамотності студентів. Сьогодні, в умовах інтенсивного розвитку комп'ютерних технологій, застосування їх в освіті стало актуальною складовою сучасної освітньої системи і однією з умов підвищення її якості.

Серед переваг електронного навчання основною є свобода доступу до інформації, можливість комбінувати навчальну діяльність з іншими видами діяльності, менша витратність на навчання [2]. Також електронне навчання передбачає постійне оновлення матеріалів і курсів, зручні критерії оцінки знань.

Однак, аналіз практики застосування технологій електронного навчання в українських університетах і академіях виявив цілий ряд недоліків в цьому виді

навчання. Зокрема, це необхідність досить високого рівня самонавчання студентів, відсутність соціального контакту з іншими учасниками навчання, не завжди вірне розуміння навчального матеріалу з боку студентів тощо.

Ці недоліки можна компенсувати в процесі *blended learning* – змішаного навчання, яке поєднує онлайн та очне навчання і «надає можливості навчання, комунікації, інформаційної активності та обміну знаннями у поєднанні з обміном досвідом, особистими контактами в умовах традиційних занять у фазі присутності» [3].

Змішаний підхід до навчання є однією з найпопулярніших технологій сьогодення, тому що він дозволяє скористатися гнучкістю і зручністю дистанційного курсу та перевагами традиційного навчання. Його часто визначають як гібридне навчання. Це пов'язано з тим, що змішане навчання акцентує увагу на суто механічному підході до змішування різних навчальних форм. Гібрид є поєднанням нової, передової, з використанням можливостей ІТ-технології зі старою технологією і формуванням нового підходу (новації), з урахуванням відомих можливостей старої технології [4, с. 155].

Термін «змішане (гібридне) навчання» почав широко використовуватися після публікації в 2006 році Бонком і Гремом книги «Довідник змішаного навчання: глобальні перспективи, локальні проекти»[5].

Проаналізувавши існуючі трактування, автори обрали для себе наступні: змішане навчання – це «суміщення різних способів навчання», «суміщення різних методів навчання» та «суміщення навчання в ході особистого спілкування в режимі онлайн». Вони зробили висновок, що змішане навчання – це форма навчання, що суміщає традиційне навчання в ході особистого спілкування (face-to-face) з навчанням з допомогою застосування комп'ютерних технологій» [6, с. 42].

Таким чином, змішане навчання можна розглядати як форму організації навчання, в межах якої традиційна форма в рівній пропорції змішується з дистанційною, що передбачає використання комп'ютерних технологій та інтернет-ресурсів для досягнення максимальної ефективності обох форм навчання [7]. При цьому співвідношення аудиторних та віртуальних компонентів може відрізнятися і корегуватися залежно від предмету, віку студентів, рівня їхньої підготовки.

Світова практика застосування змішаного навчання підтверджує, що модель може успішно застосовуватися для викладання гуманітарних дисциплін.

На нашу думку, застосування елементів змішаного навчання може бути ефективним в курсі «Політологія».

В традиційному курсі «Політологія» основними джерелами інформації є лекції, методичне забезпечення (підручники, навчальні посібники, методичні посібники), періодичні видання тощо, які досить повно забезпечують інформаційну частину курсу. Але самостійне вивчення предмету за допомогою цих джерел є ефективним лише тоді, коли студент зі свого боку готовий до сприйняття цієї інформації, а викладач здійснює керування діяльністю студента на всіх етапах навчального процесу. Тому при організації змішаного навчання

не можна відкидати велику роль лектора, який глибоко знає свій предмет і може донести знання до студентів.

При розробці змішаного курсу «Політологія» для забезпечення високої якості навчання, є доцільним застосування дистанційних технологій у поєднанні з технологіями традиційними, при цьому лектору відводиться роль не лише викладача, а й консультанта, наставника і модератора навчального процесу. Відповідно лекція в умовах змішаного навчання залишиться базовою формою, але в ній поєднуються аудиторне лекційне заняття і самостійна робота студента по вивченню матеріалу з використанням навчально-методичного забезпечення в електронній формі. Виходячи з цього, ми вважаємо, що при розробці змішаного курсу, який ґрунтується на «змішуванні» очного та дистанційного навчання, основну увагу потрібно приділяти взаємодії студентів з викладачами та між собою. Взаємодія з викладачами й однолітками в процесі навчання створить можливість для динамічного спілкування, яке призведе до обміну знаннями, підвищить мотивацію та дозволить глибше розібратися в навчальному матеріалі. Крім того дуже важливим є надання студентам можливості викласти свої власні очікування щодо курсу. На думку В. Кухаренка, для цього можна «просто завантажити навчальний план та навчальні матеріали і створити загальне обговорення, щоб студенти розповіли вам про застосування матеріалів для їхнього життя або висловили свою думку щодо різних аспектів змісту. А можна занурити студентів глибоко в матеріал» [8, с. 71].

Якщо студенти не відчують зв'язок з викладачем або з іншими студентами, вони можуть повністю «випасти» з онлайн-курсу, оскільки далеко не всі з них зацікавлені в отриманні повноцінних знань, тому при розробці курсу треба передбачити надання можливостей для вираження себе. «Багато студентів хочуть проявити себе, але не кожен налаштований це робити. Студентам необхідно обирати значущі завдання, визначати очікування, наводити приклади хорошої роботи. Є цілий список способів, які допоможуть студентам перед, під час і після виконання завдання. Необхідно написати чіткі інструкції, у тому числі дати інформацію про академічну чесність та плагіат. Це не просто – створити завдання, яке дає студентам можливість висловити свою думку. Для цього, щоб бути частиною процесу навчання, ми повинні враховувати точку зору студента і забезпечувати зворотний зв'язок» [8, с. 77].

При розробці теоретичної частини змішаного курсу «Політологія», перш за все необхідно визначити його цілі і завдання, обрати технології та методи навчання, зробити моніторинг продуктивності студентів, обов'язково розробити та довести до студентів критерії оцінювання, чітко сформулювати вимоги, враховуючи різні темпи навчання у різних студентів.

На початку змішаного курсу студенту замість списку рекомендованої літератури треба надати адресу веб-сайту, де знаходиться вся необхідна інформація (матеріали, посилання тощо). Тобто одним з основних принципів проектування курсу є принцип «перевернутого дизайну», коли робота починається не з пошуку контенту та розробки змістовної частки предмету, а з

визначення запланованих результатів навчання та вибору методів їх оцінювання. Далі визначаються стратегії викладання, а потім – відбір і структурування матеріалу. Якщо в традиційному курсі акцент робиться на первинному розумінні матеріалу в ході аудиторного заняття, то в змішаному процес починається з постановки проблемного завдання, для виконання якого студент повинен самостійно ознайомитись з матеріалом і провести самоконтроль засвоєння цього матеріалу. Таким чином, змішаний курс орієнтований на результати навчання, чим забезпечує залучення до навчання та підвищує успішність студентів.

Тематичні лекції повинні бути скороченими і більш конкретними, ніж в традиційному навчанні, і супроводжуватися презентацією, що дозволить швидше та краще сприйняти матеріал. Дистанційна складова курсу дозволить студенту ознайомитись з новим матеріалом ще до очних занять, а також повторити матеріал після занять. Безсумнівною перевагою змішаного навчання є організація самостійної роботи студента. Гнучка система тестування сприяє систематичному контролюванню самостійної роботи.

Таким чином, переваги викладання курсу «Політологія», здійснення чіткого контролю та підвищення мотивації до навчання з використанням змішаного підходу є очевидними. Технологія чинить вплив на всі компоненти навчального процесу: на форми та методи організації навчання, на ефективність процесу навчання, на формування мотивації, професійно-значущих якостей.

Побудова навчальних курсів на підставі змішаного навчання є оптимальною для ефективної передачі знань і підвищення якості підготовки студентів.

Список джерел

1. Електронне навчання URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Електронне_навчання (дата звернення: 16. 04. 2020).
2. Кравченко Г. В. Использование модели смешанного обучения в системе высшего образования / *Известия АлтГУ*. 2014. №2 (82). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-modeli-smeshannogo-obucheniya-v-sisteme-vysshego-obrazovaniya> (дата звернення: 10. 04. 2020).
3. Bergamin, P. Forschungsaspekte des Blended Learnings aus der Sicht einer Fachhochschule URL : per.bergamin@ifel.ch (дата звернення: 7. 03. 2020).
4. Кухаренко В. М. Теорії навчання на сучасному етапі розвитку дистанційного навчання. *Теорія та методика електронного навчання*. Вип. 3. Кивий Ріг. Видавничий відділ НМетАУ. 2012. С. 153-161.
5. Bonk, Charles R. Graham «The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs».
6. Curtis J. Bonk, Charles R. Graham. Bonk The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs / Pfeiffer. 2006. 42 с.
7. Рубцов Г. И., Панич Н. В. Смешанное обучение: анализ: трактовок понятия. *Отечественная и зарубежная педагогика*. 2016. №5 (32). URL:

<http://cyberleninka.ru/article/n/smeshannoe-obuchenie-analiz-traktovok-ponyatiya>
(дата звернення: 16. 04. 2020).

8. В. М. Кухаренко Теорія та практика змішаного навчання: монографія. Харків : «Міськдрук», НТУ «ХП», 2016. 284 с.

Черемський М. П.,
ст. викладач кафедри педагогіки та психології управління
соціальними системами ім. акад. І. А. Зязюна
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут», Україна

ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА

Важливою проблемою сучасної української освіти виступає її авторитаризм, який перешкоджає вихованню творчої, всебічнорозвиненої особистості. І це є дивним, адже Україна проголосила себе демократичною державою і обрала курс на євроінтеграцію. Тим не менш, освіта в школі залишається авторитарною. Діти і досі піддаються пресингу з боку вчителів, які користуючись правом карати учня оцінками, по суті чинять спротив гармонійному розвитку особистості, її самовираженню та самоствердженню.

Натомість, в країнах Заходу навчання побудоване на повазі до внутрішнього світу особистості, її особливостей та можливостей. Тому найбільше там цінується здатність педагога будувати належний підхід до учня. Велику допомогу в цьому йому надають педологи, котрі займаються вивченням психічних та фізіологічних особливостей кожної окремої дитини. Дані знання надаються вчителю, і він на їхній основі будує індивідуальний підхід до особистості. Це надзвичайно складне завдання потребує від педагога великої творчої здатності. Адже ніякі абстрактні формули та схеми не можуть замінити вміння вчителя побудувати належний підхід до конкретної дитини. На жаль, саме цьому вмінню педагогів в наших університетах чомусь не вчать. Тож про який індивідуально-особистісний підхід до людини тут можна говорити. Звідси і береться той авторитаризм в освіті, котрий породжується, перш за все, неповагою до духовного світу особистості, її особливостей та можливостей. З цього приводу видатний український педагог В. Сухомлинський, звертаючись до вчителів, закликав їх не насилувати душу людини, уважно придивлятися до «законів природного розвитку кожної дитини, до її особливостей, прагнень, потреб» [1, с. 13].

Що ж ми спостерігаємо в сучасних українських школах? Той самий узагальнений, безособовий підхід до учнів, який компрометує нашу освіту, зводячи її до рівня освіти країн третього світу. І це, незважаючи на всі наші здобутки та досягнення в цій сфері. Чи не соромно нам перед Григорієм Савичем Сковородою, Костянтином Дмитровичем Ушинським, Антоном Семеновичем Макаренком, Василем Олександровичем Сухомлинським, які своїми здобутками підняли українську педагогіку до світового рівня? Чому ж

наша освіта не користується цими здобутками, які прославили українську педагогіку в світі? Чому ми закриваємо очі на демонтаж пам'ятника видатному українському педагогу-гуманісту та письменнику Антону Семеновичу Макаренку, який свого часу постраждав за свої ідеали? Чи не тому, що і досі в нашій освіті сидять не творчі особистості, а люди з імперативним мисленням, для яких гуманне відношення до людини нічого не означає. Адже як можна оцінити такий вчинок місцевої харківської влади, котра по-суті сплюндрувала пам'ять про нашого славетного педагога, який підтримав свого часу тих, від кого відвернулося суспільство. Антон Макаренко особливо є близьким в Сполучених Штатах Америки, країні, котру заснували, як відомо, люди з далеко незаплямованою репутацією. Проте, саме на них сьогодні тримається сучасна Америка. Схвальну оцінку здобуткам Макаренка дав, перебуваючи в Радянському Союзі, визначний американський педагог, філософ та психолог Дж. Дьюї.

Тож, якщо ми хочемо, щоб нас сприймали в світі як велику цивілізовану націю, ми повинні повернути з небуття наших видатних педагогів і вшанувати їхню пам'ять передусім в своїх справах. Український педагог має бути творчою особистістю, адже саме в творчості народжується щось нове та неповторне. В творчості розкриваються всі потенційні можливості та здібності людини. В. Сухомлинський, вбачаючи в кожній дитині художника, зауважував, що творчість дітей є глибоко своєрідною сферою їхнього духовного життя, самовираженням та самоствердженням, де яскраво розкривається індивідуальна самобутність кожної дитини. «Цю самобутність неможливо охопити якимись правилами єдиними та обов'язковими для всіх» [1, с. 51].

Саме тому педагогу не достатньо мати лише знання, потрібно вміти їх застосовувати, чому, на жаль, в університетах не вчать. Тому слід вчитися цьому самостійно, виявляючи власну думку, почуття та фантазію. Велику допомогу в цьому може надати славнозвісна «система Станіславського», що вчить актора органічно створювати відповідний творчий стан, який є необхідним для правдивої передачі життя людського духу на сцені. «У нашому мистецтві артист повинен зрозуміти, чого від нього вимагають, чого він сам хоче, що може його творчо захопити. З нескінченного ряду таких захоплюючих для артиста задач, кусків ролі, складається життя її духу, її внутрішня партитура», – зауважував К. Станіславський [2, с. 350].

Так само і педагог, як і артист, повинен скласти всередині себе відповідну партитуру, яка допоможе йому виконати ту єдину і неповторну симфонію душі дитини. Не маючи такої партитури, педагог не зможе намалювати картину таємничого, захоплюючого світу особистості, відтворивши всю гамму її почуттів, думок та фантазій. Саме тому педагог має бути передусім художником, який уважно придивляється до найменших нюансів та відтінків, з яких і складається картина. Таким художником був Василь Сухомлинський, котрий створив «Школу радості», яку діти дуже любили, а особливо свого вчителя, який віддавав їм своє серце та душу. Він знаходив підхід до кожної дитини, відкриваючи в ній її неповторний світ мрій, думок і фантазій. Педагог

зауважував, що десь в найпотаємнішому куточку серця кожної дитини є своя струна, котра звучить на свій лад, «і для того, щоб серце відгукнулося на моє слово, слід настроїтися самому на тон цієї струни» [1, с. 94].

Отже, роль педагога полягає не в дресируванні чи натаскуванні учнів і студентів, а в тому, щоб допомогти особистості знайти себе, розкрити свої здібності та можливості. І це є справжнім мистецтвом, яке К. Ушинський вважав «найобширнішим, найскладнішим, найвищим і найнеобхіднішим зі всіх мистецтв» [3, с. 179].

Тож педагоги мають бути справжніми митцями, здатними побудувати належний підхід до особистості, виявляючи її неповторний світ думок, почуттів та фантазії.

Список джерел

1. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. К. : Рад. школа, 1988. 272 с.
2. Станіславський К. Моє життя в мистецтві. К. : Мистецтво, 1955. 480 с.
3. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения в двух томах, т. 1. М. : ГУПИ МП РСФСР, 1953. 640 с.

ЗМІСТ

Преамбула	3
МІСТО В СУЧАСНОМУ СВІТІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	
Бабаєв В. М., Корженко В. В. Феномен керівництва в сучасному суспільстві: екзистенціональні та акмеологічні виміри	5
Бокшань Г. І. Урбаністичні топоси у збірці художніх репортажів «Veni, vidi, scripsi: життя у місті»	14
Корженко В. В., Мещерякова М. В. Феномен свободи в українській ментальності: його маніфестація в новітній українській історії	17
Kudryavtsev O. Perspective value of electronic government system for the developing of global informational communities with multilevel stakeholders structure	20
Можайкіна Н. В. Глобалізація і розвиток мережі світових міст	28
Омельченко С. О., Гавриш О. Г. Характеристика міграційних хвиль у країни Європейського Союзу	31
Пушкар Т. А. Місто в контексті цифрової трансформації	33
Фесенко Г. Г., Яковенко Ю. А. Архітектурно-просторові рішення сучасного міста в контексті екофілософії	36
Яковенко Л. І. COVID-19 versus «економізм»	38

МІСТО ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН І СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ОРГАНІЗМ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Арнатович М. А. Основные проблемы функционирования рынка овощной продукции республики Беларусь	42
Беценко Т. П. Топонімія міста як дзеркало його історичного минулого	45
Бокшань Г. І. Образ міста в романі Тараса Прохаська «Непрості»: екоцентричний аспект	46
Бондар К. М., Радіонова Л. О. Теорія поколінь як методологія партисипативного проектування спортивно-туристичних комплексів	49
Висоцька Н. О. Чикаго як об'єкт літературно-сценічного картографування у сучасній драматургії США	55
Завадська В. В. Топонімічна основа міського меморату	58
Зінчина О. Б., Рудь Д. В. Імідж міста як фактор його розвитку	61
Козирева Н. В., Тимченко Н. С. Толерантність та гідність: якості людської особистості ХХІ століття	65
Лозовой В. О. Саморозвиток особистості у філософській рефлексії	68
Малюхова Ю. І., Малюхов О. С. «Розумне місто» як феномен цивілізації майбутнього	72
Оруджева Е. А., Радіонова Л. О. До питання про категорію «міська спільнота»	74
Пантелеймонова І. О., Радіонова Л. О. Міська спільнота як імператив створення публічного простору	77
Петрушов В. М. Метафізика у контексті адогматизму Лева Шестова	81
Радіонова Л. О., Лелюк Д. А. Концепт «місто»: методологічний аспект	90
Смольницька О. О. Місто як феномен в англійському романтизмі: балада Роберта Бравнінга «Як привезли добрі вісті з Гента до Ахена»: сучасний перекладознавчий аналіз	93
Челидзе М., Беридзе Л. Коррупция как фактор, разрушающий права и свободы человека в городском социуме	96

ІСТОРІЯ, ЛЮДИНА, ПОВСЯКДЕННІСТЬ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ЛАНДШАФТІ МІСТА

Адаменко К. В., Радіонова Л. О. Теорія символічного інтеракціонізму як методологія дослідження Журавлівського гідропарку	99
Беценко Т. П., Шугурова В. О. Місто Глухів в історії української держави: минуле і сьогодення.....	103
Беценко Т. П., Гура Є. Р. Семіотика архітектурних пам'яток міста Суми в історико-культурній парадигмі Слобожанщини.....	105
Жилякова О. В. Міжпоколінна соціальна справедливість: проблеми та можливості.....	107
Зінчина О. Б., Кулак К. О. Філософські проблеми осмислення штучного інтелекту.....	110
Краснокутська Ю. В. Проблеми та перспективи розвитку міського туризму	114
Кудрявцева К. О. DEEP FAKES як загроза стабільності соціальних систем.....	121
Нос А. І., Фесенко Г. Г. Культурні інтерпретації архітектурного ландшафту сучасного міста.....	125
Нохріна Л. А. Овертуризм: передумови, проблематика, засади мінімізації наслідків.....	126
Панченко Д. М., Фесенко Г. Г. Традиція вертикального модернізму в історії українського містопланування (1960-1970-ті рр.)	138
Пономарьов О. С. Харченко А. О. Соціально-онтологічний сенс феномену лідерства.....	140
Радіонова Л. О., Цяпа Є. П. Теоретико-методологічні основи дослідження розвитку нових рекреаційних територій в м. Харків.....	148
Радіонова О. М. Туристичний потенціал міста.....	152
Рассоха І. М. Про язичництво кобзарів, запорожців та Г. С. Сковороди.....	154
Царук А. П. Реконструкція образу міста ХІХ ст. художнім інструментарієм.....	162
Червінська Л. П. Соціальні аспекти розвитку малих міст.....	165
УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ МІСТОМ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД	
Ali H. Khalife, Tetiana V. Bielska Managing of a modern city: an international experience.....	169
Базецька Г. І. Розвиток екологічної відповідальності в управлінні міста соціально-культурними засобами.....	171
Бельська Т. В., Чухлата Є. В. Стратегічне планування розвитку міста в умовах децентралізації.....	174
Дегтяр О. А., Угоднікова О. І. Управління маркетинговими комунікаціями у сучасному місті	176
Жиляков В. Я., Баранова А. В. Эффективные природосберегающие технологии систем охлаждения генераторов АЭС и ТЭС.....	178
Зінчина О. Б., Круть Д. О. Філософія управління персоналом в сучасній Україні	181
Каличева Н. Є. Інституційні основи формування соціальної відповідальності в підприємницькій діяльності міста.....	184
Киреенко Н. В. Концепции управления сбытом аграрной продукции.....	186
Коваленко Н. В. Міграційна політика держави: основні засади.....	190
Корженко В. В., Болотюк В. В., Троцай А. В. Перспективи розвитку «зеленої» енергетики в державі та сучасному великому місті.....	196
Кошляк І. І. Універсальний алгоритм дій для об'єднання громадян територіальної громади.....	201
Лелюк Р. В. Ефективні інструменти роботи з громадськістю міста.....	203
Мельниченко О. А., Удовиченко Н. М. Вплив епідеміологічно-економічної кризи на ринок стоматологічних послуг Харкова.....	205

Mykhailova I., Makarov D. Vectors of modern international policy and legitimation of government.....	207
Озаровська А. В. Особливості державного управління системою охорони здоров'я	209
Проневич О. С., Коляда Т. А. Публічна безпека як екзистенційно-правовий імператив забезпечення сталого розвитку мегаполіса.....	212
Радіонова О. М., Пилипенко Д. І. До питання розвитку розважальних комплексів у містах України	215
Садыкова Э. Р. Теоретические и методологические основы рекламного менеджмента в системе управления предприятием АПК.....	217
Серіков Я. О. Негативний вплив міського електричного транспорту на навколишнє середовище.....	220
Серіков Я., Коженевські Л., Серікова К. С. Вдосконалення охорони праці офісних працівників готельного й банківського бізнесу.....	223

ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СУЧАСНОГО МІСТА

Глушенко Т. М. Сучасні принципи навчання державних службовців.....	227
Dorota Rancew-Sikora Przykład wspólnych badan terenowych studentów i pracowników.....	230
Жиляков В. Я. Проблемы и перспективы дуального образования на строительном факультете ХНУГХ им. А. Н. Бекетова	233
Ковальова О. В. Історичний розвиток та сучасний стан позашкільних навчальних закладів м. Слов'янська.....	236
Козирева Н. В. Освітній маркетинг як предмет філософських розвідок.....	239
Колеснікова В. В. Дуальна освіта: міжнародний досвід.....	244
Островський І. А. Експорт послуг вищої освіти в системі міжнародної торгівлі	246
Пазиніч С. М. Онтологічний аспект спілкування в царині філософії освіти.....	248
Пазиніч С. М., Козирева Н. В. Кафедра філософії і політології: сторінки історії.....	256
Posternak I. M., Posternak S. A. Integration of education, science and production in urban energy reconstruction	260
Писарева І. В. Виявлення знань і умінь крос-культурних комунікацій у студентів спеціальностей «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа».....	263
Стадник Г. В. Послуги вищої освіти в умовах глобалізації.....	266
Чаплигін А. К., Сук О. Є. Електронна система освіти в курсі «Політологія»	269
Черемський М. П. Творча діяльність педагога.....	273

Наукове видання

МІСТО. КУЛЬТУРА. ЦИВІЛІЗАЦІЯ: МІЖНАРОДНІ СТУДІЇ

Матеріали міжнародної науково-теоретичної інтернет-конференції

Квітень 2020 р.

*Матеріали конференції опубліковані в авторській редакції
мовою оригіналу*

Відповідальний за випуск *В. В. Корженко*

Комп'ютерна верстка *О. Б. Зінчина, Л. О. Радіонова*

Підп. до друку 11.05.2020. Формат 60×84/16.

Друк на ризографі. Ум. друк. арк. 16,3.

Тираж 70 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач:

Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.

Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:

ДК № 5328 від 11.04.2017.